

KIRKEHISTORIENS

VIDNESBYRD

EN FULDBYRDELSE AF

DEN GAMLE OG DEN NYE PAGTS

PROFETIER

År 69 e.Kr. - 1986

VED

Børje Flemming Boysen

© 2011 THE SPIRIT OF PROPHECY PUBLICATIONS, DENMARK

ISBN 978-87-92781-00-0

Indhold

Del I - Fra apostelen Peter til den første pave.....	8
År 69 e.Kr.	9
Indledning	9
Materiale	10
De halvfjerdsindstyve årsuger (490 år)	10
De syv menigheder	12
Den romerske republiks første tid (168-27 f.Kr.)	15
Makkabæeroprøret	16
Israel som selvstændig stat i 80 år	16
Daniels Fjerde Riges fremmarch.....	17
Spartacusoprøret (71 f.Kr.).....	17
Jerusalems første belejring	18
Julius Cæsars vej til magten	19
Den romerske republiks endelige fald (59-44 f.Kr.)	19
Octavianus (27 f.Kr.-14 e.Kr.)	20
Augustus' efterfølgere	21
Vespasian modtager den purpurfarvede klædedragt	22
Betragtninger over dateringen af Johannes' Åbenbaring.....	22
De halvfjerdsindstyve årsugers fuldbyrdelse	24
Tolkningen af de halvfjerdsindstyve uger	24
Tolkning af Dan. 9, 24	25
Tolkning af Dan. 9, 25	26
Tolkning af Dan. 9, 26	26
Hedningernes tider begynder.....	26
Dommen over Babel	28
Perioden 69-303 e.Kr.	35
År 306 e.Kr.	36
Det første Segl brydes.....	36

Tetrarkiet.....	45
Den diokletianske forfølgelse 303–313 e.Kr.	47
Konstantins vej til magt og enevælde (Daniels "lille Horn").....	48
Tetrarkiet 305 e.Kr.	51
Tetrarkiet 306 e.Kr.	51
Frafaldet.....	57
År 325 e.Kr.	59
Julian (361–363 e.Kr.)	63
Dyrets Dødshug.....	66
Den 16-årige Gratianus vælges til Cæsar Augustus.....	68
Damasus 1.....	72
Ærkebiskop Ambrosius.....	76
Konklusion.....	80
Koncilet i Efesos 431 e.Kr.	83
Pavedømmet oprettes juridisk formelt 445 e.Kr.).....	85
Del II - Middelalderens helvede	90
Indledning.....	91
År 476.....	91
Munkevæsenet (ca. 500).....	94
Det benediktinske munkevæsen.....	96
Gregor 1. den Store	97
Den første munkepave	98
Islams erobringer	100
Billedstriden 726.....	101
Kristendommens tvedeling latin/græsk – i en encyklika 866	106
Pornokratiets tidsalder (904-963).....	106
Skøgernes regime.....	107
Det Hellige Romerske Rige genopstår af den tyske nation	108
År 962.....	108

Tiden omkring det første årtusindeskifte (1000-1031)	108
Det orientalske skisma 1054	109
Pavedømmets verdensherredømme.....	110
Katharerne og valdenserne.....	112
Lateransynoden 1179 - Endnu et kætteri	112
Konstantinopels plyndring 1004 af korsfarerne fra det 4. korstog ...	113
Den pavelige kurie og bolig flytter til Vatikanet, Neros have	115
Tiggerordenerne.....	116
Paverne i Avignon.....	120
Pavedømmets "babyloniske fangenskab" (1305-1377)	120
Den sorte død og døden på bålet.....	121
Del III - To pavestole.....	124
Indledning.....	125
År 1377	125
Spanien på 1400-tallets begyndelse	127
Den spanske inkvisition	128
Konstantinopels fald 1453	137
1500-tallets begyndelse	139
Vedrørende hekseprocesserne	142
År 1514 i Luthers liv.....	144
Klosterlivets indflydelse	146
Disputatsen i Leipzig 1519.....	151
Rigsdagen i Worms 1521.....	152
Reformationens fremmarch	153
De første protestanter 1529.....	155
Sekter og jøder	157
Modreformationen og Ignatius af Loyola.....	159
Hollands frihedskamp mod de spanske tropper og jesuitterne.....	167
Jesuitternes udbredelse, jødeforfølgelser i den nye verden.....	167

Jesuitternes globale udbredelse og hedningemission.....	169
Mystikken, hemmeligheden om Kvinden	171
Theresa of Ávila	172
Lutheranerne går over til calvinismen i Frankrig	176
Det modreformatoriske angreb og Bartholomæusnatten	177
De to søslag i slutningen af 1500-tallet.....	178
Del IV - Reformationen og den katolske modreformation	181
Indledning.....	182
År 1578	182
1600-tallets begyndelse i den nye verden - Jødernes historie.....	187
Det hollandske Jerusalem.....	189
Kristen masseudvandring til Amerika	191
Trediveårskrigen begyndelse (1618-1622)	193
Trediveårskrigen anden periode (1623-1629)	193
Tredje periode og afslutning (1630-1648)	194
Modreformationens sidste væbnede angreb.....	195
Uddrag af valdensernes historie (1686)	197
Wiesenthals beskrivelse af menneskeofringskulten	204
Begyndelsen til den sorte slavehandel med pavens velsignelse	206
1700-tallets begyndelse i Europa	211
Jødernes historie på 1700-tallet	213
Oplysningens egenart og værdi	218
Lissabons ødelæggelse ved jordskælv 1755	220
Jesuitternes "Non Grata" og ordenens ophævelse.....	221
Methodismen som kirkelig vækkelse	223
Vækkelse og religionsfrihed i De Forenede Stater	230
Den store vækkelse 1734	231
En ghetto bliver født (valdensernes historie på 1700-tallet)	233
Slutningen af 1700-tallets Europa	234

Del V - Realismens tidsalder	236
Indledning.....	237
År 1789	237
1800-tallets begyndelse	239
Pavedømmets historie	243
Pavedømmets nydannelse under pave Pius 7.	244
Politiske og religiøse strømninger på 1800-tallet	248
Bibelselskabernes dannelse	252
Apokalyptiske strømninger.....	253
Filantropi, Indre og Ydre Mission fra 1830-1870	254
Nordamerikas evangeliske denominationer.....	255
De fire religiøse hovedgrupper	256
Nye frikirkesamfund.....	257
Adventisterne.....	257
Åndelige hovedstrømninger	258
Den store krise i 1860'erne. Kampen om slaveriets ophør.....	261
Jesuiternes involvering i mordet på Abraham Lincoln	262
Pavedømmets historie 1823.....	266
De engelske katolikkers emancipation frem til 1829	268
Damaskusaffæren	274
Pave Pius 9.'s ufejlbarlige dogmer og ultramontanismens sejr.....	275
Dogmet om Marias Ubesmittede Undfangelse (1854)	280
Oxfordbevægelsen og J.H. Newmann (senere kardinal)	289
Theodor Herzl grundlægger den moderne zionisme (1897)	290
Del VI - Det tyvende århundrede	291
Oxfordbevægelsen, John Henry Newman.....	292
Tysklands historiske teologi ved århundredeskiftet.....	300
England i begyndelsen af 1900-tallet	301
Jødeprogromerne i Rusland	308

Pave Pius 10.	313
Kurien under pave Pius 10. (1903-1914).....	314
Det ultramontane systems mål	320
Den indre kirkestyrelse.....	322
Vrangsider ved den moderne katolicisme	324
Den katolske kirkes sakramenter (hellige handlinger).....	328
Afladen, mere end nogensinde gennemsyret i katolicismen	329
Kampen mod modernismen	333
Kirkeret og kurieorganisation	339
Pave Benedikt 15. og verdenskrisen	352
Forberedelserne til 2. Verdenskrig.....	360
Marchen mod Rom	363
2. Verdenskrig.....	366
Krigens forløb, serbernes udryddelse.....	371
En nations mareridt	377
Pavemordet forud for konklavet 1939.....	382
Nyt pavevalg	389
Pave Paul 6.'s død den 6. august 1978	393
Pave Johannes Paul 1.'s pludselige "dødsfald"	400
Konklavet.....	408
Det forudbestemte pavevalg.....	410

Del I

Fra apostelen Peter til den første pave

År 69 e.Kr.

Indledning

De første bibelske tidsangivelser markeres fra far til søn:

"Da Adam havde levet 130 År, avlede han en Søn"
(1 Mos. 5, 3 f.) 130 år

Det næste eksempel viser en tidsangivelse 400 år frem i tiden:

"... de skal trælde for dem og mishandles af dem i 400 År"
(1 Mos. 15, 13) 400 år

Endnu en lang tidsperiode angives:

"I det 480. År, efter at Israeliterne var vandret ud af Egypten"
(1 Kong. 6, 1) 480 år

Mere kryptisk bliver svaret til profeten Daniel på hans spørgsmål om, hvornår jødernes eksil i Babylon var til ende:

"Halvfjerdsindstyve Uger er fastsat over dit Folk" (Dan. 9, 24),
lyder svaret.

En årsuge modsvarer $7 \text{ år} \times 70 = 490 \text{ år}$

Det er disse 490 år, som er udgangspunktet for dette tidsstudie, fra det jødiske eksil i Babylon, hjemkomsten, den anden tempelperiode

og frem til Jerusalems ødelæggelse 70 e.Kr.. Markeringen af 69 e.Kr. viser sig at have en skelsættende betydning mellem det daværende Babylon, det som har været, men ikke er mere og dog skal komme (Åb. 17, 8) og "... en Hemmelighed: "Babylon, den store, Moder til Jordens Skøger og Vederstyggeligheder"" (v.5). Denne genopståen af Babylon i Romerrigets skikkelse har været kendt i kristne menigheder fra de syv menigheders dage i provinsen Asien (Åb. 1.)

Det, der her skal belyses, er den historiske overgang fra Daniels syn om de fire Riger: Babylon, Persien, Grækenland og Det Fjerde Rige, stærkt som Jern (Dan. 2, 40), Romerrigets opståen på ruinerne af Alexanders verdensrige, til Daniels andet syn om "Det fjerde Dyr" (Dan. 7, 7), som helt tangerer Riget af Jern, med Jerntænder, som knuser, hvad som levnes, som nu er et Dyr med ti Horn, forskelligt fra de tidligere Dyr.

Babylons genopståen, apostelen Johannes' syn, Dyret, der har syv Hoveder og ti Horn og går sin undergang i møde (Åb. 17, 12), er overgangen fra "Jernriget" (Dan. 2, 40) til "Dyreriget" (Dan. 7, 7). Det fjerde Dyr, med store Jerntænder og ti Horn.

Dette belyses i det følgende.

Materiale

Det, der her skal afhandles, er det historiske tidspunkt for Johannes' syn på øen Patmos, hvilket taler for at være 69 e.Kr., og dette års turbulente hændelser efter Neros død og kampen om magtskiftet og herredømmet over det romerske imperium.

De halvfjerdsindstyve årsuger (490 år)

Fra eksilet i Babylon frem til Jesus korsfæstelse i 33, åbenbaret for Daniel og bekræftet i Mat. 24, 15 og Luk. 21, 20 ff., er der 490 år.

Det er den 2. januar (69 e.Kr.) i den syvende måned af kejser Servius Sulpicius Galbas regeringsår. Imperiet er i borgerkrig, efter at Nero i juni, året før, har begået selvmord, da Senatet har afsat og dømt ham til en forbryders død – piskning til døde.

Galba blev af Senatet valgt som efterfølger, men er ikke afholdt af imperiets mere end 30 legioner. Den germanske arme har udnævnt

deres hærfører, Vitellius, og givet ham den purpurfarvede klæde-
dragt, riget er i splid med sig selv.

Prætorianergarden ¹⁾ pønser på hævn over deres præfekt Nymfides Sabinus, som Galba lod henrette ved magtskiftet sammen med mange højtstående romere i Senatet, på trods af at de havde hjulpet ham til magten.

Barbarerne, langs rigets grænser, benytter sig af det tiltagende anarki og gør militant modstand mod de ellers frygtede, romerske legioner.

I Judæa har krigen varet i tre år. Jødernes heroiske modstand, som det første år kostede de romerske legioner over 6.000 soldater og det utilgivelige tab af legionens standardbanner – den romerske ørn – fik Nero til at sende den mest tilforladelige general, Vespasian, til undsætning i foråret 67. Han sender sin søn, Titus, for at hente den 15. Legion i Alexandria og går selv over land til Syrien for at hente den 5. og den 10. Legion samt hjælpetropper.

Under fremrykning i det nordlige Galilæa overgiver den daværende guvernør og hærfører Josefus²⁾ sig til Vespasian. Han bliver benådet, da han smigrer hærføreren ved at forudsige ham som Roms blivende kejser. Han bliver dog holdt i lænker i Caesarea, Vespasians hovedkvarter ved kysten, til juni 69. Skønt i lænker blev Josefus behandlet med respekt, særligt af den unge Titus med hvem han var jævnaldrende (30 år). Da Vespasian proklameres som kejser af legionerne i øst, som forudsagt af Josefus, hentes han frem ved den offentlige ceremoni og fritages for sine lænker.

Da Titus overtager arméen, og marcherer mod Jerusalem, følger Josefus med som ven og tolk. Forsynet har beredt os denne eneste

---

¹ Kejsarens egen garde på ca. 20.000 mand, stationeret i Rom.

² Josefus (37-100 e.Kr.) jødisk historiker, øjenvidne og forfatter til Den Jødiske Krig.

mulighed for at få en detaljeret beskrivelse af Jerusalems fem måneders belejring og fald³).

De syv menigheder

I provinsen Asien har de syv menigheder fået brev fra apostelen Johannes, der er forvist til fangeøen Patmos, ud for Efesos på fastlandet. Dateringen er kryptisk, måske for at gøre det ulæseligt for eventuel censur undervejs. I første kapitel af Åb. 9 skriver han: "Jeg var på den ø, som hedder Patmos." Men i synet om dommen over den store Skøge (Åb. 17, 7) forklarer engelen ham Hemmeligheden om Kvinden og om Dyret, som bærer hende, og som har de syv Hoveder og de ti Horn.

Tidspunktet for synet tidsangives i Åb. 17, 9-10: "De syv Hoveder er syv Bjerge, men de er også syv Konger. De syv Bjerge og Kvinden er den store By (Rom), som har Herredømmet over Jordens Konger." (Åb. 17, 18). "De er også syv Konger." (Åb. 17, 10): "De fem er allerede faldet, den ene er der." De fem faldne konger (kejsere) er: Augustus, Tiberius, Gajus, (Caligula), Claudius og Nero (død 9. juni 68).

Johannes havde altså synet under Galbas syv måneders regering, fra 9. juni 68 og frem til 15. januar 69.

Fortsættelse af Åb. 17, 10: "... den anden er endnu ikke kommet, og når han kommer, skal han kun blive en kort Tid."

Marcus Salvius Otho var 26 år og konsul i Rom, da Nero tog hans hustru, Poppaea Sabina, til mistress og sendte Otho fra Rom til Spanien som guvernør 58 e.Kr.. I ti år styrede han sin provins med hårdhed og ødselhed. Han havde tidligere været i høj favør ved Neros hof, man sagde, at "de to var to alen af ét stykke" og medskyldige i udsvævelser, forbrydelser og mord.

I 68 sluttede han sig til oprøret mod Nero, anført af Galba, som var guvernør for en naboprovins. Han havde håbet at blive udvalgt til

---

³ Ovenstående bekræftet i Jerusalem Post 10. januar 1998 (arkeol. fund).

Galbas efterfølger, som nu var 73 år, men Galba skuffede ham ved at adoptere Piso Licinianus, i dagene efter at Vitellius havde ladet sig udråbe til kejser af sine soldater.

Med Vitellius' hær på vej mod Rom mobiliserer Otho sin hær, men Prætorianergarden, der også havde et horn i siden på Galba for at have henrettet deres præfekt Nymfides Sabinus syv måneder tidligere, gør oprør og myrder den 15. januar 69 både Galba og hans adopterede efterfølger Piso i Forum Romanum, i dalen omgivet af de syv bjerge (høje).

Otho holder en tale i Senatet, hvor han påstår at være blevet valgt af sine soldater samt af folket på gaden, og opfordrer til at acceptere den imperiske magt. Han udnævnes derefter af Senatet samme dags aften - den 6. januar.

Han bliver således den syvende i rækken fra Augustus til Galba: "... og når Han kommer, skal Han kun blive kort Tid." (Åb. 17, 10).

Vitellius regnes ikke for legitim efterfølger, men som en *usurpator*, der ulovligt, og med militær magt, havde tilegnet sig kejsertitlen (januar 69), medens Galba var lovmæssig kejser. Som tidligere yngling, en af Tiberius' "drenge" og beundret af Gaius Caligula for sine kapløb og vilde fester, var Vitellius forhadet for sin grusomhed og griskhed. Han lod også Vespasians broder, Flavius Sabinus, brænde levende med sin familie i Capitolium, inden sin tilfangetagelse.

Othos "korte tid" bliver tre måneder, på nær én dag. Han mobiliserer den romerske flåde, for at samle legionerne ved Donau, og marcherer mod Vitellius den 14. marts, hvis hær er meget stærkere. Hans egen hær bliver fuldstændig tilintetgjort, og han begår selvmord (16. april).

Den syvende er faldet, hvem bliver den ottende?

Vitellius begynder marchen mod Rom, men må se i øjnene, at en anden hærfører gør ham rangen stridig. Vespasian har på afstand fulgt magtkampen mellem Galba og Otho. Han har, siden han kom for at nedkæmpe det jødiske oprør i Judæa, med en hær, uden side-stykke i Judæas historie, på tre legioner og en stor styrke af hjælpetropper med to togter i 67 og 68 genvundet næsten hele Judæa, med

undtagelse af Jerusalem. Men ved Neros død, juni 68, indstiller han sin del i krigen.

Dette var forbavsende, men Vespasian udtalte ved Neros død, at han ville afvente videre instruktioner fra den nye kejser Galba. Denne undskyldning var måske formelt gyldig, men havde sikkert andre årsager. Han blev i Alexandria med sine tropper for at "opretholde" de romerske kornforsyninger.

Da nyheden om mordet på Galba (15. januar 69) når Titus, på vej til Korinth, vender han om for at forhandle med sin fader Vespasian og Mucianus, guvernør over Syrien. Forhandlingerne mellem disse generaler er ikke kendt, dog taler meget for, at man overvejer at blande sig i magtspillet, men afventer Othos og Vitellius' indbyrdes krig.

Efter Othos selvmord i april forbliver Vespasian i Egypten, hvor de to egyptiske legioner udråber ham til kejser, fulgt af legionerne i Syrien og Judæa (juli 69). I august anerkender arméen ved Donau ham også og begiver sig med fem legioner ind i Italien. Vitellius' tropper i Norditalien bliver slået.

Da general Antonius med sin hær, sikker på sejr, når frem til Rom, bliver Vitellius brutalt og barbarisk myrdet, knivstikkes, og hans skamferede krop trækkes af soldater i en krog ned til Tiberen, hvor den kastes i vandet. Dermed er usurpatoren Vitellius hævnnet efter at have taget magten ved sejren over Otho den 16. april 69 til sin dødsdag den 20. december 69 – otte måneder og fem dage efter Josefus' beregninger (Den Jødiske Krig).

Vejen er nu banet for den ottende Konge i Johannes' syn:

"Og Dyret, som har været og ikke er mere, er selv den ottende og er dog af de syv og går sin Undergang i Møde." (Åb. 17, 11).

Vi skal følge det historiske forløb til ende for at kunne forstå hemmeligheden om Kvinden og Dyret, som engelen forklarer Johannes:

"Og Engelen sagde til mig: "Hvorfor undrede du dig? Jeg vil forklare dig Hemmeligheden om Kvinden og om Dyret, som bærer hende, og som har de syv Hoveder og de ti Horn." (Åb. 17, 7).

I mellemtiden har Vespasian genoptaget kampen i Judæa, og efter at have knust al modstand i områderne omkring Jerusalem vender han tilbage til Caesarea. Da han hører, at Vitellius' hær er tilintetgjort, og han selv ombragt, begiver han sig igen med sine tropper til Alexandria. Der modtager han nyheden, om at det romerske folk og Senatet den 21. december har udråbt ham til kejser, og der festes i Rom på hans vegne og over usurpatoren ⁴) Vitellius' fald.

Nu da kejsertronen og imperiet så pludseligt og overraskende var sikret, vendte Vespasian igen sin opmærksomhed mod det endnu ubesejrede Judæa og Jerusalem. Selv var han opsat på at komme til Rom, så snart vinteren var overstået, men forbliver i Alexandria. I stedet sender han sin søn Titus, med dennes armé, for at få en afslutning på det nu over tre år lange oprør i Judæa, og Jerusalem belejres og besejres.

69, året med de fire kejsere, Galba, Otho, Vitellius og, som afsluttende sejrherre, Titus Flavius Vespasian, selv den ottende i rækken efter Augustus, men dog af de syv. (Åb. 17, 11).

Med 69 e.Kr. afsluttes Daniels første syn af Det Fjerde Rige (Dan. 2, 40), men vi skal, for helhedsindtrykkets skyld, repetere "Jernrigets" plads i verdenshistorien ud fra Daniels syn. (Dan. 2, 40).

"Siden skal der komme et Fjerde Rige, stærkt som Jern; thi Jern knuser og søndrer alt ..." (Dan. 2, 41-42).

"Og når du så, at Jernet var blandet med Ler, betyder det, at de skal indgå Ægteskaber med hverandre, men dog ikke indbyrdes holde sammen, så lidt som Jern kan blandes med Ler." (Dan. 2, 43).

Den romerske republikks første tid (168-27 f.Kr.)

Det Fjerde Rige, som Daniel så, begyndte med Romerrigets vej til magten på ruinerne af Alexanders verdensrige og pacificering af de

---

⁴ Vitellius ikke medregnet, da han som usurpator ikke var valgt, men havde tilegnet sig magten ved sværdet.

hellenistiske herskere 168 f.Kr. i slaget ved Pydna. Roms magt knuser alt under sin fremmarch og gør de besejrede til slaver. 167 f.Kr. gøres ca. 150.000 indbyggere i den græske by Epiros til slaver. Hvor skånselsløse romerne er, fremgår af den romerske statsmand Catos beskrivelse af slavernes vilkår. Han sagde: "Det er billigere at lade slaverne arbejde sig ihjel, og siden erstatte dem, end at få mindre ud af dem ved at behandle dem human."

Makkabæeroprøret

167 f.Kr. påbegyndtes makkabæernes oprør i Judæa mod Antiochos 4. Epifanes, som to år tidligere, efter at have besejret Egypten, indtager Jerusalem og plyndrer Templet (1 Makk. 1, 1 ff.).

Efter to års heroisk modstand indtager Juda og hans brødre igen Jerusalem, renser Helligdommen og indvier den igen efter 2.300 morgener og aftener ⁵⁾, som Daniel har forudset (Dan. 8, 8-14) og:

"Da de havde fuldendt alle disse Arbejder, indfandt de sig tidligt om Morgenen den femogtyvende Dag i den niende Måned, det vil sige Månedens Kislew, i året 148."⁶⁾ (1 Makk. 4, 52).

Krigen fortsætter, mod de efterfølgende syriske konger med navnet Antiochos, indtil:

"I Året 170 ⁷⁾ blev da Hedningernes Åg taget bort af Israel".
(1 Makk. 13, 41).

Israel som selvstændig stat i 80 år

Fra ca. 143-63 f.Kr. nyder Judæa omkring 80 års selvstændighed under hasmonæerne, det ypperstepræstelige kongedømme. Judæa havde siden bortførelsen af den sidste konge, Zedekias, af Juda ikke haft konger over Judæa, men, som forudset, kun statholdere fra de

---

⁵ 2.300 morgener og aftener = 1.150 dage med et dagligt morgen- og aftenoffer (2 Mos. 29, 42).

⁶ Regnet fra det græske Herredømmes begyndelse, ca. 165 f.Kr. (1 Makk. 1, 10).

⁷ Fra det græske herredømmes begyndelse, ca. 143 f.Kr.

okkuperende herskere: Babylon, Persien og Grækenland. (Jer. 39, 1 ff.).

Daniels Fjerde Riges fremmarch

(Dan. 2, 40 ff.)

I 149-146 f.Kr. udkæmpes den tredje af de puniske krige, der lægger Karthago i Nordafrika i ruiner.

Romerriget overtager herredømmet over det vestlige Middelhav. Hundrede tusindvis af krigsfanger gøres til slaver og føres til Rom som billig arbejdskraft på de riges store ejendomme. Andre sendes ud som slaver på landejendommene, ofte lænket sammen, under brutale opsynsmænds tilsyn. Andre igen, de stærkeste og sundeste, tvinges til at deltage i gladiatorspillene, hvor en grusom og blodig død næsten var sikker. Under sådanne forhold var oprør uundgåelige.

135 f.Kr. udbryder et slaveoprør på Sicilien. Rom hverver omkring 8.000 sicilianere, som besejres af slaverne. Oprøret raser i tre år, men til sidst besejres de. Det siges, at omkring 20.000 slaver blev korsfæstede.

Spartacusoprøret (71 f.Kr.)

En dag i juni bryder 74 gladiatører ud af deres træningslejr. Spartacus og Cricus danner hver sin hær, og som dygtige krigere og feltherrer får de snart kontrol over den sydlige del af Italien. De trænger længere sydpå til Sicilien, mens slavearmeerne vokser. Senatet udser prætoren Crassus til feltherre over 40.000 mand. 71 f.Kr. bliver Spartacus' hær slået, han selv falder i slaget. 6.000 fanger føres til Rom og korsfæstes langs Via Appia fra Capua til Rom, en strækning på ca. 200 kilometer. (En korsfæstet pr. 35. meter).

Pompejus, den store feltherre der besejrer den østlige del af Middelhavet og renser det for pirater, bliver på hjemvejen fra Spanien involveret i striden mod Spartacus.

67 f.Kr. får Pompejus egenrådige magt over hele Lilleasiens kystområde. Han fortsætter ind i landet og tvinger kongerne til at blive "forbundsfæller". I påsken 65 f.Kr. marcherer han mod Syrien, der

også lægges under Roms herredømme. Da Pompejus er i Damaskus, modtager han to delegerede fra Judæa, der hver tilbyder ham en formue på 400 talenter for at mægle imellem kontrahenterne i den voldsomme borgerkrig, der raser i Judæa. Pompejus hører på parterne og befaler, at man skal udskyde sagen, men dette efterfølges ikke.

Jerusalems første belejring

Under Det Romerske Jernrige (63 f.Kr.).

Pompejus havde planlagt en kampagne mod araberne, men da han mistænker en sammensværgelse imod ham, vender han sine tropper mod Jerusalem.

Byen belejres i tre måneder, men på en sabbat, efteråret 63 f.Kr., brydes en breche i muren. Romerne stormer ind i byen til Templet uden at møde modstand. Han lader anførerne halshugge og fortsætter en massakre på befolkningen. Derefter trænger han, uden den mindste respekt, ind i Templets allerhelligste, men dog uden at røre noget. Næste dag befaler han Templet rensat og gudstjenesten genoptaget.

Præstestaten Israels 80-årige frihed ophører.

Judæa stilles under Roms protektorat, Hyrkan 2. anerkendes i sin værdighed som ypperstepræst, men må give afkald på kongetitlen. Han bliver kun etnark, under romersk overhøjhed. Hasmonæernes næsten 80-årige selvstændighed er endt.

Pompejus vender tilbage til Rom 61 f.Kr., hvor byen er i sejr. Bekranset med laurbær, kørende i triumfvogn trukket af hvide heste bliver han modtaget og æret som sejrherre over de asiatiske riger og Jerusalem. "Mens Rom fejrer sin sejr, tilhyller Zion sit hoved i sort." ⁸

---

⁸ Spredt blandt folkeslagene; W. Keller.

Julius Cæsars vej til magten

Gajus Julius Cæsar viser allerede som ung både talent og ambition. Han regnes antageligt for at være den mest celebrerede af alle det antikke Roms personligheder samt en af de største generaler i den vestlige verdens historie. Som uddannet jurist blev han førende anklager i Rom og gik ind i politik. I 63 f.Kr. opnår han en slående succes ved at besejre to distingverede princeps. Han, som endnu ikke havde fået titlen prætor, bliver valgt til pontifex maximus, den højeste form for religiøs prestige og magt.

Det romerske aristokrati havde for længe siden mistet troen på religionen, men indså dens populære betydning hos folket og som politisk manipulation. Præsteembedet var en større magtfaktor end magisterembedet. Også den unge, ambitiøse Cæsar forstod dette fuldt ud.

Den romerske republiks endelige fald (59-44 f.Kr.)

Cæsar lader sig udnævne til konsul. Ved hjælp af sine diplomatiske færdigheder vender han modstandere til forbundsfæller, hvilket giver ham fremgang og magt. Pompejus havde soldaternes loyalitet, Crassus havde de politiske forbindelser, og Cæsar selv var konsul og mest af alt pontifex maximus. Kombinationen var uovervindelig, men også styrken og svagheden i profeten Daniels forudsigelse om Jernriget:

"Og når du så, at Jernet var blandet med Ler, betyder det, at de skal indgå Ægteskaber med hverandre, men dog ikke indbyrdes holde sammen, så lidt som Jern kan blandes med Ler." (Dan. 2, 43).

Cæsar varetager Crassus' og Pompejus' interesser; de får, hvad de ønsker. Til gengæld får Cæsar, med Senatets og folkets bistand, specialkommando over flere legioner. Ægteskabspagter indgås, først og fremmest Pompejus' giftermål med Cæsars datter Julia. Hun dør 54 f.Kr., og båndene mellem Pompejus og Cæsar brydes. Også alliancen med Crassus. Forholdet mellem de tre tilspidses og bryder til sidst ud i borgerkrig (49 f.Kr.). Cæsar vinder militært, sætter sig over Senatets ordre, om at nedlægge kommandoen over sin hær, og tilegner sig titlen som diktator.

Cæsar snigmyrdes i Senatet 15. marts 44 f.Kr.

Med Cæsars død kollapse den romerske republik, og med Augustus, som adopteret søn, *grundlægges* det tidlige romerske imperium (31 f.Kr.-193 e.Kr.).

Octavianus (27 f.Kr.-14 e.Kr.)

Med Augustus er kejserdyrkelsen og ophøjelsen af kejseren til "Gud" det første antikristelige tegn (regerede 27 f.Kr.-14. e.Kr.) den første af de syv Konger. (Åb 17, 9).

"Og han førte mig i Ånden ud i en Ørken; der så jeg en Kvinde sidde på et skarlagensrødt Dyr, som var fuldt af gudsbespottelige Navne; det havde syv Hoveder og ti Horn." (Åb. 17, 3).

Augustus havde arvet navn og titel efter Gajus Julius Cæsar og brugte navnet føjet til sit eget: Gajus Julius Caesar Octavianus. Senere tilføjede han titlen Augustus. Dette havde en antik, mytologisk oprindelse til auctoritas og den profetiske evne hos augurerne (seerne), der, sammen med de hedenske præster, var de højeste, religiøse embeder i det hedenske Rom. Auctoritas stod ofte i kontrast til humanus. Titlens indførelse var en snedig strategi i Augustus' ambitioner. "Hans ophøjethed over resten af menneskeheden." (Brit. 2, 370).

Da Lipidus dør, 12 f.Kr., efter 24 års tilbagetrækning, lykkes det Augustus at overtage hans embede, pontifex maximus, der gør ham til officielt overhoved (ypperstepræst) i det hedenske Rom. (Der fandtes 15 pontiffer, fordelt i imperiet, og ligeledes 15 augurer, *men kun en pontifex maximus*).

År 8 f.Kr. opkaldes den ottende måned efter ham (august), og en ny gudsbespottelig titel tilegnes ham: Pater Patriae (fædrelandets far). En yderligere titel, som Augustus havde, var *princeps* (prins), og selv om den var uofficiel, blev den grundlæggende for pavernes senere brug: Prince of Peace (fredsfyrste), alle gudsbespottelige og antikristelige navne. Da Augustus dør, bliver han uden tøven af Senatet ophøjet til divus, guddommeliggjort. Titlerne går senere i arv til de efterfølgende cæsarer og kommende paver.

"Men i hine Kongers ⁹⁾ Dage vil Himmelens Gud oprette et Rige, som aldrig i Eviighed skal forgå, og Herredømmet skal ikke gå over til noget andet Folk;" (Dan. 2, 44 ff.).

På Augustus' tid (4 f.Kr.) fødes Menneskesønnen i Betlehem (Luk. 2), begynder sin frelsegering i kejser Tiberius' femtende regeringsår (29 e.Kr. (Luk. 3, 1)). Jesus korsfæstes 3½ år senere (33 e.Kr.), i den halve årsuge. (Dan. 9, 27).

Augustus' efterfølgere

- Tiberius (14-37 e.Kr.)
- Gajus Caligula (37-41 e.Kr.)
- Claudius (41-54 e.Kr.)
- Nero (54-68 e.Kr.)

Nero var den sidste af de fem Konger (Åb. 17, 10) og den sidste i det julisk-claudiske dynastiet fra 27 f.Kr.-68 e.Kr.

Alle fire efterfølgere til Augustus var i familie med ham, enten ved ægteskabsforbindelser (Dan. 2, 43) eller fødsel.

Således gik profetien i opfyldelse, ligesom profetier i fortiden:

"Jeg er Herren, så lyder mit Navn. Jeg giver ej andre min Ære, ej Gudebilleder min Pris. Hvad jeg forudsagde, se det er sket. Jeg forkynder nu nye Ting, kundgør dem, før de spirer frem." (Es. 42, 8-9).

Svagheden var, at kejserne (kongerne) giftede sig for at danne alliancer, som Julius Cæsar giftede sin datter, Julia, bort til sin egentlige modstander Pompejus. Octavianus (senere Augustus) forsegler sin alliance med Marcus Antonius ved at give ham sin søster, Octavia, endnu en ægteskabspagt. Som ovenfor nævnt er alle fire efterfølgere til Augustus, Tiberius, Gajus, Claudius og Nero og i familie med ham enten ved ægteskabsforbindelse, fødsel eller adoption.

---

⁹⁾ Jernets og Lerets Konger.

Med Neros' død ophører det julisk-claudiske dynasti.

Vespasian modtager den purpurfarvede klædedragt

År 69 f.Kr., "året med de fire kejsere", slutter med Vespasian, valgt af Senatet og anerkendt som Roms kejser den 21. december. Vespasian selv daterede sin magtovertagelse til 1. juli 69 f.Kr., da han modtog den purpurfarvede klædedragt af sine tropper og derefter successivt af de øvrige legioner, endnu før Senatet officielt udråber ham. Han viser dermed, at han har den egentlige magt bag sig, den romerske hærs hele support, nu da krigen indbyrdes mellem generalerne er ophørt, og alle har sluttet op bag ham. Med Vespasian begynder en *ny æra*, det flaviske kejsarhus (69-96 f.Kr.).

Betragtninger over dateringen af Johannes' Åbenbaring

Irenæus citeres ofte som helt afgørende for at datere apostelen Johannes' eksil til omkring 93-96 ud fra følgende, dels at Irenæus var i personlig kontakt med Polykarp, som var en discipel til Johannes, dels at Irenæus skriver eller skulle have skrevet: "It was seen at the end of the reign of Domitian, ...". Det er overflødigt at citere flere forfattere, der siger det samme, for det må antages, at de fleste, om ikke alle, har deres antagelse fra samme skriftkilde af Irenæus.

Men det er sikkert, at hans vidnesbyrd var generelt accepteret, generelt, men ikke desto mindre er der citater fra tidligere kristne forfattere, hvilket viser, at "traditionen" på dette punkt ikke absolut var helt i overensstemmelse.

Flere af de tidligere forfattere, der refererer til Johannes' eksil, undgår at nævne den kejser, der dømte ham. Og ligeledes nævner de, der refererer Johannes' Åbenbaring, heller ikke omstændighederne omkring eksilet. Så selvom Irenæus' udsagn ikke direkte er blevet modsagt, kan det endnu mindre siges, at det er bekræftet.

Den kristne forfatter Tertullian (155-220) antyder i et tidligt arbejde (199 e.Kr.): "Apostelen Johannes var, efter at være blevet kastet ned i brændende olie uden at lide det mindste, blevet dømt til forvisning på en ø." Han nævner dette i nær forbindelse med apostlene Peters og Paulus' martyrier, hvilke med sikkerhed skete under Ne-

ro. Dog kan det dermed ikke siges at han hentyder til at det skete samtidig, altså mellem 64-68.

Men Hieronymus (368-378) citerer Tertullian som sigende, at "being put by Nero into a jar of oiling oil, he came out cleaner and more vigorous than he went in." Nuvel, Hieronymus er kendt for svævende citater for at forbedre sine "autoritære kilde henvisninger", men netop i denne sammenhæng havde det været lettere at henvise til Irenæus' antydninger, eller andre der gentog den samme tradition. På den anden side ved vi, at Hieronymus brugte arbejder af Tertullian, som nu er gået tabt, og at det, med mindre Tertullian virkelig havde nævnt Nero, havde været lettere at holde sig til Irenæus' version end at nævne apostelen Johannes' forvisning til Patmos i forbindelse med Peters og Paulus' martyrdomme.

Der er hos senere forfattere fundet spor af en tradition, som beskriver Johannes' forvisning under Nero; men de associerer hans forvisning med hans skrevne Evangelium - ikke Apokalypsen - den må næsten med sikkerhed være skrevet senere, på Domitians tid. Disse fortællinger ser ikke ud til at have rødder i nogen reel tradition, der går helt tilbage til tiden, hvor de faktiske hændelser var kendt, men i en mere urealistisk behandling af sakral historie, hvor man forsøgte at supplere de manglende led mellem tidsalderen, hvor Det Nye Testamente blev skrevet og de senere fuldt konstituerede menigheder i det 2. og 3. århundrede e.Kr..

Men en kæde er som bekendt ikke stærkere end det svageste led. Disse futile forsøg på at pynte på det sande, historiske forløb - typisk for bl.a. Eusebios og hans panegyriske beskrivelser.

Endnu en profeti af Daniel nærmer sig sin afslutning, medens Den Jødiske Krig i Judæa raser på sit tredje år (66-69).

De halvfjerdsindstyve årsugers fuldbyrdelse

"Halvfjerdsindstyve uger ¹⁰ er fastsat over dit Folk og din hellige By, indtil Overtrædelsen er fuldendt, Syndens Mål fuldt, Misgerningen sonet, evig Retfærdighed hidført, Syn og Profet beseget og en højhellig Helligdom salvet." (Dan. 9, 24).

"Og du skal vide og forstå: Fra den tid Ordet om Jerusalems Genrejsning og Opbyggelse udgik, indtil en Salvet, en Fyrste, kommer, er der syv Uger; og i to og tresindstyve Uger skal det genrejses og opbygges med Torve og Gader under Tidernes Trængsel." (Dan. 8, 25).

"Men efter de to og tresindstyve Uger skal en Salvet bortryddes, men ikke for sig selv, og Byen og Helligdommen skal ødelægges af en Fyrste af Folket." (Dan. 8, 26).

Fra Babylon til Jerusalems ødelæggelse 70 e.Kr. bekræftes:

"Når I da ser Ødelæggelsens Vederstyggelighed, hvorom der er talt ved Profeten Daniel, stå på hellig Grund ... "
(Matt. 24, 15 ff.).

"Og de skal falde for Sværdets Od og føres fangne bort til alle Hedninger; og Jerusalem skal nedtrædes af Hedninger, indtil Hedningernes Tider er til Ende." (Luk. 21, 24).

Tolkningen af de halvfjerdsindstyve uger

"Halvfjerdsindstyve Uger er fastsat over dit Folk og din hellige By indtil Overtrædelsen er fuldendt, Syndens Mål fuldt, Misgerningen sonet, evig Retfærdighed hidført, Syn og Profet beseget og en højhellig Helligdom salvet." (Dan. 9, 24).

"Og du skal vide og forstå: Fra den Tid, Ordet om Jerusalems Genrejsning og Opbyggelse udgik, indtil en Salvet, en Fyrste, kommer, er der

---

¹⁰ Årsuger = 490 år.

syv Uger; og i to og tresindstyve Uger skal det genrejses og opbygges med Torve og Gader under Tidernes Trængsel." (Dan. 9, 25).

"Men efter de to og tresindstyve Uger skal en Salvet bortryddes uden Dom, og Byen og Helligdommen skal ødelægges tillige med en Fyrste. Og Enden kommer med Oversvømmelse, og indtil Enden skal der være Krig, den fastsatte Ødelæggelse." (Dan. 9, 26).

"Og Pagten skal ophæves for de mange i én Uge, og i ugens sidste Halvdel skal Slagtoffer og Afgrødeoffer ophøre, og Ødelæggelsens Vederstyggelighed skal sættes på det hellige Sted, indtil den fastsatte Undergang udøser sig over Ødelæggeren." (Dan. 9, 27).

Kommentar: Det er for længst almindeligt antaget, at de 70 uger er 70 årsuger = 70 x 7, hvilket er lig med 490 år. V.24 peger frem mod årenes fuldbyrdelse, hvor det jødiske folks overtrædelse har nået sit fulde mål, og at deres misgerninger er sonet, evig retfærdighed hidført, syn og profet beseglet og en højhellig helligdom salvet.

Tolkning af Dan. 9, 24

Dette peger frem mod Guds Søn, Jesus Kristus' frelsegerning, først for det jødiske folks synder. Thi Jesus sagde:

"Jeg er ikke udsendt til andre end til de fortabte Får af Israels Hus." (Matt. 15, 24).

Som påskelammet, der slagtes, lod Kristus sig korsfæste som et offerlam, ikke blot for Israels børn, Jakobs børn, men

"... med dit Blod har du til Gud købt Mennesker af alle Stammer og Tungemål og Folk og Folkeslag," (Åb. 5, 9).

Og dermed har Han bragt alle til Retfærdighed, som tror, til Frelse ved deres Synders Forladelse (Luk. 1, 77) og Retfærdigheden til Frelse (Rom. 5, 21).

Syn og Profet beseglet, bekræftes i Joh. 6, 27: "Thi Ham har Faderen, Gud Selv, sat sit Segl på." (Es. 8, 16).

Jesu Kristi Legeme er den nye Helligdom, som Gud Herren selv har salvet. (Joh. 2, 19-21).

Tolkning af Dan. 9, 25

Tidspunktet for begyndelsen af de 70 årsuger, eller 490 år, begynder med 7 årsuger = 49 år indtil en Salvet, en Fyrste, kommer. Dvs., årsugeregningen begynder 49 år før Kyros kommer, den Salvede Befrier af jødefolket i det babyloniske eksil, som skulle vare 70 år. 7 uger = 49 år (Dan. 9, 2). Esajas (deutero) forudsiger Kyros som den Salvede Fyrste, og navngiver ham ca. 70 år før Kyros indtager Babylon (se 2 Krøn. 36, 22).

I 62 uger (årsuger) (62 uger = 434 år) skal "det andet tempel" bygges, dvs. 62×7 år = 434 år, og Jerusalem genopbygges med Torve og Gader og under Tidernes Trængsel.

Tolkning af Dan. 9, 26

Da Jesus begyndte sin frelsegering ca. 30 år gammel (Luk. 3, 23) i kejser Tiberius' femtende Regeringsår (29 e.Kr.), havde Herodes forbedret og bygget på Templet i 46 år (Joh. 2, 20).

Men efter de 62 uger er der kun en uge, dvs. syv år, tilbage, så skal en salvet borttrykkes uden Dom.

Kommentar: Jesus, Den Salvede, bliver korsfæstet uden Dom, Pilatus vaskede sine Hænder og ville ikke dømme Ham, men hele Folket råbte: "Korsfæst Ham!" (Mark. 15, 12-13).

Tidene over jødefolket, Guds ejendomsfolk, fra Abraham (1996 f.Kr.) til Jerusalems og det første Tempels ødelæggelse under Nebukadnezar (586 f.Kr.). Derefter 70 års eksil i Babylon og til sidst de 70 årsuger over Guds folk (Dan. 9, 24) = 490 år frem til Jesus' korsfæstelse i 33 og endelig Jerusalems og det andet Tempels ødelæggelse år 70, som betegner Tidernes Ende for Jakobs Børn i Jerusalem (Hebr. 9, 26).

Hedningernes tider begynder

"Altså er der i alt fra Abraham indtil David fjorten Slægtled, og fra David indtil Bortførelsen til Babylon fjorten Slægtled, og fra Bortførelsen indtil Kristus fjorten Slægtled." (Matt. 1, 17).

Fra Kristi fødsel (ca. 4) til Den Jødiske Krig mod Rom begynder (66), er der 70 år. Dommen går over Jerusalem, allerede når Vespasian rykker ind fra Syrien mod nord og Titus fra Egypten mod syd (66).

"Men når I ser Jerusalem omringet af Krigshære, så skal I vide, at dens Ødelæggelse er nær." (Luk. 21, 20).

"Thi det er Straffens Dage, da alt det, som står skrevet (Dan. 9; 12), skal gå i Opfyldelse." (Luk. 21, 22).

"Og de skal falde for Sværdets Od og føres fangne bort til alle Hedningerne." (Luk. 21, 24 ff.).

I virkeligheden regnes vor tidsregning fra 4 f.Kr. Fire år, som munken Dionysos på 500-tallet bevidst eller ubevidst regnede forkert under kejser Augustus' regeringstid. Jesus fødtes før Herodes død – 4 f.Kr. – en dato der også siges at være fastsat efter astronomiske beregninger.

Regner vi fra 4 f.Kr.-1996 e.Kr., får vi 2000 e.Kr., hvilket vil sige, at vi har passeret 2000 e.Kr.. Og dette passerede ligeså historisk umærkeligt forbi som fødslen i stalden i Betlehem 4.f.kr. Men måske ikke så mærkeligt, da man nu, som dengang, ikke kender det rigtige fødselsår, ej heller den rigtige fødselsdato.

Hyrderne på marken lå i hvert fald ikke udendørs den 24. december, fårene heller ikke. Betlehem, 13 km fra Jerusalem, har sne, kulde og minusgrader på den årstid. Så vi kan lige så godt se sandheden i øjnene: Menneskebarnet blev "født i løn", kun fejret af "englene i Himmelen" og "hyrderne på marken", i nattens stilhed under Himmelens funklende stjerner fjernt fra støjende larm.

Men tilbage til Johannes 69 e.Kr., da han, efter Skriften, får sit syn og orientering i sin samtid. Paulus var, under Neros forfølgelse, halshugget af de kristne (64 e.Kr.), men hans bøger til menighederne var sendt ud. Peter og Jakob i Jerusalem havde også lidt martyrdøden. Guds udvalgte folk, Jakobs børn, var ved at blive knust af de fremrykkende, romerske legioner, den største militære overmagt i Eretz' Israels hidtidige historie.

En afsluttende konklusion markeret af de begivenheder der falder sammen 69 e.Kr. med Daniels profeti: "De halvfjerdsindstyve års-uger" (Dan. 9), Jernrigets første del, markerer også begyndelsen af Daniels andet syn om et Fjerde Rige, som nu er "Dyret med de syv Hoveder og de ti Horn" (Dan. 7, 7) og fortsættelsen af Johannes' syn (Åb. 17, 11).

"... "Babylon, den store, Moder til Jordens Skøger og Vederstyggeligheder"

Dette Babylon beskrevet i Åb. 17, 4:

"Og Kvinden var klædt i Purpur og Skarlagen og skinnede af Guld og Ædelstene og Perler, og i sin Hånd havde hun et Guldbæger fuldt af Vederstyggeligheder og hendes Utugts Urenheder."

Denne Kvinde modsvarer i Jer. 51, 7 det gamle Babylon:

"Et gyldent Bæger var Babel i Herrens Hånd, den gjorde al Jorden drukken; Folkene drak af Vinen, derfor blev Folkene galne."

Dommen over Babel

"Kong Nebukadnezar af Babel har fortæret mig (Jerusalem)" (Jer. 51, 34).

"Derfor, så siger HERREN: Se, jeg fører din Sag og giver dig Hævn, jeg lægger dets Hav tørt og udtørre dets Kilde." (Jer. 51, 36).

"Babel skal blive en Grushob, Sjakalers Bolig, til Rædsel og Spot, så ingen bor der." (Jer. 51, 37).

Denne dom over det daværende Babylon gik ud flere år før Jerusalems belejring og ødelæggelse (586 f.Kr.) og flere hundrede år før Babylons udslættelse. Først var jøderne i eksil i 70 år i Babylon. Ved Kyros' komme (515 f.Kr. ifølge jødisk kronologi) blev byen ikke jævnet, men reduceret til en provinsby i medernes og persernes rige.

Da Babylon senere overgav sig til Alexander 1. den Store (331 f.Kr.), blev nogle af byens templer restaurerede, men de mistede snart

deres betydning, da alt overgik til seleukidernes dynasti (312 f.Kr.). En ny hovedstad blev bygget - Seleukeia - ved Tigris, og hovedparten af befolkningen blev deporterede dertil (275 f.Kr.). Babylon refereres på to måder, dels området Babylon mellem floderne Euf-rat og Tigris, dels byen Babylon, Nebukadnezars hovedstad (senere profeti). Byen dissemineredes altså 275 f.Kr. for senere at forsvinde i glem-sel. I nutidens leksikon nævnes den blot som en ørkenruin, 55 km syd for Bagdad. I dag har Iraks Departement for Antikken bygget en model i halv størrelse af den oprindelige Ishtarport, som indgang for turister.

Babylon blev, som forudsagt, til en grushob, et verdensrige, som har været, men ikke var mere. 561 f.Kr. ophørte Babylons verdensrige.

Men omkring 600 år senere (69), året for Jesu Kristi Åbenbaring til Johannes, forklarer engelen Hemmeligheden om "Dyret, som du så, har været og er ikke mere, men dog skal komme." (Åb. 17, 8). (Ba-by-lon havde været, men var ikke mere, kun ruiner i Mesopotamiens ørken, men skulle dog komme ...).

"Her gælder det at have et Sind, som rummer Visdom. ..." (Åb. 17, 9).

Ud fra den forudgående gennemgang af de syv Konger, og "Dyret" selv, den ottende, og dog af de syv, er vi så fremme ved Vespasian. "De ti horn", som også er ti Konger, der endnu ikke har fået Kongemagt, skal vi gennemgå, så snart Vespasians "indtog i Rom" er klarlagt.

Krigen i Judæa går ind i sit fjerde og sidste år (70 e.Kr.). Josefus, der er frigivet af Vespasian, beordres til at følges med Vespasians søn, Titus, for om foråret at belejre Jerusalem. Og nu begynder *de første historiske sammenligninger* mellem det første Babylon (561 f.Kr.) og det kommende Babylon (69 e.Kr.) 600 år senere.

1. *"I hans niende Regeringsår på den tiende Dag i den tiende Måned drog Kong Nebukadrezar af Babel da med hele sin Hær mod Jerusalem, og de belejrede det og byggede Belejringstårne imod det rundt omkring;" (Jer. 52, 4) (586 f.Kr.).*

"og Belejringen varede til Kong Zedekias' ellefte Regeringsår." (Jer. 52, 5) (18 måneder).

"Han satte Ild på Herrens Hus og Kongens Palads og alle Husene i Jerusalem;" (Jer. 52, 13).

"også Fadene, Panderne, Skålene, Karrene, Lysestagerne, Kanderne og Offerskålene, der helt var af Guld eller Sølv, røvede Øversten for Livvagten." (Jer. 52, 19).

"og Nebukadnezar lod en del af Herrens Hus' Kar bringe til Babel ..."(2 Krøn. 36, 7).

2. *"Og således blev Jerusalem erobret i det andet år af Vespasians Regering 70 e.Kr.. Det var erobret efter fem Måneders Belejring. Den niende Abib (august) brænder Titus Templet til Aske og resten af Jerusalem til Grus. Titus fører Fanger i Triumf til Rom samt 700 unge, jødiske Fanger til Skue." (Josefus' bog, Den Jødiske Krig 6, 10, 1).*

Titus' belejring af Jerusalem (70 e.Kr.). (ibid.).

Jerusalem blev første gang brændt og ødelagt efter 18 måneders belejring; både Salomos Tempel og Palads. Zedekias, Judas sidste konge, blev ført i kobberlænker til Babel sammen med hele det resterende af Israels folk og tempelguldet. Jakobs børn var 70 år i eksil i Babylon. Da kong Kyros, som profeteret, besejrede Babylon (538 f.Kr.), blev de fangne Israels børn frigivet.

"Men i Perserkongen Kyros' første Regeringsår vakte HERREN, for at hans Ord gennem Jeremias' Mund kunne opfyldes, Perserkongen Kyros' Ånd, så han lod følgende udråbe i hele sit Rige og desuden kundgøre ved en Skrivelse:" (2 Krøn. 36, 22).

Perserkongens skrivelse:

"Perserkongen Kyros gør vitteligt: Alle Jordens Riger har HERREN, Himmelens Gud, givet mig; og han har pålagt mig at bygge ham et Hus i Jerusalem i Juda. Hvem iblandt Eder, der hører til hans Folk, med ham være HERREN hans Gud, og han drage derop!" (2 Krøn. 36, 23).

Om genopbyggelse af Jerusalem og Templet udgik denne skrivelse. Læs i Ezras' og Nehemias' Bog derom. Dette blev, hvad man i dag kalder, den anden tempelperiode (515 f.Kr.-70 e.Kr.).

Nu var Israels folk ikke længere et selvstændigt kongerige, men underlagt perserne og blev forvaltet ved hjælp af statholdere. Dette varede godt og vel 200 år; derefter var de underlagt hellenisterne (grækerne) i knapt 200 år (til 141 f.Kr.). Efter frihedskampen mod Antiochos 4. Epifanes bliver Judæa selvstændigt i 80 år, indtil romerne i 63 f.Kr. okkuperer landet og gør Herodes til konge i Judæa.

Vi har nu fulgt afslutningen af den første tempelperiode og nærmer os afslutningen af den anden – og sidste – tempelperiode (515 f.Kr.-70 e.Kr.).

Her er det, *historien gentager sig*. Når Babylon genopstår, ødelægges Jerusalem for anden gang, og befolkningen føres bort som fanger.

Hør Josefus' øjenvidneberetning:

"Da soldaterne var trætte, efter fem måneders belejring og blodsudgydelse, beordrede Cæsar (Titus), at kun de, som havde gjort væbnet modstand, skulle slås ihjel, alle øvrige skulle tages til fange.

Af de yngre fanger blev de største og smukkeste håndplukkede og tilbageholdt til triumftoget. Resten, over 17 år, blev lagt i jernlænker og sendt på hårdt arbejde i Egypten. Et stort antal blev vist frem i provinserne for senere at omkomme i teatrene ved søærd eller vilde dyr. De øvrige fanger, under 17 år, blev solgt som slaver. På de dage, hvor de blev sorterede, døde ca. 11.000 af sult, idet vagterne hævnede sig på dem.

Antallet af tilfangetagne, fra begyndelsen til slutningen af krigen, var sammenlagt over 97.000. Der omkom under belejringens fem måneder over 1 mio."

Triumftoget i Rom, fortalt af øjenvidnet Josefus, fortsat:

"Festdagen var udråbt lang tid i forvejen, og ikke et menneske, ud af byens enorme befolkning, blev hjemme. Alle kom ud, og der var så pakket med tilskuere, at processionen knapt kunne passere. Soldaterne var

opmarcherede tidligt om morgenen, opdelt i deres sædvanlige kolonner, nær Isis-templet, hvor de sejrende generaler havde overnattet.

Ved daggry kom Vespasian og Titus ud, klædt i de traditionelle, hvide kåber, og begav sig til Octavianuspromenaden, hvor Senatet og byens æresborgere ventede deres ankomst. En tribune var sat op foran kolonnaderne og to elfenbensstole sat frem. Da de havde modtaget bifaldsråbene, Titus som udnævnt pontiff (præst) og hans far, Vespasian, som pontifex maximus (ypperstepræst), frembar de de sædvanlige ritualbønner, iførte sig derefter deres triumfkåber og ofrede til guderne foran dem.

I den efterfølgende procession fulgte billeder af de romerske guder i kæmpestørrelse, artistisk udført, med kostbare klædedragter. Så fulgte dyr af alle slags, også udklædte og udsmykkede. Med hver afdeling i processionen fulgte et stort antal mænd, klædt i ægte skarlagen, sammenvævet med guldtråde. Selv ikke de 700 fangne ynglinge fra Jerusalem kunne undgå at være udsmykkede.

Men under de farvestrålende dragter skjultes de fysiske tegn på vold og strabadser undervejs.

Så fulgte en endeløs procession af smykkede vogne med kæmpebilleder og figurer, beskrivende krigsforløbet i etaper. På hvert scenarium placeredes den tilfangetagne hærfører, udstillet til parade som i et karneval, men her i dødsens alvor, hånet og tilråbt af de støjende tilskuere. Også et antal skibe fulgte optoget. Mængder af krigsbyttet blev løftet op til beskuelse i al almindelighed, men mere end noget andet de hellige kar fra Templet i Jerusalem og den syvarmede guldlysestage i særdeleshed. Til sidst blev de jødiske lovruller båret frem samt nogle sejrstrofæer i elfenben og guld.

Bag processionen kørte først Vespasian, derefter Titus, trukket af et spand hvide heste. Domitian, den yngste i familien, red ved siden af, og på eget initiativ var både han selv og hans hest pragtfuldt udsmykket. Processionen gjorde holdt ved Jupitertemplet, Capitolinus, hvor man, efter sædvane, ventede på besked om, at den ansvarshavende, besejrede general var død. Det var Simon, søn af Gioras, der havde marcheret i optoget blandt de øvrige fanger, der nu, med en lykke om halsen, blev

smidt rundt, medens man trak ham til den sædvanlige plads i Forum Romanum til henrettelse, efter romersk lov, dømt til døden for sine forbrydelser.

Da triumfceremonierne var overstået, og det romerske imperium grundigt genetableret, bestemte Vespasian sig for at bygge et fredstempel. Det var færdigbygget på rekordtid, da man havde ubegrænsede midler til rådighed. Templet blev udsmykket med de kostbareste kunstværker, samlet og beslaglagt fra alverdens lande og til beskueelse for enhver. Også en del af de jødiske tempelkar blev udstillede, men de jødiske lovruller og tempelforhænget fra det allerhelligste blev opbevaret i Paladset.

Der blev omsat så meget guld fra plyndringerne af Israel og salget af over 100.000 fanger til slaver, at priserne på begge dele faldt til bundpriser i de følgende år. (5 Mos. 28, 68). De enorme tilgange overgås kun af 2. Verdenskrigs guld fra 6 mio. jøder, døde i nazislavelejre, der nedsmeltedes til guldbarer for milliarder – opbevaret i schweizerbanker i vore dage.

Et af kendetegnene på Babylon, "Dyret med de ti Horn", er, at det fører krig mod Guds folk, først jøderne, siden både jøder og kristne:

*"Så bad jeg om Oplysning om Det Fjerde Dyr, som var forskelligt fra alle de andre, overmåde frygteligt, med Jerntænder og Kobberkløer, som åd og knuste og med sine Fødder nedtrampede, hvad der levnedes."
(Dan. 7, 19).*

*"Og jeg så Dyret stige op af Havet; det havde ti Horn og syv Hoveder, og på Hornene ti Kroner og på Hovederne gudsbespottelige Navne."
(Åb. 13, 1).*

*"Jeg havde skuet, hvorledes dette Horn (kun et ud af ti) førte Krig mod de hellige og overvandt dem." (Dan. 7, 21).
"Men så sættes Retten, og Herredømmet fratages ham og tilintetgøres og ødelægges*

*"Og der blev givet det at føre Krig mod de hellige og sejre over dem; og der blev givet det Magt over alle Stammer og Folk og Tungemål og Folkeslag" (Åb. 13, 7).
De skal føre Krig mod Lam-*

for evigt. (Dan. 7, 26)

*met, og Lammet skal sejre
over Dem, fordi det er Her-
rernes Herre og Kongernes
Konge, sejre sammen med dem, som
er i dets Følge, de kald-
ede og udvalgte og trofaste.
" (Åb. 17, 14).*

Man har i århundreder tolket tallet ti, de ti horn, i både Daniels Bog og Johannes' Åbenbaring, som et eksakt tal = ti Konger, men man har ikke på noget tidspunkt i Europas historie fundet en periode, hvor der kun fandtes ti Konger, regerende sammen med Dyret – Det Romerske Kejserdømmet og senere i særdeleshed pavedømmet. Vanskeligheden med "Det lille Horn" (Dan. 7, 24) er, at det ser ud til at være en efterfølger af de ti Horn. Dette vil blive behandlet længere fremme.

Nu først:

*"Og de ti Horn betyder, at der af"
dette Rige skal fremstå ti Konger,
og efter dem skal der komme en
anden, som skal være forskellig
fra de tidligere; og han skal fælde
tre Konger..." (Dan. 7, 24).*

*Og de ti Horn, du så, er ti
Konger, som endnu ikke har
fået Kongemagt, men får
Herredømme en stund som
Konger sammen med Dyret."
(Åb. 17, 1)*

Regner vi nu fra Vespasian, som er den ottende i kejserrækken fra Augustus, og tæller alle de konger/kejsere, som har regeret sammen med Dyret/Romerriget fra 69-311 e.Kr. sluttende med de fire tetrarker under Diokletian, er tallet oppe på 50 kejsere. Tæller vi videre efter Konstantin 1. den Store bliver tallet yderligere 29 frem til Romerrigets fald 476 e.Kr. Der er altså 50 konger/kejsere i perioden omkring det hedenske Rom og 29 kejsere under det "kristne" Romerrige. Som tidligere nævnt skal dette senere behandles. Pavedømmet fortsætter, som Dyret, nu med ti "kristne" Konger, hvilket, som ovenfor nævnt, ikke på noget tidspunkt har været et eksakt

tital, heller ikke de der tænker frem til vore dage med Den Europæiske Union under Romtraktaten (1956). Tallet er langt over ti.

Derfor er der en anden forklaring på titallet. Det bibelske tital er et talsymbol for "mange", "en-to-mange", og bliver derved et talsymbol for de første 53 kejsere fra Augustus til Konstantin, derefter yderligere 23 frem til Roms fald 476 e.Kr., for over 200 paver og utallige konger under hele pavedømmets historie frem til den dag i dag. Som vi skal se senere, er den gængse opfattelse, at ti Konger (Riger) skal regere sammen med "Dyret", men ikke på noget tidspunkt i Europas historie har de ti Konger (Riger) været begrænset til ti. Må et klogere "regnehoved" forklare det tydeligere en dag, om Herren vil. (Es. 44, 26).

Perioden 69-303 e.Kr.

I bogen, som skulle skrives og sendes til de syv menigheder i Lilleasien (Åb. 1, 11), gives til hver menighed en formaning og et løfte:

"Den, der sejrer!" (Åb. 2; 3)

"Og I skal have Trængsel i ti Dage." (Åb. 2, 10).

De første tre kristne århundreder fra 33-313 e.Kr., hvor Evangeliet går frem i hele Romerriget, er også forfølgelsernes århundreder. Her har vi igen tallet ti, og heller ikke her gælder et begrænset antal af ti. Vi ved selvfølgelig ikke, om der også forekom specielt ti dages forfølgelse i Smyrna, men det, der blev skrevet til én menighed, gjaldt alle menighederne.

"Den, som har Øre, han høre, hvad Ånden siger til Menighederne!" (Åb. 2, 11).

Man har forsøgt at rekonstruere et antal af ti forfølgelser, der ses optegnet af flere forfattere. ¹¹⁾

---

¹¹ Eusebios' Kirkehistorie Fox's Book of Martyrs

Lægger man forfølgelserne i samme periode uden for Romerriget, fx Persien, til, bliver tallet ti for lavt, men med det førnævnte binære nul, et ... ti, tosymbolers talsystem, decimalsystemet, kan vi multiplicere med ti, hvilket tal vi end går ud fra. "En-to-mange" = "mange dage" og år varede forfølgelserne i de første tre århundreder, som vi skal beskæftige os med. Derudover, og derefter, fortsætter forfølgelserne under hele middelalderen, Reformationen og frem til den dag i dag.

Under disse tre århundreder med 50 kejsere ¹²) opregner Eusebios 28 biskopper, fra Linus (69 e.Kr.) til Marcellinus (306 e.Kr.). Under denne periode, som er *en regulær 10-års periode*: Diocletians forfølgelse 303-313, der bliver udgangspunktet for det næste historiske årstal 306-308, "årene med de syv kejsere" (ligesom 69 e.Kr. var "året med de fire kejsere")

"Hvad jeg forudsagde, se, det er sket, jeg forklynder nu nye Ting." (Es. 42, 9).

År 306 e.Kr.

År 306 e.Kr. markerer den unge Konstantin 1. den Stores udnævnelse til kejser, efter sin far Constantius 1. Chlorus' død samme år. En gennemgang af Dan. 7, 8 taler for, at "Det lille Horn" betegner begyndelsen af Konstantins opvækst ved kejser Diokletians hof. Endvidere fjernes tre konger, før han alene bliver kejser over både Det Østromerske og Det Vestromerske Rige i 324. En sammenfatning af denne afhandlings første del 69 e.Kr. viser frem til dette studies fokus på titelåret.

Det første Segl brydes

"Og jeg så Lammet bryde det første af de syv Segl, og jeg hørte et af de fire Væsener råbe med en Tordenrøst: "Kom!" (Åb. 6, 1).

---

¹² Gibbon.

"Og jeg så, og se, der var en hvid Hest, og han, som red på den, havde en Bue; og en Sejrskrans blev givet ham, og han drog ud fra Sejr til Sejr." (Åb. 6, 2).

Man har blandt de protestantiske eksegeser af Johannes' Åbenbarings græske originalsprog, særligt den af Tischendorff fundne Codex Sinaiticus i Katarinaklosteret 1844, udgivet på tryk 1862 og dateret til ca. 350, med fornyet interesse studeret Johannes' Åbenbaring.

To forfattere fra denne periode er:

- Rev. W. Henry Simcox, MA, som 1883 udgav den første udgave ved Cambridge University DA.
- Dr. P. Madsen, teologiprofessor ved Københavns Universitet 1887.

Disse kompetente forfatteres oversættelser fra det græske originalsprog har været mig til megen hjælp. I tolkningen af "Det første Segls hvide Rytter" er begge enige om, at her beskrives en verdslig sejrherre. "He makes war successfully, but his purpose is the securing, the victory, not the excitement of battle and carnage." (Simcox). P. Madsen tolker det således: "Med den første Rytter må der menes en sejrende Erobrer; thi der blev givet ham en Sejrskrans (Åb. 2, 10), og han drog ud "sejrende og for at sejre"; han fører en Bue som Våben og ridder på en Hvid Hest", der jo hos romerne hørte triumfatoren til, ligesom hvidt, også i Skriften, er sejrens (herlighedens) farve. Der er noget lyst og opløftende ved denne rytters skikkelse, som stiller ham i modsætning til de tre følgende, der bringer plager og sorger. Så langt har P. Madsen sandheden i fokus, men så må han erkende formaningen til Daniel:

"Men du, Daniel, sæt Lukke for Ordene og Segl for Bogen til Endens Tid! Mange skal granske i den, og Kundskaben skal blive stor." (Dan. 12, 4).

Og Paulus:

"... men hvad enten det er profetiske Gaver, de skal engang forsvinde, eller Tungetale, den skal forstumme, eller Kundskab, den skal forsvinde;" (1 Kor. 13, 8).

"thi stykkevis erkender vi, og stykkevis profeterer vi," (1 Kor. 13, 9).

"men når det fuldkomne kommer, skal det stykkevise forsvinde." (1 Kor. 13, 10).

Vi har af det foregående set, at Jesu Kristi Åbenbaring, givet til kende i billeder for hans tjener Johannes (Åb. 1), ifølge Åb. 17, 9 tidsangives til 68-69, og brydningen af det første Segl, "Kom!" (Åb. 6, 1), markerer noget, som skal komme. Der nævnes fire tilstande, Fred, Krig, Sult, Pest, med "Døden" og "Dødsriget" som følgesvend (Åb. 6, 8). Men vi begynder med "Rytteren på den hvide Hest".

Set ud fra tidspunktet for Johannes' syn på øen Patmos 68-69, havde der været borgerkrig og anarki i Det Romerske Rige lige siden Neros død i juni 68. Galba var kejser, men der var uro på alle fronter langs de uendelige grænsestrækninger. Krigen i Judæa havde varet i over to år med store, romerske tab, Otho og Vitellius pønsede på den purpurfarvede klædning. Hele det mægtige rige rystede i sin grundvold, der var alt andet end fred.

Men allerede, da Vespasian første gang udnævner sine legioner i juni 69, da Galba og Othos korte regering (syv respektive tre måneder) er til ende, og usurpatoren Vitellius med sin hær rykker mod Rom, tændes det håb, at han i en alder af 59 år er den rette til at bringe ro og orden. Vespasian er kendt for sin loyalitet, disciplinære styrke og afholdt af sine soldater.

Vi ser af historiens forløb, at Vespasian sammen med sin søn Titus besejrer Jerusalem og får kontrol over imperiet. Ved triumftoget bærer triumfatoren Vespasian og hans to sønner, Titus og Domitian, sejrskranse, og de smykkede vogne trækkes af hvide heste. Domitian ridder ved siden af på en hvid hest. Under ceremonierne indvier Vespasian det nye magnifikke fredstempel. Han har sejret, og der er fred, fred i Det Romerske Rige. Alle magthaveres begreb: "Når den store sidder på den lille!" De knuste og undervejs nedtrampede er i

sorg, også i det krigshærgede og ødelagte Judæa, og de tiloversblevne fanger er solgt som slaver. Men "den hvide hest og rytter" har sejret. Freden varer, og den økonomiske velstand spreder sig over hele riget. Vespasian selv siger: "Jeg overtog en by af mursten og efterlader en by af marmor!"

Velstanden fortsætter under Titus, Domitian, Nerva, Trajan, Hadrian og "antonierne" helt frem til 180 e.Kr.. Gibbon beskriver denne periode som den bedste nogensinde i Roms historie "Det gyldne Århundrede".

Dette, tror jeg, er tolkningen af "Det første Segl - Den hvide Hest". Må Herren selv stadfæste det, når tid er.

De følgende tre Heste og Ryttere er tilstande, som igennem hele antikken, middelalderen og frem til vore dage har gentaget sig som Guds fire grumme straffedomme, først over Jerusalem (Ez. 14, 21) og siden over resten af jorden (Åb. 6, 8)

"Men så siger den Herre HERREN: Og dog, når jeg sender mine fire grumme Straffedomme, Sværd, Hunger, Rovdyr og Pest over Jerusalem for at udrydde Folk og Fæ deraf," (Ez. 14, 21).

"Og når I hører om Krig (Sværd) og Oprør," (Luk. 21, 9).

"Og jeg så, og se, en gustengul Hest, og han, som red på den ...; og der blev givet dem Magt over en fjerdedel af Jorden til at dræbe med Sværd og Sult og Sot og ved Jordens vilde Dyr." (Åb. 6, 8). (Herrens fire grumme straffedomme går igen)

Efter at den "hvide Hest" og dens Rytter har redet fra Sejr til Sejr (Åb. 6, 2) fra Vespasian til Marcus Aurelius (161-180) begynder Roms nedgang og fald med Commodus (Gibbon). Siden Augustus havde tre dynastier regeret, og hver periode afsluttedes med en skandaløs hersker.

Nero afsluttede det julisk-claudiske dynasti med at blive strøget af Senatets krønike og fordømt med: *Damnatio memoriae* (68 e.Kr.). Domitian afsluttede det flaviske kejserhus, ligeledes med Senatets fordømmelse (96 e.Kr.). Commodus viste sig, ligesom Nero og Cali-

gula, de unge kejsere før ham, at være inkompetent, dekadent og despotisk. Alle ødslede de den velstand, deres forgængere havde betrygget dem, hvorved de blev årsag til økonomisk og politisk uro, også langs imperiets grænser.

Men under denne romerske guldalder, set med verdslige øjne, viste Dyret med de ti Horn sig, åd, knuste, og hvad der levnedes, trampede det ned med Fødderne, både imperiets ydre fjender, men også de kristne, som vægrede sig ved at ofre til kejserens billede eller til Romerrigets officielle, beskyttende guder, krigs-, freds- og frugtbarhedsguder (Dan. 7, 7; Åb. 17, 6) Efter Neros forfølgelse (64–68) blev forholdene under Vespasian stabiliserede. Antagelig blev apostelen Johannes frigivet under den almindelige amnesti, der fulgte for alle politiske forviste under Nero. Vespasian var storsindet, efter sine militære og politiske sejre, og lod de forviste, der var faldet i unåde hos Nero, vende tilbage fra øde egne af imperiet, hvorefter han gav dem deres ejendomme og andre besiddelser tilbage, en æressag der vandt betydelig gunst hos de hjemvendende senatorer, ambassadører og andre medlemmer af aristokratiet. Selv Josefus, den jødiske historiker og tidligere guvernør over Galilæa, der var holdt i lænker, blev frigivet, bl.a. for at have forudset/profeteret om Vespasians ophøjelse fra general til kejser allerede 67 e.Kr. – mere end to år før det gik i opfyldelse. Ja, som belønning fik han romersk statsborgerskab og senere pension for helt at kunne fuldføre sine to store værker *Den Jødiske Krig* (mod Rom 66–73) samt *Antikkens Historie*.

Efter Stefanus' stening, som den første kristne martyr¹³ (Ap. 7) 33 e.Kr., og Peters og Paulus' martyrdød under Nero 64–68 blussede forfølgelserne igen op under Domitian (81 e.Kr.). Disse var ligeså grusomme som på Neros tid, så mange troede, han var genopstået. Når en kristen først var mistænkt for et eller andet, blev han dømt på den blotte mistanke. Han blev henrettet og hans ejendom og

---

¹³ Martyr betyder, at vidne til døden for sin tros skyld.

ejendele konfiskeret af staten. Dette medførte, at mange angivere, for vindings skyld, angav de kristne.

Dette fortsatte under Trajan (98-117), dog i mindre grad. Efter Plinius d.y.'s ¹⁴⁾ appel til kejseren udstedte denne et dekret, som dæmpede slagtingen af de kristne, der blev torterede og henrettede i tusindvis.

Den afholdte biskop Ignatius af Antiochia blev, på grund af sit vidnesbyrd om troen på Kristus, sendt fra Syrien til Rom, lænket sammen med andre kristne og vogtet af ti romerske soldater under transporten. Vi har det fra hans eget brev til Polykarp i Smyrna, hvori han formaner til udholdenhed og frimodighed. Ankommen til Rom føres Ignatius til det flaviske amfiteater, det største og mest berømte i antikken, og kastes for de vilde dyr i arenaen (107 e.Kr.) ¹⁵⁾

Efter ham er Polykarp af Smyrnas martyrdød almindeligt antaget som den ældste øjenvidneberetning i originalskrift ¹⁶⁾

Polykarps vidnesbyrd mod kejserkulten er endnu et af Dyrets kendetegn, kejserens billedstøtte i det gamle og det genopståede Babylon (Rom).

"Kong Nebukadnezar lod lave én Billedstøtte af Guld og han opstillede den på Dalsletten Dura i Landsdelen Babel. Så sendte Nebukadnezar Bud for at sammenkalde Satraper ... og alle andre Embedsmænd i Landsdelen, at de skulle komme til stede, når Billedstøtten ... blev indviet." (Dan. 3, 1-2).

"Så råbte en Herold med høj Røst: Det tilkendegives Eder, I Folk, Stammer og Tungemål:" (Dan. 3, 4).

---

¹⁴ Plinius d.y., kendt og lærd historiker.

¹⁵ Early Christian Writers, Dorset Press 1986

¹⁶ Early Christian Writers.

"Når I hører Horn, Fløjter, Citre, Harper, Hakkebrætter, Sækkepiber ... klinge, skal I falde ned og tilbede Guldbilledstøtten, som Kong Nebukadnezar har ladet opstille." (Dan. 3, 5).

"Og den, som ikke falder ned og tilbeder, skal øjeblikkelig kastes i den gloende Ovn." (Dan 3, 6).

Daniels tre venner angives:

"disse Mænd ænser ikke dit Påbud, o Konge; de dyrker ikke din gud og tilbeder ikke Guldbilledstøtten, som du har ladet opstille." (Dan.3,12):

Polykarps vidnesbyrd:

"Og jeg så Kvinden beruset af de helliges Blod, af Jesu Vidners Blod. ... " (Åb. 17, 6).

Polykarp af Smyrna var en discipel af apostelen Johannes og omgav sig med dem, som havde set Kristus. Ifølge Tertullian var det af apostelen Johannes, Polykarp fik sit kristne embede. Da han hentes af romerske soldater, er han allerede dømt til at blive kastet for de vilde dyr i arenaen. Da han føres ind foran guvernøren, opfordres han til at vise selvspekt for sin høje alder ved at ofre lidt røgelse til kejserens billede og sværge følgende ed: "Cæsar er Herre" (og guddommelig). Polykarp svarer: "I seksogfirs år har jeg tjent Kristus, hvordan skulle jeg nu kunne fornægte og spotte min konge og frelser. I stedet dømmes han til bålet (ca. 160 e.Kr.). To vidnesbyrd med 750 år imellem.

*"Da lod Nebukadnezar i Vrede og Harme ... hente; ..., " (Dan. 3, 13).
"men hvis ikke, så må du vide, o Konge, at din Gud dyrker vi dog ikke, og Guldbilledstøtten, som du har ladet opstille, tilbeder vi ikke!" (Dan. 3, 18).*

Forfølgelserne mod de kristne fortsætter, men menighederne vokser i antal over hele imperiet, både i øst og vest, dog mest i øst. De syv menigheder i provinsen Asien modtog apostelen Johannes' breve (69 e.Kr.), og fra han blev frigivet til sin død ca. 96 e.Kr. fortsatte han med at undervise i Efesos.

Grusomhederne mod de kristne berøvede dem deres tillid til staten. Med den tiltagende kejserkult, og tvangen med at skulle ofre til de romerske guder, får Johannes' Åbenbarings formaninger til menighederne, om ikke at tilbede Dyret og dets Billede, stadig fornyet aktualitet. Forfølgelserne fortsætter under Severus (193 e.Kr.), Decius (249 e.Kr.), Valerianus (257 e.Kr.) og Aurelian (274 e. Kr.). Både Eusebios, Gibbon og John Fox behandler dette, men vi skal videre mod næste historiske milepæl 306 e.Kr., som er udgangspunktet for næste afhandling.

Vespasian (69-79) personificerer i Johannes' Åbenbaring "Dyret med de ti Horn" (Åb. 17, 11), og de ti Horn symboliserer de konger, som får herredømmet en stund sammen med Dyret. Disse konger er i perioden 79-306 kejserne, omkring 45, frem til Konstantin 1. den Store. Kejserrækken fortsætter, også under symbolet "De ti Horn".

Den hvide Hest og Rytter (Åb. 6) fortsætter med at ride fra sejr til sejr. Er det verdslige sejre med romerske, hvide heste i triumftog, eller er det åndelige sejre, bue uden sværd? Er det Evangeliets sejr på sejr? Eller er det den fredstilstand, som dominerede med Romerrigets ydre grænser? Fra Vespasian til Diokletian fejrede man fred fra sejr til sejr; eftersom de fire første Segl symboliserer tilstande.

Men nu er spørgsmålet: Er den hvide Hests sejr identisk med Dyret med Jerntænder, der knuser overalt, hvor det kommer frem, selv om det fejres med hvide togaer og hvide heste? Herren ved det.

Here we can agree almost entirely with the "continuous historical" interpreters, who see the fulfilment of these four Seals in the reigns of the five good emperors" when Trajan carried imperial conquest to its utmost height, unq. Komm.

Denne "imperiske sejr" begynder med Vespasian og fortsætter gennem to århundreder frem til Konstantin, selvom der indimellem har været: Sværd, Hunger, Dyrtid samt Pest. Åbningen af disse segl virker som tonerne i en ouverture, der bebuder det kommende, som efterhånden tiltager i styrke, som Beethovens 9. symfonis crescendo.

Således taler det også for, at de fire segl afløser hinanden og længe frem i middelalderen med korstogenes voldsomhed, og i 1348, ved det store udbrud af pest over hele Europa, dræbes 1/4 af befolkningen af det fjerde Segls Rytter, med den gustengule Hest og Døden og Dødsriget i sit følge.

"Derfor takker vi også uophørligt Gud for, at I, dengang I modtog Guds Ord, som vi forkyndte, ikke tog imod det som Menneskers Ord, men som Guds Ord, hvad det i Sandhed er, hvorfor det også gør sin Gerning i jer, som tror." (1 Tess. 2, 13).

De følgende Segl, den røde Hest med det store Sværd, den sorte Hest med Hungersnød og den gustentgule Hest med Døden og Dødsriget er de tidligere omtalte Guds fire grumme Straffedomme. Den hvide Hest og Rytter med Bue - uden sværd - den sejrer med Bue, men uden Sværd.

OBS! Den hvide Rytter:

"Han var iført en Kappe, dyppet i Blod, og det Navn, han bærer, er "Guds Ord"." (Åb. 19, 13).

"Og de himmelske Hærskarere fulgte ham på hvide Heste, og de var iførte hvide, rene Linnedklæder." (Åb, 19, 14).

"Og af hans Mund udgik et skarpt Sværd ..." (Åb. 19, 15) - Guds Ord.

Dyret med de ti Horn, Romerriget, er af Daniel beskrevet som Dyret, frygteligt, skrækkeligt og umådeligt stærkt (Dan. 7, 7 ff.) udadtil, ved Rigets grænser, som håndhæver jerndisciplin. De militære sejre fejres stadig i triumftog under kejser Aurelians sidste tid, indtil han myrdes af sammensvorne blandt sine egne førende officerer (275 e.Kr.). Inden for en periode af seks år, frem til 284 e.Kr., afløser seks kejsere hinanden ved, at den forudgående myrdes. Kejsertronen er ikke blot purpurrød, men er også rød af blod, som senere pavetronen.

Diokletian danner et nyt imperium og lægger navn til 10 års forfølgelser.

En gruppe officerer udnævner deres feltherre, Diokletian, til den purpurfarvede klædning. Hans armé besejrer den sidst foregående kejser Carus' søn, Carinus. Diokletian er nu eneheriker over hele det romerske imperium (284 e.Kr.).

Man kan sige, at Diokletian, ligesom Augustus, grundlagde et helt nyt imperium. Hans regering var mere lysende og fremgangsrig end nogen af hans forgængeres, selvom hans herkomst var knapt så lysende. Hans forældre havde været slaver i den romerske senator Anulinus' hus. Diokletians karriere begyndte derfor i militæret, hvorefter han blev udnævnt til statholder samt den prestigefyldte titel: Chef for prætorianergardens 20.000 mand.

Hans magtovertagelse skete usædvanlig fredeligt. Borgerkrigen luer slukkes allerede på slagmarken. Diokletian respekterer de besejrede modstanderes liv, embeder og ejendomme, ja, til og med deres tjenere, så alle, med få undtagelser, beholder deres tidligere embeder.

Dette vakte nyt håb i det romerske verdensrige om "fredelig sameksistens". Her møder vi paradokset "fred", set ud fra romerske kejsers synspunkt, "når den store sidder på den lille". Man kunne knuse og nedtrampe for at opnå den fred, man kunne forfølge de kristne i tusindvis til døde og alligevel tale om fred og ofre til fredsgudinden i fredstempleet. Diokletian roses i den verdslige litteratur for sin kloge statsforvaltning og magtfordeling med tre medkejsere, som han selv vælger, selv om han samtidig lægger navn til den hidtil mest grusomme forfølgelse af de kristne "den diokletianske forfølgelse", som varede fra 303-313.

Vi nærmer os nu 306, året hvor Konstantin bliver "den Store", selv om han først er "den Lille" eller rettere sagt "Det lille Horn" (Dan. 7, 8). Men først må hans historiske baggrund ridses op, for at sammenligningen med Daniels syn kan blive åbenbar - også set i Johannes' Åbenbarings lys.

Tetrarkiet

Ved at følge kejser Marcus Aurelius' eksempel, (161-180) den "gyldne periode", vælger Diokletian en medkejsere i Maximianus,

hans militærkollega, en uddannet kriger, bedre egnet til at adlyde end til at herske. Styret af Diokletians klogskab og snedighed bliver han et redskab, hvor man forstår at udnytte hans laster såvel som hans dyder. Ude af stand til at føle medlidenhed eller frygt bliver han et villigt redskab for enhver grusomhed, som den beregnende diokletianske politik foreslår, for derefter straks at tage afstand fra disse. Med mildhed bebrejder han sin kollega dennes bistre hårdhed for derved at skjule sit medansvar i de brutale handlinger. Man taler om, at denne periode derfor beskrives som "jernalder" (Riget af Jern, Dan. 2, 7) og "guldalder" (Velstand, Fremgang og Sejr Åb. 6, 2).

Den forsigtige Diokletian beslutter sig yderligere for at dele sin uindskrænkede magt, idet han tildeler to generaler, der fortjente det, den lavere titel af cæsar og tilbyder dem at få ligelig del i den suveræne magt. Disse er Galerius og Constantius 1., med tilnavnet Chlorus, på grund af hans lyse hud.

Magtfordelingen bliver som følger:

Romerriget, delt af tetrarkiet

Vest	Øst
Cæsar Augustus Maximianus	Cæsar Augustus Diokletian
Cæsar Constantius 1. Chlorus	Cæsar Galerius

Disse fire monarker var suveræne inden for hver af deres territorier, men selv efter at være blevet ophøjet, ærede de tre yngre cæsarer Cæsar Augustus Diokletian, deres fælles velgører, og viste ham taknemmelighed og ærbødighed. Diokletian havde, med sin viden inden for statskundskab, politisk oversigt over hele imperiet. Maximianus undertrykte et bondeoprør i Gallien, Constantius generobrede Britannia, og Diokletian satte, efter at en kampagne havde kuert Egypten, en venligsindet fyrste på Armeniens trone, afstod provinserne på den anden side af Tigris til Persien og sluttede dermed fred, en fred der varede i 40 år ("Sejr og Fred" Åb. 6, 2).

Dette er den verdslige, pragmatiske bedømmelse af verdenssituationen. Set i Johannes' Åbenbaringens lys formanes de kristne, bl.a. i menigheden i Smyrna hvor Polykarp var blandt de første martyrer, til udholdenhed.

".. og I skal have Trængsel i ti Dage. Vær tro indtil Døden, så vil jeg give dig Livets Sejrskrans." (Åb. 2, 10). (Dette kunne jo også være den sejrende Rytters Sejrskrans (Åb. 6, 2)).

Men de 10 dages trængsel kan have været lokalt, men også ment som de 10 trængselsperioder – kristne forfølgelser – fra Domitians til og med Diokletians forfølgelse, som varede 10 år, fra 303–313 ("... én Dag er for Herren som tusinde År, og tusinde År som én Dag.") (2 Pet. 3, 8). De hidtil mest grusomme forfølgelser, et forsøg på en "Endlösung" af det kristne problem, ligesom 1.630 år senere med nazitysklands "løsning" på jødeproblemet total udryddelse, et forsøg der mislykkedes for både Hitler og Diokletian.

Den diokletianske forfølgelse 303–313 e.Kr.

Eusebios (ca. 270–340) beskriver som øjenvidne denne periode. Selv er han samtidig biskop i Caesarea, Palæstina, og man kan undre sig over, hvordan han, som leder af en kristen menighed, undgik disse forfølgelser. Han beskriver dog perioden i, for ham, typiske panegyriske overtoner, ligesom han senere beskriver Konstantins "omvendelse" og sejr over tyrannerne og de kristnes taknemmelighed. Ligeledes beskrives hans Toleranceedikt (februar 313) som afslutningen på forfølgelserne samme år, selv om Galerius to år tidligere havde indstillet forfølgelserne med det første Toleranceedikt (30. april 311), da han, plaget af en smertefuld sygdom, ind for døden forstår, at den er påført ham som straf, og derfor skrifter han i det voluminøse edikt.

Men trods de ydre, imperiske sejre hærgede i perioder de apokalyptiske ryttere. Den røde, med sværdet, der tager freden bort og får mennesker til at myrde hinanden ved indbyrdes magtkampe, som udbryder, da Diokletian, efter 21 års regeringstid (284–305), abdicerer og påtvinger Maximianus at gøre det samme, hvilket han mod-

villigt går med til. I samme periode bryder himmelens fire straffedomme løs over imperiet: Sværd, Hungersnød, Pest og Epidemier, forårsaget af "vilde Dyr" (Ez. 14, 21; Åb. 6, 8).

PS! De vilde Dyr var bl.a. Æderne (Græshopperne), som åd Afgrøderne (Mal. 3, 11) og rotterne, der foruden pest spredte andre smitsomme sygdomme.

Eusebios beskriver:

"En vinter brød, uden varsel, hungersnød ud, den medførte pest og en byldesygdom, der spredte sig over hele kroppen, særligt blev ofrenes øjne angrebet, så mænd, kvinder og børn mistede synet. I visse byer i provinserne blev hele befolkninger udryddede. Nogle, indskrumpede som spøgelser på dødens tærskel, løb forvildede rundt i alle retninger for så i udmattelse at falde om på gaderne; med udhungrede arme strakt i vejret skreg de om brød. I de smalle gyder og på torvene hobede der sig døde og nøgne kroppe, uden at disse blev begravede."

Døden og Dødsriget var den gustengule Hest og Rytters Følgesvend (Åb. 6, 8) – selve døden til hest. Disse scener gentages gennem hele den mørke Middelalder, ikke kaldet mørk og dyster uden grund.

Midt under disse guddommelige straffedomme over menneskene viste de forfulgte kristne frugten af deres prøvede tro i hengiven medmenneskelighed og næstekærlighed ved at bistå de syge og nødlidende, også over for dem der kort forinden havde været deres bødler. De blev det sande lys i det hedenske mørke, der omgav dem.

Konstantins vej til magt og enevælde (Daniels "lille Horn")

"der var et fjerde Dyr ... med store Jerntænder, ... Det var forskelligt fra alle de tidligere Dyr og havde ti Horn." (Dan. 7, 7).

"Jeg lagde nøje mærke til Hornene, og se et andet Horn, som var lille, skød frem imellem dem, og tre af de tidligere Horn oprykkedes for at skaffe det Plads; og se, dette Horn havde Øjne som et Menneske og en Mund, der talte store Ord." (Dan. 7, 8).

"Så bad jeg om sikker Oplysning om det fjerde Dyr, som var forskelligt fra alle de andre ...". (Dan. 7, 19).

"og om de ti Horn på dets Hoved og det andet, som skød frem, for hvilket de tre faldt, af, det Horn, som havde Øjne og en Mund, der talte store Ord, og som var større at se til end de andre." (Dan. 7, 20).

"Hans Svar lød: "Det fjerde Dyr betyder, at et fjerde Rige skal fremstå på Jorden, som skal være forskelligt fra alle de andre Riger; det skal opsluge hele Jorden og søndertræde og knuse den." (Dan. 7, 23).

"Og de ti Horn betyder, at der af dette Rige skal fremstå ti Konger, og efter dem skal der komme en anden, som skal være forskellig fra de tidligere; og han skal fælde tre Konger" (Dan. 7, 24).

Daniel slutter:

"Her ender Fremstillingen. Jeg, Daniel, blev såre forfærdet over mine Tanker, og mit Ansigt skiftede Farve; men jeg gemte Sagen i mit Hjer-te." (Dan. 7, 28).

Også mit ansigt har skiftet farve ind for det historiske perspektiv, som vi i det 20. århundrede, 2.500 år efter Daniels nattesyn, har bagved os og kronologisk kan følge fra Dyrets opståen, Jernriget med Fødder og Tæer halvt af Jern og halvt af Ler (Dan. 7, 40-41), som i Daniels næste nattesyn (Dan. 7, 7) fra et Jernrige, bliver et Dyr med store Jerntænder, stadig jern, men nu et Dyr med ti Horn.

Apostelen Johannes får i Jesu Kristi Åbenbaring, formidlet af engle, et tilsvarende syn, et Dyr med syv Hoveder og ti Horn, og han bliver grebet af stor forundring. (Åb. 17).

Ovenstående er tidligere gennemgået i denne afhandlings første del.

Vi skal følge det historiske forløb fra Konstantins ungdom ved det diokletianske hof, hans vej over tre kongers lig til enehersker over Det Romerske Imperium, der fra "Det lille Horns" opståen udvikler sig til pavedømmet, der fører krig mod de hellige og overvinder dem (Dan. 7, 21).

"Men når han, Sandhedens Ånd, kommer, skal han vejlede jer til hele Sandheden; thi han skal ikke tale af sig selv, men alt, hvad han hører, skal han tale, og det, der kommer, skal han forkynde jer." (Joh. 16, 13).

"Hidtil har I ikke bedt om noget i mit Navn; bed, så skal I få, for at jeres Glæde må være fuldkommen." (Joh. 16, 24).

Konstantin blev født 27. februar ca. 275 ¹⁷) i Naissu, det nuværende Jugoslavien. Hans fader, Constantius 1. Chlorus, blev ophøjet til medkejser (underkejser Cæsar) 293. Han måtte derved skille sig fra drengens moder Helena, da hun var af beskeden byrd (datter af en kroejer). Han giftede sig derefter med Maximianus' steddatter Theodora.

Konstantin blev opdraget ved den ældre Diokletians hof i Nicomedia, det nuværende Tyrkiet. Eusebios, biskop af Caesarea, hans fremtidige panegyrist, nævner at have set ham ridende gennem Palæstina sammen med Diokletian og hans tropper på vej til et felttog i Egypten. Også senere, som officer ved Donau. Han har altså ikke været mere end 15-16 år, men allerede da kraftig og velvoksen.

Da Diokletian selvvalgt abdicerer med Maximianus 305, efter at have regeret i 20 år, bliver Konstantins fader samme år ophøjet til kejser (Augustus). Konstantin kaldes samtidig til England, han er da 20 år og deltager indtil 306 i faderens militærkampagner, hvor Constantius dør i York. Årsagen er uklar. Kunne den være provokeret af tilhængere til Konstantin, med eller uden hans vidende?

---

¹⁷ Årstallet er usikkert, men ifølge Gibbon var han 18 år i 293, da Constantius bliver Cæsar. Crispus, hans søn, er 17 år, da han bli-ver "ruler af Gaul" i 317, han må derfor være født år 300. Han er da syv år, da Konstantin lader sig skille fra hans mor Minervina 307.

Tetrarkiet 305 e.Kr

Det nye skema over tetrarkiet 305 e.Kr.

Vest	Øst
Augustus Constantius 1.	Augustus Galerius
Cæsar Maximinus Daia	Cæsar Severus

Da Konstantins fader Constantius dør 306 i York (Britannia), vælges Konstantin umiddelbart som arving til faderens titel, kejser Augustus. Han er da ca. 20 år. Han er stadigvæk ung og lille i forhold til de tre øvrige medkejsere. Som skemaet ser ud 306, indtager Konstantin sin faders plads i tetrarkiet.

Tetrarkiet 306 e.Kr.

Vest	Øst
Kejser Augustus Konstantin (I en alder af 20 år-Det lille Horn)	Kejser Augustus Galerius
Cæsar Maximinus Daia (Nevø til Galerius)	Cæsar Severus

Umiddelbart konfronteres Konstantin med tre medkejsere, som i virkeligheden er tre modstandere. Det bliver dog ikke disse tre konger, som skal fældes af "Det lille Horn", men symbolsk er det disse tre positioner, blot med rivaliserende stedfortrædere, der skal fældes med sværd for at bane vej for Konstantins enevælde i løbet af de næste 18 år - til 324.

Det følgende år, 307-308, bliver en kaotisk periode. Syv kejsere gør krav på kejsertitlen Augustus, men eliminerer successivt hinanden. Et dokumenteret faktum er det dog, at Konstantin fælder tre af sine medkejserslige modstandere (konger):

1. Maximianus 310.
2. Maxentius (Maximianus' søn) 312 ved Den Milviske Bro, hvor han under et flugtforsøg først drukner i fuld rustning,

men får hovedet hugget af og i triumf bliver ført til Konstantin af hans soldater.

3. Efter at kejser Licinius, som den sidste, mister 25.000 mand af sin flåde til Konstantins søn Crispus, nedlægger han den purpurfarvede klædning og beder, med hjælp fra sin kone Konstantia, søster til Konstantin, om nåde. Dette bevilges ham under flere ydmygelser, hvorefter han forvises til Tesalonika. Under påskud af konspiration mod kejseren bliver han halshugget med sværd året efter, 324.

Det er disse tre konger, der fældes med sværd af Konstantin: Maximianus 310, Maxentius 312 og Licinius 324.

"Jeg lagde nøje mærke til Hornene, og se, et andet Horn, som var lille, skød frem imellem dem, og tre af de tidligere Horn oprykkedes for at skaffe det Plads; og se, dette Horn havde Øjne som et Menneske og en Mund, der talte store Ord." (Dan. 7, 8).

"Så bad jeg om sikker oplysning om det fjerde Dyr, som var forskelligt fra alle de andre, overmåde frygteligt, med Jerntænder og Kobberklør, og som åd og knuste og med sine Fødder nedtrampede, hvad der levnedes," (Dan. 7, 19).

"og om de ti Horn på dets Hoved og det andet, som skød frem, for hvilket de tre faldt af, det Horn, som havde Øjne og en Mund, der talte store Ord, og som var større at se til end de andre." (Dan. 7, 20).

"Og de ti Horn betyder, at der af dette Rige skal fremstå ti Konger, og efter dem skal der komme en anden, som skal være forskellig fra de tidligere; og han skal fælde tre Konger" (Dan. 7, 24 f.).

Forklaringen om de ti Horn, der som tidligere nævnt er ti konger, og er beskrevet i kapitel "Dommen over Babel". Selvom der er skrevet en masse om Konstantin, ved vi ikke ret meget om ham som menneske. Eusebios, hans samtidige, beskriver ham i panegyriske toner. Vi skal forsøge at få ham i fokus ved hjælp af Daniels syn "... et Menneske og en Mund, der talte store Ord." (Dan. 7, 8).

"... og tale mod den Højeste og mishandle den Højestes hellige; han skal sætte sig for at ændre Tider og Lov, og de skal gives i hans Hånd én Tid og to Tider og en halv Tid." (Dan. 7, 25).

De nævnte følgende tider gælder også hans efterfølgere, indtil "Herredømmet fratages ham ..." (Dan. 7, 26).

"Det lille Horn", som skyder op ved Diokletians hof, bliver favoriseret af seniorkejseren selv. Han rider, som ganske ung, med ham på militærfelttog, bliver officer og gør tidlig karriere ved floden Donau. Allerede som ca. 20-årig får han titlen kejser Augustus efter sin fader, som han ikke er vokset op hos og måske heller ikke har så meget tilovers for. Gibbon nævner, at han dør i sit palads i York, men nævner ikke dødsårsagen.

Ingen andre forfattere, jeg kender, nævner dette.

At Konstantin fælder tre af sine medkejsere med sværdet betragtes nærmest heroisk. På hans vej mod enevældet forløber der 18 år med fem borgerkrige, samtidig med at der fra 303-313 raser den hidtil mest grusomme forfølgelse under de syv første år af Konstantins magtkamp (306-313 e.Kr.). Han kunne jo allerede, da han blev kejser Augustus 306, have beordret et ophør. Men først syv år senere (313), hvor Galerius allerede havde udstedt sit Toleranceedikt 311, udarbejder Konstantin en fælles aftale med Licinius. De to "vinder" de kristne i den Østromerske landsdel ved at garantere dem religiøs tolerance i Milano (313). (Britannica 15, 1126).

At han "vinder" de kristne, med løfte om et Toleranceedikt, er nok mere efter hans natur end kun af ideelle grunde. Hans religiøse motiver er også tvivlsomme. Gibbon siger kynisk: "Han brugte den kristne kirkes altre som en fodskammel til sin imperialistiske kejsertrone." Og Gibbon behøver man ikke for at nære den mistanke. Man kan bare betragte de enkelte, personlige handlinger nærmere.

"Af deres Frugter skal I kende dem." (Matt. 7, 15 ff.).

Konstantins "konvertering" til kristendommen skete gradvist, og først 25 år efter hans påstand om en vision med "korset i sollyset" (312 e.Kr.) lod han sig døbe på sit dødsleje, og dette syn var ikke det

første. Han var, som sin far, soldyrker og havde besøgt det grandiose soltempel i Gaul. Der havde han sit første "syn", synet der gjorde ham til en kristen, "det lysende kors på himmelen", det skulle forestille Kristus' monogram. Antageligt har han forvekslet det med solen i manifestation som "summa divinitas". Solen blev af ham, og de fleste soldater i hans arméer, til "Sol Invictus" (den uovervindelige sol). Solen fortsatte helt frem til 322 med at være symbol på hans monumenter og prægede mønter. Allerede i 314 indførte han "solens dag", søndag, som helligdag for sine soldater, der ligesom ham selv tilhørte Mithra, solgudens religion.

Søndagen blev senere ved Nikæakoncilet 325 stadfæstet også som kristen helligdag. Mere om dette senere.

Han beholdt livet ud sin ypperstepræstelige titel, pontifex maximus, den højeste autoritet over det hedenske Roms 15 pontiffer og 15 augurer, dvs. seere, der tydede de forskellige omener i forbindelse med vigtige begivenheder. Han krævede derfor også højeste autoritet over den kristne kirke, over præster og biskopper. Titlen blev givet videre til hans søn Konstantin 2., derefter til hans fætter Julian, den sidste i Konstantins familie.

Gratian, søn af søsteren til Konstantin 2., var den sidste kejser, som modtog pontifexembedet og gav det fra sig, eller snarere blev fratrukket det, kun 16 år gammel ved tronen.

Dette kommer vi tilbage til i perioden 378.

Men Konstantins privatliv er mere kompromitterende. Efter 10 år tidligere at være blevet skilt fra Crispus' moder Minervina, ophører han i marts 317 Crispus til Cæsar over Gaul, han er da antagelig kun ca. 12-13 år. I 324 gives han kommando over sin faders flåde mod Licinius, og han vinder et vigtigt søslag. Men i 326, da han er med sin fader på vej mod Rom for at fejre Konstantins 20-års regentjubilæum, bliver han henrettet i Pula for beskyldninger om konspiration mod faderen og seksuelle tilnærmelser mod sin faders anden kone Fausta, med hvem Konstantin havde tre små sønner og tre døtre.

Dette vakte bestyrtelse i Rom. Byen var smykket for at fejre kejseren og hans meget populære unge søn Crispus, efter at han havde besejret Licinius i søslaget ved Bosporus. Et triumftog var forberedt, ligesom man havde fejret Vespasians og hans søn Titus' indtog i Rom efter sejren over Judæa og ødelæggelsen af Jerusalem (70 e.Kr.).

Kort tid efter bliver også hans stedmoder Fausta, Konstantins anden kone, henrettet, begge under mystiske omstændigheder. Gibbon mener, at Konstantin viste tegn på jalousi over for sin søn Crispus' mod og succes i slaget mod Licinius. Han kan have brugt en falsk beskyldning over for Fausta om, at Crispus havde prøvet at forføre hende. Hun har sikkert ønsket Crispus af vejen, så hendes sønner kunne arve kejsertronen.

Konstantins moder, der havde fået titlen "kejsermoder", og som havde forkærlighed for Crispus, blev rasende. Hun hævned sig på Fausta og fik hende tilsvarende beskyldt for en kriminel forbindelse med en slave af hendes husholdning. Uden dom blev hun likvideret i sit eget dampbad, der var blevet overophedet til formålet. Hun blev kvalt i dampen.

Konstantins despotiske natur, likvidering af egen familie og andre nærtstående familier ud fra begrundet eller ubegrundet mistanke om konspiration, kan have retfærdiggjort romernes smædeskrifter på paladsets port, hvor hans ødsle og blodige regeringstid blev sammenlignet med Neros.

Antagelig som følge af familietragedien og den offentlige skandale, rejste Helena til det hellige land på pilgrimsrejse og blev der et årtid. Opholdet blev præget af bodsudøvelse og almisser, men sikkert også af undertrykte ambitioner. Med store midler til rådighed, både fra kristne forsamlinger, Konstantins bevillinger og egen formue, grundlagde hun på flere steder kirker præget af den kristne historie. Dette skete naturligvis med stor entusiasme, efter at Jerusalem i to århundreder havde båret det hedenske Roms navn Aelia Capitolina, og hedenske offeraltre lå på ruinerne af Salomos Tempel. At Helena både skulle have fundet Golgata, korset og den hellige grav

er typisk, katolsk usandsynligt, der snarere er en regel end en undtagelse i de mange, historiske forfalskninger gennem tiderne.

Hvorom alting er, Jerusalem blomstrede op i de følgende 300 år; den byzantinske periode, præget af endeløse pilgrimstog og opførelse af stadig flere kirker på formodede, historiske pladser, stadig under disput den dag i dag. "The Golden Age" (324–638) varede frem til arabernes erobring af Det Hellige Land og Jerusalem 638.

Med Daniels syn (Dan. 7, 7) begynder beskrivelsen af det fjerde Dyr, der var forskelligt fra de tidligere Dyr og havde ti Horn. Vi har set, at det er identisk med Åb. 17, 7 og engelens beskrivelse af Dyret med de syv Hoveder og ti Horn. Det er Romerriget, som først i Dan. 2, 40 beskrives som det fjerde Rige af Jern, der knuser og søndrer alt. Det afløser Alexanders verdensrige, kobberriget, som ved hans død deles mellem hans fire generaler (323 f.Kr.), beskrevet i Dan. 11. Jernriget, Rom, besejrer disse riger og vinder fuld kontrol over hele middelhavsområdet, med Pompejus' erobring af Jerusalem (63 f.Kr.). Frem til Julius Cæsars diktatoriske magtovertagelse var Romerriget en republik. Med Augustus overgår riget til at være et kejserrige, et imperium, og kejserkulten begynder.

Her overgår Daniels syn fra Riget af Jern til Dyret med Jerntænder og ti Horn (Dan. 7, 7), der modsvarer (Åb. 17, 7), Dyret med syv Hoveder og ti Horn, nu Rom, det nye Babylon, som kendetegnes ved at belejre og ødelægge Jerusalem og føre jøderne bort i eksil (70 e.Kr.). Dyret og dets Konger (kejsere) fører Krig mod Lammet, de kaldede og udvalgte (Åb. 17, 14), i de følgende to århundreder, indtil Diokletian danner tetrarkiet med sine tre nærmeste kolleger, Constantius 1. Chlorus, Maximianus og Galerius (285 e.Kr.).

År 303 e.Kr. udbryder den hidtil mest grusomme forfølgelse af de kristne, der, stadig voksende i antal, ikke længere kan ignoreres som en minoritet. Diokletian udsteder efterfølgende fire dekreter. Disse omhandler konfiskering af ejendom og litteratur, der brændes offentligt. Kristendommen forbydes under dødsstraf. Tortur og henrettelser står på igennem 10 år med det formål totalt at udrydde kristendommen og de kristne, ikke så meget ved antallet af døde,

men mere ved afskrækkende eksempler der skulle bevirke frafald fra kristendommen.

Frafaldet

Paulus taler om, at først må jo frafaldet komme, et frafald som, trods nyvundne kristne, opstod blandt mindre befæstede medlemmer af menighederne. Flere frafald nævnes under de første ca. 300 års forfølgelser. De frafaldne præster og biskopper blev kaldt traditører, forrædere.

Men Paulus hentyder generelt til et langt større frafald:

"Lad ingen vildlede jer på nogen Måde. Først må jo Fráfaldet komme og Lovløshedens Menneske, fortabelsens Søn, åbenbares," (2 Tess. 2, 3).

"han, som sætter sig imod og ophøjer sig over alt, hvad der hedder Gud og Helligdom, så han tager Sæde i Guds Tempel og udgiver sig selv for at være Gud." (2 Tess. 2, 4).

Her er ikke tale om det hedenske Roms gedeforklarede kejsere på Paulus' tid fra Augustus til Nero, der ophøjede sig selv og efter døden blev ophøjet til "deities". Det var ikke guder og afguder i almindelighed. Ej heller taler han om Caligulas' vanvittige forsøg på at opstille sin statue i Templet i Jerusalem (37-41); dette var sket mere end 20 år før Paulus' Breve til Korinterne (57 e.Kr.).

Ser vi på Daniels beskrivelse af Det lille Horn (Dan. 7, 8), der havde Øjne som et Menneske, og en Mund der talte store Ord, har vi i Konstantin "Det lille Horn", der vokser sig stort, taler store ord, ophøjer sig selv og udgiver sig for at være Gud.

I Dan. 7, 20 fortsætter beskrivelsen af det Horn, som havde Øjne og en Mund, der talte store Ord, og som var større at se til end de andre. Og i Dan. 7, 21-22: "Jeg havde skuet, hvorledes dette Horn førte Krig mod de Hellige og overvandt dem, indtil den gamle af Dage kom, og Retten blev givet den Højestes hellige ...". Dette viser jo, at Hornet fortsætter med at føre krig mod de hellige, indtil "... hans Herredømme fratages ham ..." (Dan. 7, 26).

Det handler ikke kun om Konstantin, men han personificerer "Det lille Horns" opståen, historisk tidsbestemt, men ikke tidsbegrænset, til hans person. Han er kun begyndelsen af det magthierarki, som efter 378 udvikler sig til pavedømmet.

Kirkemødet i Nikæa 325, beskrevet af Eusebios, og Konstantins tale til de samlede biskopper og forsamlinger bekræfter mundheldet: "Gårdsdagens martyrer, morgendagens tyranner!" Knapt var man kommet sig efter 10 års forfølgelser, før man med begrebet "Treenigheden" forfulgte kristne, som ikke var enige, arianere, efterfølgerne af biskop Arius, som kættere. Den beslutning, som fattedes ved Nikæakonciliet 325, og som arianerne havde set sig tvunget til at underkaste sig, medførte, at man på det katolske partis banner indskrev de hemmelighedsfulde bogstaver i ordet "homousion = af ens substans", som trods tvivlsomme disputer tjente det formål at brændemærke kætterne og forene katolikkerne, således også i alle senere tilkomne dogmer.

Endnu et kendetegn hos Dyret:

".. og tale mod den Højeste og mishandle den Højestes hellige; han skal sætte sig for at ændre Tider og Lov, ..." (Dan. 7, 25).

Med det skjulte, hedenske symbol i Treenigheden, som senere skal behandles, går Dyret videre i Forandringen af Tider og Lov. Dette er også en proces, der fortsætter gennem hele pavedømmets korrupte, blodige historie.

Men først skal søndagen belyses; denne blev under konciliet stadfæstet som kristen helligdag. Uanset hvor meget man forsøger at lægge i de påståede henvisninger, at de kristne tidligt begyndte at helligholde "den første dag i ugen" og ikke mindst den grove tekstfalskning af Åb. 1, 10 "På "Herrens dag" ...", der fejltolkes som søndag (Sønnens dag eller Sunday i stedet for Sunday), er og bliver det et subjektivt falsum.

Det er almindeligt kendt, at Konstantin efter sin far og Diokletian, ved hvis hof han voksede op, var soldyrker. Mithrareligionen var populær blandt de romerske soldater. Den lovede evigt liv som løn for en gloriøs død for "Rome". Et magnifikt tempel blev bygget

for Sol Invictus (den ubetvungne Sol) i Rom 274, hvor Konstantin i kraft af imperiets højeste religiøse embede pontifex maximus/ypperstepræst ofrede til solguden. Han lod alle mønter præge med solsymboler. 314 e.Kr., 11 år før Nikæakonciliet, deklarerede han solens dag som helligdag for sine soldater, omkring 44 legioner eller ca. 450.000 soldater.

År 325 blev kristendommen ved concilet forenet med soldyrkelse. Dette er frafaldets første tegn (2 Tess. 2, 3).

År 325 e.Kr.

Efter Nikæakonciliet 325, ja, allerede otte år efter Milanoediktet, bevilgede Konstantin alle sine undersåtter den frie og almene ret at testamentere deres ejendom til den "hellige katolske kirke". De frommes gavmildhed flød i stride strømme, og om ikke før så når de mærkede døden nærme sig. De rige, kristne blev opmuntrede af deres kejsers eksempel. Konstantin blev alt for let overbevist om, at han kunne vinde de kristnes Guds gunst gennem bidrag til kirken. De oprindelige urkristne menigheder blev hurtigt forvandlede under den rådende overtro og verdslige begunstigelse, således at det katolske præsteskab snart var talrigere end de romerske legioner, ikke mindst fordi de af kejseren var fritaget som tjenestegørende, privat såvel som offentligt, for alle personlige skatter og andre tyngende forpligtelser. Biskopperne havde ret til at kræve absolut lydighed af enhver præst, de ordinerede. Desuden var biskoppen bevilget en høj, årlig indtægt fra rigets skatkammer, med ret til at udskrive rekvisitioner for andre udgifter til kirken.

Gennem de næste to århundreder øgedes rigets 1.800 kirkers rigdomme uafsladeligt ved fyrsternes og folkets talrige og uigenkaldelige donationer.

Under en despotisk regering var det alene biskopperne, der nød det privilegium ikke at kunne blive offentligt ransaget, men kun af ligemænd indenfor præstehierarkiet. Denne interne jurisdiktion unddrog sig stille og roligt de verdslige dommers opmærksomhed. 325 e.Kr. deltog 381 biskopper samt over 2.000 præster og andre gejstlige i mødet. Deres antal blev dog hurtigt øget, da den al-

mene praksis simoni, dvs. at købe sig til gejstlige titler, blev attraktiv blandt det højerestående aristokrati, og det hedenske præsteskab har helt sikkert, uden at det omtales, også udnyttet overgangen til de kristnes mere privilegerede embeder. Også de fattige fik tilbudt en hvid toga og flere guldmønter af Konstantin, hvis de offentligt lod sig døbe. I begyndelsen af Konstantins omvendelse tog mere end 20.000 i et tilfælde mod tilbuddet

Nogle af rigdommene kom, dels fra de tre tidligere medkejseres ranede paladser, dels fra plyndring af nogle af de hedenske templer, men kun fra nogle af dem. Så sent som 50 år senere var der stadig 424 templer og altre i Rom på trods af mange års kejserlige forbud. Den katolske forfatter, Jeronimus, udtaler ca. 378, at Rom stadig var en affaldsplads af synd og overtro (Hislop s. 250).

Selv Konstantin blev således også efter sin død optaget blandt de guder, han gennem sit liv havde afskrevet. Titlen ypperstepræst, der var indstiftet af Numa (ca. 700 f.Kr.) over de romerske guder og gudinder samt de 15 pontiffer og augurer, antaget af Augustus og alle følgende kejsere frem til Konstantin, tillige med deres magtsymboler, gav uden tvivl absolut yderligere magt over den religion, de havde afskrevet, end den de bekendte sig til (Gibbon).

Tænker vi nu på Daniels syn (Dan. 7, 8) om det lille Horn, der havde øjne som et Menneske og en Mund, der talte store Ord, ser vi i Konstantin en begyndende personificering, ikke blot et Rige, en Magt, men en menneskelig Skikkelse, forstærket af Paulus' beskrivelse (2 Tess. 2, 3 f.). Lovløshedens Menneske, fortabelsens Søn, åbenbares i de første, kristne kejseres og senere i de kommende pavers selvophøjede gudsbespottelse..

Konstantins blodige regime blev efterfulgt af hans tre overlevende sønner i en alder af 21, 20 og 17 år. Hans sidste ønske var, at hans begravelse skulle overlades til den ældste søn Constantius 2.. Med en forfalskningskunst, grænsende til grusomhed, manifesterende sig i en af den daværende katolske kirkes mest hellige mænd, biskoppen af Nicomedia, blev et falskt testamente overleveret, i hvilket den afdøde kejser udtrykte mistanke om at være blevet forgiftet af Constantius' brødre, hvorfor han krævede hævn. Hvorvidt det

var et komplot mellem biskoppen og den nye regent forbliver, som mange lignende incidenser, et mysterium. Uden nogen som helst retmæssig forundersøgelse handlede de rasende soldater i selvtægt ud fra testamentets forfalskede beskyldninger. Dette udløste en massakre på hele den flaviske æt. Derved blev Constantius' to onkler og syv af hans fætre og kusiner myrdede, på trods af de nære familieband og indbyrdes ægteskaber. Ud af en så omfattende, imperialistisk familie overlevede kun de to yngste børn af Constantius' onkel, Gallus og Julian. På trods af at Konstantins tre sønner var blevet opdraget af den kendte, kristne lærer Lactantius, havde det åbenbart ingen indflydelse på deres langt stærkere blodtørstige, hævngherrige, nedarvede gener.

Da de var meget unge, kunne man have forventet moralsk support fra deres biskop Eusebios af Nikomedia, men i stedet blev han intrigemager og iscenesætter af den imperialistiske massakre. Her skimtes konturerne af den tiltagende despotisme i den nyetablerede Romerkirkes hierarki, hvor forfølgelse og eliminering af anderledes tænkende blev et af de antikristelige kendetegn (Åb. 17, 6-14).

Men først og fremmest ser vi det katolske præsteskabets intrigante og manipulerende indflydelse, først over for Konstantin og derefter over for hans sønner, med fatale følger.

I de kommende 30 år, frem til 367, skal vi se den katolske kirkes bestræbelser på at fratage de kristne kejsere deres hedenske suverænitetsembede, den magtomspundne ypperstepræstelige titel over alle romerske religioner, pontifex maximus.

Konstantins tre sønner deler indbyrdes imperiet, efter at alle familiens øvrige medlemmer er blevet likvideret (337 e.Kr.). Tre år senere prøver Konstantin 2. at tage magten fra sin broder Constans, invaderer hans territorium, men bliver offer for et militært baghold og slået. Hans krop fiskes op af floden Alsa. Han får en imperialistisk begravelse, og Constans overtager hans besiddelser, hvorved han regerer over 2/3 af Romerriget, som han nægter at dele med sin ældre broder Constantius 2. 10 år varer freden mellem brødrene, hvorefter Constans bliver offer for et mytteri blandt sine soldater og myrdet af usurpatoren Magnentius, der modtager den purpurfar-

vede klædedragt af sine soldater. Imperiets to stærkeste hære støder sammen og ender i en massakre. Magnentius' hær bliver slået, og han begår selvmord (355).

Nu er Constantius 2. eneherker, Augustus. Uro bryder ud blandt barbarerne ved Rhinen og Donau. De to eneste overlevende fætre, Gallus og Julian, får titlen Cæsar, men behandles nærmest kun som embedsmænd uden magt. Da der også bryder krig ud i Persien, tager Constantius 2. selv kampen op mod perserkongen Shapur. Julian bliver i Gallien og viser sig at være en stor militærleder, idet han generobrer 70 plyndrede byer.

Constantius 2. udviser en nedarvet nidkærhed for religiøse anliggender og en "farlig" tilknytning til arianisme. Dog håndhæver han sin suverænitæt over biskopperne ved synoden i Milano 355 e.Kr. i kraft af at være alle romerske religioners ypperstepræst, pontifex maximus, med ordene: "Min vilje skal være jeres rettesnor." Denne magt kommer de despotiske biskopper allerede 20 år senere til at efterstræbe, opnå og demonstrere. Dette skal vi se på fremover.

356-357 udsteder Constantius 2. flere afskrækkende edikter imod hedenske ofringer og almen praktiseret magi. Ligeledes beordrer han de hedenske templer lukkede. Men da han besøger Rom 357, bliver han forbløffet over den fortsatte hedenske pragt, både de højtstående patricierfamiliers og størstedelen af massernes stadig fanatiske given sig hen til deres gamle religion og overtro samt de 423 hedenske templer, endnu pragtfuldt smykkede og omgivet af røg fra hedenske ofringer og udskejelser.

Constantius 2. forlader Rom uden at gribe ind. Dvs., 32 år efter Nikæakonciliet og 20 år efter Konstantins død er Romerriget lige så hedensk, som det altid har været. Men man må også huske på, at Milanoediktet 313 ikke var en historisk overgang til kristendommen, men et Toleranceedikt om religionsfrihed for alle religioner, ikke blot for den kristne.

Ligeledes var kirkemødet 325 en infrastrukturel organisering og et dogme. Dette var præget af Lactantius' forskønnelser af evangeliets forskrifter, med Ciceros veltalenhed og Eusebios' græske lærdom

og filosofi i religionens tjeneste, en kvalmende kombination fjernt fra Evangeliets enkle, frelsende budskab. Den af Konstantin indførte soldag 314, som helligdag for de soldyrkende soldater, blev samtidig vedtaget som obligatorisk for de kristne og alle andre religioner i det romerske imperium.

Julian (361–363 e.Kr.)

Constantius 2.'s død, ved den persiske front 361, gør hans fætter Julian til enehersker ult. samme år. Selvom han var kristent opdraget, hældede han, som mange andre, stadig til den gamle religion. Hans interesse for hellenistisk litteratur, retorik og filosofi førte til, at han genoplivede de hedenske riter og soldyrkelsen tillige med Roms famøse gudinde Kybele, det hedenske svar på pavedømmets Mariadyrkelse.

Gibbon skriver, at omstændighederne omkring Julian, der bevirkede, at han blev en "frafalden", har været tragisk for hans eftermæle for de historikere, der i religiøs nidkærhed har fortiet hans dyder og overdrevet hans fejl.

Kejser Julians liv er veldokumenteret. Tre volumener af hans breve og essays findes stadig, og dertil kommer livfulde biografier udarbejdet af nære bekendte til ham. Men til trods for hans korte 2-årige regeringstid blev Julian en slags oppositionens helt i Europa. Hans forsøg på at stoppe de afsporede (frafaldne), katolske biskoppers griske magtudfoldelse udøvede en tiltrækningskraft på flere forfattere under renæssancen, bl.a. har også Henrik Ibsen skrevet om ham.

Fra Julians egne breve nævnes et møde med ca. 1.000 biskopper i Dafnepaladset, deriblandt nogle han havde kaldt hjem fra landflygtighed, forvist af romerske bisper under den arianske strid. "Ingen", siger jeg, "skal nogen sinde forfølges af mig på grund af sin tro. Men på den anden side har jeg ikke i sinde at tillade jer at forfølge og skade andre, som I har gjort i mange år. Jeg vil ikke ødsle tid på at opregne alle de forbrydelser, I har begået, stiftet eller tilladt. I lærte at lide med uforrettet sag uden at gengælde med ondt, alligevel bekæmper I hinanden ved at hidse lovløse pøbelhorder til

voldshandlinger, ved at tortere og dræbe dem I, af en eller anden grund, har noget imod. I er ikke i stand til at leve efter hans principper, som I er villige til at forsvare med kniv og gift." (En hentydning til ærkebiskop Athanius af Alexandras giftmord på ærkefjenden biskop Arius). Julian udsteder et edikt den 4. februar omhandlende religionsfrihed, som indskrænker de katolske biskoppers magtbeføjelser og subventioner (G. Julian. Vidal).

Så snart han havde frataget præsteskabet de privilegier, som Konstantin havde bevilget, beklagede de sig over det "ulidelige tryk", de var udsat for, hvorimod Toleranceediktet gav deres selvvalgte fjender, kætterne, frihed og stadfæstet beskyttelse mod tidligere overgreb.

Samtidig med, at den filosofisk anlagte monark viste et uforsonligt had mod biskoppernes magtudfoldelser, og genindførte den hedenske religion, viste han en forbavsende interesse for at genopbygge det jødiske Tempel i Jerusalem. Konstantin havde jo ladet det hedenske Venustempel nedrive, og da man fjernede jord og sten fra pladsen, blev Den Hellige Grav "blottet" for alles øjne, hvorpå Konstantin lod Gravkirken, som ligger der den dag i dag, opføre. Også Helenas besøg syntes at forene datidens godtroenhed med de nyomvendtes varme følelser.

Med henvisning til traditioner, der ikke måtte benægtes, fastsattes nøjagtige pladser for de minderige begivenheder. Her "fandt" man også de ægte kors samt naglerne og lanser, der var blevet brugt ved Kristi lidelser. At korset, solgt i fliser, blev en indbringende forretning fremgår af, at man fandt det behændigt at bekræfte korsets stadige vækst, som derved forblev uforandret, hvor meget man end solgte fra.

Man skulle have forventet, at opbygningen af de hellige steder ville fremme befolkningens og pilgrimmenes moral samt de kristnes tro. Men de mest respektable kirkehistorikere har set sig nødsaget til at erkende, at Jerusalems gader var en skueplads for den mest livlige kommers, for alle slags folkeforlystelser og alle tænkelige laster, hvor hor, tyveri, afgudsdyrkelse, giftmord og drab var hverdagskost for den hellige bys indbyggere. (Gibbon, II).

Det var måske Julians forfængelighed og ære, der drev ham til at genoprette det jødiske Tempel i Jerusalem, da de kristne syntes at have udtalt en evig fordømmelse over al jødisk genetablering siden forvisningen 70 e.Kr.. Uden tøven besluttede Julian derfor at genopføre et stateligt Tempel på Morijas bjerg. Dette skulle overgå Opstandelseskirken (Gravkirken), der lå på det nært beliggende kalvariebjerget (Golgota). En ny, jødisk præstestand skulle indsættes, hvorved der ville blive sat en stopper for de kristne rivalers ekspropriation af den hellige by.

Jøder fra alle rigets provinser blev kaldt sammen på forfædrenes hellige bjerg. Deres triumferende, hovne nidkærhed vakte bange anelser hos de kristne beboere i Jerusalem. I et anfald af overdådigt pral lod de rige blandt jøderne udføre spader og hakker af sølv, og byggeaffaldet blev transporteret væk i silkekåber af purpur. Store summer blev indsamlede med en henførelse, man aldrig før havde set hos et helt folk.

Mennesket spår, men Gud råder. Hvorvidt det arbejde, som var påbegyndt de sidste seks måneder af Julians liv, blev afbrudt ved den efterfølgende kejsers eller snarere biskops indflydelse, eller ved en guddommelig indgriben i form af et påstået jordskælv og ildkugler som brød frem på tempelgrunden, står hen i det uvisse; men alle planer blev opgivet og lagt i grus.

Et endnu stærkere tegn på himmelsk indgriben ses ved, at de kristne ikke fortsatte initiativet, der var taget, til at bygge en kristen helligdom, et kristent sejrssymbol over jødedommen.

I stedet for blev dommen over Jerusalem håndhævet:

"og Jerusalem skal nedtrædes af Hedninger, indtil Hedningernes Tider er til ende." (Luk. 21, 24).

Ved muhamedanernes indtagelse af Jerusalem 638 e.Kr. påbegyndtes Klippemoskéen, og den står der den dag i dag. Korsfarerne forsøgte at generobre Omars Moské 1099 e.Kr. og placere det gyldne kors på toppen. Dette blev kort tid efter taget ned af Sullimans soldater, og halvmånen blev genindsat.

Da Julian ved et komplot under en kampagne mod Zapur i Persien (26. juni 363) bliver myrdet af sin tjener, efterlades landet uden arvinger i en forvirring og fare, man ikke havde oplevet de sidste 80 år, siden Diokletian.

Dyrets Dødshug

"Og jeg så, at et af dets Hoveder var som såret til Døden, men dets Dødshug blev lægt. Og hele Jorderig fulgte undrende efter Dyret." (Åb. 13, 3).

Et af Dyrets syv Hoveder er, dels betegnende for Roms syv høje, dels for hver af de første syv kejsere. Men Dyret i sin helhed er det hedenske Rom, som får et Dødshug, der læges, og det lever videre. Men som politisk magtcenter fik også Rom mange hug af invaderende barbarer, som vi skal se på fremover.

Allerede Diokletian tilføjede Rom et svært hug ved at forlade byen, flytte sit hof til Nikomedia og sin medkejser Maximianus' hof til Milano. Det romerske Senat stod, efter at det havde mistet al kontakt med kejseren og den ikraftværende konstitution, som et ærverdigt, men betydningsløst mindesmærke over Capitols storhedstid. Diokletian og hans tre medkejsere i tetrarkiet var alle fra Illyrien (det nuværende Jugoslavien). De var alle soldater uden interesse for at mænge sig med hovedstadens aristokrati. Konstantin voksede op ved Diokletians hof og besøgte som kejser sidste gang Rom 326, et skæbnesvangert besøg der skulle have været et triumftog, men som endte brat, da rygten om sønnens henrettelse gik forud og afbrød den forberedte hyldest af både far og søn. Konstantin satte aldrig mere sin fod i Rom, men påbegyndte sine ambitiøse planer om at genopbygge det nye Rom, det blivende Konstantinopel lige nord for Diokletians Nikomedia. Ej heller hans tre sønner valgte Rom som regeringsby, de holdt sig sikkert langt fra det præstelige hierarkis tiltagende dominans. Julian holdt sig også væk fra byen og døde ved den persiske front.

Julians efterfølger, Jovianus, blev valgt af arméens generaler. Han var kristen, men ikke fanatiker. Han forhandlede sig til en 30-årig fred med Shapur og genoprettede religiøs tolerance. Han forfulgte

hverken Romerkirkens udsete kættere eller hedninger. Han var først og fremmest soldat. I en periode af syv måneder førte han den udhungrede armé, der på alle sider var omgivet af barbarernes væbnede horder, på en strækmarch af over 2.000 km til Antiochia, efter, i et nådesløst klima, at have gennemlevet alle en krigs forfærdelige strabadser. Selv var han opsat på at komme til det kejserlige palads i Konstantinopel, dels for at komme dem i forkøbet der ønskede at indtage hans plads, dels for at nyde dets privilegier efter flere år ved fronten.

Jovianus marcherede i hast gennem provinsen Asien og kom til den ukendte lille by Dadastana i Galatien. Det siges, at han efter et overdådigt aftensmåltid trak sig tilbage, og næste morgen fandt man kejser Jovianus død i sin seng. "Den egentlige grund" til dødsårsagen var, af flere antagede, vanskelig at konstatere; madforgiftning var én af dem. Men, som den kristne taler Chrysostomos, i et forsøg på at trøste en enke, fremhævede, døde kun to kejsere ud af ni en naturlig død, nemlig Konstantin og hans søn Constantius 2. - og selv disse to er der tvivl om.

Dette er typisk for bl.a. Britannicas opremsninger af kejsere: "Død under mystiske omstændigheder." Det er gennem hele kejserrækkens 300-års historie, lige fra Gajus Julius Cæsar, en ligeså almindelig forklaring som "Myrdet af sine soldater" eller "Selvmord". Gajus Julius Cæsar blev myrdet offentligt i sin stol i Senatet omgivet af over 60 af dets medlemmer, der havde konspireret mod ham.

Efter Jovianus' "ulykkelige død" og efter kun otte måneder ved magten vælger generalstaben igen en officer, Valentinian 1., en energisk patriot og moderat kristen. Han vælger Romerrigets vestlige del og betror den østlige del til sin broder Valens, som han giver augustusrang ligesom sig selv. For første gang bliver imperiet virkelig delt, med undtagelse af valg af konsuler (364 e.Kr.).

Valentinian 1. fører en 3-årig krig mod goternes oprør i nord, en skånselsløs og blodtørstig hævnakt. Hans blod kommer i kog, da man bebrejder ham hans grusomhed, han får en hjerneblødning og falder lammet om i armene på sine nærmeste tjenestefolk; dette

sker, tre måneder før han kunne fejre 12-års regeringsjubilæum (375 e.Kr.).

PS! Således beskriver Gibbon dette, men han kan også være blevet forgiftet, som Jovianus før ham. Der var mange, som ønskede ham død.

Selv var han uafbrudt grusom, kolerisk og sadistisk. Han har med koldt blod nydt at se ofrene for tortur dø i pinsler. Selv havde han altid som vagter, i nærheden af sit soveværelse, to kæmpe bjørne, vilde bæster, i hvert sit bur. Hvis nogen faldt i unåde, blev de smidt ind til bæsterne, medens Valentinian 1. nød synet af de lemlæstede, blodige kroppe, der blev ofre for dyrenes raseri.

En sådan tyran kan være svær at likvidere, men han kan også være faldet for sin egen galskab ved en pludselig hjerneblødning.

Den 16-årige Gratianus vælges til Cæsar Augustus

Med Gratianus indledes en afgørende epoke, hvor kejserens nedarvede, suveræne magt som pontifex maximus, højeste autoritet over imperiets religioner inkl. den kristne, over både stat og religion manipuleres fra ham og i al hemmelighed i ly af mørket gradvis genoptages af biskoppen i Rom.

Den første kristne periode som martyrkirke kulminerer 303-313 med den mest voldsomme forfølgelse, den diokletianske, og Milonaediktet. Hvor tidligt Paulus' forudsigelse om det store frafald begynder er vanskeligere at sætte nøjagtig dato på.

Men lad os se, hvordan Paulus udtrykker det:

"Lad ingen vildlede jer på nogen Måde. Først må jo Frafaldet komme, og Lovløshedens Menneske, fortabelsens Søn, åbenbares, han, som sætter sig imod og ophøjer sig over alt, hvad der hedder Gud og Helligdom, så han tager Sæde i Guds Tempel og udgiver sig selv for at være Gud." (2 Tess. 2, 3 f.).

"Også nu ved I, hvad der holder igen, så Han først kan åbenbares, når Hans tid er inde. Thi Lovløshedens Hemmelighed er allerede i Virksomhed, kun må den, som nu holder igen, først fjernes." (2 Tess. 2, 6-7 f.).

Paulus' Brev er skrevet ca. 56-58 fra Makedonien. Johannes skrev til de syv menigheder ca. år 69, godt 12 år senere.

Til Efesos-menigheden skriver han:

"og du har prøvet dem, som kalder sig selv Apostle, skønt de ikke er det, og du har fundet, at de er Løgnere;" (Åb. 2, 2).

Den første "lovløshed" - løst fra loven - ses 100 år efter Paulus' Brev, dvs. ca. 160 e.Kr. i den såkaldte påskestrid, hvor man ophævede den bibelske påske, der kunne falde forskelligt fra år til år, og indførte påskesøndag. Derved forandrede man for første gang "Tider og Lov".

"han skal sætte sig for at ændre Tider og Lov," (Dan. 7, 25).

Næste gang, ved Nikæakonciliet 325, vedtager man søndagen, dvs. Solens Dag, som Konstantin 314 e.Kr. indførte som fridag eller helligdag for Sol Invictus, som hans soldater dyrkede, og som også skulle være en katolsk helligdag. De bibelske teksters fordrejning skal vi se på længere fremme

Hislop bliver, s. 242, opmærksom på Gibbons omtale af Gratianus som den første såkaldte kristne kejser efter Konstantin, der nægter at bære det hedenske, pontifikale ornat for derved at agere som pontifex, hedensk ypperstepræst. Om dette var et tegn på kristen fromhed, således som ultramontanisterne (pavetilhængerne) beskriver det, er værd at gå nærmere efter i sømmene. Først vil vi se på Gratianus' baggrund, hans opvækst og korte regeringstid fra han var 16 til 24 år gammel. Først hans lovende, men senere skuffende adfærd der bragte ham i tidlig miskredit hos folket og blandt hans soldater.

Gratianus' far, Valentinian 1., levede i et polygamt forhold, dels med hans mor kejserinde Severa, dels med den smukke Justina med

hvem han fik en søn, da Gratianus var 12 år gammel. Selv blev han som 8-årig af sin far proklameret som kejser. Udstyret med den purpurfarvede klædedragt og diadem blev han tildelt titel af Augustus med billigelse fra arméen i Gallien, men helt uden at have informeret Senatet i Rom.

Ved faderens død var Gratianus kun 16 år gammel, men trods sin ungdom havde han allerede vundet folket og soldaternes gunst. Medens Gratianus reciderede i det galliske palads i Treves, udråbtes hans lillebror Valentinian 2. kun fire år gammel, med navn efter faderen, til kejser af den illyriske armé, endnu medens han sad på sin moders arm. Faren for borgerkrig blev forhindret af Gratianus, der forsonende accepterede udnævnelsen og broderskabet med Justinas søn, og de tilbydes residens i Milano. Han valgte at udsætte straffen over de konspirerende til et senere tidspunkt og påtog sig rollen som beskyttende formynder og suveræn hersker over Det Vestromerske Imperium uden indblanding fra hans svagelige onkel, kejser af Det Østromerske Imperium.

Gratianus' opdragelse overlod hans fader til den hedenske poet Ausonius, der ved et fænomenalt held vælges til informator for, som han selv udtrykker det, "at forme den spæde prins' sjæl". Efter poetens smagløse laster at dømmes var denne formaning ikke opbyggende, men nogen indflydelse må han have haft, om ikke andet da som sin egen lykkes smed, for 379 udnævnes han til konsul, samme år som Gratianus udnævner Theodosius 1. til medkejser og Augustus i øst.

Gratianus viser sine talenter både i krig og fred, dels da han hjælper sin onkel Valens i krigen mod de barbariske gotere og udmærker sig i forreste frontlinje, dels da han i en alder af 19 år hyldes af sine soldater som deres besejrer.

En nærmere betragtning af hans liv forklarer det omskiftelige ved hans karakter allerede efter fire-fem år ved magten. Trods faderens brutale forsøg på at få sønnen opdraget og formet, med egenskaber han ikke selv har, ser man, hvordan generne altid sejrer over miljøets indflydelse. Da hans nærmeste, trofaste rådgivere med tiden, og

sikkert på hans egen opfordring, fjernes fra tronen, daler den unge kejsers niveau til hans egentlige primitive genius.

Gibbon sammenligner Gratianus' umodne, overfeterede opvækst med hans forgængeres Neros og Commodus' forsømmelse af de royale pligter til fordel for forfængeligt dagdriveri.

På grund af hans trang til at brillere, med de egenskaber han mest beundrede hos sine soldater, plejede han de forskellige grene af krigskunsten såsom ridning, bueskydning og spydkastning. Men i stedet for at dyrke disse indenfor rammen af den imperiske rang gav han sig i lag med de primitive, barbariske, skythiske lejesoldater og udfoldede sine talenter i forbindelse med meningsløse jagtorgier på vilddyr, indfanget til den kejserlige forlystelse og sluppet løs i paladsets store parker. Gratianus tillod disse vilde barbarer at blive sin nærmeste garde, hvilket degraderede hans karakter i omgivelsernes øjne. Han beundrede deres utæmmede opførsel til hest, der gjorde sig bedre på de vilde sletter, men selv blev han en uværdig, romersk prins, når han til hest og klædt i samme primitive udstyr, pelshue og skind, jagede rundt i de royale parker. Spektaklet fyldte alle med væmmelse og lagde spiren til soldaternes mishag og senere illoyalitet.

Skal vi tage udgangspunkt i hans påståede ekstrem piøs, (ifølge Britannica anledning til, at han nægtede at bære pontifextitel og ornat), er det en stærk overdrivelse af hans fromme egenskaber, ikke mindst fordi han var hedensk opdraget og derfor godt kunne have ønsket sig imperiets højeste embede.

Ligesom Constantius ved sit besøg i Rom 357 blev forbavset over den hedenske kults dominans, upåvirket af forbuddene året før, således lod Gratianus de romerske guders statuer skåne, og 424 templer fortsatte uforstyrret i endnu 20 år, indtil Theodosius 1. lod dem ødelægge eller ombygge til romerske benhuse. Det var, hvad hedningerne kaldte de romerske kirker på grund af, at tidligere martyrs ben blev muret inde under alteret og tillagt undergørende egenskaber.

Når biskop Ambrosius af Milano nævnes som en fader for Gratianus, og som den der gav ham en lærebog om Treenighedslæren, er det sikkert, at der fra begyndelsen har været lagt pres på den unge 16-årige kejser. Men det har været en del af en strategisk plan fra biskop Damasus' side, han der senere i 378 tilegnede sig pontifextitlen, som Gratianus med afsky og på grund af sin fromhed havde nægtet at bære. Ambrosius havde kun været biskop et år, da Gratianus blev kejser. Også hans lynkarriere fra udøbt guvernør til biskop i løbet af otte dage skal vi komme nærmere ind på senere.

Damasus 1.

(304-384 e.Kr. = 80 år)

Han blev født under den diokletianske forfølgelse (303-313); oplevede som barn samtidig borgerkrigenes grusomheder og Konstantins udryddelse af modstanderne samt deres nærmeste rådgivere og familier.

Han har i løbet af sin opvækst fulgt Konstantins vej mod enevældet og Galerius' Toleranceedikt i april, der bragte forfølgelserne af de kristne til ophør i Det Østromerske Rige. Han var ni år, da de to overlevende kejsere, Konstantin og Licinius, sluttede indbyrdes fred og undlod at lade Galerius' edikt i øst gælde for hele imperiet. Dette var, som Gibbon tidligere nævnte, et politisk træk for at vinde de kristnes loyalitet i forbindelse med genopbygning og magtfordeling af øst og vest, nu kun på to regenter efter tetrarkiets opløsning.

Damasus oplever som dreng, at freden og friheden for alle religioner, også Mithra-religionen - soldyrkelsen - der er udbredt blandt soldaterne, bliver favoriseret ved, at Konstantin, selv pontifex, indfører Solens Dag som officiel helligdag (314). Men han dukker først op som diakon hos biskop Liberius (352-366) og ledsager ham, da han bliver landsforvist til Grækenland af Constantius 2., der selv er modstander af Treenighedslæren, arianismen.

Senere vender Damasus tilbage til Rom, hvor han bliver tilhænger af biskop Felix 2., en proarianer indsat af Constantius. Da Liberius' eksil ophæves, og han genindsættes i Rom, beordrer Constantius, at de skal samregere, dvs. dele biskopatet med den i mellemtiden ind-

satte Felix 2. (358). Dette fænomen, som pavehistorikerne kalder det, er den første af de senere 39 gange, hvor to eller flere biskopper og senere paver strides om pontifikatet, helt frem til Reformationen.

Damasus forsones med Liberius, men fjenderne, han har fået under sine omskiftelige alliancer, forbliver hans modstandere, da hans rival Ursinus samtidig med Damasus vælges til Roms biskop, og fænomenet "dobbelte biskopper" gentages. En blodig fejde udbryder, og Damasus forfølger Ursinus og hans tilhængere 366 e.Kr.. Ursinus får beskyttelse af kejser Valentinian 1. og bliver genindsat i Rom. Året efter, 368, fordrives han af Damasus til Gaul. Ved synoden i Milano 378 bliver han bandlyst, men fortsætter sin opposition helt frem til 381.

Bag denne summariske beskrivelse gemmer der sig en langt mere dramatisk virkelighed. Selv en prokatolsk forfatter som Chadwick (*The Early Church*) må modvilligt indrømme "det modbydelige blodbad" i en basilika, hvor Damasus ved hjælp af jockeyer fra Colosseum lader 137 af sine modstandere myrde til skade for kirkens anseelse. Dette forværres af, at en usympatisk, romersk præfekt vil have Damasus dømt for mord. Denne ydmygelse bliver han dog skånet for, da rige venner opnår kejserens personlige intervention. Både hans hedenske og kristne modstandere foragtede dybt hans verdslige ambitioner med henblik på indflydelse i de højere, romerske kredse. En rig aristokrat sagde sarkastisk til ham: "Gør mig til biskop af Rom, og jeg vil blive en kristen." Dette var eksakt, hvad der skete med den tidligere nævnte ærkebiskop Ambrosius af Milano, der blev præst og biskop i løbet af otte dage, før han blev døbt kristen.

De egentlige motiver skal belyses, omend ikke bevises, da de historiske kilder tier om, hvordan Damasus som Roms biskop sammen med Ambrosius først fik den unge Gratianus til at blive så from, at han afsagde sig imperiets højeste embede, nedarvet som hedensk ypperstepræst (pontifex maximus), for umiddelbart herefter at eksekvere dets magtbeføjelser.

Det var naturligvis en torn i øjet på præster og biskopper, at først Konstantin og derefter Constantius, som pontiff over alle rigets re-

ligioner, havde det sidste ord i alle kristne disputer og al lovgivning. Da Julian, den frafaldne, både genindførte tolerance for de endnu fuldt fungerende, hedenske templer og beordrede det jødiske Tempel genopbygget i Jerusalem, samtidig med at de kristne præsters og biskoppers statslige support blev inddraget, var det for meget for den kristne tolerance.

Efter Julians død, ja, allerede fra 367, da kejser Valentinian 1. udnævnte sin 8-årige søn Gratianus til medkejser og arving uden Senatets (og kirkens) vidende, fornemmedes en plan at tage form. Først døde Gratianus' far på slagmarken ved at have spist noget ufordøjeligt eller af et kolerisk anfald. Gratianus blev derved som 16-årig kejser, selvom han tidligt havde vist militære evner. Som det siges: Han stod tidligt, frem til 378, under ærkebiskop Ambrosius' indflydelse, hvor Gratianus afsagde sig pontifexembedet.

Damasus' handlinger allerede samme år, med 24 bandlysninger mod kristne opponenter og en lang række nye, kirkelige forbud, afslører, at markante forandringer sker i Rom efter 382. (Britannica VI, p. 199).

"During his rule the primacy of the Roman See was asserted. Damasus was active in suppressing heresy. Damasus was the first pope i.e. bishop to refer to Rome as the Apostolic See." (Damasus I, Britannica III, s. 361).

Damasus kunne have taget titel af ærkebiskop, men den var allerede indført i Alexandria, så han måtte have noget at overgå denne titel med for at hævde sin suverænitet over alle biskopper og ærkebiskopper.

"Romes primacy was officially pronounced by a synod called in Rome by Damasus." (Britannica III, s. 361).

År 378 afsiger Gratianus sig titlen som pontifex maximus. 382 holder Damasus en synode i Rom og erklærer officielt Rom for primat. Dette er det historiske bevis for tidspunktet, hvor det hedenske pontifikat indføres i Romerkirken som et magtsymbol over alt, hvad der hedder Gud og helligdom.

"... han, som sætter sig imod og ophøjer sig over alt, hvad der hedder Gud og Helligdom, ..." (2 Tess. 2, 4 ff.).

Fra 378, hvor Gratianus giver titlen fra sig, og frem til 382 - på fire år med synoden 380 imellem - prøves der kræfter med kejserne Gratianus og Theodosius, der bøjer sig for kirkens åndelige magt over kejseren.

Se også *Troens Eldar* om denne magtkamp og Hislops sammenfatning. Vi skal også have ærkebiskop Ambrosius mere i fokus.

Interessant ville det være at vide:

- Hvornår blev Ambrosius ærkebiskop? Var det efter 378, da Gratianus afsagde sig pontifikatet?
- Eller endnu bedre: Var det før eller efter synoden 380? Eller mellem 380-382?
- Eller sidst, men ikke mindst: Var det, da Damasus i egen person sammenkaldte til en synode i 382, to år efter et afgørende møde blandt biskopper (380)?
- Sidste spørgsmål: Var det en handel mellem Damasus i vest og Ambrosius i øst, således at Ambrosius fik suverænitet over Theodosius, kejseren i øst?

Svar: Et andet billede synes at tegne sig (Holmquist 2, s. 182): Under Ambrosius' stærke ledelse hævdede biskoppen i den kejserlige residensstad Milano sig til en af Rom helt uafhængig patriarkstilling, der banede vej for skismaet mellem den romersk- og græskkatoleske kirke, hvor den græskkatoleske aldrig havde bøjet sig for eller accepteret Roms og pavernes primat.

Magtkampen stod derfor i stedet mellem Ambrosius og Theodosius, men også mellem Theodosius og Damasus, der skiftevis udstedte dekretter:

- Damasus 378.
- Theodosius 380-381.
- Damasus 382.

- Theodosius igen 391 og november 392, "Totalt forbud mod dyrkelse af hedenske guder".

Holmquist 2, s. 180 påviser, at Konstantin flyttede til Konstantinopel og gjorde Roms biskop til den mægtigste mand i Vesterland. Han blev den faktiske arvtager til kejserkulten. Det, at Konstantin flyttede, var hans egentlige donation, forberedelsen til pavedømmet.

Damasus' forgænger, biskop Liberius (352-366), måtte udstå megen ydmygelse fra Konstantins side, og Liberius fik herunder lejlighed til at lære, at råstyrke kunne betyde meget i religiøse stridsspørgsmål. Han begyndte at indrette sig som en fyrste med soldater. Lærdømmen blev taget i arv af efterfølgeren Damasus (366-384). En modkandidat blev besejret af denne under blodige tumulter, hvor 137 blev ihjelslået ved hjælp af jockeyerne fra cirkus.

I 378, det år da kejser Gratianus efter tre år ved magten afsagde sig embedet som pontifex, fik Damasus gennemført en romersk synode og fik samme år Gratianus til at udstede et dekret, der gav biskoppen af Rom og hans koncilium ret til at afgøre appeller fra hele præfekturet i Italien; statsmagten blev stillet til rådighed over for genstridige biskopper. Hermed blev den første sten af retslig art i pavedømmets bygning indføjjet.

OBS! Senere påberåbte man sig fra pavernes side aldrig dette dekret, for at pavens afhængighed af statsmagten ikke skulle være iøjnefaldende.

Spørgsmål: Var det dette dekret, som Leo 1. senere forfalskede?

Ærkebiskop Ambrosius

Britannica I, s. 657: Ambrosius voksede 339 e.Kr. op i Rom, promoveret guvernør 370, levede i Milano hvor han 374 uventet blev valgt til biskop, som modkandidat for at undgå at disputere til klerikal udnævnelse. Fra udøbt lægmand til biskop på otte dage. Udgangspunktet taler for sig selv! Men hans erfaring i civil administration de fire foregående år gjorde ham effektiv og handlekraftig. Som

guvernør kunne han blive overset, men som biskop af Milano fik han både politisk og religiøs indflydelse.

Han absorberede hurtigt både den græske lærdom i praksis og de kristne læresætninger teoretisk. Hans hang til neoplatonisk mystik gjorde sig klart gældende i alle hans filosofiske allegorier, særligt overført på Det Gamle Testaments Skrifter. Han ville erstatte Roms antikke heltedyrkelse med Det Gamle Testaments store mænd.

Som Augustinus' opponent udtalte sig, var Ambrosius "blomsten af latinsk veltalenhed" overført på kristne grundtekster, som fx hans udlægning af Lukas-Evangeliet, der blev læst i vide kredse.

Men Ambrosius er en figur lig Janus med to ansigter, der vender hver sin vej. Selvom han offentligt fremgangsrigt bekæmper både hedenskab og kætteri, afslører hans skrifter den neoplatoniske og platoniske filosofi i de mest umiskendelige farver.

Interessant er også hans disput med den veltalende senator, hans beslægtede, Symmachus, højt anset pontiff og augur. Hislop nævner ham, s. 253, som modkandidat til Damasus til pontifex maximumembedet efter Gratianus, der i Senatet appellerer for sit fortsatte embede:

"Eftersom jeg ikke angrer, tillad mig da fortsat at praktisere mine ældgamle ritualer. Siden jeg er født fri, tillad mig, respekter da min høje alder og lad mig nyde godt af mit embede. Jeg er ulærd i det nye system, I vil have mig til at følge. Alle ulykker, som har ramt og truer det synkende, romerske imperium, er uimodsigeligt forårsaget af ateisterne (de ugudelige) til den nye religion af Kristus og Konstantin."

Men Symmachus' forhåbninger blev ustandseligt modsagt af den ligeså veltalende ærkebiskop Ambrosius af Milano, der med tiltagende styrke udtalte sig i teologiske vendinger om kristendommens sejr over de romerske guder (Gibbon, eng., v. III).

Sådanne argumenter, udtalt af en favoriseret biskop, havde den styrke, der skulle til for at modsætte sig restaurering af det hedenske alter i Senatet og bane vejen for Theodosius' videre diktatoriske fremturen et par år senere.

Hislops betragtninger, s. 253, er i denne sammenhæng præget af fremragende observans.:

”Der var en votering for pontifexembedet efter Gratianus med to kandidater: Symmachus, tidligere vikar for kejser Valentinian og hedning, og den kristne Damasus, biskop af Rom. Men selvom der ikke var nogen formel eller officiel appointment af biskop Damasus til pontifikatet over den hedenske, romerske religion, blev han ikke desto mindre det spirituelle overhoved i Det Vestromerske Rige ”i alle religiøse spørgsmål”.

Når de hedenske præster derfor, set ud fra et politisk synspunkt, år 400 blev accepterede som officielle embeder af den kristne kejser i vest, kom disse præster af nødvendighed under den romerske biskops myndighed.

En grafisk oversigt kan måske hjælpe til at placere hovedpersonerne, kejser Gratianus og Theodosius, under aldersmæssig indflydelse af biskopperne Damasus og Ambrosius.

- **Ældst Damasus (304–384).**
Er 20 år gammel, da Konstantin bliver den første, "kristne kejser" 324 (uden dåb). Damasus var biskop i Rom fra 366–384.
- **Ambrosius (339–397).**
Blev biskop af Milano 378, et år før Gratianus, uden dåb og bekendelse, 74 år gammel. Vælges til kejser 375.
- **Yngst Gratianus (359).**
Vælges som 8-årig (367) til medkejser af sin fader Valentinian 1.. Ved faderens død 375 bliver han i en alder af 16 år kejser i vest, medens hans onkel Valens er kejser i øst. Denne dør 378, og Gratianus er nu 19 år gammel enekejser i hele Romerriget.
- **Theodosius 1. den Store (347–395).**
Krones til Augustus i øst januar 379 af Gratianus, der selv kun er 19 år og helt sikkert under Damasus' og Ambrosius' indflydelse. Theodosius havde trukket sig tilbage til sin fødeby i Spanien, efter at hans fader, en romersk general, var myrdet

under Gratianus' regeringsperiode. Han blev senere mistænkt som medskyldig i Gratianus' død.

År 378, da Gratianus, der er 19 år, under indflydelse af Ambrosius (39 år) og Damasus (74 år) af "fromhed" afstår pontifex maximustitlen og -embedet, er dette udgangspunktet for en strategi, hvormed den katolske, "åndelige" magt skal sejre over kejserens verdslige magt.

Da Gratianus' onkel, kejser Valens i øst, 378 omkommer i flammer antændt af hans fjender goterne, er Gratianus, 19 år gammel, enekjser i hele Det Romerske Imperium, og Theodosius kronet året efter (379) af den unge Gratianus, selvfølgelig stadig under biskoppernes indflydelse og uden den ellers medfølgende pontifextitel. Han går derved over i historien som "den første, døbte, kristne kejser", selvom han ikke blev døbt før ½ år efter, ved at indkalde til kirkemøde, i februar 380. Hans egne ambitioner var høje og stræbte efter at genindføre kejserens suverænitet, også over kirken. Rom satte sig imod dette, og et nyt kirkemøde blev holdt 381. Theodosius' magtfulde position sikrede, ved adskillelsen af Rom og Konstantinopel, kejseren i øst fortsat suverænitet i kirkelige spørgsmål.

Theodosius' magtfulde egenrådighed og udstedte dekret i 380 viser, at kun det romersk-katolske dogme om Treenigheden (trefoldigheden = tre guder) gælder for "alle kristne", alt andet fordømmes som kætteri. For første gang i kristendommens 350-års historie indførtes inkquisitionsembedet, og for første gang dømtes en kristen og hans venner til tortur og henrettelse af kristne medbrødre af den lastefulde, ortodokse biskop Hydatius og den endnu mere hensynsløse, spanske biskop Ithacius.

Den første bloddom i kirkehistorien udført af kristne i kampen mod lægfolkets religiøse selvbestemmelsesret i forhold til Spaniens dybt sunkne hierarki.

Priscillian, Spaniens sikkert betydeligste mand i kampen for religiøs frihed, erklæres skyldig af de lastefulde, spanske biskopper.

Han og hans venner dømmes for alle slags kætterier samt trolddom og utugt, hvorpå de af kejser Maximus torteres til "bekendelse" og henrettelse.

Der lå ligesom en profeti i dette, at den første bloddømme knyttede sig til hierarkiets kamp mod religiøs lægmandsfrihed i Spaniens historie.

Snart voksede skellet mellem klerikale og lægfolk til en gabende kløft, allerede under det 4. århundrede.

Konklusion

Det afgørende første skridt fra det kristne embede, biskop af Rom, og overgangen til kejserkultens højeste embede, ypperstepræst for de romerske guder, til også at gælde som katolsk embede over alle embeder tages af biskop Damasus 378. Hvad Menneskesønnen afviste som en fristelse blev begyndelsen til det store frafald, som Paulus forudså:

"Atter tager Djævelen ham med sig op på et meget højt Bjerg og viser ham alle Verdens Riger og deres Herlighed, og han siger til ham: Alt dette vil jeg give dig, hvis du vil kaste dig ned og tilbede mig." (Matt. 4, 8-9).

"Lad ingen vildlede jeg på nogen Måde. Først må jo Frafalddet komme, og Lovløshedens Menneske, Fortabelsens Søn, åbenbares, han, som sætter sig imod og ophøjer sig over alt, hvad der hedder Gud og Helligdom, så han tager Sæde i Guds Tempel og udgiver sig for selv at være Gud." (2 Tess. 2, 3-4) (Vicarius Filius Dei).

Dette er forberedelsen til pavedømmet. Damasus får ved hjælp af Ambrosius den unge kejser Gratianus (19 år) til at afstå fra pontifex maximustitlen og -embedet 378 for derefter samme år ved en romersk synode at udvirke, at Gratianus udsteder et dekret, der giver biskoppen af Rom og hans koncilium ret til at afgøre appeller fra biskopper i præfekturet i Italien.

OBS! Kun Italien, ikke hele Romerriget, endsige Det Vestromerske Rige.

Den unge kejser indtales til også at stille statsmagten til rådighed over for genstridige biskopper. (Holmquist 2, s. 181).

Senere påberåbte man sig aldrig, fra pavernes side, dette dekret, for at pavens afhængighed af statsmagten derved ikke skulle være iøjnefaldende. Denne tilstand skulle vare helt frem til Roms fald 476, altså endnu godt og vel 100 år.

Men den første sten, af retslig karakter, var lagt til pavedømmets opbygning, 378 e.Kr..

Da kejser Theodosius, allerede året efter sin indsættelse 380, i Konstantinopel udsteder sit første dekret, hvor Toleranceediktet og religionsfriheden afskaffes, ophøjer han sig selv, bevidst uden pontifikat, over biskop Damasus af Rom. Damasus demonstrerer sit primat og genindkalder en synode 381. Endelig sammenkalder Damasus 382 til en synode i Rom og proklamerer Roms primat, i hvert fald, som tidligere nævnt, over præfekturet i Italien. Det er hér de senere historiske dokumentforfalskninger begynder. At bøje sig for Djævelens og Satans krav om tilbedelse begynder med en løgn, thi Satan er løgnens fader.

Også forbandelser blev udspyet fra nu af, både fra Dragens, Dyrets og Damasus' mund. Han begyndte med at forbande sine rivaler, Ursinus og hans tilhængere, derefter en række biskopper og til sidst sammenlagt 24 anatemaer (bandlysninger) rettet mod forskellige kætterske sekter, dvs. anderledes tænkende.

Han indførte også, som den første biskop, latin som officielt sprog under katolske messer. Bibelen oversættes også for første gang af Jeronimus, Damasus' nære rådgiver, ven og sekretær. Det er ikke uden grund, at udtrykket "løgn og latin" er betegnende for ultramontanisternes (pavetilhængernes) historiske dokumentforfalskninger.

Endnu er kun primatet vundet over Italien, ved siden af Orientens ærkebiskoppers patriarkat, ikke pavestilling, over hele Det Vestromerske Rige. Men allerede Damasus' efterfølger, Siricius (383–399), udfærdiger 385 det første sikkert bevidnede dekret, der i tonen markerer sin overhøjhed, sit pontifikats ved lov stadfæstede primat

over de øvrige 15 pontiffer og biskopper. Og det efterfulgtes snart af flere dekreter. Vel lykkedes det ikke Siricius at oprette noget pavedømme. Hele Det Østromerske Imperiums patriarker holdt sig uafhængige af hans forordninger. Selv under biskop Ambrosius' stærke ledelse og kirkelige magt over kejser Theodosius hævede han sig i den kejserlige residensstad Milano til en af Rom helt uafhængig patriarkstilling over Norditalien.

Bag den katolske magtkamp foregår opgøret om de 15 pontiffers og augurers embeder, der besiddes af højtstående, velanskrevne medlemmer af Senatet og generalstaben. Dette skal belyses senere. Først skal vi følge Roms biskoppers anstrengelser for at få pontifex maximusembetet juridisk overført til Roms biskop. Den åndelige manipulering sker efter alle kunstens og forførelsens regler.

Endnu under Theodosius' strenge dekret var paladset, skolen, arméen og Senatet fuldt af hengivne tilhængere af de romerske guder. Selv Konstantin var efter sin død blevet ophøjet til gud, ingen tog hans kristne sympatier alvorligt. Han havde jo også til det sidste været pontifex over alle de romerske guder og forrettet ceremonier i solgudens tempel; begge symboler fandtes på hans prægede mønt – solgudens og kejserens billede – et på hver side.

Selv Theodosius skelnede mellem dyd og embede, de gamle dignitarers diplomatiske immunitet såvel som hans eget personlige venskab med mange af dem. Men en nation af slaver er altid beredt på at applaudere deres herskeres religiøse anskuelser. Theodosius har uden tvivl ladet sine undersåtter vælge mellem dåb eller død, og med hans spanske herkomst er det højst sandsynligt, at overmagten har været mest overbevisende og omvendende.

Med Theodosius' død 395 blev det gamle, romerske verdensrige definitivt sønderbrudt i et Vest- og Østromersk Rige. Fremover opstod der en årtusind lang fjendtlighed mellem det latinske og græske ortodoksi, helt frem til vore dage. Da folkevandringerne brød ind over Italien, og Rom 410 plyndredes af Attila, beholdt biskop Innocens 1. (401–417) sin stilling i Rom og fortsatte med at håndhæve Roms primat over alle andre biskopper i Det Vestromerske rige. Gennem ham flettedes pavetanke og munkevæsen sammen. Hans

efterfølger Zosimus (417–418) havde ikke heldet med sig. På en synode i Turin 417 afvistes den romerske biskops krav. Det første forsøg på at realisere den romerske biskops pavestilling i hele sit omfang mislykkedes. De tre nærmest følgende romerske biskopper efter Zozimus røbede ingen stræben efter pavelig magt.

Koncilet i Efesos 431 e.Kr.

Efter det mislykkede forsøg ved synoden i Turin på at gøre biskoppen af Rom til pontiff forsøgte igen ved koncilet i Efesos 431. Biskop Celestine 1. (422–432) deklarerede jomfruens titel Theotokos (gudfødernes), erklærede Roms biskop for eneste arvtager til Peters Stol og i besiddelse af Peters Nøgler. Ligesom Jupiters statue på Peterspladsen i Rom blev omdøbt til at være apostelen Peter, således har man også overført Janus' og Cybeles nøgler i pavevåbnet som tilhørende den samme apostel.

Med det hedenske pontifikat i Rom fulgte fra Numas dage (ca. 700 e.Kr.) Nøglerne til Janus' og Cybeles tempel. Janus' tempel var formelt lukket i fredstid. Cybele blev også dyrket under navnet Gudsmoderen, Den store Moder, den titel man ved koncilet gav Maria af Nazaret. Men nøglerne var en del af pontiffens magtsymbol.

Da nu Damasus 378 i Senatet, med Symmachos (pontiff, men ikke pontifex maximus) som modkandidat, blev valgt til at overtage det hedenske pontifikat og samtidig var biskop af Rom, modtog han også insignierne. Men i hans synode 382, og på de følgende biskoppers møder 417 som nævnt, og hér i Efesos, gik man et skridt videre. Man omdøbte Janus' og Cybeles nøgler til at være de himmelske nøgler, apostelen Peter havde fået overdraget.

Når biskoppen af Rom derfor gjorde krav på at være Peters efterfølger, så proklamerede han officielt i Efesos, at han alene havde autoriteten blandt de kristne, da han var i besiddelse af Peters Nøgler. Man kan undre sig over, hvordan det var muligt at håndhæve en så uholdbar påstand. Men når det allerede var nået så vidt, at den store gudinde og Gudsmoder i Cybeles skikkelse var overført på Maria af Nazaret, da var det allerede gået for langt. Maria-

dyrkelsen var blevet en katolsk, fordækt afgudsdyrkelse, og budet om billeddyrkelse var for længst ignoreret (2 Mos, 20).

Et tillæg:

"Eftersom I ikke så nogen Skikkelse, dengang Herren talede til Eder på Horeb ud af Ilden, så vogt Eder nu omhyggeligt for at handle så ryggeløst, at I laver Eder et Billede i en eller anden Skikkelse, enten det nu er af en Mand eller en Kvinde ... " (5 Mos. 4, 15).

At ophøje Maria af Nazaret til hedensk, romersk Gudsmoder og himmeldronning, at bære hendes billede i procession og gøre hende delagtig i og medvirkende til Kristi forsoningsværk, det er en himmelsk majestætsfornærmelse - en gudsbespottelse. (Åb. 17, 5).

Men lidt efter lidt overfører biskopperne af Rom de hedenske funktioner til den kristne gudstjeneste, som er magtsymbolerne i den hedenske titel pontifex maximus.

Det var i virkeligheden ikke Jesu moder, der blev himmeldronning, men "Guds moder", Theotokos, en antik gudinde der dyrkedes i alle lande omkring Middelhavet. Men med det samme blev hun også et kun alt for nærliggende middel for den trang, som den i Romerkirken optagne, halvhedenske folkeverden nærrede til at finde en erstatning for tabet af dens kvindelige guddomme. Det blev en skæbnesvanger arv.

Vi kommer her tilbage til det afgørende øjeblik, da Romerkirken, under folkets højlydte jubel, officielt proklamerede Maria, Theotokos, den store Gudsmoder, netop dér, hvor den store, asiatiske modergudinde Artemis' himmelfaldne billede blev dyrket i det mest berømte tempel i Asien¹⁸).

Når man tænker på, hvordan denne jomfrufødende gudinde havde sine aner helt tilbage til Ishtar i Babylon, forstår man den kendte profanhistoriker E. Meyers ord om, at "i Maria sejrede til sidst den

---

¹⁸ Artemistemplet (Ap. 19, 35)

babyloniske jomfrugudinde over den palæstinensiske Jesus". Thi hvor meget den katolske teologi end søgte at dække over indholdet af "den nye kult" ved at skelne mellem "tilbedelse", som kun tilkommer Gud, og "ærefrygt", som rettes mod Maria og helgenerne, kan denne adskillelse naturligvis ikke fastholdes fra den levende fromhed. Henvendelsen til Maria, som den virkelige hjælper i Himlen, fortrængte i et liv i fromhed omgangen med Gud gennem Kristus. Mariadyrkelsen var måske den mest religiøse, men den mindst kristelige af alle den senere kejsertids kirkelige nydannelser.

Pavedømmet oprettes juridisk formelt 445 e.Kr.¹⁹⁾

Biskop Leo 1. (440–461) fortsætter og fuldbyrder Innocens 1.'s mislykkede forsøg på at realisere den romerske biskops ophøjelse til pave. (Synoderne i Turin 417 og Karthago 418 afviste hans krav.) Men Leo 1. var en kraftfuld personlighed med anlæg for askese og hierarkisk magtvilje. Han udformede den teoretiske, klassiske bevisførelse mod pavedømmet ud fra Matt. 16, 18-19 og som yderligere bibelbevis Luk. 22, 31 og Joh. 21, 15.

Leo 1. var en tilstrækkelig klog politiker til at indse, at Romerkirken stadigvæk var rigskirke og underlagt kejserdømmet. Derfor kunne kejseren i virkeligheden kun lovliggøre hans teori

Således fik han skyggekejseren Valentinian 3. til at udfærdige det nødvendige edikt, der i retslig forstand oprettede pavedømmet.

Ediktets berømte sætning år 445 "*Tunc demum ecclesiarum pax ubique servabitur, si rectorem suum agnoscat universitas*" rummer et stykke verdenshistorie.

Kejseren påberåbte sig også en i tidens løb foretaget forfalskning af ordlyden i Nikæas canon 6 "*Ecclesia romana semper habuit primatum*".

---

¹⁹ Holmquist 2, s. 186

FØRST NU BLEV ROMS BISKOP PAVE I VESTERLANDET, MEN UNDERORDNET KEJSEREN.

De romerske biskopper reserverede titlen "Papa" til sig selv. Leo 1. forøgede også sin moralske autoritet ved at slå ind på kætterforfølgelsernes brede vej, hvorved han omsatte

Augustins tanke i praksis: "At det er et barmhjertighedsværk at frelse sjæle med magt." Middelalderen nærmer sig. Derimod mislykkedes det for Leo 1., da han forsøgte at udstrække sin kirkelige magt til også at være gældende for de Østromerske patriarkater. Men det korte af det lange er, at pavestillingen, som han havde vundet for Roms biskop, blev den afgørende ydre årsag til en vedvarende tvedeling mellem den romerske og byzantinske kirke.

Gibbon beskriver Romerrigetets overgang fra hedenskab til kristendom som nærmest ubemærket og hedenskabets fald som yderst gentle - skånsom. Hislop skriver undrende, s. 251:

"Hvordan kan en stor revolution ske på så kort tid, knapt tredive år før Roms endelige fald (476)? Havde Rom overgivet sig til evangeliet?"

Svaret er, at hedenskabet ikke forsvandt som dug for solen. Men i samme takt, som det tilsyneladende forsvandt uden for den etablerede Romerkirke, i samme omfang viste det sig inden for pavekirken.

De resterende sofistikerede hedninger beskriver med afsky den forvandling, deres templer undgik ved overgang til kristendommen. Templerne, der tidligere havde været smykket af guderne, blev nu forurenedede med relikvierne af de kristne martyrer og blev kalkede gravpladser fulde af råddenskab og kolde "benhuse".

"Ve jer, I Skriftkloge og Farisæere, I Hyklere! Thi I er ligesom kalkede Grave, der jo udvendig ser kønne ud, men indvendig er fulde af Dødningsgebet og alskens Urenhed." (Matt. 23, 27).

Det havde en særlig betydning, at antik, hedensk ånd fik en vis plads hos de dannede, kristne biskopper og kirkelærere. Derved førte den katolske kirke tanken langt bort fra Evangeliet og ur-

kristendommen. Det var indlysende, at flerguderiet måtte udløse engledyrkelse. Under den diokletianske forfølgelse (303–313) voksede beundringen for martyrerne og blev næsten til dyrkelse. Man tilskrev helgenerne samme magt, som de gamle guder havde ejet, men overflyttede de underfulde beretninger om guder og heroer til dem. Over helgenernes grave opførtes kapeller. Derfra gik man let over til en virkelig tilbedelse af dem. Den hedenske fetichisme gik let over i den kristne relikvietro. Overflytning af martyrernes knogler blev til store fester; Ambrosius skabte forbilledet for alle translationer.

I relikviernes spor fulgte dyrkelsen af den hellige Jomfru Maria. Ifølge Ambrosius (339–397, Milano) fremstår hun som den anden Eva, medvirkende til Kristi forsoningsværk! Som himmeldronning strålede hun i underfuld glans. Med Mariakulten erstattes tabet af de kvindelige guddomme. Det var i virkeligheden ikke Jesu moder, der blev himmeldronning, men det var en antik guddom, der blev dyrket i alle lande omkring Middelhavet. Det blev en skæbnesvanger arv.

"Men Byskriveren fik Skaren beroliget og sagde: "Mænd i Efesus! Hvor er det Menneske, som ikke ved, at Efesernes By er Tempelværge for den store Artemis og hendes himmelfaldne Billede?" (Ap. 19, 35).

Vi kommer til det afgørende øjeblik, da Romerkirken, under folkets højlydte jubel, officielt proklamerer Maria som Gudsmoderen på koncilet i Efesos 431, netop dér hvor den store, asiatiske moder-gudindes mest berømte tempel fandtes. Når man tænker på, at denne jomfrufødende gudinde stammer fra Istar, forstår man den kendte profanhistoriker E. Meyers ord:

"I Maria sejrede til sidst den babyloniske jomfrugudinde over den palæstinensiske Jesus."

Thi hvor meget den katolske teologi end forsøgte at dække over indholdet af den ny kult ved at skelne mellem tilbedelse, der kun tilkommer Gud, og ærefrygt, der rettes mod Maria og helgenerne, kunne denne adskillelse naturligvis ikke fastholdes over for den levende fromhed. Henvendelsen til Maria, som den virkelige hjæl-

per i himmelen, fortrængte fromhedslivet i omgangen med Gud gennem Kristus.

Det lå i sagens natur, at den hedenske billeddyrkelse blev omformet til den katolske billeddyrkelse, der endnu i det 4. århundrede bekæmpedes af kirkelærerne. Den jævne mand og kvinde af folket tilbød ikke det guddommelige, som billedet fremstillede, men derimod billedet selv.

Sakramenterne fik i højere grad magisk indhold og optog, i kristelig klædebon, mangt og meget fra de hedenske, magiske riter, ligesom de voksede i antal. Udtrykket *mysterier* blev en almindelig betegnelse for sakramenterne i løbet af det 4. århundrede, samtidig med at Damasus indførte latin, der også dækker over en hedensk hemmelighed: *Mysterium "Den skjulte"* (Lateinos). Herom vidner også arkandisciplinen (den praksis at holde visse kulthandlinger og formler hemmelige for de uindviede).

Men fremfor alt påvirkedes den katolske nadveropfattelse. Mod vest dominerede den massive, konkrete opfattelse gående ud på, at nadverelementerne ikke kunne blive Jesu legeme og blod undtagen gennem en ren ydre, substantiel forvandling. Denne forvandlingssagt blev betragtet som en offerhandling, forrettet af præsten. Disse ældgamle, magiske forestillinger lever den dag i dag indenfor katolicismen.

Hele kulten blev tilgroet med symbolske, magiske handlinger, lånt fra antikken, som fx bestækning med vievand og tænding af lys; evighedslampen modsvarende Vestalindernes vedligeholdelse af den evige ild, statens arneild, der brændte evigt i gudinden Vestas tempel midt på Forum Romanum. Denne skik, eller uskik, er videreført gennem katolske nonners vedligeholdelse af den evige ild, som brænder i alle katolske kirkers olielamper.

Også korsets tegn indførtes allerede da. En række Mariafester kom senere til, som erstatning for hedenske fester.

I Østen blev Kristi fødselsfest holdt den 6. januar, nærmest som en erstatning for en egyptisk fest, hvor man fejrede guden Aions fødsel, født af en jomfru. I Rom, hvor man ikke kendte denne fest, blev

fødselsfesten holdt på den ubesejrede solguds fødselsdag, vinter-solhvervsdagen den 25. december. Denne dag og solreligionens fest forvandlede således til en kristen højtidsdag.

"Og jeg så et Dyr stige op af Havet; det havde ti Horn og syv Hoveder, og på Hornene ti Kroner og på Hovederne gudsbespottelige Navne." (Åb. 13, 1).

"Og jeg så, at et af dets Hoveder var såret til Døden, men dets Dødshug blev lægt. Og hele Jorderig fulgte undrende efter Dyret." (Åb. 13, 3).

Dødshugget betegnes ofte som det hedenske Roms fald og genopståen. Men vi må huske, at i 476, året efter Roms fald da den germanske Odoaker afsatte den sidste, romerske kejser Romulus Augustulus (med samme navn som den første kejser Augustus), havde Romerriget været kristent, siden Konstantin kom til magten 325, dvs. i 150 år.

Betegnende er det, at Rom, selv efter 150 år som kristent imperium, var i forfald, før faldet. Britannica skriver, at Roms fald skete næsten ubemærket. Rom havde i forvejen oplevet en plyndring af gotterne 410, vandalerne 428, og 451 invaderede Attila Rom. Han blev kaldt Guds gidsel over Rom, selvom den havde været kristen i 125 år.

Var Himmelen straffedomme, Sværd, Hungersnød, Pest og Skadedyr, for alvor kommet over Romerriget for at blive? (Åb. 6, 4-8). Middelalderens historie fra 500 til Reformationen er præget af alle disse hjemløgelser.

Del II

Middelalderens helvede (jødisk betegnelse)

Indledning

År 476

År 476-1377 e.Kr. af pavekirken tolket som "Tusindårsriget", ²⁰) hvor "Konger og Præster regerer med Kristus" (Åb. 20) Augustins De civitate Dei.

"... "Drag ud fra hende, mit Folk! for at I ikke skal gøre jer delagtige i hendes Synder og rammes af hendes Plager. Thi hendes Synder har hobet sig op, så de når til Himmelen, og Gud har kommet hendes Uretfærdigheder i hu". (Åb. 18, 4-5).

Samme periode kalder jøderne middelalderens helvede, forfølgelsernes årtusinde, hvor tusinde og atter tusinde mænd, kvinder og børn hellere lod sig henrette, ja, brænde på bål, end at lade sig tvangsdøbe til pavedømmet med de gudsbespøttelige navne og tilbedelse af afbilleder af Guds Søn og hans jordiske moder Maria samt martyrerne, apostlene og Guds engle.

Perioden kan inddeles i:

- Byzantinsk selvstændighed, Jerusalems Golden Age, fra Konstantin 1. den Store og Helena 330 til islams erobring 638.
- Billeddyrkelsen, billedstriden 726.
- Kejserdømmet i vest, genindføres 800 (Karl den Store).
- Folkevandringernes indflydelse fra 300-900 og dannelsen af det katolske verdensherredømme:
- Skøgen Rom, der ridder på Dyret (the Beast) og "de ti Konger", som regerer sammen med hende; alle disse barbariske konge-

---

²⁰ Senere revideret fra 754, ved oprettelsen af de tre papale stater, til 1870, hvor de fratages pavedømmet.

riger, som opstod blandt frankerne og germanerne, fik alle rovdyr i deres våbenskjold.

Det benediktinske munkevæsens enorme udbredelse fra 520 i klostret i Montecassino i Italien (munkevæsenets Sinai) og grundlæggelsen af Benedikts søster Scholasticas nonnekloster. En vigtig omstændighed var, at Cassinos kloster lå så tæt på Rom, at det kom under dens umiddelbare indflydelse.

- Pornokratiets århundrede ca. 950.
- Korstogsperioden 1050-1244.
- Forfølgelserne af valdenserne, albigenserne, katharerne.
- Det første kætterbål i middelalderen 1022 i Orleans.
- Pavedømmets verdensherredømme 1200 (Holmquist 2, s. 320).
- Den sorte død 1347.
- Inkquisitionen i Spanien og øvrige lande, frem til før Reformationen.

Dogmehistorien bør følges op og sammenfattes i hver epoke.

Pavedømmets historikere vil gerne give det udseende af, at Romerkirken var det absolutte magtoverhoved, allerede fra Konstantins tid. Men sandheden er, at den var underlagt både de Vest- og senere Østromerske kejsere frem til Karl den Store i 800, altså i over 300 år fra Roms fald 476.

Justinian 1. (527-565) blev den sidste Østromerske kejser, der forsøgte at genoprette både Vest- og Østromeriget under én kejser. Kejser Theoderik knuste før ham de italienske katolikkers landsforræderiske forsøg på at frigøre sig. Paverne fik hans og hans efterfølgeres hårde hånd at føle. Pave Johannes 1. døde i fængsel, Justinian 1. forvandlede Italien til en byzantinsk provins og paven til en kejserlig patriark.

Det var i begyndelsen af 500, at paverne begyndte at uddele pallium (et hvidt, håndsbredt skulderbånd af fin uld med påsyede sorte kors) til vesterlandets ærkebiskopper som officielt tegn på deres

lydighedspligt (loyalitet mod paven). Men under Justinian 1. blev de vestlige biskopper civile embedsmænd i provinserne under de kejserlige statholdere.

Det Byzantinske Riges magt over Rom bevaredes også efter Justinian 1.'s død 565. Det følgende halve århundrede var en direkte fortsættelse af hans regeringstid. Masseomvendelser ved hjælp af vold forekom allerede nu. Alle kætterier blev forfulgt. Også jøderne undertryktes.

Den byzantinske kunst var under stærk påvirkning af den ældre, orientalske kunst. Da Sofiakirken blev indviet 537, kunne Justinian udtale de stolte ord: "Jeg har overvundet dig Salomo!" Kristendommen blev for de græske folkemasser en væsentlig deltagelse i kulten med alle dens anordninger, processioner osv. Eller en stolen på den mystiske kraft hos det himmelske hierarki, hos relikvierne og billederne. Således blev kult- og mysteriefromheden den alt-dominerende side af det byzantinske og græskortodokse kristenliv fra Justinian 1.'s dage frem til den dag i dag.

Det andet Dyr

"Og jeg så et andet Dyr stige op af Jorden, og det havde to Horn ligesom et Lam, men talte som en Drage." (Åb. 13, 11).

Dette Dyr, som senere i Åb. 19, 20 kaldes "den falske Profet" og udøver det første Dyrs hele magt:

"Og det udøver det første Dyrs hele Magt for dets Øjne og får Jorden og alle dem, der bor på den, til at tilbede det første Dyr, hvis Dødshug blev lægt." (Åb. 13, 12).

Hislop, s. 260, udlægger det som de katolske biskopper, der ganske vist besad og stadig har stor magt over præsteskabet. Men over dem er der kardinalerne, alle i ét hierarki. Magtsymbolet er et pallium (beskrevet ovenfor), der bæres som værdighedstegn af paven og katolske ærkebiskopper under messen. Det blev indført omkring 500-tallet. Ulden kommer fra de af paven velsignede lam, som går i

St. Agnesklostret, væves af nonnerne og indvies i St. Agneskirken i Rom på St. Agneshelgendag den 21. januar.

Dette fik Hislop til at mindes Jesu ord:

"Vogt jer for de falske Profeter, som kommer til jer i Fåreklæder, men i deres indre er glubske Ulve." (Åb. 13, 11).

(Her sammenlignet med Dyret, der ser ud som et Lam, men taler som en Drage).

I Åb. 19, 20 og Matt. 7, 15 kaldet en falsk Profet.

Hislops udlægning er i sig selv betegnende, men han får ikke den rigtige orden i fokus, nemlig munkeordenen; det er ikke godt at vide hvorfor, da det for Hislop burde have været indlysende.

Men her går Ordet igen i opfyldelse, hvor Paulus siger:

"... thi stykkevis erkender vi, og stykkevis profeterer vi." (1 Kor. 13, 9).

Og

"Men du, Daniel, sæt Lukke for Ordet og Segl for Bogen til Endens tid! Mange skal granske i den, og Kundskaben skal blive stor." (Dan. 12, 4).

"Mange skal sigtes, renses og lutres, men de gudløse handler gudløst, og ingen af de gudløse skal forstå, men det skal de forstandige." (Dan. 12, 10).

Munkevæsenet (ca. 500)

Med munkevæsenet kommer åbenbaringsteksten bedre i fokus, som vi skal se, fra første færd, og til den munder ud i jesuiterordenen på 1500-tallet, hvor man ikke trækker sig for at bruge lammets eget navn, Jesus, og som *jesuit* helt udøver det første Dyrs, pavedømmets, fulde magt for dets øjne, frem til den dag i dag.

Blandt de sekter der levede før de første kristne menigheder, kender vi *essenerne*, en farisæisk sekt som levede i Judæas ørkener og i grotterne ved Det Døde Hav. Det er ikke utænkeligt, at Johannes

Døberen, og måske også Jesus omend ikke samtidig, besøgte dem og levede en tid iblandt dem.

Før Jerusalems ødelæggelse (70 e.Kr.) flygtede de kristne ud i bjergene, da Titus nærmede sig med sine hære. Særlig er Pella ved Jordan syd for Genesaretsøen kendt som den ur- og jødekristne menigheds første tilflugtssted.

Senere, under de romerske forfølgelser af de kristne, er mange flygtet ud i ørkenen og har dannet små menigheder.

"Og Kvinden (Menigheden) flygtede ud i Ørkenen, hvor hun har et Sted beredt af Gud, for at man der skulle sørge for hende et tusinde to hundrede og tresindstyve dage." (Åb. 12, 6).

I Egypten opstod i begyndelsen af det 4. århundrede en tendens til bofællesskab for de mange eremitter, der levede i dets ørkener. Herfra spredtes munkekolonier over hele Palæstina. Her opstod de kendte klippeklostre. Munkebevægelsen bredte sig herfra over Syrien og Lilleasien til Konstantinopel.

Fra begyndelsen af den byzantinske periode under Konstantin, grundlagde Helena, hans moder, flere kirker og klostre (fra 325 e.Kr.) i Palæstina. Fra denne tid stammer også Katarinaklostret i Sinai.

Bibelkritikeren Konstantin von Tischendorff besøgte dette kloster i 1859, og under dette ophold i klostrets bibliotek fandt han de endnu ældste bibeltekster og hele Det Nye Testamente på original græsk fra ca. 350 e.Kr. Den nu verdenskendte Codex Sinaiticus er af flere omveje, fra Tyskland til Rusland, nu havnet på British Museum, som i 1933 købte den for 100.000 engelske £ (dengang 2 mio. kr.).

Men i Det Vestromerske Rige tog klostervæsenet først rigtig form i Italien, hvor Benedikt i Montecassino grundlagde det første kloster 520. Klostertanken spredte sig hurtigt udover hele Europa, i begyndelsen et boldværk mod det kaos som folkevandringerne og det opløste Romerrige skabte.

Det benediktinske munkevæsen

(Holmquist 2, s. 226)

Dannelsen af det benediktinske munkevæsen blev kirkehistoriens vigtigste faktor i det 6. århundrede. Benedikt fra Nursia var en adelsmand, der af det asketiske ideal førtes fra Rom ud i ødemar-ken. Om hans liv ved man med sikkerhed kun lidet. Han grundlagde et kloster på Montecassino i Campagna di Roma syd for Rom. Be-nedikt så på munkelivet som en soldatertjeneste, ligesom Ignatius Loyola, der dannede jesuiterordenen i begyndelsen af 1500-tallet, 1.000 år senere.

Enhver nys indtrådt munk måtte aflægge de tre klosterløfter:

- Fattigdom.
- Kyskhed.
- Lydighed (militær lydighed).

Desuden krævedes:

- Praktisk arbejde.
- Mådeholden askese.
- Religiøse øvelser (bøn, bibellæsning, salmesang i stedet for kon-templativt at gruble).

Benedikts munkevæsen tilfredsstillede både romernes mili-tære/juridiske anlæg og stræben efter orden samt germanernes sans for praktisk/religiøs sædelighed og sundt mådehold i askesen.

Benedikt fortjener pladsen som det vesterlandske munkevæsens egentlige grundlægger omkring 520. Vel havde han ikke vurderet lærdommens og det åndelige kulturarbejdes betydning tilstrække-ligt til at give det større plads i munkelivet. Men her komplettere-des han af Cassiodorus, der beundrede ham. Denne indførte om-kring 540 i sit ordnede kloster Vivarium, vistnok efter Benedikts regel, også studium af den antikke, kristne og profane litteratur og dertil afskrivning af værdifulde kildeskrifter.

Han indførte også sygeplejen og oprettede herberg for pilgrimme. I en hel menneskealder grundlagde og ledte han sin klosterretning. Så godt som samtidig med at Athens Universitet opløstes, blev den munkeorden grundlagt i vesterland, som skulle blive hjemsted for lærdommen.

Benediktinerordenen fik en sådan udbredelse, at tiden mellem 600-1150 er blevet kaldt de benediktinske århundreder. Selvom mange andre ordener dannedes, fulgte man stort set de samme regler for både munke- og nonneklostre, hvor også Benedikt fra Nursias søster Scholastica grundlagde det første nonnekloster efter samme principper og regler.

En vigtig omstændighed var, at Benedikts nydannelse lå i Roms umiddelbare nærhed, og at man på Montecassino antog Roms liturgi.

Gregor 1. den Store

I udviklingen af munkevæsenet havde det spirende pavedømme kun ringe del. De fleste præster og biskopper var som regel gift eller levede et familieliv med deres konkubiner, der anerkendtes af konventionen, omend ikke af loven. Dette var almindeligt under hele Middelalderen helt frem til Reformationen.

For den romerske biskop rådede magtesløshed i det 6. århundrede. Han kunne selv ikke i Italien hævde sig over den regerende, byzantinske kejsers cæsarreopapisme på den ene side og det germanske statskirkedømme på den anden.

Endnu mere trangt blev det for ham, da en tredje magt trådte frem i kampen om Rom. Med år 568 var et nyt ariansk-germansk folk begyndt at hjem søge Italien, longobarderne. Disse søgte, til forskel fra deres forgængere, målbevidst at undertrykke alt romersk og blev derfor farligere for Romerkirken. På ny vendte alle blikket mod Roms biskop. Men "hjælpen" kom fra en munk.

Da longobarderne trængte sig på, og Rom belejredes, valgte Klerus og folket ved biskopskiftet 590 den eneste mand, der ansås for at være situationen voksen. Det var en fornem romer, der en tid havde

været statens præfekt, som i syv år havde repræsenteret kirken i Det Byzantinske Rige og nu levede asketens stille liv som kloster-
abbed i Rom.

Efter de sædvanlige indvendinger modtog han valget.

Den første munkepave

Med Gregor 1. den Store(590-604) besteg en munk for første gang "Peters Stol". Det, som især kendetegner hans pontifikat, er den nære forbindelse mellem munkevæsen og pavedømme.

Han fuldbyrdede hér, hvad Damasus 1. (366-384) i 378 havde påbegyndt, ved at få den unge kejser Gratianus på 16 år til at frasige sig pontifex maximusembede og -titel, som Innocens 1. (401-417) og Leo 1. den Store (440-461) havde lagt juridisk lovhjemmel for. Dette lagde grundloven for hele Romerkirkens fremtidige historie.

Han optog den vesterlandske, augustinske teologi og religiøsitet i stærk forvansket form, hvori den på denne tid levede i Italien under dette lands dybeste forfald. Gregor er den sidste "kirkefader" og den første middelalderteolog.

Han ville være ortodoks og ligestillede de fire første økumeniske kirkemøders autoritet med de fire evangeliers. Herved sattes "kirkelæren" over "skriftlæren". Den katolske kirke og hierarkiet identificeredes helt med Augustins "Guds stad"; de jordiske riger underordnedes i teorien den hierarkiske pavekirke.

Frelsen blev mere end nogensinde bundet til kirken og dens præstedømme. Under gudstjenesten trådte menighedens deltagelse næsten helt tilbage for præstens. Også salmesangen henlagdes til et præstekor, hvilket ophøjede den gregorianske, langsomme rytme pompøst over menigheden.

Boden blev kirkens store *magtmiddel*, i særdeleshed efter at Gregor havde fået øje på det i klostrene anvendte "*privatskriftemål for præsten*". Dersom det blev gjort til den vigtigste skriftemålsform for alle, ville præsten få en suveræn magt.

Bodsøvelsen opfattedes helt som en straf for synd, hvorigennem man gjorde sig fortjent til *saligheden*.

Frygten for den himmelske lovgivers vrede og straf og håbet om den himmelske løn for gode gerninger var de to hovedpunkter i Gregors fromhed. Når det gjaldt om at tilfredsstille den strenge dommer, var det nødvendigt at tage tilflugt til "mellemænd". Sakramenternes betydning som "magisk virkende midler" øgedes. I *nadveren* antog Gregor, at *Kristus virkeligt ofredes*.

Læren om *Skærsilden* indførtes i teologien, en rendyrket, hedensk oprindelse. "Sjælemessen", som forkortede eller borttog den dødes pine i *Skærsilden*, og denne blev snart et hovedmoment i den katolske religiøsitet.

Djævleforestillingen forværredes og blev halvt burlesk. Englehierarki, helgendyrkelse, amuletvæsen og mirakeltro fik nu kirkens endelige sanktion. Dermed var dette "halvhedenskabs" centrale stilling i middelalderlig folkefromhed givet.

Gregor blev på én gang "den sidste romerske biskop" og "den første middelalderpave". Under hans regering fremtrådte desuden alle de træk, der skulle bestemme det middelalderlige pavedømme.

Han optog og virkeliggjorde hele Leo 1. den Stores magtkrav:

Den romerske biskops højeste lovgivnings-, tilsyns- og domsret over Vestens kirke, så langt som den var katolsk, men nu som en "kanonisk" retsændring for hvilken man ikke behøvede at påberåbe sig kejserlige edikter.

Ligesom Leo 1. den Store udstrakte Gregor principielt sit pavekrav til også at gælde for Østens kirkehalvdel (den græske), men med lige så ringe fremgang. Politisk kunne han heller ikke helt frigøre sig fra stillingen som "undersåt" i forhold til Det Byzantinske Riges kejsere, pligtige til lydighed mod deres love.

Men i Italien vandt han dog en faktisk verdslig magtstilling, da han overtog ledelsen af forsvaret mod longobarderne. Han udnævnte på egen hånd embedsmænd og feltherrer, traf afgørelser om befæstninger og indgik fredsoverenskomster.

Således vendte herredømmet over Italien efter mange omskiftelser tilbage til Rom, men nu til et Rom "der hvilede på Peters Klippe"!

Roms kejser fik sin "fortsætter" i Roms pave. Han forvaltede også, med sin lægning for askese, de store jorde, godser, Patrimonium Sancti Petri, som Romerkirken lidt efter lidt havde erhvervet, og som fandtes spredt over hele Italien og tilgrænsende områder. Allerede i Gregors egen levetid stod enorme rigdomme til pavens rådighed. Efter 14 års ihærdigt arbejde, og nedbrudt af den tidligere klosteraskese, døde han i 604.

To århundreder havde det taget, men hvad er det i evigheds-perspektiv? Rom blev som sagt ikke bygget på én dag. Pavedømmet heller ikke. Endnu to århundreder og "*Det Hellige Romerske Imperiums Tusindårsrige*" (800-1806) skulle fuldbyrde pavekirkens krav på verdensherredømme. Dette var Det Første Rige, Det Andet Rige var det tyske kejserdømme (1871-1918). Det Tredje Rige blev Hitlers naziregime (1933-1945), som med den katolske kirkes hjælp, velsignelse og forhåbning skulle blive Det Tredje Tusindårsrige. Da det opløstes i død og tilintetgørelse, tog det ikke mere end 11 år, før den aldrig ophørende stræben efter verdensherredømme tog form med Romtraktaten 1956, som i dag har ført 17 nationer (1998) sammen i et jerngreb - Den Europæiske Union (EU).

Islams erobringer

Selvom Gregor havde haft blik for germanernes katolicering, var han dog bundet til det græske kejserdømme, og hans mere ubetydelige efterfølgere stod i fuldstændig afhængighed til den mægtige kejser Herakleios. Han vandt ved Nineve det slag, der for bestandig knuste kristendommens fjende mod øst, det store perserrige; og kunne igen føre korset tilbage til Jerusalem. Korsophøjelsens fest blev en af kristendommens mest strålende fester. Herakleios følte sig som kirkens hero. Og dog kom netop under ham det første varsel om, at Rom kunne gå tabt til vesterlandet. Anledningen blev indirekte den semitiske verdensreligion islams sejrsgang.

Islam var frugten af en religiøs gæring udenfor det, historisk set, ungdomsfriske, arabiske folk. Denne gæring var blevet fremkaldt af jødisk-kristne påvirkninger. Den fik sin profet i Muhammed.

I to store fremstød foregik arabernes erobring. Det første varede 20 år efter Muhammeds død og strakte sig såvel vestpå over Afrika til Tunis som nordpå over Syrien mod Palæstina, Mesopotamien og Persien.

Den af Muhammed iværksatte *arabiske folkevandring*, noget senere end den germanske, betød en definitiv *afslutning på Det Romerske Verdensrige. Det Østromerske Rige skrumpede ind til at blive det græsk-byzantinske.*

Den 6. Synode i Konstantinopel (679) forsøgte dogmatisk at binde øst- og vestkirkerne sammen. Men i 692 ved den 7. Synode grundlagdes de ydre årsager til *det store skisma mellem kristendomens to halvdele, den græske og den latinske.*

Billedstriden 726

(Holmquist, s. 250)

Islams fremgang havde delvis beroet på den stærke monoteisme. Men i Det Byzantinske Rige gjorde et halvt hedenskab sig gældende i form af *billeddyrkelse*, som var hævet til uhørte højder gennem kultreligiøsitet og blev af munkene udnyttet som en vigtig indtægtskilde. (Udformning af billeder).

Så besluttede Leo da på én gang at knuse den kirkelige selvstændighedsdrift og hæve religiøsitet op på et med islam jævnbyrdigt plan. Med kejserlig magtfuldkommenhed udfærdigede han et forbud mod tilbedelse, *kejser Leos berømte edikt i 726 om billedforbuddet*, for det første politisk motiveret, for det andet religiøst.

Den armeniske-arabiske-assyriske billedløse ornamenterings- og dekorationskunst var begyndt en sejrsgang mod vest, støttet af islam og den billedhadende jødedom. Leos mål var at gøre en ende på munkevæsenets og kirkens selvstændighed. Fra klostret Sabbas ved Jerusalem, på arabisk område, kunne Johannes fra Damaskus (død inden 754) leve i tryghed for Leos hævn og udgive sine tre *"Taler mod modstanderne af de hellige billeder"*. Heri fremtrådte han som billeddyrkelsens betydeligste, teologiske forsvarer og gav den græske tænkning dets sidste nye dogme.

"Billedet er, som symbol, bærer af det guddommeliges reale nærværelse; ligesom Gud er i nadveren, er han det også i billedet."

"Kristus er ikke virkelig Kristus, dersom han ikke bliver afbilledet." (En utrolig gudsbespottelig løgn.)

Dette er blevet den græsk-ortodokse kirkes dogmatik frem til vore dage!!!

Kejser Leo, og hans endnu stærkere søn Konstantin 5., gennemførte billedforbuddet i næsten hele riget. Kun Italien, omkring Rom, gjorde moderat modstand. Da overførte Leo Syditalien, der hørte under Roms jurisdiktion, til patriarken i Konstantinopel. Kampen mod de billeddyrkende munke førtes mange steder med rå midler, som mange skrækkelige martyrier er vidner om.

Afgørelsen i billedstriden kom med regenten Irene. Hun var strålende begavet, men en lidenskabelig og *grusom kvinde*. Da hun stod under munkenes indflydelse, satte hun sin kraft ind på at genindføre billeddyrkelsen. Koncilet i Nikæa 787, det 7. økumeniske, ophævede forbuddet efter 60 års gennemførelse. En ny opblussen varede 20 år til 843, ophævet af kejserinde Theodora.

Pavedømmets frigørelse fra Det Byzantinske Kejserdømme

Gregor 2. holdt en romersk synode, efter kejser Leos edikt, i 726, hvor billedforbuddet forkastedes. Snart sluttede de italienske fyrster sig til, og med paven som leder befriede de sig fra Det Byzantinske Rige. Derefter gik Italien lidt efter lidt over til katolicismen.

Longobardernes konge, Liudprand, besejrede Italien. Han indgik forbund med den græske eksark i Ravenna og tvang paven til fuldstændig underkastelse, der degraderede paverne til longobardiske hofbiskopper.

Ursurpatoren Pippin den Lille (Karl den Stores fader) besejrede longobarderne og indgik et forbund med pave Zakarias (den sidste græske pave). Han forpligtede sig til at genoprette pavens gamle frihed, hvorved han selv fik titlen som *patricius romanorum*. Den franske konge bliver altså pavens skytsherre. I et gavebrev i 754 giver Pippin paven *herredømme* over Ravenna og Longobarderriget.

Paven bliver dermed *verdslig fyrste*, men på dette tidspunkt ikke over Rom. (På samme måde giver diktator Mussolini 1929 *Vatikanet* som gavebrev til paven plus adskillige inddrevne skattemilliarder.) Således grundlægges i 754 kirkestaten og pavedømmets verdslige magt, der fortsætter i 1.100 år frem til 1870, hvor kong Emmanuel af Italien overfører papalstaterne, inkl. Vatikanet, til "kronen".

Men det købtes til prisen, *pavedømmets underkastelse* under det germanske statsprincip.

Da Pippins søn Karl den Store senere knuste Longobarderriget og udvidede Pippins gave til hele eksarkatet, blev det fastslået, at paven, i sin egenskab af *fyrste i Rom og kirkestaten*, var den franske konges *vasal*.

Donatio Constantini, pavedømmets *forfalskning*, kom op i 751-774, da man i pavens omgivelser søgte at skaffe retsligt grundlag for kravet om pavens verdslige og åndelige suverænitet gennem en *forfalskning*. Ifølge denne donation af Konstantin (306-337) skulle kejseren have fået absolution af biskop Sylvester i Rom mod til gengæld at have forlenet denne med:

- Kirkelig overhøjhed over hele kristendommen.
- En mængde gods som bispestolens ejendom.
- Verdslig suverænitet over Rom og "alle Italiens og Vestens provinser".

Man ser, at de pavelige krav, på trods af deres størrelse, dog endnu ikke havde nået deres kulmination; de blev *ikke* grundlagt på kirkenes guddommelige indstiftelse, *men på en gave fra den verdslige magts side*. (Nøjagtig gentaget i 1929).

Da litteraturen og friheden på ny blomstrede op, *gennemskuedes be- drageriet bag dette dokument af Laurentius Valla*, en veltalende kritiker og romersk patriot på 1400-tallet. Hans samtidige var så bestyrkede over hans gudløse dristighed, at man, selv indenfor Romerkirken, turde vise sin foragt og kritik af *dokumentforfalskningen*.

Alligevel var de for dristige for deres samtid og udgjorde egentlig et program for fremtiden. Ikke engang i Rom troede man ret længe

på forfalskningen, skønt paverne påberåbte sig den som ægte, og Karl den Store beholdt uantastet sin stilling som kirkens og pavedømmets herre ... (Fra Roms fald 476 forblev Roms biskopper først under Det Østromerske, byzantiske Kejserdømme derefter under germanerne og frankerne, selvom de papale stater var grundlagt, men kun som vasalstater).

Karl den Store (742-814, regerede 46 år) var den mægtigste hersker, kristendommen hidtil havde set. Han var også kirkehistorisk set mere alsidig end nogen anden skikkelse i Middelalderen. Pavens ambassadører forsøgte, på Karl den Stores vegne, at fri til kejserinde Irene i Konstantinopel. Hun var ikke uvillig til at gå i brudestol med Karl den Store, men de mægtige patriciere i hendes imperium gjorde oprør. Irene blev forvist til et fjerntliggende kloster og døde nogle måneder efter dette statskup, der skete lige for næsen af de udsendte, vesterlandske sendebud.

Blandt Karl den Stores herskertræk var kyskhed ikke blandt hans dyder. Han lod ikke folkets lykke stå i vejen for sine egne krav. Han holdt sig uden skrupler med *ni koner*, eller *konkubiner*. (Pave og biskopper holdt sig ligeledes med konkubiner, så de havde intet at bebrejde ham). Det store antal bastarder, hans døtres "lange cølibat" og løsagtighed, og mistanken om at faderen elskede dem med alt for dybe følelser (incest), overlod han til Romerkirken. Eginhards giftermål med Karl den Stores datter Imma er, efter min opfattelse (Gibbon), tilstrækkelig bekræftelse gennem det "probum" og "suspicio", som beflækkede disse skønne jomfruer, hans egen hustru indbefattet (sikkert for stærkt for de samtidige historikere).

Men alt hvilede på Karls personlige herskerkraft. Da han var borte, styrtede hans verdensrige derfor forbavsende hurtigt sammen.

I kirkepolitisk sammenhæng udøvede Karl den Store endog *undersøgelses- og domsret overfor pave Leo 3.*, der blev anklaget af kongen. Karl den Store drog i 800 til Rom for at holde dom. Han lod imidlertid *paven slippe* ved at sværge falsk på sin uskyldighed. Rimeligvis måtte Leo *købe* dette ved at anerkende *Karl den Store som romersk kejser*. Leo 3.'s kendte handling, at *krone Karl som kejser* ved gudstjenesten juledag i Peterskirken, var altså i virkeligheden sandsynlig-

vis en *planlagt scene*, som havde til hensigt officielt at afskære pavedømmet fra Det Østromerske Rige og samtidig tilvejebringe et varigt retsgrundlag for Karl den Stores magt i Italien og hele den samlede katolske kristendom. Kroningen fik derved udseende af en anerkendelse af pavens ophøjelse over kejseren, selvom den aldeles ikke reelt indeholdt noget sådant.

Senere kunne kejserkroningen da også af paverne udnyttes på denne måde. Men Karl den Store bevarede uimodsagt, efter kroningen såvel som forud for den, stillingen som kirkens og pavens herre.

Men da kejseren som enhedspunkt senere forsvandt, samtidig med at riget faldt fra hinanden, stod paven alene tilbage og banede vej for verdensherredømmet. De første kirkeklokker, den første katekismus og det første orgel stammer fra Karl den Stores tid.

Constitutio Romana 824. 10 år efter Karl den Stores død fortsatte Ludvig 1. den Fromme kejsermagten over *paven*, som blev tvunget til at anerkende og aflægge *trokabsed til kejseren som sin overherre*.

I 833 proklamerer pave Gregor 4., at pavens bud havde højere krav på lydighed blandt kirkens mænd end kejserens, eftersom den, der hersker over sjælene, er højere end den, der kun hersker over jordiske ting. *Idéen om pavedømmets verdensherredømme*, der allerede var kommet til syne 754 i Donatio Constantini, skulle yderligere markeres med *nye dokumentforfalskninger*.

Nogle gejstlige i Reims, og de omkringliggende bispestifter, begyndte et *storstilet forfalskningsarbejde af kirkeretslige kilder*, der vistnok var afsluttet omkring 850 i de sammenskrevne *pseudoisidorske dekretaler*.

Det er den mest omfangsrige, kirkeretslige forfalskning, verden har set. Den består væsentligst af tre successivt udgivne samlinger alle af sådanne kilder, der havde retslig bindende karakter for vesterlandets kirke, dvs.:

- Apostolske kanoner.
- Kirkemødebeslutninger.
- Pavebreve og kejserlige dekreter.

Forfalskningerne byggede på tidens utrolige vankundighed om den forbigangne historie, og de blandede overalt ægte bearbejdede og helt opdigtede kilder mellem hinanden. Særlig dristige var 60 forfalskede pavebreve fra tiden før Konstantin, men også kejserdekreter så sent som fra Karl og Ludvig 1. den Fromme. Den største af samlingerne udgjorde en omdannelse af en kirkeretlig samling, der ansås for at hidrøre fra den store Isidor i Spanien (560-636). Da denne nye forfatter kaldte sig Isidor, har forfalskningskomplekset fået navn efter Isidor.

Dette viste, at de åndelige magtkrav ikke veg tilbage for noget middel, ikke engang for løgn og bedrageri. Og ret snart skulle det blive et fundament for pavedømmets verdensherredømme.

Skæbnesvangert var det også, at pseudo-Isidor kom til at bestemme den katolske historieopfattelse ved at lægge de ni århundreders kirkelige idealer tilbage til kirkens ældste tid for således lidt efter lidt at gøre de historisk fremherskende retsnormer og krav til et "urkristeligt" og katolskt dogme.

Da omsider, omend sent, magdeburgercenturierne og den reformerte teolog Blondel (1600) påviste falskheden, var den dogmatiske opfattelse af kirkens historie alt for stærkt rodfæstet indenfor katolicismen til at kunne rokkes.

Kristendommens tvedeling latin/græsk - i en encyklika 866

Grunddokumentet, den græske verdens Magna Charta overfor vesterlandet, det første, store udtryk for bevidstheden om modsætningen til den latinske kristendom og begrebet kristendom og kætteri, dvs. "Roms kætteri" mod kristendommen, førte til den græske kristendoms fornægtelse af paven som deres overhoved.

Pornokratiets tidsalder (904-963)

I en ejendommelig modsætning til den byzantinske blomstring, fra midten af det 9. århundrede til midten af 1100-tallet, står det samtidige *fuldstændige forfald i vesterlandet*. Sauculum obscurums mørke sænkede sig over Frankrig og Italien. Man frygtede saracenernes indtrængen og normannernes vikingetogter. Sæderne blev forrådt, dannelsen døde ud. Præsterne blev krigere, de hellige steder for-

vandledes til røverkuler, og på samme måde gik det klostrene. *Forfaldet* var lige stort på begge sider af Alperne. Måske var tilstanden værst i selve pavedømmet. Her var man, ved frigørelsen fra kejserdømmet, hjemfalden til adelspartierne i Rom eller til *kraftige og lastefulde kvinder*. I det 10. århundrede herskede i næsten 60 år (904-963) det såkaldte *pornokratiets tidsalder*.

Skøgenes regime

Halley s. 774 (Åb. 17, 1)

Pave Sergius 3. (904-911) siges at have haft en elskerinde, Marozia. Hun, hendes moder Theodora og hendes søster "fyldte" pavestolen med deres elskeres uægte sønner og gjorde det pavelige palads til et tilholdssted for røvere.

Anastasius 3. (911-913), Lando (913-914) og Johannes 10. (914-928) blev hentet fra Ravenna til Rom og gjort til paver "for en mere bekvem opfyldelse af hendes lidenskab". De blev kvalt af Marozia, som i stedet for gjorde Leo 6. til pave (928), Stefan 8. (928-931) og senere sin egen uægte søn Johannes 1. (931-935). En anden af hendes sønner indsatte de fire følgende paver:

- Leo 7. (936-939)
- Stephan 9. (939-942)
- Marinus 2. (942-946)
- Agapetus 2. (946-955).

Johannes 12. (955-964), et barnebarn til Marozia, var "skyldig" i næsten enhver forbrydelse, forbrød sig på jomfruer og enker, høj og lav, levede med sin faders elskerinde, gjorde det pavelige palads til et bordel, blev selv myrdet midt i sine udsvævelser af kvinders rasende mænd osv. osv.

Beskrivelse af Skøgen, siddende på Dyret:

"Og Kvinden var klædt i Purpur og Skarlagen og skinnede af Guld og Ædelstene og Perler, og i sin Hånd havde hun et Guldbæger fuldt af Vederstyggeligheder og hendes Utugts Urenheder." (Åb. 17, 4).

"Og på hendes Pande var der skrevet et Navn, en Hemmelighed: "Babylon, den store, Moder til Jordens Skøger og Vederstyggeligheder." (Åb. 17, 5).

Holmquist beskriver det således:

Da en adelsmand omsider omkring 950 *styrkede kvinderegimentet* og søgte at reformere, ophøjedes hans søn (Marozias barnebarn) til pave og tog navnet Johannes 12. (den første navneforandring ved tiltrædelse til paveværdigheden).

Johannes indviede en diakon i en stald, drak ved sine orgier Djævelens skål, levede i blodskam, myrdede sine medbejlere og solgte alt helligt for penge, indtil han, efter otte års regering, fandt døden midt i sine udsvævelser.

Der er en sag, der fortjener opmærksomhed. Hvor lidt paverne end bekymrede sig om religion og moral, så gav de dog aldrig officielt slip på det nye paveideal, nemlig *ideen om pavens verdensmagt*, der holdtes levende i folkenes bevidsthed, selv under den dybeste fornedrelse.

Det Hellige Romerske Rige genopstår af den tyske nation

År 962

Det tyske kongedømme var på den tid udvidet til kejserdømme. Ottos erobringslyst havde ført ham til Italien, dermed vakt tanken til live om at forny Karl den Stores kejserdømme.

Idéen om kristendommen som en politisk enhed (EU 1998) beherskede stadig tiden. I 962, året før sin forsmædelige død, nåede Johannes 12. at krone Otto til romersk kejser i Rom. Således oprettedes *"Det Hellige, Romerske Rige af den tyske nation"*, der i hundreder af år kom til at stå som historiens midtpunkt.

Tiden omkring det første årtusindeskifte (1000-1031)

Da man ifølge den herskende opfattelse af tusindårsriget antog, at det begyndte med de 12 apostle, som skulle regere med Kristus på

jorden, se Augustinus' *Cevita Dei*, med Rom som "Guds Stad" og pavekirken som konger og præster (Augustinus 354-430), måtte man ved år 1000 imødesee Antikrists optræden og det nærværende verdensforløbs afslutning.

Den forventningsfulde bevægelse, der dengang gik gennem kristendommen, ophørte ikke, selvom intet katastrofalt skete ved årtusindskiftet. Der indtrådte vel en skuffelse, men forventningen flammede op på ny omkring 1030-1031. Man mente nemlig, at udgangspunktet for beregningen ikke skulle tages ved Jesu fødsel, *men ved hans korsfæstelse (år 31)* - Clausen/H. Mosbech.

Tiden var overmåde rig på forudsigelser, og der optrådte rundt omkring mange profetisk begavede mænd og kvinder (talrige eksempler er samlet i J.J.I. von Döllingers studie, *Hist. Taschenbuch*, 5. Folge, 1871).

Det orientalske skisma 1054

Med oprettelse af kardinalkollegiet kunne pave Leo 9. (1049-1054) med det som værktøj grundlægge den pavelige verdenspolitik. Hans indgriben strakte sig til næsten alle europæiske landes kirkelige forhold. Men en farlig modstand rejste sig mod ham i Vesten. Leo 9. ville gennemføre, hvad der var mislykkedes for den græske patriark Nicolaus 1., at bøje den græske kirkehalvdel ind under Roms højeste autoritet, men her skulle han blive ramt af et endnu hårdere bagslag end det, som Nicolaus havde fået at mærke. Da Leo sendte kardinal Humbert med et gesandtskab til Det Byzantinske Rige for at bøje den opsætsige patriark Kerularios, tirrede han den hidsige Humbert til at udfærdige en formel bandbulle mod patriarken på Sofiakirkens alter den 16. juli 1054. Dermed bragtes den græske folkestemning op på kogepunktet.

Legaterne måtte flygte fra Konstantinopel. En revolution under patriarkens ledelse tvang kejseren til at frasige sig al *latinsk surdej*. Kerularios *bandlyste* højtideligt paven, og en synode for hele den græske kirke satte med sin beslutning det *officielle stempel* på kristenhedens *definitive* spaltning.

For så vidt havde Kerularios nået sit mål. Det lykkedes ham også endegyldigt at organisere den græsk-ortodokse kirke, også udenfor Det Byzantinske Rige, under Konstantinopels overhøjhed. Det gjaldt også *den russiske kirke*, der netop gennem Kerularios for al fremtid gjordes immun for enhver tilnærmelse fra den romerske paves side. Således fik Kerularios' værk verdenshistoriske dimensioner.

Storfyrste Vladimir 1. den Hellige af Kijev gjorde i 988 kristendommen til det gamle russiske riges statsreligion, efter at kristendommen deltes, og russerne tilsluttede sig den græsk-ortodokse kirke. Tsaren blev sidenhen den ortodokse kirkes overhoved, men hans stilling blev aldrig den samme som pavens indenfor den romersk-katolske kirke.

I deres apokalyptiske profetier indgik ofte opfattelsen af Romerrigets (pavedømmets) undergang og Antikrists komme. De paver, som herskede i årene forud for den forventede verdensafslutning, blev i mange kredse betragtet som Antikrist. Da intet synligt skete, begyndte man at rette blikket mod Jerusalem som stedet for Jesu genkomst. Tyrkerne havde okkuperet pilgrimsruten fra Acre i nord til Jerusalem, og en ivrig folkemængde sydfra så gerne, opmuntret af pavedømmet, opmærksomheden afledt fra Rom.

Korstogene (1095-1250) er et helt kapitel for sig, som ikke skal behandles i denne sammenhæng.

Pavedømmets verdensherredømme

Med pave Innocens 3. (1198-1216), den mest magtfulde af alle paver hidtil, er *Det Hellige Romerske Imperium og dets gyldne periode* (1049-1294) med Leo 9. og pave Hildebrand, Gregor 7., (1073-1085) *et faktum*.

"Og de ti Horn, du så, er ti Konger, som endnu ikke har fået Kongemagt, men får Herredømme en Stund som Konger sammen med Dyret." (Åb. 17, 12).

Dyret, som fra 378-445 ophøjede Roms biskop til pontifex maximus, det hedenske Roms højeste, religiøse titel, vender sig ved Roms fald

476 til barbarerne i det opløste Romerrige. Med frankernes hjælp dannedes de første pavestater (tre) i 754, i 800 det Hellige Romerske Imperium, men under fransk kontrol og med kejser Karl den Store som overhoved. Senere, i 962, kronedes Otto i Rom, og "det Hellige Romerske Rige" kommer under tysk kontrol.

Men med Innocens 3.'s magt (1198-1216) "*fuldkommes pavedømmets verdensherredømme*". Dyret og de ti Konger får herredømme sammen med dyret i det gamle Romerrige, opdelt i kongedømmer. Ikke på noget tidspunkt har der været "ti konger", da tallet ti, som tidligere er behandlet, er symbolsk for "én, to, mange". Betegnende er det, at alle Europas konge- og fyrstedømmer har rovdyr i deres våbenskjold. Dyret selv betegnes på engelsk som *Beast* og på svensk som *vilddyret*, således også i våbenskjoldene.

Pave Innocens 3. erstattede tanken om paven som Peters Stedfortræder med det endnu mere bærekraftige, at han var *Vicarius Christi - Jesu Kristi Stedfortræder*. Ja, han udtalte de overspændte ord, at "*paven vel var ringere end Gud, men større end noget menneske; i ham taler virkelig Gud*. Ja, kuriens ideologer begyndte at kalde paven for "*Papa-Deus*" eller "*Pavegud*".

Paulus' forudsigelser var for længst gået i opfyldelse, men var ikke desto mindre endnu mere aktuelle:

"Lad ingen vildlede jer på nogen Måde. Først må jo Frafaldet komme, og Looløshedens Menneske, fortabelsens Søn, åbenbares," (2 Tess. 2, 3).

"han, som sætter sig imod og ophøjer sig over alt, hvad der hedder Gud og Helligdom, så han tager Sæde i Guds Tempel og udgiver sig selv for at være Gud." (2 Tess. 2, 4).

Vi fortsætter fra 1291, da de sidste besejrede korsfarere vender hjem fra Jerusalem efter at have købt sig fri fra deres erobrere Saladin. Ved hjemkomsten beordres de af pave Innocens 3. til nye, blodige kors-tog, nu mod civile borgere, som i ti tusindvis nedslagtes blandt de såkaldte kættere, valdensere og albigensere.

"Og jeg så Kvinden beruset af de helliges Blod, af Jesu Vidners Blod. Og da jeg så hende, blev jeg grebet af stor forundring." (Åb. 17, 6).

Katharerne og valdenserne

(Holmquist, s. 315)

På den ene side vendte korstogenes forøgede forbindelse med Orienten, ligesom på den anden side Bernhards fiasko med det 2. Korstog, det asketiske ideal blandt den brede befolkning til *kritik mod pavekirken*. Omtrent samtidig opstod, uafhængigt af hinanden, en række dualistiske "sektfænomener", hvis *fællesnavn* snart blev *katharerne* (plattysk: *kætterne* = de rene).

Efter uheldet med det 2. korstog voksede de lavineagtigt, især i Sydfrankrig hvor de efter distriktet Albi kaldtes albigensere. De udviste en verdensforsagende iver og et heroisk martyrmød. *Den fuldkomne forsagelse* krævedes kun af de få udvalgte, *perfecti*, som optoges gennem katharernes eneste sakramente: *Åndsdåben ved håndspålgelse*. Denne store masse, *credentes*, kunne i det ydre forblive ved deres gøremål og *indenfor den katolske kirke*.

Lateransynoden 1179 - Endnu et kætteri

En købmand i Lyon, Valdes, blev i 1176, det tunge år af hungersnød, grebet af vandreprædikantens imitatio-Christi-ideal. I 1177 opstod et selskab af asketiske forkyndere, valdensere. Hele Valdenserbevægelsen blev drevet til at blive en mod pavedømmet kæmpende frikirke. Bibelen blev den eneste norm for lære og liv, og Bibelen skulle oversættes. Man forkastede ikke dåb og nadver, men derimod det øvrige hierarkiske, sakramentale kirkeapparat.

Efter 1179 udstedte paverne gentagne gange kraftige bandbuller, både mod katharerne og valdenserne.

I 1184 oprettede pave Lucius 3. en *inkvisitionsdomstol* for at efterspore og "prøve" kættere. Gennem en aftale med kejser Frederik samme år enedes man om, at kirken skulle udlevere de således prøvede og ubodfærdige kættere til den verdslige magt, der *forpligtede sig til at iværksætte straffen*.

Resultatet af inkquisitionens indflydelse blev ikke alene en forøget trosbegejstring hos katharerne og valdenserne, men også nye for-

mer for *kritik mod Romerkirken*. Når en reformbevægelse undertrykkes med magt, bliver den *apokalyptisk*.

Konstantinopels plyndring 1004 af korsfarerne fra det 4. korstog

Innocens 3.'s magtbegær strakte sig, foruden til Det Hellige Land, også til den græsk-byzantinske kristendom. Werner Keller beskriver de voldsomme forfølgelser af jøderne i det tysk-romerske rige, som gik forud for det 1. korstog. Derefter Venedigs finansiering af korstoget, på betingelse af en del af byttet fra korstogskampagnen. Det Østromerske Rige skulle underkaste sig pavens (Innocens 3.'s overhøjhed, støtte korstoget (det 4.) til Det Hellige Land og umiddelbart betale et kontingent på 200.000 mark sølv. Dette var frankernes ublu krav.

Men det tomme skatkammer havde ringe mulighed for at tilfredsstille det kejserlige luksusbegær og frankernes hensynsløse krav. Byen belejredes af korstogspilgrimmene, hvorefter den blev angrebet og plyndret. Pave Innocens anklagede hyklerisk pilgrimmenes fremturen, strømmene af blod som flød, samt at de hverken respekterede alder, køn eller religion, når de tilfredsstillede deres lyster.

Allehånde mørkets gerninger blev udført ved højlys dag, og ædle matroner og hellige nonner blev voldtaget af staldknægte og bønder fra den katolske lejr. Det er dog troligt, at mange synder er blevet begået af sejrherrene, der ikke følte sig bundet af hæmninger, men det er også sikkert, at der i Orientens hovedstad fandtes store mængder villige kvinder, som kunne tilfredsstille de 20.000 pilgrimmes lyster, og mange af de kvindelige fanger følte sig ikke længere bundne af familielivets tunge bånd (Werner Keller).

Selvom markgreven af Monferrato havde udstedt dødsstraf for voldtægt på jomfrunonner og gifte kvinder, var det ikke nok til at stoppe deres fremturen. Tre kirker brugtes som opsamlingsplads for det enorme udbytte af byens plyndring. Dets størrelse overskred selv de dristigste forventninger. Efter at det hele var delt lige mellem franskmænd og venezianere, og den gamle gæld på 50.000 mark til venezianerne var betalt, var der endnu 400.000 mark i sølv

til frankerne eller omkring 800.000 £ sterling. Dette modsvarede syv gange Englands årsindkomst.

Også store kunstskatte førtes til Venedig af de fire tetrarker under Diocletian, bl.a. den såkaldte Porfyrgruppe, som nu står i Markuskirken i Venedig.

Efter Konstantinopels plyndring i 1204 oprettedes det såkaldte latinske kejserdømme under kejser Baudouin 1., der også var konge over Jerusalem, men han og hans tre efterfølgere var uduelige forvaltere.

Den græske kirkes svækkelse forringede dens boldværks modstandskraft overfor islams fremrykning; og tyrkernes sejr over Konstantinopel 1453 forberedtes 1204. Ved latinernes fremfærd vakttes et *uudslukkeligt had hos grækerne mod alt vesterlandsk og romerskkatolsk frem til den dag i dag.*

I tillæg til dogmet om paven som *Kristi Vikar* (Antikrist) fastslås dogmet om *transsubstantiationslæren*, dvs., at den katolske præst får "kirkens magt" til at *forvandle brødet og vinen til Jesu reelle legeme*, han bliver "skaber af Gud". Denne forvandling gentages dagligt i messen som *en offerhandling*, dvs., præsten ofrer Kristus dagligt. Man overhører helt den Hellige Skrift, som viser, at Kristus *én gang for alle ofrede sig selv.* (Hebr. 7, 27).

Mange kristne protestanter har gennem deres død på bålet forherliget Kristus i protest mod denne blasfemiske lære. Privatskriftemålet, mindst én gang årligt, stadfæstedes, og der udstedtes *forbud for lægmand mod at læse Bibelen på deres eget sprog.*

Jo mere pavedømmet gik op i verdslige interesser, desto stærkere bredte kætteriernes sig. Det menes endog, at *katharerne* i begyndelsen af 1200-tallet havde tiltrukket over *halvdelen af Europas befolkning*, i hvert fald i Italien og Sydfrankrig.

Da en pavelig legat hér blev myrdet 1208, prædikede Innocens *kors-tog mod katharerne og valdenserne*. Således opstod *den første religions-krig mellem kristne* eller rettere sagt *pavedømmets 1. korstog mod dets kristne modstandere*. Det blev også forløberen for den protestantiske reformation 300 år senere. De hjemvendte, besejrede korsfarere

oversvømmede Sydfrankrig under udfoldelse af *grusomheder, der hører til historiens skrækkeligste i kætterforfølgelsernes historie.*

Jøderne kaldte dette middelalderens helvede, frygtelige tider med *tortur og bål* som ordinære, kirkelige magtmidler.

Efter albigensernes udryddelse i 1229 indførte pave Gregor 9. dødsstraf for "kættene ude af stand til at betale bod" og *krav om bålet som almindelig henrettelsesform.*

Den pavelige kurie og bolig flytter til Vatikanet, Neros have

Stadfæstelsen af Innocens 3.'s verdensherredømme og kronen på hans reformarbejde udgjordes af *det 4. Laterankonsil 1215.* Tilstrømningen var enorm; ved det første møde blev tre biskopper klemt ihjel. Paven optrådte med overordentlig pragt og rådede suverænt over alle beslutninger.

Der udstedtes 70 reformdekreter.

De fleste beslutninger vedrørte *bekæmpelsen af kættere, inkvisitionsinstitutionen af 1184 blev fast udformet.*

I 1231 indrettede han også en direkte *pavelig af munkene varetaget inkvisition* ved siden af den biskoppelige, der var fundet alt for lempelig. Dette *pavelige inkvisitionstribunal* udrustedes med de højeste privilegier og uindskrænket myndighed til at gribe ind overalt. (Åb, 13, 11 f.).

Særlig harme vakte det, at retsreformen blev således indrettet, at det blev så *let* som muligt at rejse *anklage* mod folk for *kætteri*, men så *svært* som muligt for den anklagede at *forsvare sig.* Kulminationen i den retsstridige fremgangsmåde blev nået, da Innocens 4. i 1252 i en bulletin optog *torturen* som "kirkens middel" til at fremtvinge bekendelser. Herved udvikledes inkvisitionen til en form, som har gjort den til *den afskyeligste skamplet på kristendommens historie.*

Den værste side ved pavedømmets magtposition var den pavelige finanspolitik, der drog så fordævelige følger med sig. Allerede under Innocens 3.'s korstogsvandring blev *afladen* indført, hvilket tilførte pavedømmet uhyrlige rigdomme, samtidig med tyngende skatter på konger og undersåtter.

I den mest strålende magtperiode udadtil førte den indre udvikling pavedømmet til inkvisition og grusomhed uden lige i religionens navn samt til et embeds- og finanssystem, der undergravede dets religiøse autoritet. Korruptionen spredte sig blandt alle kirkelige embeder, og en voksende uvilje opstod, frem for alt i England og Frankrig.

Tiden fra Innocens 3. til Innocens 4. havde vist, at verdens herskelse gennem pavedømmet måtte føre til den største ulykke.

Tiggerordenerne

Dominikanerordenen dannedes af castilianeren Dominicus. Han var forløber for Loyola i sin egenskab af glødende, spansk fanatisme og kold beregnende verdenskundskab. Idéen til en ordensdannelse fik han, da han fra 1206 deltog i *kampen mod albigenserne* og havde oplevet det frugtesløse i alle forholdsregler. Hans ordensdannelse, som han først vandt pavelig stadfæstelse for efter Innocens 3.'s død, skulle udelukkende have *bekæmpelse afkættene* til opgave.

Som pavens direkte redskaber og som håndlangere for *inkvisitionen* forsynedes tiggerordenerne, og dominikanerne i særdeles, med pavelige privilegier, der tillod dem at trænge ind overalt i den ordinære, kirkelige ledelse, bestående af biskopper, kapiteller og sognepræster, for således at nedbryde denne.

Bogen Montailous ²¹⁾, en fransk by 1294-1324, bygger på uddrag af inkvisitionsdomstolens forhørsprotokol. Denne opbevares i dag i Vatikanbiblioteket blandt de latinske håndskrifter, og nr. 4030 beskriver forfølgelserne af "*albigenserkætteriet*".

Ligesom Innocens 3. under det 4. Laterankoncil 1215 indførte forløberen for den gule davidstjerne under Gestapo i 1930'erne, blev det bestemt, at jøder, prostituerede og spedalske skulle bære særlige kendetegn på klædedragterne, for at de kunne skelnes fra den

---

²¹ Forfatteren E. Le Roy Laduris.

kristne befolkning. Nazitidens jødestjerne er derfor utvivlsomt af kristen oprindelse (skriver Simon Wiesenthal).

I Sydfrankrig blev de "kættere", der ikke blev brændt på bål eller dømt til at rådne op i fængslerne, pålagt den straf at bære *store, gule kors af stofs* syet fast på ryggen af deres tøj.

Trods de grusomme korstog mod albigenserne, der næsten helt udryddede dem, bebudede deres modige kamp mod pavedømmet den *store, protestantiske revolution* 300 år senere.

Albigenserne *nægtede* at gøre *korsets tegn* (mærket på højre hånd eller pande) (Åb. 13, 16) og at deltage i den *katolske nadver* (transsubstantiationen). Helgen- og Mariakult afstod fra *den sidste olie*. Den enkle befolkning blandt bønderne i bjergene tilkaldte "*de gode*" eller "*de rene*", som gav dem den sidste nadver, hvorefter de intet spiste, til døden indtraf.

I bogen *Montailous* beskrives, hvor stærkt *homoseksualitet* var udbredt blandt de katolske munke, tiggermunke, biskopper og præster, dog mere i byerne end på landet.

De unge drenge i skoler og klostre blev misbrugt og voldtaget, og ingen turde nævne det offentligt af frygt for inkquisitionen, til hvem deres plageånder kunne angive dem for hvad som helst. Angivelse medførte altid forhør og tortur, selvom de, "der gav bod", senere blev frigivet.

I byen Pamiers var over 1.000 personer involveret i sodomi, begået af præster og munke.

Biskoppernes magt og rigdom var blandt de ypperste årsager til deres fremgang hos kvinderne. De gør intet godt! "Og de tøvede ikke med at bruge deres elskerinder som stikkere mod deres modstandere ind for inkquisitionen. En kvinde, som to katolske præster bejlede til, sagde henrykt: "I præster attrår kvinder mere end andre mænd!" (Dette i kontrast til de mere primitive, brutale bønder, som var deres mænd).

Den samme Beatrice siger i sandhedens tjeneste til byens biskop, som havde udnyttet hende: "I præster, priorer, abbeder, biskopper,

ærkebiskopper og kardinaler er de værste! I synder i kødet, og I har begær til kvinder mere end andre mænd!" (Montaillou).

Her følger nogle vidnesbyrd af befolkningen i bjergene omkring Montaillou:

"Det er kun de gode mænd (kætterne, albigenserne), som følger sandhedens og retfærdighedens vej, som apostlene gik," sagde fåreopdrætteren Raymond Pierre.

Bernhard Belibaste til Pierre Maury:

"De lyver ikke og tager ikke andre menneskers ejendele, selvom de finder guld og sølv på vejen, så tager de det ikke op og stopper det i egen lomme." De følger apostlenes tro:

"Man bliver bedre frelst ved kætternes tro end ved nogen anden tro."

Guillaume Authie betonedede den kropslige renhed hos dem, som frelste. Til smedesønnen og den unge hyrde, Bernard Marty, sagde han:

"De gode mænd frelser sjælene og ingen andre. De spiser hverken kød, æg eller ost, de følger apostlene Peters og Paulus' vej."

Han sagde videre:

"Vor sekts fuldkommenhed har ligeså megen magt til at genløse syndere som apostlene Peter og Paulus havde. De, som følger os, kommer til sidst i Paradis, de andre kommer i Helvede (s. 409).

Hvad almisser til de gode mænd angik, hvilke fortrinsvis motiveredes af giverens omsorg for sin egen sjæls frelse, antydede Alazais Fauré yderligere med en motivering, nemlig *arbejdsløshed* som kætteriets *fuldkomne* tvang, fordi de var nødt til at holde sig skjult:

"Den, som gør godt mod de gode Mænd, giver en Almisse af stor Værdi." (Matt. 10, 42). "Og den, som giver en af disse små blot et Bæger koldt Vand at drikke, fordi han er en Discipel, sandelig siger jeg Eder, han skal ingenlunde gå glip af sin Løn", forklarede Alazais: "Thi de go-

de mænd vover ikke at arbejde, om de gør det, kan de øjeblikkelig blive taget til fange" (af inkvisitionen) (Pro. I, 424). s. 459.

Men nogle trodsede det katolske forbud mod at arbejde, særligt på katolske helligdage, men i det skjulte for deres frelses skyld.

Den sidste rest af albigensere levede oppe i bjergene omkring Mont-taillou. En "hellig biskop", skriver La Roche-Flavin, var på vej til Rom for at modtage sin kardinaludnævnelse. Han mødte i nærheden af bjergene i Albi en gammel bonde ude på marken, og da han talte med ham om nyhederne i området, sagde den gamle til ham, at der fandtes mange, fattige mennesker, som gik klædt i sæk og aske og levede af rødder ude i de øde bjerge som vilde dyr. Dem kaldte man albigensere. De stadige krige, kirken havde ført mod dem i 50 år og mordene på mere end 50.000 mennesker i området, havde kun tjent til at forøge dem. Nu fandtes der intet andet middel for at vende dem fra deres fejltagelser end at lade en kyndig person prædike for dem.

Nogle sagde:

"Hvordan kan mennesker udholde pinslerne, når de brændes på bål?"

En anden svarede:

"Du forstår da ingenting. Det er naturligtvis Gud, som tager smerten på sig." (i, 462 f.) s. 170.

Inkvisitionsprotokollen blev ført frem til 1324. Mændene med de store, gule kors syet på ryggen "forsvandt". Man hørte ikke mere til dem. Men man fik også andet at tænke på, for to årtier senere i 1348 brød pesten ud og spredte sig over hele Europa. Sikkert en Guds svøbe efter 200 års grusomme forfølgelser.

Når det gælder de forfulgte valdensere overlevede en rest af dem i bjergene i Norditalien, hvor der den dag i dag findes omkring 100.000 i området omkring Turin. De blev ved Reformationen medlemmer af calvinisternes menigheder i Schweiz.

Paverne i Avignon

I Frankrig udvikledes, delvis på grund af pavedømmets brutale massakre på de franske albigensere, en national uafhængigheds-trang. I 1302 indkaldte kong Filip 4. den Smukke et parlament i Paris med støtte fra englænderne, hvor man tog kampen op for stats-livets frigørelse fra den kirkelige tvang.

Pave Bonifacius udstedte den berygtede *bulle* – bandlysning *Unam Sanctam*. Gennem sit hensynsløse, forblommede sprog blev den det klassiske udtryk for det pavelige krav om verdensherredømme.

"Modsætter kongen sig pavens anvisninger, så modstår han Gud selv."

Bullen mundede ud i den fra Thomas lånte, dristige sætning:

"Vi erklærer, definerer og bekræfter, at det under salighedens tab er nødvendigt for ethvert menneskeligt væsen at adlyde paven."

Filip rettede de mest voldsomme anklager mod Bonifacius for usædelighed, trolddom osv. osv. Han lod sine håndlangere organisere en sammensværgelse, hvorved man med *vold* bemægtigede sig pavens person. Da folket havde befriet ham, døde han af sindsbevægelse nogle uger senere i Rom. Dermed havde det moderne, politiske kongedømme *sejret* over det middelalderlige pavedømme.

Dermed står vi ved *afslutningen* af *den centrale middelalder*.

Men i stadig stigende grad blev bestræbelsen efter at *beherske sjælen i pavedømmet* en målsætning, som førte til sejr. Ved at måtte give afkald på det politiske enevælde koncentreredes altså *magten over sjælen* i fremtidig undervisning, som senere fuldendtes med Loyolas grundlæggelse af jesuiterordenen.

Pavedømmets "babyloniske fangenskab" (1305-1377)

Pavepaladset flyttedes til Avignon, underlagt det franske hof i 70 år. Men dette forhindrede ikke paverne og kardinalernes usædelige liv. Tunge skatter blev indført. Enhver klerikal funktion blev solgt for penge, og mange nye titler blev opfundet for at fylde de

pavelige skattekister. Petrarch beskyldte det pavelige hof for grænseløs usædelighed. I mange forsamlinger insisterede man på, at præsterne holdt sig med elskerinder som beskyttelse mod deres egne koner og døtre.

Den sorte død og døden på bålet

(Werner Keller 2, s. 65)

I 1348 hjemsøgte Europa af en voldsom epidemi, den værste af den slags historien kender - en pest fra Orienten "den sorte død". Den kostede millioner af mennesker livet, hele byer og landsdele lå øde, 1/3 af Europas befolkning omkom.

Menneskene var ude af sig selv af dødsangst, de var hjælpeløse, forstyrrede og halvt gale. Flagellanternes uhyggelige tog dukkede op overalt. De bar kæmpemæssige kors foran sig og piskede deres nøgne rygge til blods.

Massedødens gåde syntes uløselig. Da blev et uhyrligt rygte sat i omløb: Det var jøderne, der havde fremkaldt "den sorte død". De havde forgiftet brøndene og kilderne for at udrydde de kristne. Åndsforvirringen og mørket havde nået sit højdepunkt. Det, der ramte jøderne, var mere ødelæggende, end alt hvad der tidligere havde ramt dem af lidelse, ulykke og forfølgelse.

Man troede på denne vanvittige beskyldning uden hensyn til den åbenbare kendsgerning, at også jøderne faldt som ofre for pesten. Overtroen havde dybe rødder blandt de kristne masser. De havde hørt for meget om "gudsmordernes" ritualmord og hostieskændingerne. Vildfarelsen drev folket ind på forbrydelsens vej. De kristne blev "skinbarlige mordengle for jøderne" og udleverede tusinde og atter tusinde til tortur, til bødlens økse eller bålet, som om jøderne skulle udryddes fra jordens overflade. I maj 1348 blev en hel jødisk menighed - mænd, kvinder og børn - i en sydfransk by brændt sammen med de hellige Skrifter.

Det første "sandhedsbevis" brøndforgiftningen blev fremskaffet i Savoyen. Hertug Amadeus lod nogle jøder, der var mistænkt for forgiftning, anholde og sætte i fængsel i fæstningen Chillon ved

Genfersøen. De blev torterede, indtil to af dem, Aquet og kirurgen Balavigny, tilstod.

Deres tilståelser indeholdt de mest afsindige oplysninger. Bl.a. skulle der eksistere en sammensværgelse mellem jøder og den mauriske konge i Granada gående ud på:

- At udrydde alle kristne.
- At fremstille gift af tørrede slanger.
- At bruge gift fra skorpioner.
- At bruge menneskekød.
- At bruge indviede hostier.
- At bruge kristne hjerter.

Dette var tilstrækkeligt. Sekretærerne skrev tilståelserne ned og protokollerede dem officielt. Overalt i Savoyen flammede bålene. Jøderne blev brændt i massevis. Rygtet spredte sig, forfærdelige scener gentog sig, og mistænkte kom på hjul og stejle samt på bål.

I september 1348 "greb paven ind". Clemens 6. erklærede i en bulle "den sorte død" for *en Guds svøbe* og oplyste de kristne om jødernes uskyld i den forbrydelse, de var anklaget for, men forgæves. Udryddelsen af jøderne fortsatte med uformindsket frenesi. Men intet sted blev den mere grundigt og grusomt iværksat end i den tyske nation. (Man var således knapt 600 år senere ikke helt uerfarne - 1930-1945).

Strasbourgs jøder led den 14. februar 1349 døden på bålet på et træstillads på deres egen begravelsesplads. Der var omkring 2.000, men de der lod sig døbe, skænkede man livet. Mange små børn blev, imod forældrenes vilje, taget ud af ilden og døbt.

Borgerne fordelte byttet fra "jødebranden" imellem sig.

Den forgiftning, der dræbte jøderne, var, at de kristne var forgiftede af havesyge efter jødernes kontante gods. I Mainz ydede jøderne væbnet modstand. Først da de måtte vige for overmagten, og der

ikke var håb om redning, bragte de omringede, jødiske familier sig selv som "brandofre" (kiddush ha-Shem).

Ud af ilden og røgen lød deres klagehymner. 6.000 døde samme dag, da den ældgamle menighed i Köln den 24. august 1349 gik til grunde,

Katastrofen var den værste, der indtil da havde ramt Europas jøder. I over 350 jødiske menigheder blev mennesker myrdet under de mest brutale former. De blev druknet, kvalt, hængt, pint til døde eller levende begravet.

Landet var tømt for jøder. Kun gråsorte askedynger mindede om de steder, hvor de havde levet, og hvor de som martyrer var blevet dræbt eller havde taget livet af sig - tusinde og atter tusinde, unge og gamle - mens de bad og sang salmer. Ingen trussel om mord og ingen dødspinsel havde kunnet bryde deres ukuelige ånd. Deres modstandskraft var steget til umådelig højde.

Trods det mest grufulde myrderi var der ikke sket noget massefrafald fra jødedommen. Ofrene var ubøjelige, de døde hellere end at lade sig døbe. Selv nogle kristne historikere kunne ikke frigøre sig for det uforglemmelige indtryk af en sådan trosstyrke. "Som skulle de til bryllup, så glade og syngende gik de i døden", berettede kanniken Jean de Belans fra Lyttich.

I 40 år var der *to papestole*, én i Avignon og én i Rom. Disse italienske respektive franske paver bekæmpede hinanden med bandlysninger og forbandelser (1377-1417).

Del III

To pavestole år 1377 - 1577 e.Kr.

Indledning

År 1377

Medens de to paver i henholdsvis Rom og Avignon bekæmpede hinanden, rasede inkquisitionen hensynsløst videre af både dominikanerne og franciskanerne. Alt gods og ejendom konfiskeredes fra både jøder og kættere.

I bogen *I er mine vidner*, Claudiana, valdensernes 800-års historie, beskrives de fortsatte forfølgelser, s.48: "Århundredet afsluttedes (1300-tallet) for al kristendom med paverne i Rom og Avignon, ekskommunikerende og forbandende hinanden uden at deres tilhængere vidste, hvem de skulle adlyde. Men forfølgelserne mod valdenserne aftog ikke det fjerneste, dog med én undtagelse.

I en tid med mishandling, vold, fængsling, tortur og bål blev en dominikanermunk, Vincent Ferreri, sendt til de alpine dale for at tale imod kætterne. Men han stoppede hesten og begrænsede sin mission til en mere barmhjertig dialog med befolkningen der.

Men der var også mange af de alpine valdensere, som tog en væbnet strid op mod deres forfølgere. Inkvisitorerne, Peter af Verona og Conrad Marburg, blev snigmyrdet, og også i Bøhmen led flere præster samme skæbne. Dette førte i begyndelsen af 1400-tallet til Den blodige Bøhmiske Revolution, efter Jan Hus' død på bålet 1415.

I både Avignon og Rom fortsatte samtidig de skandaløse udsvævelser ved de pavelige hoffer i luksuriøse paladser, lukrerende på kirkens enorme rigdomme, ophobede af inkquisitionen. Fra pestens ofre, der havde lagt hele byer øde, tilfaldt godser og ejendomme staten og kirken.

En af de mest depraverede kriminelle, der nogensinde havde siddet på pavetronen, var Johannes 23. (1410-1415). Han var i forvejen, som kardinal i Bologna, kendt for at have forgrebet sig på 200 jomfruer, nonner og gifte kvinder. Han levede sammen med sin broders kone og anklagedes for talrige, unævnelige seksuelle udsvævelser.

Han købte paveembedet og solgte kardinaltitler til børn af rige forældre. Han fængsledes af den tyske konge, Sigismund, i skismaet mellem ham selv og tre andre rivaliserende paver. Der var på det tidspunkt i alt fire paver, som kæmpede om magten i henholdsvis Avignon og Rom. Han døde kort efter frigivelsen. Hans navn, *Johannes 23.*, blev slettet af Romerkirken som illegalt, og han blev senere føjet til kirkens liste over "*de 39 antipaver*". (Britannica I, s. 578).

I 1958 tog kardinal Roncalli "linjen af Johannes-paver" op og gendefinerede pavetitlen: Pave Johannes 23..

PS! Det vil ved *Den anden Opstandelse* (Åb. 20, 12) vise sig, hvor lang den himmelske liste over pavelige Antikrister er!

Se bemærkning i Britannica I, s. 15 om Wycliffe.

Mange bøhmiske studenter havde læst ved Oxford Universitet og hørt den engelske reformator John Wycliffes forelæsninger. De tog eksemplere af hans skrifter med hjem.

Selvom Jan Hus var for ung til selv at have hørt Wycliffe, blev han efter 1401 den førende personlighed ved Prags Universitet. Uge efter uge prædikede han i Betlehemskapellet i Prag, udlagde de evangeliske tekster og afviste *transsubstantiationslæren* – det katolske forvandlingsritual med de fire evangeliske ord "*Til ihukommelse af mig*", fremlagt ved Wycliffes engelske oversættelse af Bibelen.

I 1410 lod ærkebiskoppen hans lære fordømme, og han selv blev ekskommunikeret som kætter. Byen Prag protesterede og beslaglagdes med interdikt. I tillid til kejser Sigismunds løfte om frit lejde fulgte Jan Hus pavens kaldelse til koncilet i Konstanz. Han var kommet for at diskutere med kardinalerne; i stedet blev han stillet for en domstol, dømt for kætteri og brændt på bål den 6. juli 1415.

Befolkningen i Bøhmen blev oprørt over kejserens forræderi mod Hus, og hans lære blev endnu mere central i tjekkernes parti-program. De nægtede også at anerkende kejser Sigismund som deres hersker.

Pave Martin 5. beordrede i 1420 et korstog mod befolkningen. Som Innocens 3. 200 år tidligere havde beordret korstog mod albingerne, blev nu også bøhmernes første, væbnede modstand mod pavens hær slået ned, men bøhmerne holdt stand mod de tyske arméer, der sendtes imod dem.

Selvom Hus led militært nederlag, blev det af stor betydning for den protestantiske reformations fremgang et århundrede senere. Hus og hans disciple havde ødelagt Roms krav på universel jurisdiktion i Europa ved at have grundlagt en alternativ, kristen kirke, *forholdsvist* uafhængig af Rom. Man kunne prædike frit, så længe man havde biskoppens tilladelse.

Taboriteologerne (fra byen Tabor i Sydbøhmen) krævede, at kalken (vinen) igen blev givet til lægmænd, hvilket koncilet 1412 havde forbudt.

Spanien på 1400-tallets begyndelse

(Wiesenthal s. 19 - Jøde/kristne disputer).

I slutningen af 1412, da der var tre paver på samme tid, befalede *antipave* Pedro de Luna, der havde tillagt sig navnet Benedikt 13., at sende repræsentanter fra de jødiske menigheder til Tortosa. Under tvang sendte menighederne 20 lærde til byen. Det kristne parti repræsenteredes af den døbte jøde Gerobnimo de Santa Fe. Paven selv præsiderede. Han håbede, at disputerne ville skaffe ham en bedre position over de to modpaver. At besejre jøderne i en disput, og derefter undertrykke den jødiske religion, ville være en stor dåd i den kristne verdens øjne.

Disputerne begyndte i februar 1413 og strakte sig indtil november 1414. Da Benedikt 13. ikke var tilfreds med resultatet, og jøderne forsvarede sig med stor veltalenhed, begyndte terroren. Han udstedte en bulletin gående ud på tilintetgørelse af Talmud og isolering af jøderne. Men da han samme år blev afsat, fik det på det tidspunkt ingen effekt.

Tiggerordenens munke forfattede pamfletter mod jøderne, der cirkulerede blandt befolkningen. Heri blev jøderne angrebet på den

mest modbydelige måde, og antisemitismen fik et islæt af pornografi. På denne måde forberedtes stemningen blandt folket til myrderierne på de jødiske borgere.

Samme fremgangsmåde som nazisterne brugte i 1933.

Tvangsdåb eller udvisning af landet indførtes. Stillet overfor valget var det hovedsageligt velhavende jøder, der gik over til den katolske religion. Men de blev forhadte af deres egne, fordi de, blot for at redde materielle goder, havde overgivet deres fædrene tro. Dog forblev de fleste den jødiske religion tro efter dåben.

Man kaldte dem for *marranere*.

Dette ord har to betydninger på spansk:

- Fordømte.
- Svin.

Således opstod forskellen mellem

- *conversos* – de omvendte, der assimilerede sig,

og

- *marranerne* – der i det ydre var kristne, men i al hemmelighed forblev jøder.

Både døbere og døbte vidste i den første fase efter *omvendelsen*, at det drejede sig om mundtlig bekendelse. De kirkelige organer kunne, uanset dette, indberette til deres foresatte om det store antal døbte under den gældende devise: "*Ad majorem dei gloriam.*"

Først nu begyndte, fra den lavere gejstligheds side, et underjordisk spil af intriger mod marranerne. Skattebyrden var dengang meget høj, bl.a. fordi der ustandseligt skulle oprustes nye hæere. Finans- og skatteforvaltningen lå i hænderne på *conversos*, og der udbrød gang på gang uroligheder, der var rettet mod disse. Det var disse forfølgelser, der beredte vejen for inkquisitionen.

Den spanske inkquisition

Efter et par årtier med relativ ro blussede forfølgelserne af valdenserne atter op i Norditalien, ikke så meget på grund af deres tro,

men på grund af inkquisitionens hensynsløse konfiskering af deres ejendomme, der næsten udryddede dem helt. Dog overlevede nogle, skjult i de italienske alper omkring Torino, hvor de stadig findes den dag i dag.

I Spanien havde den pavelige inkquisition, der allerede havde eksisteret i 200 år, kun været mærkbar i korstoget mod katharerne og valdenserne. Men da det spanske monarki spirede frem, ved Ferdinand af Aragoniens giftermål med Isabella af Castilien i 1469, var Aragoniens skattekamre tomme. Ferdinand måtte låne 40.000 dukater af de rige, jødiske marranere for at give Isabella en passende bryllupsgave. Ferdinand vidste, at en stor del af den castilianske adel var ham uvenlig sindet. Hans misundelse gjaldt også de marranere, der stod i gæld til ham. Det var ham uudholdeligt, at de ved deres blotte eksistens mindede ham om hans tidligere fattigdom. Da dominikanerne havde gjort ham fortrolig med inkquisitionens principper, så han i denne straks et egnet middel til at fylde sine kasser. (Wiesenthal).

For at overvinde sin usikkerhed over for den castilianske adel måtte Ferdinand ydmyge og underkue granderne. En krig med maurerne truede hans land. Med de rige, nykristnes (jødernes) ejendom, og højere beskatning af jødernes indtægter, kunne han finansiere kampen mod sine mauriske fjender. Selv gejstligheden måtte nu betale skat, hvilket var noget hidtil uhørt i Spanien.

Isabella havde allerede indledt den blodige praksis med såkaldte *hurtige retter*. Hun etablerede disse som indtægtskilde for at fylde de tomme statskasser. Hver fredag kørte hun til en eller anden by i Castilien for at holde ret. Hun hørte på klager og anklager. Var den anklagede rig, blev han dømt, og hans formue tilfaldt kronen. Dommen lød på død, enten ved hængning, piskning eller partering. Var hun *nådig*, blev det kun til tvangsarbejde på galejerne. De velhavende måtte frygte, at den pengegriske dronning lod dem stille for retten under et eller andet påskud.

På torvene i Castiliens byer gjorde Isabella sig til talsmand for en slags statssocialisme. Hun lovede folket bedre levevilkår, så snart

kronen havde besejret sine rige fjender. Mange flygtede til Granada og Portugal, hellere det end at blive stillet for den truende domstol.

Disse *hurtige retter*, der var offentlige, og som skulle bidrage til Isabellas popularitet, tjente senere som forbillede for kommende diktatorer. Inden afhøringen blev ofret torteret i timevis, mens selve afhøringen kun varede minutter. En præst, til hvem den dødsdømte kunne skrive, stod ved siden af den ventende bøddel.

Isabella oprettede en folkemilit, der kaldte sig Sante Hermandad eller Kristus-militsen. Den bar *sorte uniformer*. Ved hjælp af denne private hær intimideredes modstanderne. Dette *korps* blev senere stillet i *inkquisitionens tjeneste*. Det vandt hurtigt indflydelse, og der var rift om at blive medlem. Selv adelige, der følte sig truet, meldte sig til inkquisitionen og dannede en slags *elitestyrke*, side om side med Hermandad.

Isabella var fattig, adelen rig, hun ophidsede folket mod de besiddende og velhavende. *De* blev erklæret for landets fjender, dømt og henrettede. Statskasserne fyldtes, og krigen kunne finansieres.

Den nyoprettede inkquisition havde brug for et stort apparat:

- En embedsmand.
- Et politi.
- En hær af angivere.

De blev alle sluppet løs på befolkningen. *De* kunne have været lette at bestikke, men det ekstremt katolske angiversystem belønnede forræderne dobbelt - med penge og velsignelser. Var den angivne rig, tilfaldt der angiveren et væsentligt beløb af den konfiskerede formue. Således virkede angiversystemet effektivt også i egne rækker, idet man angav hinanden på grund af fanatisme og misundelse.

Man indførte "*fortjente*" udmærkelser til stikkere. De bar disse med stolthed på brystet: *En dolk og en oliegren over kors*. Alt dette genkender vi fra nazi-Tysklands nationalsocialisme, SS's og Gestapos sorte uniformer, stikkere, langvarig tortur, *hurtige retter*, dødsdom eller kz-lejr, konfiskering af ejendele og ejendom.

Diktaturets grusomme maskineri.

Paven var parat til at bevilge Spanien en national inkquisition, han forlangte dog, at den romerske kurie skulle deltage. Men det var Ferdinand og Isabella imod. De betragtede sig som retmæssige arvtagere af de kæmpeformuer, de kunne forvente at konfiskere. Paven, der var påvirket af dominikanermunken Tomás de Torquemada, Isabellas skriftefader, gav til sidst efter, og kongen fik ret til at indsætte *tribunalets* medlemmer, (et embede der dukker op i EU's Menneskerettighedsdomstol i Haag i 1998), samt indkassere alle de dømtes rigdomme.

I november 1478 udsendtes pave Sixtus 4.'s bulle om indførelse af den *nationale inkquisition* i Spanien. Historiens mest ubarmhjertige *kætterdomstol* begyndte sin 350-årige virksomhed frem til 1834, hvor den endelig blev ophævet for senere at dukke op under et andet navn. (Åb. 13, 11-18).

Hen imod slutningen af 1480 blev det grusomme maskineri igangsat og tribunalet indsat. De kristne opfordredes til at angive enhver mistænkelig person og blev truet med de alvorligste følger, hvis de undlod dette. Alle anmeldelser var anonyme og blev troet uden undersøgelse.²² Udspionering og angiveri florerede. 15.000 *marranere*, der blev beskyldt for at *judaisere*, kastedes i fængsel. I de underjordiske gange i klosterfæstningen i Sevilla blev der holdt skånselsløse forhør, hvor de ulykkelige blev overgivet til torturens værste pinsler. De blev tvunget til at tilstå de synder, de var beskyldt for, men også til at angive deres judaiserende venner og slægtninge. Tilbagekaldte den anklagede sin tilståelse efter torturen, blev vedkommende underkastet skærpet tortur.

---

²² Loven om anonyme vidner er genindført i Danmark i 2004 (nyt EU-direktiv). Den første autodafé, den berygtede *troshandling*, fandt sted i Sevilla den 6. februar 1481. Ofrene var seks *marranere*, mænd og kvinder.

Den uhyggelige procession drog gennem byen: Gejstlige klædt i prægtige gevandter med store krucifikser; og i grove gevandter på-malet et rødt kors de ulykkeliges martrede skikkelser. Man nåede frem til det særligt anlagte rettersted, *quemadero*, hvor et kæmpe-mæssigt bål var rejst. Medlemmer af hoffet, adelen og gejstligheden havde indtaget deres pladser. Inkvisitorerne oplæste dødsdommene. Kongens bøddel udførte sit hverv for *kirken, der afskyr blodsudgydelse!*

Kætterne blev brændt levende. Kun de der viste anger, tilstod man en særlig nåde; *bøddlen kvalte dem og overgav det døde legeme til flammerne.*

Inden november 1481, i løbet af kun 10 måneder, steg røgen fra 300 brændte marranere mod himmelen på dette rettersted. Et skrig af forfærdelse gik gennem hele Spanien, dette nåede helt til Rom. Paven sendte en reprimande til Ferdinand og Isabella, men forgæves, den afvistes.

Begivenhederne i Sevilla var kun generalprøven på, hvad der nu skulle foregå i Spanien.

I september 1483 fik Tomás de Torquemada embedet som *stor-inkvisitor*. Samtidig blev der oprettet flere *gejstlige domstole*. I hele Spanien iværksattes massearrestationer og tortur, menneskebålene blussede.

På intet tidspunkt har noget folk eller nogen kirke nogensinde gennemført et så blodigt menneskepineri, det skulle da være de spanske conquistadores' nedslagtning af inkaerne på 1500-tallet.

I løbet af kort tid steg tallet på de henrettede til næsten 30.000. Inkvisitionen åd sig år efter år dybere og dybere ind i Spanien. En knusende proces var sat i gang, som ikke blot førte til landets ruin, men hvis virkninger også prægede sig dybt i folkets karakter.

Jøderne levede i disse år uforstyrret som øjenvidner til den forfærdelige skæbne, der ramte deres tidligere trosfæller. Men situationen ændrede sig med et slag. Tomás de Torquemada var barnebarn af en døbt jødirinde. Selv var han en fanatisk jødehader, der lige fra begyndelsen forfulgte konkrete mål. Hans had rettede sig nok mod

marranerne, men endnu mere mod jøderne. Han vidste, at han var forhadet og levede i stadig dødsangst. Når han gik ud, var han ledsaget af et stort følge: 50 beredne *familiares*, som tilhørte inkvisitionen, og 200 soldater til fods.

På hans bord stod, i overensstemmelse med datidens overtro, en enhjørning, der skulle beskytte ham mod at blive forgivet.

Tomás de Torquemada siges at være forfatter til et slagord, der blev til statens valgsprog: *Ét folk, ét rige, én tro*. Det blev hans vigtigste mål at fordrive jøderne fra spansk jord, og han skyede intet middel for at opnå dette.

Efterhånden hengav storinkvisitoren Torquemada sig til et afsindigt had. Dette gik så vidt at han, dels stemplede mennesker med en anden religion, dels mennesker der blot nærrede andre anskuelser på et eller andet område end ham selv. Disse blev stemplet som kættere, selv mange kirkelige dignitarere.

Dette førte til, at paven, efter nogle forgæves henstillinger, ekskommunikerede ham. Men Torquemada blev ved med at fungere som storinkvisitor og videreførte sin grusomme gerning i de sakramenters navne, som han var udelukket fra af *Kristi Vikar på Jorden*. Også Ferdinand og Isabella undlod at besvare pavens henstillinger.

På denne måde indviklede kirken i Spanien sig i en nationalistisk, racistisk mytologi og herfra førte en direkte vej til bålet. Når man antændte dette, istemte det gejstlige kor et

Te Deum Laudamus (Til Herrens Pris).

Men hvilken Gud var det, man henvendte sig til?

"Thi for længst står et Alter rede – mon det og er rejst for Molok? – han gjorde dets Ildfang dybt og bredt, bragte Ild og Ved i Mængde; HERRENS Ånde sætter det i Brand som en Strøm af Svovl." (Es. 30, 33)

"de har bygget Tofets Offerhøje i Hinnoms Søns Dal for at brænde deres Sønner og Døtre i Ilden, hvad jeg ikke har påbudt, og hvad aldrig var i min Tanke." (Jer. 7, 31).

De spanske dominikanere forfalskede det kristne Evangelium, og befolkningen kaldte dem *Domini Canes*, dvs. *Herrens Hunde*. Inkvisitionen var deres herre, og de var dens blodhunde.

De søgte kættere og hentede dem i paladser, borgerhuse og jødekvarterer. De drev deres ulykkelige ofre ned i inkvisitionens kældre og bevogtede dem hér, i fællesskab med de sortuniformerede Santa Hermandad. I dusinvis af klostre blev kælderhvelvinger indrettede til fangehuller og torturkamre. Først dér fik ofrene at vide, hvad de var tiltalt for. Ingen kendte sin angiver eller dommer, og ingen måtte forsvarer eller rådføre sig med en advokat. Inkvisitorerne ventede kun på en tilståelse. Om ofrene var gjort føjelige med eller uden tortur var ligegyldigt.

Med de indsamlede midler og fornyede, tunge skatter, særligt over for jøderne, påbegyndte Ferdinand og Isabella, *de katolske konger*, krigen mod maurerne. Den sidste kamp mellem kors og halvmåne på spansk jord kom til at vare mere end 10 år. Den 2. januar 1487 faldt Malaga. I 1492 holdt Ferdinand og Isabella højtideligt deres indtog i de tidligere så mægtige, arabiske herskeres pragtfulde residens.

Målet var nået, islam var fordrevet fra den pyrenæiske halvø. Nu manglede kun ét for at virkeliggøre det vestgotiske ideal, én stat og én tro: *At jøderne blev fordrevet*. Men først indledte man en kampagne mod raceenhed, spaniernes hovmod over for jøder, maurere og fremmede etniske grupper i det hele taget.

Under kirkens indflydelse begyndte man at udvirke love med det formål at beskytte *racens renhed*. Man stolede ikke på nogen, da enhver jo muligvis kunne have fremmed blod i årene. Alle var under mistanke, og det fremmede blod blev erklæret for *mala sangre*, dvs. *dårligt blod*. Man krævede, at enhver, der var under mistanke, fremviste et blodcertifikat = *limpieza de sangre*.

Spanierne drømte, ganske som senere Hitler, om en ren race. De, der studerer den spanske historie, vil straks gennemskue hele blasfemien i dette *den rene races begreb*. Spanierne, som tyskerne, var jo helt tilbage fra Romertiden en blanding af alle folkeslag og barba-

rer. Men jagten efter *limpieza de sangre* stod på i århundreder. Atter og atter havde man brug for denne *ariertest*.

300.000 forvistes sidst i juli 1492, da Columbus sejlede ud mod Amerika.

Nu gav *de kristne konger* intolerancen fri bane til excesser, der overgik alt. Den 31. marts 1492 undertegnede Isabella og Ferdinand i paladset i Alhambra, Granada *generalediktet* om jødernes udvisning fra Aragonien og Castilien. I dekretet hedder det, at "*omgang med jøder har den uundgåelige følge, at vor hellige katolske tro undergraves og fornædres. Vi har derfor taget den beslutning at udvise alle jøder af vort rige for altid*". Tidsfrist: Tre måneder til sidst i juli samme år.

Finansmanden don Isaac Ben Judah Abrabanel, der havde lånt kongen store summer til felttoget mod Granada, påtog sig den farlige opgave at få monarkerne til at ændre beslutning. Men han havde overset en magt, der var større end deres – kirkens.

Da Isabella og Ferdinand var ved at tage imod hans tilbud om et stort millionbeløb som erstatning og et forskud på 30.000 dukater, trådte storinkvisitor Torquemada ind i gemakket. Optændt af nidkærhed, jødehad og pengegriskhed kastede han krucifikset på bordet og skal have sagt: "*Judas Iskariot forrådte Jesus for 30 sølvpenge, I vil gøre det for 30.000. Her, sælg også krucifikset.*" Fordrivelsesediktet blev sat i kraft.

Da jøderne kun måtte medbringe håndbagage, ligesom i nazi-Tyskland 400 år senere, måtte de sælge deres ejendomme til spotpris. For huse, vinmarker og frugthaver fik de nogle få guldstykker, for hvilke de kun kunne købe det nødvendige til rejsen, eftersom det også var forbudt at udføre guld og guldmønter. Jøderne skulle sælge alt med en frist på 90 dage. Begærligt ventede naboerne på at tilegne sig den formue, jøderne havde oparbejdet og sparet sammen gennem generationer.

En katolsk gejstlig, Palacio, fortæller om jødernes udtog af Spanien. "*De holdt rast på den åbne mark. Nogle segnede om at træthed, andre fordi de var syge. Mange døde, andre fødtes i vejkanterne. Mennesker af folket blev grebet af medlidenhed og bad dem om at modtage dåben, men rabbien*

talte dem straks ud af det. Når disse flygtningetog var i bevægelse, sang kvinderne, og børnene slog på tamburiner og blæste i trompet. Da de fik havet i sigte, begyndte mænd og kvinder at græde, rev sig i håret og anrøbede Den Almægtige om nåde og mirakler. De stirrede i timevis udover vandet."

I de spanske havnebyer, hvor jøderne samlede, tjente man store penge på dem. Samvittighedsløse, griske kaptajner krævede enorme summer. Et skib, der skulle til Tyrkiet, ændrede pludselig kurs og sejlede mod Afrika. Der blev de solgt som slaver til pirater. To af de fangne blev sendt til de jødiske menigheder i Italien og Frankrig for at samle penge til at løskøbe resten.

De sidste dage i Spanien tilbragte jøderne på begravningspladserne. De vidste, at disse ikke ville blive skånet. For store beløb købte rige jøder sig ret til at lade deres afdøde slægtninge grave op og tage dem med. Over for fjenden var selv ligene ikke i sikkerhed.

Der var i Spanien også kristne, som havde medlidenhed med jøderne, men frygten for inkquisitionen var for stor til, at man turde komme dem til hjælp. Kun i få tilfælde, forbundet med stor risiko, hjalp man de nødstedte.

Dronning Isabella forlængede tidsfristen med to dage. Den 2. august klokken tolv om natten måtte ingen jøde befinde sig på spansk jord. Den tragiske dato faldt sammen med den jødiske kalenders største sørgedag. Årsfesten for ødelæggelsen af Det Andet Tempel i Jerusalem (70 e.Kr.). Antallet af fordrevne jøder antages at være ca. 300.000, ifølge don Abraham Senior og don Isaac Ben Judah Abrahamel, der var skatteforpagtere for kongen.

120.000 af de fordrevne jøder fandt midlertidigt ophold i Portugal. Enhver måtte betale otte dukater for tilladelse til indvandring. De rige betalte for de fattige. Men opholdet var begrænset til otte måneder. I tilladelsen stod, at de ville blive solgt som slaver, hvis de ikke havde forladt landet inden da.

I slutningen af 1492 krævede en epidemi et stort antal af de spanske flygtninge som ofre. Munkene i de portugisiske byer bebrejdede

kongen, at han havde ladet de *af Gud fordømte* komme ind i landet. Atter stod de ulykkelige overfor valget mellem dåb eller udvisning.

Der skal her berettes om et enkelt skibs historie, da det er typisk for denne tid, uden nåde. Af en storm blev skibet drevet ind mod den spanske kyst ved Malaga. Den daværende biskop hørte om skibet med jøderne. Det lå for anker, og hver dag kom præster og holdt missionsprædikener for de hjemløse, udsultede mennesker. Men forgæves. Så befalede biskoppen kaptajnen, at de skulle udsultes yderligere. I fem dage fik de ingen mad. Nogle lod sig døbe, mange måtte transporteres i land på bårer.

Da der ikke var flere at overtale, sejlede skibet mod Afrika. Her skilte man børnene fra forældrene for at sende dem til den nyligt opdagede ø Sao Tomé, hvor de skulle opdrages til *kristne*. Rystende scener udspillede ved afskeden, nogle forældre begik selvmord sammen med deres børn ved at kaste sig i havet. De fleste af de jøder, der kom til Portugal, lod sig døbe og blev i landet.

Det store antal af de nydøbte var en overraskelse for kirken i Portugal. Den vejrede straks en *jødisk list* heri. I Spanien flammede bålne, og inkquisitionen stævnedes stedse flere nykristne for sine domstole. Portugals kirke stolede ikke på jødernes omvendelse og lagde pres på pave Alexander 6., hvorefter han gav sit samtykke til oprettelse af inkquisitionen også i Portugal. Som en første foranstaltning blev det pålagt de nykristne at bære gule hatte, så man lettere kunne genkende dem. I Spanien var dette ikke længere nødvendigt, da der ikke levede flere jøder.

Konstantinopels fald 1453

Det Østromerske Rige havde bestået i 1.100 år, men var nu reduceret til ikke meget mere end selve byen Konstantinopel. Som den første kejser, Konstantin 1. den Store (306-337) blev også den sidste kejser på den byzantiske trone en *Konstantin*, ligesom den sidste kejser for Det Vestromerske Rige også bar navnet Augustulus, som den første Augustus ved Jesu fødsel.

Da tyrkernes fremrykning fra øst skabte uro i byen, kunne man dog ikke vente hjælp fra Rom, der sidst havde plyndret byen i 1204 un-

der det 4. korstog. Fredsforhandlinger med sultanen afvistes, og de to ambassadører blev halshugget ved ankomsten.

2. påskedag 1453 var sultanens tropper i sigte, og byportene blev lukkede. Grækerne udholdt heltmodigt den tyrkiske belejring, men udgangen var givet. Da tyrkerne strømmede ind i byen, var dette slutningen på den lysende, byzantinske historie. Den græsk-katolske kirkes patriarker, biskopper og præster flygtede i stort tal til Rusland og blev medvirkende til tsardømmets oprettelse. Sultan Mehmed 2. lod den store Sofiakirke ombygge til moské, og han forrettede sine bønner og taksigelser ved hovedalteret, hvor den sidste romerske kejser havde modtaget nadveren.

Men i Rom havde renæssancens gennembrydende kultur nået selve pavestolen. Pius 2.'s efterfølger, den unge pragtelskende Paul 2., påbegyndte udsmykningen af Vatikanet. Hans efterfølger Sixtus 4. (1471-1484) lod de store samtidsmalere Michelangelo og Leonardo da Vinci udsmykke Det Sixtinske Kapel og lod skulpturer i kæmpeformat opstille overalt. For at skaffe midler solgte paven skamløst kirkelige embeder og pavelige dispensationer.

Kuriens, kardinalkollegiets og pavedømmets usædelighed og gudløshed greb om sig med forfærdende fart. Kirkestaten gled over i komplet anarki. Intet havde større betydning end at skaffe sig gods og guld og leve i luksus og sanselig nydelse.

Dertil passede det kun alt for godt, at man sørgede for det nødvendige religiøse moment gennem grusomme kætterforfølgelser og nu også kirkelig autorisation af heksetroen og hekseprocessernes vanvid.

Op gennem 1400-tallet havde der rundt omkring i Europa fundet spredte heksejagter sted. Pave Johannes 22. blev i 1320 forgiftet, og man mente, at der stod en heks bag. Derfor satte inkvisitorerne hekse på listen over kirkens fjender. Men først med det digre værk *Malleus maleficarum* (*Heksehammeren*) begyndte den systematiske heksejagt. Værket udkom i Köln i 1486, skrevet af inkvisitorerne Jakob Sprenger og Heinrich Kramer. De fik den ringe begavede og uværdige Innocens 8. til at udstede pavebullen mod hekse. Op

mod 200.000 formodede hekse endte deres dage på bålet på 1400-1700-tallet, men også mange mænd blev anklaget og dømt for trolddom.

Men pavedømmets forfald skulle nå endnu dybere. Med Alexander 6. (1492-1503) nåede familien Borgia atter op på Peters Stol. Han blev prototypen på det umoralske renæssancemenneske (Holmquist). I særdeleshed beherskedes han af sanselighed, af fascinerende begavelse og drog som en magnet kvinder til sig. Og han lagde ikke skjul på sin levevis. Også som pave fortsatte han med sine usædelige forbindelser og legaliserede en række af sine børn. Så udsvævende var han, at han beskyldtes for blodskam med sin datter Lucrezia, hvis søn Giovannis mystiske oprindelse sattes i forbindelse med Lucrezias nærværelse ved et celebret natorgie i Vatikanet. (Britannica II, s. 166).

Alexander og hans søn Cesare anvendte alle midler, list, vold, bestikkelse, utugt, svig og mord, for at gøre sig til herre over størstedelen af Mellemitalien. De var også godt på vej til at skabe et kongedømme for fuldstændigt at sekularisere kirkestaten til et verdsligt monarki. Alexander lod den nærmeste profetiske dominikanermunk, Savonarola, tortere og brænde på bål i 1498, fordi han bl.a. havde fordømt hans udskejelser.

Da malaria tog hans liv, troede hans samtid, at han havde drukket forgiftet vin, som var bestemt til fem kardinaler, eller at Djævelen i egen person havde hentet ham.

1500-tallets begyndelse

Med Julius 2. (1503-1513) fortsatte den dekadence, som chokerede Luther under hans fire ugers besøg i Rom, udsendt som delegeret fra Wittenberg. Kurtisanvæsenets giftplante foldede sig ud i paladserne, og bordellerne vrirlede i alle byens kvarterer. Offentlige, slibrige skuespil og letsindige fester var modbydelige i forhold til Luthers asketiske natur. Hans nidkærhed flammede op som Savonarolas blot 13 år tidligere (1498), hvis endeligt blev bålet, efter grufuld tortur hver dag i syv dage under *den hellige uge*.

Savonarola, der som følge af sit nervøse temperament var særlig følsom over for legemlige lidelser, udtrykte med et jammerskrig fra pinebænken: "*Det er nok Herre, tag nu min sjæl.*" I fængslet skrev Savonarola sin berømte udlægning af Davids Salmer 31 og 51, "flygtende fra syndenødens dyb til den guddommelige forbarmelses dyb", kort før hans sjæl forløstes på bålet i Firenze den 23. maj 1498.

Med udgangen af Middelalderens tusindårige periode fra Roms fald i 476 var det ikke blot det sædelige forfald, som rådede, men også pavekirkens religiøse forfald nåede en sådan højde, at det omspændte både gudstjeneste og hverdagsliv på en måde, som man næppe hverken før eller siden har set magen.

Fromhedslivet voksede på godt og ondt ved bodsprædikanternes straffetaler. Den sociale nød og de forskellige hjemsøgelser, krig, misvækst, pest og den nye kønssygdom syfilis, fremkaldte angstfulde spørgsmål: "*Hvordan skal jeg fly den truende dom? Hvordan skal jeg finde en nådig Gud?*" Folket havde ikke anden vej at vandre, end den kirken og pavedømmet førte det ind på. Her udnyttedes og misbrugtes folkefromheden kommercielt og hensynsløst. Dette gjaldt sakramentemagien og sakramentalier af alle slags, eksorcisme etc.. Det gjaldt messerne og alle former for kulthandlinger. En kultisk masseproduktion kendetegner tidens religionsudøvelse.

I Wittenberg holdtes det år, Luther kom dertil, 8.881 messer, sjæle- og dødsmesser, af 64 præster. Dette gentages år efter år.

Efter at Romerkirken ved det 4. Laterankoncil i 1215 havde foreslået *forvandlingslæren*, foregik der en skæbnesvanger vending i messefromheden i retning af *ren kultmagi, dyrkelse af hostien*. I den sene Middelalder blev Kristi Legemsfest den populæreste af alle kirkefester. Bønnelivet blev i stadig højere grad mekanisk og magisk gennem systematisk, ateistisk udbredelse af *rosenkransen*. I Köln skulle medlemmerne af et broderskab bede 11.000 paternostre og Ave Maria'er. Med broderskaberne hang også *valfarterne* sammen.

På grund af trykket fra den religiøse frelselængsel, den sociale nød og de hærgende sygdomme udbrød rene valfartsepidemier, så ty-

pisk for den udgående Middelalders kultiv. Foruden de gamle velkendte steder som Jerusalem og Rom kom stadig nye til ved hjælp af opdigtede fabler om relikviefund og mirakuløse helgener. Således opstod fx myten om, at engle mellem 1291-1295 havde ført Jomfru Marias santa case (hellige hytte) fra det af tyrkerne truede Nazaret til den italienske by Loreto. Her blev den snart et nyt midtpunkt for den katolske valfartsfromhed, et kristent Mekka.

Men det gjaldt ikke kun om at valfarte, men også om at yde rigelige donationer. Kirkens rigdomme tiltog, det gjorde munkenes fordærvede tiggeri også. En hæslig praksis udartede med de såkaldte *vigilier*, de gennem donationer tilrettelagte sjælemesser for de afdøde. For hver messe afkortedes den afdødes ophold i *ignis purgatorius* – *skærsilden*. Dette blev naturligvis kun et privilegium for de rige. Hvis en fattig enke ikke kunne bidrage, måtte præsten tage selv det mest livsnødvendige fra vedkommende. Chiniqy nævner, at en præst i Canada på 1800-tallet tog den eneste malkeko fra en enke med fire børn.

Stadig nye helgener, som fremstod både her og der, ja, selv i det mest fordærvede Italien, påkaldtes som aldrig før. Man begyndte at spekulere i helgeneres forskellige funktioner. For enhver nød og enhver sygdom fandt man en særlig forbeder. Øverst stod Jomfru Maria. Viden om spredtes den franciskanske lære om hendes *Ubesmittede Undfangelse*.

Da hun således, i sin guddommelige ophøjethed, blev for fjern for stakkels jordiske væsener, fandt folkefromheden en erstatning i hendes apokryf, den mere sanseligt opfattede Moder Anna. Parallelt med helgendyrkelsen gik *afladshandelen med relikvier*.

Luthers kurfyrste Frederik 3. den Vise udvidede sin relikvieskat ved en rejse til Jerusalem. Den omfattede i Wittenberg Slotskirke i 1518 17.443 relikvier, hvis enkelte stykker var udrustet med *100 dages aflad*. Der fandtes bl.a. sådanne kostbarheder, som *en stump* af Arons stav, *et stykke* af den brændende tornebusk, *en dråbe* mælk fra Marias bryst, hele apostelen Bartholomæus' *ansigtshud* etc.

Endnu større var Albrecht af Mainz' relikviesamling i Halle. Her kunne man vinde *aflad for mere end 39 millioner år*. Helgeners udnævnelse og relikviens virkning afhang jo af *underet*. Det mirakuløse tog, med pavekirkens direkte og indirekte billigelse, aldeles overhånd blandt den grove *folketro* og *overtro*.

Rene overnaturlige epidemier bredte sig. Det værste udslag heraf blev *hekseprocessernes vanvid* (Holmquist III, s. 462). Den stærke *magi* i *de kirkelige handlinger* fremmede indirekte den hedenske trolddomstro, som endnu bestod i folkeverdenen. Gennem *Thomas Aquinas* blev den hedenske *magi fastslået i teologien – gennem Djævelens virksomhed*.

Følgerne af denne *teologisk-videnskabelige vantros* uhæmmede vækst blev *store trolddomsprocesser*, især i Sydfrankrig. De faldt samtidig med forfølgelserne mod *kætterne* og gav således yderligere trolddommen et *religiøst præg*. Autodaféerne (*Guds værk*) blev *brændoffer*. (Jer. 7, 31).

I særdeleshed mente man, at kvinderne var prædisponerede til at give sig i Djævelens vold, endog seksuelt, for derved at slutte en pagt med ham ved at afstå fra den kristne tro. Kvinder under mistanke blev gennem *tortur* tvunget til at erkende virkeligheden af alt dette. Derved styrkedes heksetroen i folkets bevidsthed. Kirken gav indtil det sidste i 1484 *sanktion* ved en bulle af Innocens 8.. Tre år senere leverede paven *fortalen* til bogen *Malleus maleficarum* eller *Heksehammeren* omhandlende, hvordan man skulle kunne kende hekse eller gå frem imod dem. Denne bog er, i kraft af sit indhold og sin indflydelse, på én og samme gang blevet betegnet som den *mest forrykte og skæbnesvangre bog, historien kender*.

Vedrørende hekseprocesserne

Man har ikke officielle tal på, hvor mange der blev brændt på bål, men mellem 50.000 og 10 mio. frem til 1793, hvor den sidste officielle heksebrænding angiveligt fandt sted. Det mest *sandsynlige* tal er ca. 200.000; ulykkelige mennesker både mænd og kvinder, men flest kvinder, endte deres liv i den katolske kirkes brændoffer.

Den gamle apokalyptiske Antikrist fik stadig større plads i folkets tro. Han identificeres oftest som Satan selv, men forventes også at slå sig ned på *hellig grund/pavetronen* for med hykleriets midler at fordømme menneskene.

Gennem apokalypse, mirakel- og heksetro øgedes naturligvis også alle andre former for *overtro*. På trods af Luthers egen påvirkning som barn, og gennem den katolske kirkes indflydelse, begrænsede han sig til med støtte fra Bibelen at åndeliggøre djævløpfattelsen. Han formåede frem for alt at overkomme og sprænge den middelalderlige overtros egentlige væsen – *frygten*.

Bag den voksende kirkelige fromhedsiver og den forøgede mirakeltro lå den *skæbnesvangre udvikling* af den katolske *fortjenstfulde religiøsitet*, med dens énsidige *løgnemoral*. Med den mest griske form for aflad, den *for de afdøde*, fulgte som en selvfølge, at der ikke engang i teorien kunne forlanges syndeanger hos køberen. Penge alene var ikke nok. Således arbejdede kirken selv på at udviske al personlig synd og ansvarsfølelse. Med *afladshandelen* kunne enhver vælge sin *skriftefader*, som havde magt til at give fuld absolution i skriftestolen. Derved blev *aflad* og *absolution* draget ind i *skriftemålssakramentet*. Herved blandedes kristeligt og ukristeligt, helligt og profant, gejstligt og verdsligt, mystik og magi samt syndsforladelse og *gerningsretfærdighed*.

Mod alt dette satte Luther ind.

Afslutningsvis skal en tildragelse beskrives, der viser pavekirken og munkeordnernes hensynsløse udnyttelse af folkenes lettroenhed. Johannes Jetzer, en tarvelig og snu skrædder fra Schweiz, var i 1506 blevet lægbroder i dominikanernes kloster i Bern. Her så man med bekymring på, hvordan franciskanerne med deres lære om *Marias Ubesmittede Undfangelse* vandt stadig flere tilhængere.

Et modtræk måtte forsøges. I 1507 åbenbarede Jomfru Maria sig for Jetzer, der synes at have attrået helgenglorien, og kundgjorde for ham, at *hun alligevel var avlet i synd*. Som bevis på sin gudommelige åbenbaring meddelte hun Jetzer Jesu sårmærker.

En mægtig tilstrømning af andægtige begyndte. Tøjstumper og bloddråber fra den nye helgens sår solgtes i massevis. Samtidig græd Mariabilledet i klosteret blodige tårer.

Men der var folk, der tvivlede, især blandt franciskanerne. Berns øvrighed lod Jetzer fængsle. Under torturen tilstod han, at det hele var svindel, arrangeret med klosterledelsens bifald. I virkeligheden havde prioren, subprioren og to andre munke gennemboret hans hænder og fødder og tilføjet ham sidesåret. (Kristi sårmærker kaldtes senere stigmatisering).

En lang proces begyndte, og torturen afpressede de fire munke samme tilståelse. Det afsluttende forhør blev ledet af den mand, som vi senere genfinder i forhøret af Luther, kardinal Cajetan.

I 1509 blev de fire munke *brændt*. Jetzer havde fået lejlighed til at flygte, da han blev betragtet som mindre skyldig. Det skyldtes måske snarere, at man ikke ville risikere, han skulle blive folkets helgen.

Denne skandale viste i forfærdende grad, mere end så meget andet, kontrasten mellem folkets længsel efter frelse og de kirkelige institutioners måde at komme dem i møde på. En stemning af bitterhed voksede frem mod hele præste- og munkevæsenet. Pavedømmet selv blev genstand for bitter, folkelig kritik. *Karikaturer i flyveblade* viste, hvordan man sammenlignede *paven* med *Antikrist*. Under hele renæssancens sanseris og glæden over humanismens optimistiske dannelse bredte der sig en håbløshed i folkets sind, som bl.a. kan ses i Dürers kobberstik om Apokalypsen og dysterheden i Melanconia.

Men mens Durer skabte dette kunstværk (1514), havde en mærkelig munk i klosteret i Wittenberg kæmpet sig frem til *en ny frelsende vej*, til en verden der tørstede efter retfærdighed.

År 1514 i Luthers liv

Luther fødtes den 10. november 1483. Efter dagens helgen fik han navnet Martin. Han voksede op med den tids frygt for Gud, men med tillid til helgener og relikvier. Det var ej heller ukristeligt at tro på spøgelse, troldkarle/-kvinder. Selv hans mor var hjemsøgt af

heksen i nabogården, der forheksede og stjal æg, mælk og smør. Vi forstår, hvorfor Luther senere i katekismusen beder om gode og trofaste naboer. Luther fortalte selv i 1516, at han havde set mange, som var blevet syge eller var døde på grund af heksenes forbandelser. Som dreng oplevede han, at hans verden var verteufelt.

Han kom tidligt i skole, og her foregik al undervisning og samtale på latin. Alt skulle læres udenad, da trykte bøger var en sjældenhed. Flere timer hver dag brugtes til kortjeneste i kirken. Luther var musikalsk og holdt af sang og musik. Drengene skulle synge eller recitere bibelske tekster, salmer, De Ti Bud, bønner og hymner udenad.

Universalmetoden i undervisningen var *prygl* eller at bære *træslet*, der naturligvis også medførte tæsk og hån af plageånderne i klassen.

Ved middelalderens slutning var hans egen mening om skolen: *"Den var et evigt helvede og en skærsild, hvor man martredes over casualibus og temporalibus, og alligevel lærte man ikke andet end værdiløst bras, på trods af de mange tæsk, rysten, angst og jammer. De skøre lærebøger var æsellort, indført af Djævelen."*

Efter afsluttede skolestudier i 1501 fortsatte Luther som 18-årig sin universitetsuddannelse ved St. Georgs Kollegiet. Skridt for skridt åbnedes hans bevidsthed for et videnskabeligt indblik i den katolske verdensanskuelse. Ligeså vigtig som forelæsningerne var disputationerne. Privat øvede han sig dagligt på disse, offentligt én gang om ugen. Vi har et sikkert vidnesbyrd om, at Luther deltog med stor iver i begge dele. I løbet af det første læseår hørte han mindst 11 forelæsningsserier, som regel tre om dagen. Hertil kom de mange disputatser; eget studiearbejde foregik i kollegiets bibliotek, eller han lånte bøger med hjem, som egentlig ikke var tilgængelige for andre end magistre.

På den tid herskede endnu de tre hovedemner:

Trivium, grammatik, logik og retorik, ofte udvidet til øvrige grene af filosofien som dialektik, fysik, psykologi og astronomi.

Efter normalen, korteste studietid, meldte han sig i 1505 til magisterpromotion, selvom han ikke var fyldt 22 år. Han blev nummer to ud af 17 kandidater. Promotionens pragt og fakkeltog, med hvilket han blev ledsaget til sit hjem, gjorde et uforglemmeligt indtryk på den unge magister artium. Han blev nu fuldtids magister ved det filosofiske fakultet.

Men fornuften når ej trossandhederne. Kun troen alene formidler kundskab og vished om den usynlige verden. Filosofien er videnskab, teologien er ej videnskab uden tro. At bemestre den guddommelige sandhed efter fornuftens grundregler er dristigt. Det verdensbillede, Luther fik i Erfurt, var ikke naivt, men videnskabeligt begrundet i en kritisk aristotelisme med ret gode naturkundskaber.

I 1505 rykkede pesten ind i Erfurt, hvor den hærgede, også blandt Luthers promovendikammerater. Kort efter hans optagelse i klostret døde to af hans egne brødre. Dette påvirkede ham stærkt. Guds straffende hånd var allerede virksom, de apokalyptiske vreddeskåle var udgydt i pestens skikkelse. På vej tilbage fra et besøg i sit hjem kom han ud for et voldsomt tordenvejr, og lynet slog ned i hans umiddelbare nærhed. I krampagtig ængstelse for en ubodelig død styrtede Luther så voldsomt ned på knæ, at han beskadigede sin fod, og han råbte til sin beskytter mod tordenvejr: *"Hjælp, hellige Anna, jeg vil være munk."*

Det var middelaldermenneskets løfte, afgivet i et øjeblik af overvældende frygt. Selvom han ved roligere eftertænkning angrede sit løfte, så holdt han det dog for sin saligheds skyld. Og 17. juli 1505 bankede den ansete universitetslærer og jurist på porten til Augustinerklostret i Erfurt for at blive optaget som munk.

Klosterlivets indflydelse

Luther gik fuldt og helt ind for alle munkeaskesens prøvelser, men det varede ikke længe, før han mærkede, at de ikke løste ham fra synden. Angsten havde ofte tag i hans sjæl. Når askesen ikke hjalp, greb han til Anna- og Mariakulten, remsebåndet (rosenkransen), relikviedyrkelse og helgenkult. Men ingen af alle disse bodsøvelser

gav ham fred i sindet. Den pinagtige frygt jagede ham til udmattende faster, og han blev psykisk overspændt, men fred gav det ham ikke.

For ham var et teologisk tankeobjekt ikke tilstrækkeligt. *Oplevelse og erfaring* var Luthers teologikum i hele hans religiøse tilværelse. Hvad han selv har gennemlevet, set, hørt og indset, det forkynder han. Luthers åndelige og personlige genfødsel opnåedes ikke kun ved *frelsekundskab*, men ved *frelsevished*. (Es. 33, 6; Hebr. 11, 1).

Hans teologiske studier koncentreredes helt om Prædikerens Bog, Salmernes Bog og Paulus' Brev til Romerne.

Med disse bibelstudier blev hele katolicismens mystik og gerningsretfærdighed overvundet. Bibelen blev mere og mere hans eneste sandhedskriterium.

I noterne skriver han:

"Selvom berømte lærere tænker således, siger jeg alligevel med apostelen, eftersom de ikke har Skriften på deres side: Omend en engel fra Himmelen, dvs. en kirkelærer, lærer anderledes (end Skriften), så er han forbandet og dømt!"

Luther havde erfaret, at ethvert menneske, som Gud vil frelse, må igennem samvittighedsangstens helvede, at mennesket først i sin totale hjælpeløshed kan give sig selv helt til sin Skaber. Han forstod nu, at den vej, han havde vandret, ikke var en vildfarelsens vej, men gennem angsten var han født på ny, og han kunne være sikker på sin frelse.

Nu kom der en ny tone over hans læsninger. De voksede frem i den nye frimodighedens ånd (Ap. 4, 8; 9, 27). Hos ham herskede nu energi og koncentration af sædelig og religiøs kraft, der formede sig til mægtige, reformatoriske skrifter fra hans hånd. Med hele sin personligheds kraft omformede han hele universitetsundervisningen, også udenfor teologiens grænser.

Udgangspunktet for den åbne kamp mellem Luther og Rom blev handelen med plenarafladen, dvs. med hele afladssystemet. Den katolske kirke belærte i middelalderen menneskene, som den gør

den dag i dag, om, at svære synder medfører en slags straf, dels den timelige kirkestraf hér på jorden, dels skærsilden eller Helvedets fordømmelse. Præsten kan give absolution ved syndsbekendelse og *afkorte* tiden i skærsilden ved læsning af messe, både for de levende og de døde, hvis lidelser han også kan afkorte. Men over ham står pavens magt til plenarafladens fuldkomne syndsforladelse og fritagelse for timelig straf.

Under middelalderen var det først og fremmest deltagelse i korstogene, som førte til befrielse for al synds timelige straf og garanterede indgang til Paradis for de faldne i striden. Senere bevarede Bonifacius 8. korstogs afladen ved, at befolkningen med visse mellemrum (25 år) skulle deltage i pilgrimsrejser til Rom under de tilbagevendende jubelår.

Efterhånden blev afladshandelen drevet som en kæmpeforretning, og afladshandlere sendtes ud over hele Europa til alle de, som af forskellige grunde ikke kunne foretage pilgrimsrejserne. Den vigtigste udvidelse var, at også skærsilden blev inddraget under de timelige straffe, fra hvilke pengene kunne befri synderen.

Da forretningerne i begyndelsen gik trægt, indførte afladskræmmerne fra 1476, at man kunne *købe aflad*. Dette gjaldt ikke blot en selv, men gennem stedfortrædende, pavelig forbøn kunne også de, der allerede var døde, blive befriet for skærsildens kvaler. Med denne form for aflad *for de døde* var det, at afladshandelen ved middelalderens slutning voksede til en af pavedømmets og kuriens vigtigste finansielle indtægtskilder.

Både albigenserne, katharerne og valdenserne havde helt fra korstogenes tid protesteret mod dette køb af *syndernes forladelse og evig salighed* for penge.

På Luthers tid var det dominikanermunken Tetzl, som var generalkommissær. Han var hverken værre eller bedre end andre af tidens afladshandlere, selvom han lagde vægt på forkyndelse af sjælens befrielse fra skærsilden gennem pavens stedfortrædende forbøn (Vicarius Filie Dei = Guds Søns Stedfortræder).

Med sin frastødende måde at brovte og prale på forkyndte han, at han med sine afladsbreve havde frelst flere sjæle, end Paulus og Peter havde gennem deres prædikener. Som en ren gøgler råbte han, at *"der fandtes ingen forbrydelse så ussel, som pengene i hans kiste ikke kunne befri for straf og skyld"*.

Dette forekom oprørende for dem, der havde Luthers syn på frelsen, alene gennem tro og nåde.

Allehelgensdag, den 1. november 1517, nærmede sig. Dagen før op slog Luther på slotskirkens nordlige dør sine tanker omkring afladen, sammenfattet i de 95 teser, som var kutyme ved opfordring til en disput. Antagelig har han støttet sig til Es. 30, 8:

"Gå nu hen og skriv det på en Tavle i deres Påsyn og optegn det i en Bog, at det i kommende Tider kan stå som Vidnesbyrd evindeligt."

Men fremgangsmåden var almindelig. Næsten hver uge fulgte han den praksis, ved opslag at udfordre til videnskabelig diskussion på universitetet. Derfor var teserne forfattede på latin og holdt i en rolig, lært, ræsonnerende tone. Hovedtemaet var plenarafladen, pavens nøglemagt til at binde og løse, skærsilden og hans egen kurfyrstes relikvie- og afladsiver, også rettet mod Tetzels gøgleri. Luther sendte samtidig teserne rundt til universiteterne og sine nærmeste biskopper.

Ingen viste dog lyst eller mod til at besvare hans disputatsindbydelse.

Alligevel regnes teserne som udgangspunkt i den nyere tids historie. Luther angreb hér, for første gang over for en større forsamling, et vigtigt punkt i den katolske lære og praksis. Og teserne fik en modtagelse blandt befolkningen, han aldrig havde drømt om. Studenterne, med ungdommens sans for hvad der ligger i tiden, lod dem straks oversætte til tysk, så i løbet af ganske få uger var de i trykken og spredt ud over hele Tyskland. Ja, i løbet af få måneder endog ude over store dele i vesterlandet. Det var *"als ob die Engel Botenläufer wären"*.

Luthers teser virkede som en himmelsk befrielse på de plagedes sind og samvittighed, det var, hvad folkesindet inderst inde længtes

efter, tilgangen til en nådig Gud, syndsforladelse og samvittighedsfred. Forkyndelsen af det rene Guds Ord virkede forløsende og løste dem fra deres lænker.

"og udfriede alle dem, som af Frygt for Døden hele deres Liv havde levet i Trældom." (Hebr. 2, 15).

I 35. tese kom hovedemnet:

"Hver kristen er, hvis han angreer oprigtigt, fuldkommen befriet for både straf og skyld, også uden afladsbrev."

Naturligvis vakte tesoerne uro og modsigelse. De truede jo med at ødelægge alle økonomiske beregninger, som Albrekt af Mainz, bankierhuset Fugger (jøder) og paven selv havde spekuleret i (Ap. 19, 23).

Johann Eck (1486–1543), kun tre år ældre end Luther, begav sig ind i fejden. Man anså ham for at være Tysklands fornemmeste teolog i det 15. århundrede. Først korresponderede han med Luther, efter at paven som sidste udvej havde tilbudt Luthers beskytter kurfyrste Frederik 2. den Vise kejserkronen og Luther kardinalhatten, et bestikkelsesforsøg begge afviste.

Eck indviklede sig i en litterær disputats med Karlstadt, en teolog som forsvarede Luther. Men Ecks 12 teser af 29. december 1518 rettede sig tydeligt mod Luther i påstanden om, at Romerkirken allerede før Nikæakoncilet 325 var overordnet alle andre, og at paven er Petri efterfølger.

Luther kastede sig nu ivrigt over *kirkehistorisk forskning*, og han kom til det for hans katolske kirkeopfattelse sønderknusende resultat, at den græske kirke aldrig havde kendt til eller accepteret noget pavedømme, og at det først langt frem i vesterlandets historie - fra Leo 1. den Store (440-461) frem til Gregor 1. den Store (590-604) - kunne påvises, at en institution, *der helt savnede guddommelig indstiftelse*, var vokset frem.

Disputatsen i Leipzig 1519

På Ecks opfordring besluttede Luther at følge med Karlstadt for at disputere i Leipzig. Det begyndte med Eck og Karlstadt den 27. juni. Den 4. juli besteg Luther selv katederet, i akademisk stridshumør og med nogle liljer i hånden (Ordsp. "*Lad din Tale være som Liljerne på Marken*"). Hans suveræne kundskab om Bibelen og kirkehistorien gav ham den stærkeste position i disputatsen med Eck, der koncentrerede sig om tesen vedrørende pavens primat.

Eck forstod imidlertid behændigt at føre debatten over på koncilerne og Konstanzkoncilets dom over Hus' læresætninger, der førte til hans død på bålet i 1415. Luthers beskytter hertug Georg blev forfærdet, da Luther forsvarede flere af de dømte husistiske læresætninger som kristne og evangeliske. Luther tog nu, omend med indre ængstelse, det farlige skridt helt ud at *fornægte kirkeledningens højeste autoritet* vedrørende frelsespørgsmål, hvor de ikke havde Bibelen på deres side. Så langt var end ikke Wycliffe gået.

Disputationen opløstes, uden at man var nået til slutningen. Akterne blev sendt til flere universiteter til betænkning. Alle forholdt sig tavse og afventende.

Men disputationen fik verdenshistorisk betydning. Her brød Luther med både papalisme, episkopalisme, med hele det hierarkiske kirkesystem og satte i stedet kun Bibelens Evangelium.

Principielt begyndte 1519 med den vesterlandske kirkes splittelse.

Samme år, nogle få dage før den historiske disput, valgtes Spaniens konge, Karl 5., til romersk kejser (28. juni 1519). Da Luther den 10. december 1520 over for en stor skare offentligt brændte Ecks skrifter, de kanoniske dekretalsamlinger og til sidst truslen om bandbullen, tog han selv det grandiose skridt officielt at bryde med Rom og afskære for tilbagekaldelse.

Afgørelsen måtte nu komme fra Romerrigets kejser Karl 5.. Han var opvokset i den dominikanske, spanske middelalderluft. Han så sig selv som Karl den Stores efterfølger, bærer af det kristne kejserdømme og forsvarer af kirken.

Paven havde udtalt sit ord, nu var det kejserens pligt at udrydde Luther og hans tilhængere af riget. Han styrkedes yderligere, da den nyudnævnte, pavelige nuntius og inkvisitor Alexander i efteråret 1520 ankom til hoffet i Nederlandene med bandbullen. Han fik straks ret til at udstede autodaféer mod Luthers bøger, ved offentlige bål af Luthers skrifter og bøger.

Det mislykkedes, hoben holdt med Luther, selv studenterne hånedes spektaklet.

Den 31. oktober 1520, på dagen tre år efter tesernes fastsømring på kirkeporten, trådte Karl 5. og kurfyrsterne sammen i Köln og besluttede at holde rigsdag i Worms i januar året efter. Hér fik Alexander ny moralsk støtte. Efter at bandbullens frist var udløbet, og Luther havde brændt den, måtte Leo 10. udstede den virkelige bandbulle. Denne *Decret Romanum Pontificem* udstedtes 2. januar 1521 og nåede snart til Worms. Alexander kunne den 15. februar fremlægge et nyt forslag om skærpet aktion, hvor han ikke holdt sig tilbage for at ægge pøbelen til plyndring og mord for at undertrykke kætteriet.

Eck nærrede nu samme blodige forhåbninger.

Rigsdagen i Worms 1521

Luther kom til Worms. Alexanders sidste plan var, at Luther ved forhøret ikke skulle få mulighed for andet end et enkelt ja eller nej på bestemte spørgsmål. Men dette gennemskuedes af humanisterne og det kurfyrstelige diplomati, som var på Luthers side. Ved det første forhør den 17. april virkede Luther, påvirket af den imponerende forsamling, usikker og talte med lav stemme. Men dagen efter havde han genvundet sin selvsikkerhed og holdt et langt foredrag, både på latin og tysk, om indholdet i sine skrifter og nye frelsekundskab. Da han opfordredes til at tilbagekalde disse, og give et kort ja eller nej, kom det største øjeblik i Luthers liv.

Overfor hele verden aflagde han sin bekendelse. Han var, i sin samvittighed, bundet ved *Guds Ord* og kunne derfor ikke tilbagekalde følgende:

"Thi at handle mod sin Samvittigheds Bud er ikke tilrådeligt, men skadeligt og farligt. Gud hjælpe mig! Amen." (Ap. 4, 18).

I det øjeblik fik man indtryk af, at den magre munk med de flam-mende øjne stod under en højere magt, han kunne ikke andet, så stærke var ordene, der kom fra Luthers egen mund: *"Her står jeg og kan ikke andet."*

For ham betød dagene i Worms, at hans udvikling til reformator var fuldbyrdet, og at reformbevægelsen var løftet op på det verdenshistoriske plan. Inkvisitoren Alexander og pave Leo 10. havde tabt spillet om reformatorens person. Deres krav om at få ham ud-leveret forkastedes. Kurfyrste Frederik 2. den Vise holdt ord, han fik ført Luther i sikkerhed i Wartburg.

Alexander gav sig i kast med en *narratio* om den lutherske proces og forhøret i Worms. Han har derfor den tvivlsomme fortjeneste at have påbegyndt den *"planmæssige, katolske forfalskning"* af re-formationshistorien.

Således proklameredes Wormediktet, dateret 8. maj 1521. Dets på-stand om rigsdagens enige beslutning indebar *to åbenbare løgne*, og Alexanders *"lex impressoria"* var mere end en forfalskning, det var fra kejserens side en revolutionær forbrydelse mod den af ham selv svorne forfatning.

For Luther betød det en møjsommelig ny opbyggelsesperiode i sta-dig kamp mod rigets officielle institutioner.

Reformationens fremmarch

Hemmeligheden om Luthers skjulested på slottet i Wartburg var velbevaret, kun få kendte det. I den første tid blev han nødt til at holde sig i ro, mens tonsuren forsvandt, og skægget voksede. En-sonheden og den megen sidden stille, ovenpå reaktionen og høj-spændingen i Worms, kastede ham ud i grublerier. Også den plud-selige kostforandring, fra tidligere askese til megen stærk og kryd-ret mad, gav ham alvorlig *mavepine* og senere nyresten.

Det bragte ham ind i en tid af psykisk og fysisk depression.

Men da hans hår igen var vokset ud, begyndte han forsigtige besøg til franciskanerklostret i Eisenach, hvor Luther siden ungdommen havde haft gode venner. Lange rideture opkvikkede ham snart igen. Han nød af naturens skønhed; de store skove i Thüringer Wald, de smukke dalgange, skovbær, fuglenes kvidren, og røgen fra de spredte beboelser virkede helbredende på hans sjæl. Når han drog ud på jagt, drev instinktet ham til at redde det jagede vildt fra hundenes frådende gab.

Med genvundne kræfter udviklede Luther en imponerende arbejdskapacitet. *Den indre, profetiske kraft* drev ham hensynsløst fremad. Han havde hér arbejdsro til at bearbejde Evangeliets oversættelse, dets afklaring og spredning. Her nedskrev han, i øjeblikkets impulsive kraft, det ene skrift efter det andet og sendte dem til sine venner Spalatin og Melanchthon. Begge censurerede en del og fik dem i tryk.

Snart gik det op for verden udenfor, at Luther stadigvæk var sprællevende og i fuld vigør. Det skaffede ham mange, nye fjender, men samtidig blev han en endnu mere frygtet og beundret personlighed.

I sine skrifter fjernede han sig mere og mere fra Romerkirken. Særlig betydning fik hans store skrift *De votis monasticis*, i hvilket Luther endelig principielt bryder med munkevæsenet og de bindende klosterløfter. Men han nøjedes ikke kun med at bryde ned og fjerne ugudelighederne i pavedømmet, han ville også bygge op.

Til vejledning for præsterne skrev han en samling på ca. 24 prædikener (fra latin *praedicare* = forkynde). Først var det meningen, at prædikenerne skulle læses op i kirken efter teksten i messen (deraf navnet *postilla* = *efter disse*). Men snart blev de desuden den kæreste læsning i hjemmene. Luthers *postilla* blev til huspostillen, noget af det bedste der er kommet fra hans hjerte og hånd.

Da bibellæsning havde været forbudt i over 300 år for lægfolk *in vernacular*, dvs. på andre sprog end den katolske, latinske Vulgata, blev oversættelse af Bibelen Luthers største gave til det tyske folk. I ét åndedrag oversatte han Det Nye Testamente, fra december 1521 til februar 1522, samtidig med alt andet arbejde. Det udkom sep-

tember 1522 i et usædvanligt stort oplag, 5.000 eksemplarer, til en dyr pris, og alligevel blev de straks udsolgt.

Men også for det tyske sprogs udvikling blev Luthers oversættelse epokegørende. I de berømte fortællinger om de afgrænsede bibelbøger havde Luther sit religiøse standpunkt helt derhen, hvor han graderede talernes betydning af at *drive til Kristus*. Men dette er ikke den eneste forklaring på Luthers sejr.

Han var både stilisten og skriftstilleren uden lige i sin samtid, og også hans folkehumoristiske sans bidrog til, at Evangeliet fik en central plads i folkets hjerter.

Sektdannelser ... bl.a. på grund af uoplystes tilgang til Bibelen

De første protestanter 1529

Da Reformationen spredte sig, fik den bedst rod fæste i Nordtyskland. De mange fyrstedømmer protesterede i 1529 ved Rigsdagen i Speyer, fordi kejser Karls kommissær krævede *forbud* mod Reformationens videre udbredelse indtil næste kirkemøde.

Da kejseren ikke besvarede protesten, opstod et politisk skisma mellem de nordtyske fyrster, der var Luthertilhængere, og resten af Tysklands katolske majoritet.

Samme år udkom Luthers Store Katekismus, der byggede på hans samlede katekismusprædikener, og hans Lille Katekismus, i plakatform, der kunne hænges op i hjemmene på væggene som hustavle. ("*... skriv det på en Tavle...*" (Es. 30, 8)).

Men et af Luthers hovedarbejder var den allerede udkomne store bekendelse om *nadveren* mod *transsubstantiationslæren*, dvs. "*det katolske, magiske ritual i messen, at skabe Skaberen, at forvandle brød og vin til Kristi legeme, som ofres dagligt i over 200.000 messer holdt i katolske kirker verden over.*"

De teologiske stridigheder, der opstod mellem de protestantiske lærde, var en uundgåelig frigørelsesproces fra katolicismen, og de endte da også med indbyrdes fred og gensidig agtelse.

Evangeliet spredte sig til Schweiz med Zwingli (1484-1531) og Jean Calvin (1509-1564); i Holland både ved Calvins og Luthers skrifter. Men også *omdøberne*, som Luther kaldte dem, var, til hans store for-tørnelse, blevet talrige. Læren om voksendåben var ikke noget, han kunne overskue, når så meget andet krævede alvorlige afgørelser og var vedtaget som evangeliske læresætninger.

En skygge faldt over Luthers intolerance over for *jøderne*. Werner Keller (2, s. 149) skriver, at Reformationen ikke bragte nogen for-andring i jødernes situation. I begyndelsen tændtes et håb, så længe Luther og hans tilhængere blev forkætrede, når de tordnede mod det *hedenske, ugudelige pavedømme*, og Luther bestemt afviste den senmiddelalderlige behandling af jøderne. Håb vakttes, når han skrev: "*Hvem vil gå over til vor religion, når han ser, at de (jøderne) bli-ver grusomt og fjendtligt behandlet - ikke kristeligt, men mere dyrisk?*"

I skriftet til forsvar for jøderne (1523) skrev han, at "*Jesus Kristus var født som jøde*" og videre, "*thi vore narre - paverne, biskopperne, sofister-ne, munkene og de grove æselhoveder - har hidtil faret sådan frem mod jøderne, at hvem, der havde været en god kristen, vel gerne ville være ble-vet en jøde*". Han rådede til at behandle dem fornuftigere. "*Vil man hjælpe dem, så må man bruge den kristne kærlighed og ikke pавens lov over for dem.*"

Det var Luthers mening med sit skrift, at jøderne skulle *lære de kristnes lære at kende*. Det var missionsiver, der havde fået ham til at udtale de ord, der vakte så meget håb. De vakte også megen opsigt.

Endnu havde man jødeforfølgelserne, få år forinden, i frisk erind-ring. I 1510 var 38 jøder blevet torterede og offentligt brændt i Ber-lin under kurfyrste Joachim 1. Nestor som ofre for en ritual-mordproces på grund af påstået hostieskænding og nedrige drab af kristne børn, og alle jøder var fordrevet fra Mark Brandenburg.

Var der nu ved at ske en forandring? Jødiske lærde sendte Luther et eksemplar af Salme 130 på tysk, med hebraiske bogstaver: "*Fra det dybe råber jeg til dig, Herre, ...*". De satte deres lid til ham, som var den første, der havde oversat Det Gamle Testamente til tysk, men de holdt stadigvæk urokkeligt fast ved deres fædrene tro. De om-vendte sig heller ikke til Luthers kristendom.

I skuffelse over at jøderne ikke ville overgå til *hans kristendom*, kølnedes hans medfølelse, og han forvandlede fra det jødiske folks ven til dets modstander, ligesom i sin tid Muhammed. Den velvilje, han havde vist dem, veg for en tiltagende uvilje mod de *forstokkede*, en uvilje der snart steg til had.

Sekter og jøder

Werner Keller 2, s. 152: "Påvirket af studiet af Det Gamle Testamente, som ved Luthers oversættelse for første gang var blevet tilgængeligt for store kredse i Tyskland, også i lægkredse, var der dannet små, *sekteriske grupper* blandt protestanterne. I deres prædikener påberåbte de sig, ligesom senere puritanerne, især gerne Det Gamle Testaments Skrifter. Nogle holdt endda *sabbatten* hellig i stedet for *søndagen*.

Luther tordnede imod disse *sværmere*, men først og fremmest mod jøderne. Dette folk var *besat af alle djævole*. De var for Luther "*et skrækkeligt eksempel på guddommelig vrede*", de var *fordømte*.

I 1543 udgav han bogen *Om jøderne og deres løgne*. Her tager hans vrede overhånd, og han disker op med alt, hvad der var blevet frembragt af hårrejsende løgnehistorier, såsom ritualmord, forgiftning af brønde, trolddom og højforræderi, til gunst for tyrkerne. Han slutter: "*Hvad skal vi kristne nu gøre med dette forvorpne, fordømte jødiske folk?*"

Jeg vil give mine loyale råd:

- For det første, at man sætter ild til deres synagoger.
- For det andet, at man ligeledes bryder deres huse ned og ødelægger dem, thi de driver det samme i dem som i deres synagoger.
- For det tredje, at man tager alle bønnebøger og Talmudeksemplarer fra dem, hvori sådant afgudereri, løgn, forbandelse og spot doseres.
- For det fjerde, at man under dødsstraf forbyder deres rabbinere fortsat at undervise, ja, at man helt fratager dem frit lejde og ret til at færdes på gaden, at man forbyder dem åger

og tager kontanter og kostbarheder i guld og sølv fra dem. Alt, hvad de ejer, har de stjålet og røvet fra os ved åger.

Kommunismens og nazismens selvsamme propaganda 400 år senere.

En del førende personligheder indenfor protestantismen var opbragte over Luthers hetzskrift, bl.a. den schweiziske reformator H. Bullinger der skrev til en ven, at man ved læsningen havde indtryk af, at det var skrevet af en *svinehyrde* og ikke af en berømt *sjælehyrde*.

Luthers hadefulde skrifter forfærdede jøderne. Josel fra Rosheim skrev til magistraten i Strasbourg, at "*Dr. Martin Luthers rå, umenneskelige bog, som overdænger os arme jøder med skældsord og bagvaskelse, ophidser folket til vold og mord, fordi det, efter Luthers ord, må tro, at jøderne er retsløse*". Landsgreven gav ordre til udvisning og forbød, ligesom Luthers landsherre kurfyrsten af Sachsen, enhver jøde at opholde sig i hans land eller blot rejse igennem det.

Det var de direkte følger af Luthers udtalelser. De indirekte har været ved indtil vore dage. Heinrich Graetz skriver:

"Ligesom kirkefaderen Hieronymus (347-419) har smittet den katolske verden med sit utilslørede jødehad, således forgiftede Luther den protestantiske verden langt ud i fremtiden med sit jødefjendtlige testamente."

Imens havde protestantismen spredt sig til Skandinavien. I Danmark blev den statsreligion 1536, i Sverige 1539 og i Norge 1540. I England havde der siden begyndelsen af korstogene til Jerusalem 1099 været gentagne protester imod papal kontrol. Henrik 8. (1509-1547) ønskede, som sine forgængere, at den engelske kirke skulle være uafhængig af Rom. Hans skilsmisse var ikke årsagen til bruddet med Rom. Henrik var ikke nogen helgen, men det var den samtidige pave Paul 3. heller ikke med sine mange illegitime børn. I 1534 brød the Church of England definitivt med papaloverformynderiet.

Den unge William Tyndale var, påvirket af Luthers skrifter 10 år tidligere og på grund af en kølig modtagelse af biskop Tunstall i

London, rejst til Hamburg, hvor han frit kunne arbejde og lære hebraisk af de talrige jøder. I Köln fuldbyrdede han i 1525 oversættelsen af Det Nye Testamente, men måtte flygte fra Köln, hvor testamentet blev trykt 1525-1526. En mængde eksemplarer blev smuglet til England. Nogle eksemplarer kom i Tunstalls hænder, og han fandt deri mere end 3.000 *vildfarelser*. Han opkøbte næsten alle eksemplarer og lod dem brænde offentligt på et stort *bogbål* i St. Paul 1526. Men Tyndale gjorde alligevel en god handel, da nye oplag blev trykt og raskt spredtes i England. Fra Tyndale kom nye arbejder, der nu angreb Rom på det dogmatiske område, uden lidenskab og i en rolig tone, men myrdende skarp i sin formulering. Da han var åben modstander af Henrik 8.'s skilsmisseplaner, måtte han forblive i landflygtighed og slog sig ned i Antwerpen. Der udøvede han stor litterær aktivitet, indtil han året efter, 1535, fængsledes og atter året efter, den 6. oktober 1536, stranguleredes og brændtes på bål på kejser Karl 5.'s befaling.

Hans lange Via Dolorosa, et 12-årigt liv på flugt, sluttede med en bøn for hans bødler, og hans sidste tanke gjaldt hans fædreland:

"Herre", råbte han fra skafottet, "åbn øjnene på Kongen af England."

Men hans sidste skrift *Et kristent menneskes lydighed* havde spredt sig som en løbeild gennem England og udbredt den protestantiske stemning. Herfra udviklede sig puritanere og metodister.

I Frankrig fandtes der omkring 400.000 protestanter. De blev kaldt *huguenotter*. Deres fromhed og rene livsførelse var en slående kontrast til de skandaløse udsvævelser blandt romerske præster.

Modreformationen og Ignatius af Loyola

Påvirket af protestantismens sejrsgang indså også pavedømmet behovet for reformation og i særdeleshed modreformation. Pave Paul 3. forsøgte at nå målet ved at (Holmquist II, s. 148):

- Stramme kirketvangens tøjler.
- Udforme den middelalderlige dogmatik endnu stærkere.
- Udvide hierarkiets myndighed.
- Og frem for alt ved at øge pavedømmets magt.

Og alt, hvad der var tabt af terræn til kætteriet, skulle med en ganske anden energi vindes tilbage, også gennem anvendelse af magt og tvang. Dette var modreformationens egentlige mål: Kampen mod de vantro. For en sådan ånd var jordbunden bedst beredt i Spanien, hvor inkquisitionen havde haft højsæde siden Torquemadas og de spanske konger Ferdinands og Isabellas tid. Fra Spanien kom tillige gennem Loyola og Filip 2. den bevidste udformning af modreformationen.

Inigo eller (galt latiniseret) Ignatius af Loyola fødtes i en spansk adelsfamilie omkring 1491, otte år efter Luther. Han lærte hoffets spanske etikette og vedblev hele sit liv at være aristokrat og en mester i høflighed. Sin ærgerrighed viste den unge page ved, som sit hjertes dame, at udkåre en ældre, spansk prinsesse, der snart skulle blive Spaniens dronning.

Den lille, sirlige, 30-årige, ubetydeligt udseende mand, der var stærkt interesseret i snittet på sine klæder, begyndte nu at lægge sin viljestyrke for dagen. Han trådte som officer ind i vicekonge Navarras hær og tilegnede sig for livet et træk, der var særegent for den spanske krigsførelse. Under religionskrigene havde man udviklet en speciel krigslist *ikke at vige tilbage for noget middel*. Dette blev lige siden hans motto. Handlekraft og hensynsløshed lærte han sig i Navarras tjeneste i kampen mod de franske tropper. I 1521 blev han ramt af en kanonkugle, der brækkede hans ben, så han forblev halt resten af sit liv. Under de lange dage på sygelejet begyndte han at læse bøger for at fordrive tiden. Det var helgenlegender og romantiske skildringer af Jesu liv, typiske produkter af den senmiddelalderlige mystik der gennem Loyola skulle få afgørende betydning i den katolske samtid.

Da han læste om helgenernes asketiske bedrifter, vakte der i hans ærgerrige sind drømme om, hvorledes han kunne overgå dem. Han ville forlade verdenen for at føre et liv i forsagelse og åndelige heltegerninger. Det var den vigtigste afgørelse i Loyolas liv, selvom den endnu ikke betød nogen dybere, religiøs forvandling. En *Mariaåbenbaring* friede ham for sanseligt begær, og den hellige jomfru blev hans hjertes eneste dame. Dette blev også grundlæggende og

helt dominerende for Mariakultens stærke opblomstring gennem Loyolas lidenskabelige, ekstatiske tilbedelse, som er jesuitternes særlige kendetegn.

Den egentlige religiøse krise kom, da han, idet han var kommet sig rigtigt ovenpå krigsskaden, på ridderlig vis ville indvie sit nye liv ved en valfart til Palæstina. I hans ridderlige natur blev jomfruen, i Jomfru Marias billede, idealet, og hendes negative aspekter blev lig med kvindeforagt gennem frygt for den kvindelige forførelse, i hendes blotte nærværelse i kampen mod det sanseliges fristelser, både i fantasien og i virkeligheden. Farligst blev troen på heksene, der allerede i over 100 år havde ført uskyldige kvinder på bålet.

Ligesom Luther blev han drevet til fortvivelse og var på grænsen til selvmord. Men stadig kunne han med kølig saglighed iagttage, hvilke stemninger der havde skadelig eller gavnlig indflydelse på ham selv. Luther fandt løsningen på sin indre kamp ved at sætte samvittigheden, bundet af *Guds Ord*, over alle ydre kirkelige institutioner og kun følge *lydigheden for Bibelens forkyndelse*. Loyola fulgte den modsatte vej. Luther måtte hente sandheden fra Evangeliet alene - *Sola Scriptura*. Loyola fulgte kun Evangeliet i den udstrækning, dette var i overensstemmelse med den katolske kirkes lære - ifølge traditionen.

Et fremtrædende træk i hans karakter var *viljen* og ikke fantasien. Hans bearbejdning af religiøse spørgsmål blev i virkeligheden, egentlig uden at han selv var klar over det, et produkt af hans jernvilje, et middel til at udruste hans egne tanker og bestræbelser med den *guddommelige åbenbarings autoritet*.

Sine erfaringer samlede Loyola i en simpel, kortfattet, åndelig øvelsesbog (latin *Exercitia spiritualia*). Selvom dens litterære værdi var uden teologisk betydning, blev den én af de mest indflydelsesrige bøger, historien kender. Man mærker, det er en kriger og en viljens mand, der fører pennen.

To tanker gennemtrænger fremstillingen: Kristus er konge, og han - Ignatius - generalen for en armé, der skal bekæmpe de vantro, ligesom muhamedanernes motto: "*Døden for de vantro.*" Øvelserne skal

ikke læses, men gennemlevs i nogle uger under en sjælesørgers vejledning. Under øvelserne indplantes, indoktrineres, den katolske opfattelse næsten umærkeligt på en anskuelig måde i rekrutterne. Det er metoden, der er kernen og det originale, selvom Loyola har haft forbilleder i det for en spanier næppe ukendte muhamedanske åndsliv.

Med en menneskekenders raffinerede dygtighed er alle midler hér taget i brug for at *lede (vildlede)* eleven, og uden at han mærker tvangen, så han føler, han har truffet en beslutning med sin egen frie vilje, samtidig med at han bliver et absolut lydigt redskab for kirken. Loyolas *Exercitia spiritualia* blev den katolske religiøsitetes stålpanser og spændetrøje.

Da han, ved en ukuelig trang til at samle og lede mennesker, kom i konflikt med den spanske inkvisition, drog han, efter sin frigivelse, til Paris for at studere ved Sorbonne. Han tilegnede sig den nødvendige humanistiske dannelse for at kunne arbejde i tiden. Som uddannet magister samlede han snart en skare på seks disciple, som han herskede fuldstændigt over, og som også kom til at følge ham hele livet.

Blandt de første kan nævnes Lainez, en lille mand jødisk af fødsel, med jødisk næse og med en oldings hoved på et barns krop. Loyola fik ham til at uddanne sig til dogmatiker. Han blev den begyndende jesuiterordens mest slagfærdige, teologiske kraft, og han kunne senere, som Loyolas efterfølger, lede ordenens store sejrstog. Den erfaring, Loyola gennem Lainez havde vundet, om den jødiske begavelses særlige brugbarhed, gjorde, at han gerne omgav sig med marranere (døbte jøder). De strømmede ind i ordenen i en sådan mængde, at Carafa kunne bekæmpe dem "*som en forening af spanske jøder*".

Det var under de første hårde kætterforfølgelser i Frankrig, at Loyola og hans seks venner den 15. august 1534 i et lille kapel i Montmartre aflagde et helligt løfte om fattigdom, kyskhed og missionsvirksomhed. De måtte nu drage til Rom for at få pavelig tilladelse til ordenens tilblivelse. Undervejs blev de tilbudt at blive optaget i

teatinerordenen under Carafas ledelse, men Loyola var skabt til at herske, ikke til at tjene.

Da han indså Carafas klerikale magt, lod han sig som en handlingens mand straks præstevie, og vennerne forandrede deres studenterforening til et selskab af præster for Indre Mission under navnet Campania de Jesus.

Da de i Rom var blevet til en orden, gjaldt det om pavelig stadfæstelse. Loyolas mærkelige magt over mennesker stod sin prøve, og ved åbent at tale om sine planer lykkedes det ham at vinde den forsigtige politiker, takket være brødrenes *fjerde løfte* om direkte og særlig pavelydighed. Den nye orden fik navnet *Societas Jesu*, og som general valgtes naturligvis Loyola selv. Han forlod ikke siden Rom, bortset fra mindre rejser. Jesuitergeneralen skulle findes ved pavens side.

I sin bog *The Secret History of the Jesuits*, Edmond Paris, 1975 skriver han, at hvor som helst Roms interesser krævede, at folket rejste sig mod deres konge, viste kurien i Europa, at ingen mere end jesuitterne var egnede, kyndige og dristige, når det gjaldt intriger, propaganda og væbnet oprør. Så længe monarkerne var loyale mod deres fælles herre – *den Hellige Fader i Rom ... ikke i himmelen* – var jesuitterne deres mest loyale tilhængere. Men hvis de gjorde modstand, protesterede, blev jesuitterne deres værste fjender. Ignatius skrev selv til de portugisiske jesuitter: "*Vi må se sort som hvidt, hvis kirken siger det.*"

"Ve dem, der kalder ondt for godt og godt for ondt, gør Mørke til Lys og Lys til Mørke, gør beskt til sødt og sødt til beskt!" (Es. 5, 20).

Meget taler for, at *det andet Dyr*, der nævnes i Åb. 13, 11, og som udøver det første Dyrs hele magt for dets øjne etc., netop er personificeret i jesuitterne:

"Og jeg så et andet Dyr stige op af Jorden, og det havde to Horn ligesom et Lam, ..." (Åb. 13, 11). (Hvem er Lammet i Åb. 7, 17: "Thi Lammet, som står midt for Tronen, skal være deres Hyrde ..."). Men "dette Lam", som har tilegnet sig Lammets Navn og kalder sig "Je-

su..it" "... udøver det første Dyrs (Roms) hele Magt for dets Øjne ..."
(Åb. 13, 12).

Vi skal senere komme ind på jesuiterordenens organisation og teologi. Men her fortsætter det historiske forløb, ordenens første, store opgave: *At udrydde protestanterne i Italien.*

Holmquist II, s. 157: "Loyola blev konsekvent den anti-Luther, som på kæmpestatuen i Peterskirken tramper (Åb. 13, 3) kætteriets drage under fode. Allerede i selve Rom prædikede en augustinereremit med vældig kraft lutherske tanker. Hele byer sluttede sig til kætteriet. Formidlingspolitikken havde spillet fallit. Men Carafa, leder af teatinerordenen, havde netop været i Spanien og dér taget indtryk af inkquisitionens effektive virksomhed og krævede, at den skulle indføres i Rom. For én gangs skyld var han og Ignatius enige.

I 1542 tog Paul 3. det afgørende skridt ved bullen *Licet ab Initio*; denne nyorganiserede, pavelige inkquisition som kampmiddel mod kætteri. Bullen betegnede Romerkirkens definitive vending til med alle midler, også ved vold og våbenmagt, at føre modreformation. Den pavelige inkquisition blev nu en central myndighed for hele Europa ved en ny kardinalkongregation, kurien, "*den hellige tjenestes kongregation*" (Sant Ufficio). Loyola så det som en særlig opgave at udrydde kættere, især de højtstående blandt dem. Via inkquisitionen begyndte en usigelig elendighed at brede sig over hele verden. Man koncentrerede sig først om Italien. Med glødende nidkærhed dirigerede han sine jesuitter og gik frem med ubarmhjertig hårdhed. Fængslerne fyldtes, og henrettelserne fulgte slag i slag. Inkquisitionen begyndte nu også at udarbejde kataloger over forbudte bøger, der senere blev til almindelige, pavelige indeks.

Efter 10 blodige år var lutherdommen knust i Italien (Åb. 13. 7), ikke på grund af dens religiøse svaghed, men gennem inkquisitionens tortur og dødsdomme. Nogle evangeliske ledere undslap til Calvin i Genève, og de drog videre til Polen og England. Disse landflygtiges Evangelium fik stor åndelig betydning.

Jesuitternes udbredelse skete med utrolig hastighed. I 1544 fandtes der kun ni jesuiterkollegier og endnu ingen i provinsen. I 1556 var

der 12 provinser med over 1.000 ordensmedlemmer fordelt på 100 kollegier; de var udbredt fra Japan til Kongeriget og Den Brasilianiske Bugt. Som pavelige nuntier (ambassadører) eller som smidige skriftefædre var jesuitterne trængt frem i næsten alle lande. De virkede som lærde doktorer ved de førende universiteter eller som hemmelige agitatorer i Europas fjerneste kroge.

Under den katolske kirkes store reformkoncilium i Trient (1545-1547) begyndte de allerede at tage ledelsen. Ved koncilet tilkendte man *kirken* eneret til at fortolke Bibelen, og jesuitterne ordnede det således, at *kirken* hér betød *paven*, uden at dennes navn direkte blev nævnt.

Her gjorde Loyolas absolutte papalisme sig snart gældende. Ved alle beslutninger, der blev truffet på mødet, viste der sig en dobbelttydighed i formuleringen, hvilket, mente man, ville gøre det muligt at tilpasse dogmerne til forskellige grader af dannelse, tilpasset tidens krav. Til denne smidighed var jesuitterne rene mestre. Loyolas første tilhænger, Lainez (med næsen), forstod til sidst (1547) at udforme en tilpas brugelig, men klart antiluthersk lære i dekretet med 33 canonizare (hvoraf 29 var mod protestantismen). Senere betegnet som "*et mesterværk i katolsk teologi*".

Jo mere jesuiterordenen udviklede sig til en verdensmagt, desto mere nødvendigt blev det at fuldstændiggøre dens organisation og arbejdsformer, således at den blev både fast og smidig. Medens dens alfa og omega var *lydighed - blind lydighed* - var dens arbejdsformer helt og holdent bestemt ud fra "*et hensigtsmæssigt synspunkt*".

Loyola befriede jesuitterne for munkedragt, særlige fastetider, aske og andet, som kunne hindre dem i at trænge frem overalt. Han undgik at kalde ordenens institutioner for klostre; han forbød dem at beklæde faste, kirkelige embeder, for at de skulle være absolut bevægelige i generalens hånd og ikke vænne sig til at udøve nogen form for personlig myndighed. Deres arbejdsområde blev: Prædiken og hedningemission, skriftemål og ungdomsundervisning. Man skulle bemægtige sig menneskers fantasi og følelser, lægge an på massepåvirkninger, overvælde med sanseberusende pragt og glød,

ophidse de grusomme instinkter og ægge masserne til handling i kirkens tjeneste.

Ved en bekvem skriftepraksis kunne jesuitterne trænge ind som skriftefædre, navnlig hos fyrster og fornemme personer, for at vinde disses ydre magtmidler og samle politikernes tråde i jesuiterordenens hånd. Men det ypperste våben, Loyola gav sin orden, var dog undervisningen. Det drejede sig udelukkende om den dannede ungdom; den lavere folkeskole var ikke jesuitternes sag. Deres læreanstalter blev Collegium Romanum og Collegium Germanicum. Her uddannedes tyske studenter ved pavestolens fod, og derved flyttede man den teologiske kamp over i Luthers eget land. Et net af jesuiterkollegier spredte sig ud over den katolske verden. Thi denne mægtige orden havde ikke livet i klostercellen som sit formål; kampen ude i verden, ikke verdensflugten, men *VERDENSHERREDØMMET*, var målet.

Tridentinerkoncilet (1545-1547) fik Paul 3. til at stille *pavelige tropper og penge* til kejserens rådighed, en krig mod de evangeliske fyrster som brød ud nogle måneder efter Luthers død (1546). Men da det viste sig, at kejser Karl 5. selv ville regere, og gjorde indrømmelser både over for kirken og protestanterne, trak paven sine tropper tilbage og forsøgte at danne et forbund mod kejseren (det evige katolske magtspil). Dette gav den næsten besejrede lutherdom et pustenum. Men Paul 3. erklærede hellig krig, et korstog mod protestanterne og gav aflad til alle, som deltog. Krigen varede fra 1546-1555 og endte med freden i Augsburg, der blev et kompromis. Katolikkerne anerkendte, under særlige forhold, lutheranerne og deres kirkes ret til at bestå indenfor riget. Selv om *religionsfreden* betød et afgørende nederlag for den *katolske kirkes tvangsherredømme*, og Luthers reformation var kommet for at blive, medførte den dog store tab for lutherdommen. Holland blev fritaget for fredsbestemmelserne, hvor katolicismen stadig skulle være den eneste eksisterende religion.

Hollands frihedskamp mod de spanske tropper og jesuitterne

1566-1609

Karl 5.'s efterfølger, Filip 2., fulgte i sin faders fodspor, og ved jesuitternes hjælp fortsatte han kætterforfølgelserne med endnu større raseri. Ved én eneste dom fra inkquisitionen dømtes alle tilhængere af Luther og Calvin til døden. Mere end 100.000 blev med ubeskrivelig brutalitet massakreret af de spanske tropper og jesuitterne i fællesskab. Alle blev smidt i underjordiske fængsler og torteret, før de blev brændt på bål. Kvinder blev levende begravet, presset ned i for små kister, ja, bogstaveligt talt trampet ned af deres bødler. Andre, både mænd og kvinder, blev lænket til stolperne nær ved ilden og langsomt ristet til døde. Efter 43 års ufattelige lidelser vandt de i 1609 selvstændighed

Jesuitternes udbredelse, jødeforfølgelser i den nye verden

Med Columbus' første rejse over Atlanten den 2. august 1492 fulgte flere marranere, bl.a. tolken Luis de Torres og skibslægerne Bernal og Marco. Luis de Torres døbt kort før afrejsen og var den første europæer, der betrødte det nye land; han var også den første, der slog sig ned. Da Columbus sejlede tilbage til Spanien, besluttede de Torres at blive på Cuba.

Ligesom den første således blev også den anden rejse finansieret ved hjælp af jødisk formue. De penge, der denne gang blev stillet til disposition af *de katolske konger*, stammede fra salget af de landsforviste jøders ejendomme. I arkiverne ligger endnu de kongelige dekreter, der befaler omgående salg af ædelstene og varer, for at den nye rejse ikke skal forsinkes. Udbyttet ved jødernes fordrivelse foreslog også til Columbus' tredje og fjerde rejse.

En ny verden var opdaget. Marranerne lyttede til beretningerne om denne og fyldtes af håb. Snart strømmede jødiske, nykristne udvandrere til de lande, Columbus havde taget i besiddelse for Castiliens krone. Trods alle forbud og streng havnekontrol lykkedes det for dem, som *blinde passagerer*, at nå landet hinsides oceanet for hér at begynde et nyt liv.

Allerede i 1492 bosatte portugisiske jøder sig på Sankt Thomas, og de påbegyndte plantagevirksomhed i stor stil. De grundlagde flere sukkerfabrikker og beskæftigede, som det var skik i landet, snart 3.000 negerslaver. I 1559 beløb produktionen sig til 3,75 mio. £.

Men deres håb om endelig at kunne leve og arbejde i ro fjernt fra Europa blev tilintetgjort. Inkquisitionens lange arm nåede snart til de nye kolonier i Central- og Sydamerika. De spanske konger udnævnte på Cuba og i Puerto Rico biskopper til inkvisitorer og gav dem fuldmagt til at udrydde alt kætteri. I 1515, kun 13 år efter de første kolonisters ankomst, blev marranen Pedro de Leon arresteret sammen med sin familie på øen Espanol og bragt til Sevilla til proces. Hvilken håbløs, nedværdigende tvangstilbagevenden til de grusomheder, de var flygtet fra over Atlanten.

Under kejser Karl 5. holdt inkquisitionen sit indtog i Mexico. I 1528 - kun ni år efter erobringen af Aztekerriget - flammede de første bål i den nye verden. Marranen Hernando Alonso, en conquistador der ved Hernan Cortes side hjalp til med at erobre Mexico, blev offer for inkquisitionen sammen med en anden *judaiserende*.

Kort efter 1536, da inkquisitionen også for første gang slog til i Portugal, emigrerede nye skarer af tvangsdøbte til Mexico. Snart traf man dem i alle byer. Pionererne virkede inden for alle erhvervs-grene: De anlagde plantager, startede bjergdrift og knyttede handelsforbindelser med alle dele af verden. Også i Peru tog koloni-handelen et mægtigt opsving under deres forvaltning. En strøm af varer begyndte at flyde over Atlanten.

Reaktionen udeblev ikke. I 1571 oprettedes det første regulære inkquisitionstribunal i Mexico under konge Filip 2.. Det skulle energisk og grundigt rense *det af jøder og kættere vanhelligede land*. Efter den første *autodafé*, der, med stor pomp og pragt (sikkert jesuiterinspireret), blev afholdt den 28. februar 1574, fulgte den lange række af bål, der nu flammede overalt i den nye verden, og som utallige marranere og kættere blev ofre for.

Da de første arrestationer begyndte, flygtede mange, men ingen af familien Carvajal undslap. Alle dens medlemmer blev fængslet og

underkastet tortur, selv Luis de Carvajal, der var anset for at være en from katolik og udnævnt til guvernør over den mexicanske provins Ny-Leon. Han sørgede energisk for landets kolonisering, og blandt kolonisterne var en hel del marranere, der var forblevet tro mod deres fædrene religion. Han blev fundet skyldig i ikke at have angivet sin søster og døde i fængslet; hans pårørende endte på bålet. Også de arresterede medlemmer af menigheden faldt som ofre for autodaféer. Deres ejendomme, penge, jord, plantager og miner blev konfiskeret.

I løbet af 25 år steg antallet af processer til 879. De mexicanske inkvisitorer overgik i nidkærhed næsten de berygtede tribunaler i Toledos. De gjorde arbejdet så grundigt, at der i de følgende 40 år *kun* kunne føres proces mod 30 personer, der hemmeligt var jøder. Først i årene efter 1646 blev der på ny ført masseprocesser i Mexico. Bødlernes raseri nåede deres højdepunkt i den store autodafé den 11. april 1649 - den største i den nye verden. 108 marranere døde på bålet.

Også i Peru spredte inkvisitionstribunalet rædsel med udrensningsaktioner. De arrestationer og formuekonfiskationer, inkvisitorerne havde givet ordre til, nåede et sådant omfang, at det førte til en regulær økonomisk krise i Peru, og banken måtte indstille alle betalinger. Med marranernes likvidering blev rygraden knækket på landets erhvervsliv, som de havde grundlagt og befordret.

Også i Brasilien var der betydelige jødiske kolonier. I årevis sørgede Portugal selv for, at talrige jøder kom over Atlanten, da man efter 1548 ofte dømte dem til deportation, hvilket førte til held i uheld for de ramte. Thi i de nye kolonier kunne de forviste bekende sig til deres tro med langt større frihed, end de havde vovet i hjemlandet.

Jesuiternes globale udbredelse og hedningemission

Samme år som freden sluttede i Augsburg (1555), besteg inkvisitionens leder, og kætteriets mest glødende modstander, Carafa pavestolen og tog navnet Paul 4. (1555-1559). End ikke i sin høje alderdom lærte han selvbeherskelse, hans øjeblikkelige opbrusen ødelagde ofte de skarpsindigste beregninger. Men hans fromhed,

kirkelige reformiver og kætterhad var ægte. Foruden hans "udrensning" blandt Klerus og klostrene, forløb også inkquisitionens rædselsregime i Italien under Paul 4.'s regering. Hans nidkærhed for kætterforfølgelsen virkede æggende på hele den gamle, katolske verden, som vi har set det også i den nye verden.

Hans efterfølger Pius 4. (1559-1565) førte til et nyt vendepunkt i pavedømmets historie. Han samlede atter koncilet i Trident (1561), hvor de reformatoriske krav, som Luther havde frembragt, blev taget op, men afvist snildt, og koncilet fortsatte den jesuitiske modreformations vej.

Samtidig med reformdekreterne kom der vigtige trosdekreter. Også hér fulgte man det jesuitiske princip: *At udforme læresætningerne så elastiske, at de kunne fortolkes efter forskellige tiders behov.*

Også Pius 4. fik en værdig efterfølger i Pius 5. (1566-1572). Han havde tidligere, i en snes år, gjort tjeneste som en ubarmhjertig leder af den pavelige inkquisition. Hans oprigtige, men mørke og strenge fromhed gjorde et mægtigt indtryk i hele den katolske verden. Pius 5.'s liv og gerning koncentrerede sig om at opspore og udrydde kætteriet. Her blev ingen hensyn taget.

Særligt ivrede jesuitterne for *Mariadyrkelsen*, der af modreformationen blev drevet op til en lidenskabelig højde, ofte med patologisk islæt. I Spanien blev det en æressag for både teologer og riddere at forsvare læren om *Marias Ubesmittede Undfangelse*, selvom den af dominikanerne endnu hindredes i at blive optaget som dogme.

Nu kom den store periode i den katolske kirke, først og fremmest den jesuitiske hedningemission. Samtidig med, at pavedømmet generobrede store områder i Europa, vandt det nye, vidtstrakte lande hinsides havet. Fra Portugal og Spanien, men også fra Italien og Frankrig drog store skarer af missionærer ud til en selvopofrende virksomhed. (Men hvad var drivkraften? Magt og ærgerighed, men var det af kærlighed?) (1 Kor. 13, 1).

I Sydamerika og Asien tog jesuitterne ledelsen. Endnu større fremgang syntes Indien at have. Her var det, jesuitterne viste missionen metoden, at *tilpasse* sig efter de fremmede kulturer og at søge at

vinde de dannede klasser for at kunne besejre deres religioner. I Goa organiseredes 1557 et ærkebispesæde. Den berømte jesuit Roberto de Nobili anerkendte kastevæsenet og optrådte selv som bramin. Medregnede man de syriske thomaskristne (Madras), der havde fået den romersk-katolske kirke påtvunget, var der i begyndelsen af 1600-tallet over to millioner *kristne* i Indien.

Den største massepåvirkning udøvede jesuitterne i Japan. Dette skyldtes, dels tilpasningsmetoden der gjorde, at jesuitermissionen opfattedes som en buddhistisk sekt, dels på grund af at jesuitterne knyttede forbindelse til de mægtige daimios (fyrster), der i dem fandt en støtte mod shogunerne (rigsforstanderne). Men der opstod snart en reaktion. Jesuitterne, såvel som de indkomne mindre smidige, spanske franciskanere, blev mistænkt som pionerer for spansk erobringspolitik, og i 1580-1590'erne opstod lokale forfølgelser (især Nagasakikorsfæstelsen af 26 katolske præster i 1597).

Efter ca. 10 års fremgang opstod rivalisering mellem hollandske og engelske kristnes indflydelse. I 1614 udfærdigede shogun Iyeyasu det afgørende edikt, som erklærede den fremmede religion for landets fjende og dens tilhængere for landsforrædere. Den frygtelige forfølgelse varede længe og endte med, at den japanske kristendom druknede i blod. (Mærkeligt nok, for man plejer at sige, at martyrernes (de sandes) blod er *livgivende* for den sande kristendom).

Mystikken, hemmeligheden om Kvinden

(Åb. 17, 5-8)

En ting manglede i Loyolas og jesuitternes værk. Loyola havde opnået sin religiøse udvikling gennem *den tyske mystik*, men manglede sans for det der i egentlig forstand kaldes *mystik* - *den kvietiske mystik* med dens verdensflugt. Vejen til befrielse og forening med Gud ved fuldstændig frigørelse fra vilje og handling - gennem bøn. (Men med bøn menes der hér noget andet og mere omfattende end den kristnes personlige bøn). Denne bøn foregår i to trin: Betragtelsens (meditation) og beskuelsens (kontemplation) til henrykkelsens bøn (uden ord) - *vuelo de spiritu*. Denne medførte en tilstand af halvt bevidstløs ekstase.

Den, der gjorde det muligt for modreformationen at hente religiøs kraft fra kvietismens kilde, var først og fremmest den hellige Teresa.

Theresa of Ávila

(Britannica IX, p. 896)

Abstract, orig. Theresa de Cepeda Y Ahumada
(b. March 28th, 1515, Ávila, Spain, d. Oct. 4th, 1582).

One of the greatest mystics and religious women of the Roman Catholic Church. After a mental collapse she was an invalid for three years, during the time she enveloped a great love for praying. For fifteen years in a state, split between a worldly and a divine spirit, in 1555 she underwent a profound religious awakening. She became a great reformer of the Carmelite order. While at Medina del Campo she met a young Carmelite priest, Juan de Yepes (later St. John of the Cross) the great poet and mystic, whom she realized could initiate the Carmelite Reform for men. Later the Carmelite general ordered her to cease founding conventes; Juan was subsequently imprisoned at Toledo, Spain 1577 (was he too mystic?) Britannica XVII, 1043 g, ref. to the mystic Theresa and Ávila on western mysticism: The similarity of mysticism in all religions points to the fact that there is only one Inner Way, the experience which is expressed differently. Taoism, as all other forms of Eastern mysticism, differs from western mysticism by its conscious techniques of mind and body, designed to induce trance and to give access to mystical experience. The 16th century mystic Theresa of Ávila state where "the soul is fully awake as regards God, but wholly asleep as regards things of this world and in respect of herself", unquote.

Havde Teresa været i kontakt med taoisme gennem kontakten med poeten og mystikeren Juan de Yepes? Hendes stærkt erotisk prægede bekendelser kunne tyde på det.

Se følgende tekst af Holmquist:

Teresa de Jesus (1515-1582) tilhørte en gammel adelsfamilie fra Castilien. Hun blev allerede som barn grebet af tanken om evigheden og forsøgte syv år gammel at flygte til nonnerne for at vinde martyrkronen. Efter en tid med overspændt læsning af ridderromaner

blev hun reddet til et karmeliterkloster. I lighed med middelalderens ekstatiske nonner gik hun så vidt, at hun grundlagde en særlig nonnestiftelse med megen streng askese, bl.a. skulle nonnerne piske sig (Dionysossektens praksis på Augustus' tid og flagellanternes omkring 1348 under den sorte død - pesten) og gå med bare fødder.

Med dette som forbillede blev en række klostre i Spanien (også munkeklostre) reformerede – eller grundlagt – af Teresa. Reformens historie har hun skildret i *Las fundaciones* (1573-1582), et værk af stor litterær værdi ligesom hendes 342 bevarede breve, tidshistoriske dokumenter af højeste værdi der viser hende som en alsidig, virksom personlighed.

Da reformen bredte sig til de ældre ordener, mødte hun megen modstand. Angrebspunkter fandt man i hendes kvietisme; hun og hendes klostresøstre blev åbenlyst anklaget for inkquisitionen (ligesom Loyola i begyndelsen af sin intensive, suggestive rekruttering).

Hendes største historiske betydning skyldtes, at hun udformede *Den Kvietiske Mystiks System og Terminologi* og fik den optaget i den tridentinske katolicisme. Navnlig hendes selvbiografi *Vida*, skrevet i 1562, er et produkt af psykologisk indsigt og kunstnerisk udformning. I kapitlerne 16-22 i denne bog, kaldet *Sjæleborgen*, udformede Teresa sin berømte "*via perfectionis*", en opstigning gennem flere grader til "*henrykkelsens bøn*". På en suggestiv måde satte hun, som næppe nogensinde før, kærligheden som grundoplevelsen. Ganske vist måtte hun, som så mange af sine forgængere, benytte sig af den sanselige kærligheds forestillingsverden. På grund af hendes epileptiske konstitution har den seksuelle drift sandsynligvis tillige spillet en stor rolle. Det var dét, der lå bagved den stærke betoning af det åndeligt erotiske, og som i forbindelse med hendes yderliggående askese frembragte megen religiøs og moralsk overspændthed og usundhed.

Men Teresa var et religiøst geni, som kunne give sin asketiske og erotiske mystik en individuel egenart og kraft, der satte spor i hele samtidens kultur (kult). Hertil bidrog den klarhed, hvormed hun kunne analysere sine ekstaser, iagttage og give rammende udtryk

både med hensyn til fysiske og psykiske enkeltheder - noget nyt indenfor den mystiske litteratur.

I denne naturalisme lagde hun sit slægtskab med Loyola for dagen. Det afgørende var også, at hun gjorde sin mystik anvendelig for Loyolas kirke, idet hun, foruden denne *vuelo de spiritu* - henrykkelsen - satte den godkendte munkeaskese, hyppig kommunion og vejledning af "*skriftefaderen*" som de væsentligste forberedelsesmidler. Således fik pavekirken den nødvendige betydning for og kontrol med mystikkens tilhængere. Teresa blev på den måde, ligesom Loyola, til sidst befriet for al mistanke og gjorde sin kvietisme uundværlig. Derfor sluttede hele det spanske folk sig også til hende med en begejstring, som selv ikke Spanien har set mage til siden.

Fra den hellige Teresa - *hele religionshistoriens største, kvindelige mystiker* - og hendes efterfølgere, navnlig Johannes af Korset (død 1591) der var en ren virtuos i askese, bredte der sig efter Tridentinerkonciliet en strøm af mystisk følelses- og trosliv over katolicismen. Teresas anseelse voksede efter hendes død og har holdt sig lige siden. Hun står ved siden af Loyola som det nye katolske "*åndslivs*" mest indflydelsesrige skikkelse. Der ligger ligesom noget symbolsk i, at Loyola og Theresa på *samme dag blev ophøjet til helgener* (1622).

I den begyndende barokkunst ser man tilbøjeligheden til at erstatte den indre dybde med jesuiternes krav om ydre farvepragt og overvældende sanseberuselse. De modreformatorisk påvirkede menneskemasser, der samles i den *pragtfulde* centralhelligdom for jesuitterne i Rom, markerer barokkens kirkekunst. Rummets indretning, belysning og dekoration kombineres med et mystisk stemningsmørke, der påvirker sanserne, forstærket af en voldsom farveblanding fra gulv til loft.

I Loyolas gravkirke, eller et af dets utallige efterligninger, hensættes de tilstedeværende (Åb. 18, 23) i en slags beruselse, suggereret af Romerkirkens mægtige, sejrende kraft, og fyldes med begejstring til at tjene denne kirke uden modstand. Både Loyolas og Teresas ånd, de store bedrifter, de grusomme og rystende martyrier og den asketiskerotiske mystik søger med kunstens magt at gribe menneskenes sanser og at gennemtrænge dem med kætterhad, kampiver, hel-

gendyrkelse og lydighed mod kirken. Virkningen blev snart indledning til et udvortes effektsøgeri, sanselig erotik og svækkelse af det åndelige liv.

Peterskirken havde været under opbygning fra 1506 på den plads, hvor Konstantin 1. den Store i 326 byggede den første, femskibede basilika. I 1546 byggede Michelangelo den mægtige kuppel, der fuldførtes under pave Sixtus 5. (1585-1590), og den "korsprydede" obelisk, der havde stået i Neros cirkus, hentet i Egypten 39 e.Kr. under Caligula (ham med "de små sko").

Denne korsprydede obelisk, der placeredes midt på Peterspladsen, blev et symbol på pavedømmets genindsættelse som "hele kristendommens Herre". Når man tænker på, at en obelisk er en solstøtte, der i Egypten stod foran solgudens tempel, er dette meget betegnende for pavekirken, der har indført *søndagen* - solens dag - som kristen helligdag fra Nikæamødet 325 e.Kr.; Konstantin fejrede den som solens dag og havde indført den som helligdag 11 år tidligere (314 e.Kr.).

Når man yderligere tænker på, at allerede i 3 Mos. lyder Himmellens advarsel:

"Jeg vil lægge Eders Offerhøje øde og tilintetgøre Eders Solsøjler; ..."
(3 Mos. 26, 30).

"og han (Kong Asa) fjernede Offerhøjene og Solstøtterne fra alle Judas byer, ..." (2 Krøn. 14, 5).

"Derfor sones Jacobs Brøde således, ... at hans Synd tages bort: ... og Solstøtterne ikke mere rejser sig." (Es. 27, 9).

"Eders Altre skal ødelægges, Eders Solstøtter sønderbrydes. ..." (Ez. 6, 4 ff.)

"Thi se, med den By (Jerusalem), mit Navn er nævnet over, begynder jeg at handle ilde, og så skulle I gå fri! Nej, I går ikke fri; thi jeg kalder Sværdet hid mod alle dem, som bor på Jorden, lyder det fra Hærskarers Herre." (Jer. 25, 29).

"... "Ve, ve, du store By, som var klædt i fint Linned og Purpur og Skarlagen og skinnede af Guld og Ædelstene og Perler."" (Åb. 18, 16).

"... og ved din Fortryllelse blev alle Folkeslagene forført." (Åb. 18, 23).

Lutheranerne går over til calvinismen i Frankrig

Frankrig var Calvins hjemland

Et ydre tegn på overgangen kunne ses ved, at man begyndte at kalde dem *huguenotter* (sandsynligvis efter den franske betegnelse for tilhængere af *Hugues*, en ædel forkæmper for Genève's frihed). Mere end en gang overvejede protestanterne at udvandre fra Frankrig, men Calvin modsatte sig dette og stræbte efter at samle de spredte menigheder under et ligesom i Schweiz, hvor han havde oprettet en teokratisk stat. Men Henrik 2. (1547-1559) satte sig som mål at udrydde kætteriet. En domstol oprettedes, og under den første session dømtes omkring 500 kættere. Det ansloges, at omtrent ¼ af landets befolkning var smittet af kætteriet.

Katarina Medici blev den centrale skikkelse i den franske historie. Som 14-årig brud var den fattige, italienske prinsesse, der var af købmandsfamilie, kommet til Frankrig, hvor hoffet overså hende, og hvor hendes mand snart var hende utro. En glædesløs ungdom udtørrede hendes hjerte; da hun var tvunget til ikke at røbe, hvad hun følte, gik forstillelseskunsten hende i blodet, så hun lærte at nå sine mål ved hjælp af svig, hykleri og gift. Snigmord fulgte hende, som skyggen følger legemet.

Skønt hun, som ingen anden, kunne sætte de religiøse lidenskaber i brand, synes hun næppe selv at have haft nogen anden personlig overbevisning end *troen på astrologien*.

Efter Huguenotsynoden i Paris 1559, der værnedes af adelsmænd, ligesom de tyske fyrster støttede Luther, skærpedes også de politiske modsætninger. Som modstandere fik de den tapre, men grusomme, usædelige hertug af Guise og hans, både hvad angik begavelse og laster, overlegne kardinal af Lorraine, "*Frankrigs tiger*". De var tæt forbundne med jesuitterne og blev sammensvorne i deres bestræbelser på at opnå magten i Frankrig med Roms kamp mod

det voksende kætteri. Deres held blev katolicismens sejr ved våbenmagt, med eller uden kongens støtte.

Under Katarina Medicis regering måtte katolikkerne nøjes med at føre kamp mod kætteriet på en ublodig måde og deltage i *religions-samtale*, som hun lod afholde. Her sendte jesuitterne deres ypperste kraft, Lainez, der gjorde katolikkerne jævnbyrdige i diskussioner med protestanterne. Hun udfærdigede fredsediktet i Saint-Germaindes-Prés i 1562, der gav huguenoternes kirke officiel ret til at eksistere under kongelig kontrol og med ret til åbenlyst at holde gudstjeneste udenfor byerne.

For de evangeliske viste der sig i løbet af få år udsigt til at erobre Frankrig af overbevisningens vej. Men i deres triumfår havde evangelisterne, ved billedstorm og angreb på den katolske messe, vist, at der ved dem ville komme en ny form for undertrykkelse, som gik ud over det, den primitive folkereligiøsitet holdt mest af. Derfor voksede folkehadet mod huguenotterne under jesuitisk påvirkning. Fredsediktet betød kun midlertidig ro før den store storm.

Det modreformatoriske angreb og Bartholomæusnatten

Omkring år 1562-1572.

Med Filip 2. af Spanien samt pavedømmets og jesuitternes forenede kræfter kunne den katolske verden med samlet enhed måske have fejret alt kætteri, dvs. al opposition, til side. Men de indbyrdes magtkampe svækkede den samlede fremrykning. Hvis Frankrig var gået over på protestantisk side, ville sandsynligvis både katolicismens og Filip 2.'s magtstilling i Europa have været forbi.

Jesuitterne sendte nogle af deres ypperste kræfter, bl.a. Possevino, til Frankrig og ophidsede folket mod kætterne. Blodbadet i Vassy marts 1562 og det endnu mere afskyelige i Sens april samme år blev i egentlig forstand optakten til den krigeriske modreformation i Europa samt de 30-årige borgerkrige. Det var også indledningen til Bartholomæusnatten i Paris 24. august 1572, der er kaldet det nyere Europas største forbrydelse - *le grand crime*. Ofrene for falskheden og grusomheden nåede i Paris på en nat op på mellem 5.000-10.000, i det øvrige land på omkring 20.000-30.000.

Da huguenotternes øverste leder, admiral Coligny, ved et attentat blev såret, frygtede dronningemoderen, Katarina Medici, represalier, og stik imod hendes tidligere forsøg på fredelig sameksistens, men mere i overensstemmelse med hendes falske væsen, foreslog hun en umiddelbar massakre på huguenotterne i hovedstaden og deres leder den etisk, strenge Coligny, som hun havde personlig uvilje imod. Dette blodbadets første offer og hans afhuggede hoved blev balsameret og sendt til Rom. Den nye pave, Gregor 13., fejrede meddelelsen om Bartholomæusnatten med *Te Deum*, lod en medalje præge og et stort vægmaleri udføre og ophænge i Vatikanet for at forherlige blodbadet. Det åndelige tab var ligeså tungt for huguenotterne som det militære, da de, dets bærere af ånd og kulturliv, alle var blevet myrdet den rædselsfulde nat.

De to søslag i slutningen af 1500-tallet

1. Mod tyrkerne.

Og det afgørende:

2. Sejren over Den Spanske Armada 1588, der markerede protestanternes sejr, og som sikrede dem over 400 års fred.

Enorme rigdomme flød ind fra den nye verden; først inkaguldet, som Cortés og hans erobrere havde plyndret efter en massakre på den indfødte befolkning (1519-1521), hvilket betød en fuldstændig undergang for Amerikas urbefolkning. Dernæst opdagede man sølvminer i Mexico og Peru (1524). De producerede enorme mængder sølv frem til 1635, hvor bl.a. oversvømmelser førte til en stærk nedgang.

Efter at portugiserne var nået til Filippinerne (1564) og derefter havde grundlagt Manila, oprettedes handelsforbindelse med Acapulco de Juárez. Spanske fartøjer fragtede sølv fra Acapulco de Juárez til Manila, da efterspørgslen på sølv hér var stor, for derefter at vende tilbage med silke, porcelæn, smykker og droger. Dette førtes senere til Europa tillige med enorme mængder sølv.

Den tysk-romerske kejser Karl 5.'s finanser, samt kirkens rigdomme og kirkeudsmykninger, grundlagdes med rigdommene fra *den nye verden*. Siden 1453, hvor tyrkerne havde erobret Konstantinopel, havde vejen til Indien været lukket mod øst. Derfor havde man finansieret ekspeditioner ned langs og rundt om Sydamerikas sydspids Kap Horn til Østasien.

Da kun få europæiske varer kunne sælges i Østen, betalte man med sølvet fra Amerika. Det gav Spanien et økonomisk fortrin, der vakte både misundelse og skræk i hele Europa, for det spanske hof ødslede sin formue på både luksus og våben.

Også pave Sixtus 5. (1585-1590) udfoldede sit finanstantalent, der skaffede ham en kontant sølvbeholdning, som ingen fyrste på den tid havde magen til. Med disse midler finansierede han færdiggørelsen af Peterskirken og opstillingen af den egyptiske obelisk fra Neros cirkus. Han finansierede også den fortsatte modreformation ved at udgive en normaludgave af Vulgata; dette skulle blive et middel til at føre det dræbende slag mod den protestantiske bibelforskning.

Kejser Karl 5.'s søn, Filip 2., som Filippinerne blev opkaldt efter, blev konge af Spanien i 1556. Filip 2. regerede over det fuldt ud selvstændige Spanien, der ikke kun var en provins i Det Hellige Romerske Rige. Desuden beherskede han Hollands samt Spaniens indbringende besiddelser i Mexico og Peru. Som regent i Milano, Neapel og på Sicilien kontrollerede han næsten hele Italien med undtagelse af Venedig, der havde bevaret sin selvstændighed fra 800-tallet.

Tyrkernes voksende dristighed, både til lands og til vands, truede ikke kun den venetianske handel i Middelhavet, men også det ikke alt for stabile pavedømme. Pave Pius 5. udså Juan d'Austria, en illegitim broder til Filip 2., som anfører for den hellige liga mod de vantro, finansieret af paven, det venezianske ørige, der også rådede over Kreta og Cypern, og Filip 2. af Spanien, der tillige stillede sin flåde til rådighed. Med over 300 krigsfartøjer besejrede eller sænkede Juan d'Austria over 200 tyrkiske skibe og tilføjede modstanderen et tab på 25.000 mand i slaget ved Lepanto i Den Korintiske Golf (1571).

Filip 2. udnyttede den psykologiske effekt af Juan d'Austrias sejr over tyrkerne, og endvidere erobrede han Tunis, der havde været under arabernes herredømme i mange år. Han genvandt Tunis, og Filip 2. kunne nu vende sin energi mod Hollands *rebeller - calvinisterne*. Med jesuitternes hjælp massakrerede han over 100.000 mænd, kvinder og børn ved tortur og bål. For kvindernes vedkommende blev mange levende begravet i for små kister, som de bogstaveligt talt blev *støletrampet* ned i af deres bødler, som med krucifikset af Menneskesønnen i den ene hånd og et lemlæstende redskab i den anden kaldte disse sataniske gerninger - autodaféer - for troshandlinger. "Ad Gloriam Dei - Til Guds Ære."

Del IV

Reformationen og den katolske modreformation

År 1578 - 1788 e.Kr.

Indledning

År 1578

Medens protestanterne i Italien af Loyola i løbet af 10 år helt var udryddede, og størstedelen af huguenotterne efter Bartolomæusnatten 1572 endnu forfulgtes, kæmpedes der stadig i Holland mod Filip 2. og de allesteds nærværende jesuitter, der med grænseløst kætterhad opildnede befolkningen mod de "*protesterende*" calvinister.

Men den største modreformatoriske kraftanstrengelse var dog rettet mod England. Fra 1585 tog Elizabeth 1. også for alvor kampen op imod det spanske verdensherredømme, dels ved at sende en hær til undsætning i Holland, dels ved at lade hendes orlogskommandør Francis Drake, en kaper og eventyrer, udvide sine "*søfarter*" til de spanske/portugisiske kyster.

Især det engelske borgerskab, det rige i særdeleshed, så i Spanien paven og hans tilhængere som nationens fjender og Antikrists redskaber. Katolske agitatorer blev sendt over Kanalen. Men jesuitterne, der var ankommet i 1580, tog del i komplottet mod den engelske trone. Den 15. juli samme år forbød Elizabeth 1. dem at gå i land i England. Men i forskellige forklædninger, som lærere og alle andre professioner der gav adgang til hytte og slot, spredte de sig ud over landet. De dukkede op og forsvandt, ligeså mystisk som de var kommet. De trykte og distribuerede hemmelige pamfletter mod dronningen og den anglikanske kirke.

I 1586 kom den store sammensværgelse mod Elizabeth 1.'s liv. Hun svarede ved at lade sin søster, Mary Stuart, halshugge (1587), fordi hendes eksistens mere end noget andet æggede de engelske katolikker mod kongehuset og kirken. Dette justitsmord blev signalet til det store spanske modreformatoriske angreb på England.

I hele den katolske verden råbte man på hævn. Filip 2. udøvede sit livs største kraftanstrengelse for, som Mary den Blodiges tronarving, at bemægtige sig England/Skotland og knuse hele den vesterlandske protestantisme. Ved udrustningen af Den Store Armada medvirkede den samlede katolicisme, lige fra Spanien til Rom og

Polen. Pave Sixtus 5. gav Filip 2. England i len og betroede ham at udføre bandet (forbandelsen) over Elizabeth 1.. Reformationens og Europas skæbne afhang af, om Filip 2., eller den dronning der havde forsmået hans hånd, var stærkest. Menneskehedens historie var lagt på vægtskålen.

Europæiske seere havde forudsagt, at 1588 skulle blive et katastrofernes år, hvor riger skulle styrtes og måske selve slaget ved Harmagedon udkæmpes (Åb. 16, 16). Deres forudsigelser syntes at indtræffe, da Filip 2. i begyndelsen led et bagslag ved, at hans admiral, Santa Cruz, afgik ved døden. Filip 2. valgte som hans efterfølger Sidonia, hertug af Medina. Men han var uerfaren i krigsførelse til søs, og da han desuden led af søsyge, modtog han udnævnelsen uden begejstring.

Filip 2. beslaglagde alle engelske skibe i spanske havne og planlagde et kombineret angreb med både flåde og armé mod England. En stor flåde blev udrustet og forråd indsamlet til 8.000 matroser og 22.000 soldater.

England forberedte sig på den ventede invasion ved at uddanne militi i grevskaberne, og langs kysterne forberedte man varselsbål, der skulle antændes, når fjenden var i sigte. For øjeblikket syntes angreb at være det bedste forsvar, og i foråret 1587 udførte Drake, med 23 fartøjer, et dristigt angreb mod den sydspanske havn Cádiz, hvor omkring 30 spanske skibe blev ødelagt. På hjemvejen tog, og ødelagde, Drake tusindvis af tønder og fode på vej til de franske havne for proviantering til Armadaen. Angrebet havde, som Drake sagde, "*sødet kongens skæg*", men det hindrede ham i at igangsætte invasionen det år.

Pave Sixtus 5. havde velsignet det spanske foretagende, og den 15. april 1588 helligedes i Lissabon Katedral de standere, der skulle føres i korstog mod den kætterske dronning; samtidig modtog alle ekspeditionens deltagere nadver og aflad. Den 30. april var flåden rede, men på grund af storm måtte afrejsen udsættes til den 20. maj. Sejladsen op langs kysten foregik utrolig langsomt, og vejret var utilregneligt.

Underretningen, om at den spanske flåde var i Coruña i det nordvestlige Spanien, nåede England i begyndelsen af juli, og den engelske admiral Howard, der heller ikke var søstærk, fik ordre til at bringe proviant om bord og være parat til at opsøge fjenden i hans egen havn. Han begav sig ud mod Biscayen med en engelsk flåde på 90 skibe; men da den nærmede sig Spaniens nordkyst, slog vinden pludselig om og tvang flåden til at vende tilbage til Plymouth.

Samme dag afsejlede hans modstander, Medina Sidonia, fra Coruña. En uge senere meddelte kaptajnen på et udkigsskib, at nogle spanske krigsskibe lå uden for Schillyøerne og ventede på efternølerne. Følgende morgen, den 20. juli, førte Howard 54 skibe bagom Eddystone Rocks og sejlede stik mod syd - et brillant træk, der tilod ham at gå udenom fjenden.

Medina Sidonia lod sin kæmpeflåde på 130 skibe danne en halvmåne med de stærkeste galejer ved spidserne og fløjene og de svageste i midten. Dette gav et skrækindjagende indtryk med de kastelligende torne forrest i angrebslinjen.

De engelske angreb mod flankerne gav ikke resultat, og spanierne mistede i løbet af fem dages sejlads kun to skibe - og det på grund af ulykker. Men derimod havde man ødslet 100.000 kanonkugler uden resultat, og også englænderne begyndte at lide under mangel på ammunition.

Medina Sidonia kastede den 27. juli anker ved det franske Calais, på højde med det engelske Dover. Der opdagede han, at man ikke havde fladbundede pramme til at udskibe de 18.000 soldater til Armadaen, som lå ved Dunkerque og Nieuwpoort. Men Howard var også i vanskeligheder, fordi han ikke kunne få Armadaen inden for kanonernes rækkevidde.

Han sammenkaldte et krigsråd, og man besluttede at nedbryde den spanske formering ved at sende en flåde af store brandskibe midt ind i Armadaen. Drake tilbød sit eget fartøj, Thomas, på 200 tons, og syv andre ejere stillede deres til disposition. Skibene fyldtes med alt muligt brandbart og kanoner - spanierne frygtede et hemmeligt våben - og her var det. Kort efter midnat nærmede de sammen-

lænkede, brændende skibe sig den forankrede armada og trængte igennem kordonen af slagskibe. Ingen af Armadaens fartøjer manglede ild, men under stor forvirring løsnede de spanske skibe deres fortøjninger og stak til søs - halvmånen var sprængt.

Ved daggry den 28. juli lod lord Howard sine eskadriller forfølge den splittede fjende, der led store tab. Da Howards ammunition næsten var opbrugt, kunne han ikke gentage angrebet, men fulgte efter fjenden langs den hollandske kyst.

Med en sidste kraftanstrengelse ville den splittede, spanske flåde forsøge at erobre en engelsk havn. Men vinden slog om, og Sidonia, der allerede havde mistet syv af sine skibe i forreste linje, måtte for hver en pris føre resten af de lækkende skibe hjem. 17 andre skibe forlod desperat den spanske flåde for at forsyne sig med proviant og vand i Irland. Howard havde opgivet forfølgelsen ved den skotske grænse, da det stod klart, at fjenden ikke ville forsøge at gå i land.

Den 8. august ankom Elizabeth for at inspicere tropperne på land. Hun holdt her en brandtale til hæren, der i den grad opildnede de stakkels undersåtter til fornyet mod, ja, selv den svageste kunne måle sig med den stolteste, spanske korsfarer, hvis han turde stige i land.

De, som på land var ivrige efter at slås, blev dog skuffede, da Armadaen, efter at de britiske brandskibe havde splittet den, ikke forsøgte at få tropperne fra Dunkerque transporteret over Kanalen. Den splittede, spanske flåde drev rundt om og langs med Englands kyster. Man hørte ikke meget til de besætninger, der stadig befandt sig om bord. Mange døde som fluer af tyfus. Den spanske general Medina Sidonia var selv omtåget af dysenteri. Han var for syg til at organisere hjælp til sine mænd. Han gik aldrig mere til søs og kom sig ikke over nederlaget og bebrejdelserne, der rettedes mod ham.

Filip 2. indrømmede aldrig, at Armadaen havde stået over for en umulig opgave med utilstrækkelig proviant og ammunition. Ingen roste Medina Sidonia, fordi det lykkedes ham at bringe 67 ilde tilredte skibe i havn ud af de 130, der sejrssikkert var sejlet ud fem

måneder tidligere, men havde måttet kæmpe mere mod vejrets magter end mod fjenden.

Selvom englænderne ikke havde mistet et eneste skib, og "kun" 100 mand af besætningen var omkommet, måtte lord Howard tage imod kritik, fordi han ikke havde ødelagt flere af fjendens skibe. Men betydningen af Armadaens nederlag blev snart åbenbar, og sejren fejredes med fester ved hoffet og i hovedstaden. De erobrede spanske flag placeredes i Saint Paul's Cathedral den 24. november, hvor dronning Elizabeth 1. deltog i taksigelsesgudstjenesten. Biskoppen af Salisbury, John Piers, prædikede om "*den protestantiske vind*" - samme vind som havde forårsaget, at Faraos 600 stridsvogne var druknet i Det Røde Hav (2. Mos, 24) - og hans henførte veltalenhed gav ham ærkestiftet York.

Til minde om den engelske flådes sejr lod Elizabeth 1., som det var skik hos paverne, forskellige medaljer af 1588 præge, den kontroversielle dato der endnu fejres også i Nordirland, til megen forargelse for katolikkerne der. På den ene ses de synkende, spanske skibe med teksten: "*Gud åndede, og de splittedes.*" I 1597 udnævnte hun omsider Howard til jarl af Nottingham; i hans skjoldbrev skildres hans bedrifter i 1588.

Legenderne gjorde snart et skår i den historiske virkelighed. Drake blev den egentlige folkehelt, og dronningen fik æren af idéen med brandskibene. Frem for alt blev vinden gjort til "*Guds redskab*" for Englands sejr, selvom vejret i virkeligheden hele tiden havde været gunstigt for spanierne, og de havde givet det skylden for nederlaget.

Armadaens undergang sikrede Elizabeth 1.'s trone og reddede den evangeliske tro i Vesteuropa, selvom Filip 1. og jesuitternes grusomme forfølgelser i Holland fortsatte endnu et årtiende, og Trediveårskrigen først skulle udkæmpes ind i det kommende århundrede.

Herredømmet til søs og den evangeliske tros udbredelse syntes nu at falde sammen. Spanien mistede sin stilling som ledende sømagt; England og Holland overtog denne. Da de lutherske riger, Dan-

mark og Sverige, nu tillige beherskede de nordiske farvande, og søhandelen var blevet betydeligt udvidet, faldt, efter almen vurdering, tre fjerdedele af verdens søfart i hænderne på protestantiske lande. Dette skyldtes først og fremmest den verdensstilling, protestantismen vandt i løbet af 1600-tallet.

Også huguenotterne i Frankrig drog fordel af Filip 2.'s nederlag og sikrede sig en fredeligere sameksistens ved Henrik 4.'s Nantiske Edikt 1598. Her blev det fastslået, at den romersk-katolske religion var statsreligion. Tilhængere af Reformationen fik ret til egne præster, kirker og kult, de behøvede ingen steder at deltage i katolsk kult. Huguenotterne blev borgerligt ligestillede med katolikkerne, fik adgang til alle statsembeder og ret til halvdelen af pladserne i Parlamentet.

Dette var dog kun en midlertidig nødløsning. Tolerancen mod huguenotterne var, i katolikkernes øjne, noget nødtvungen, og da den bekæmpedes af pavedømmet og jesuitterne, som en frygtelig forbrydelse, var det næppe muligt at bevare religionsfreden ved hjælp af Nantesediktet.

Men ved Filip 2.'s død september 1598 skrinlagdes hans planer om et spansk verdensmonarki, og dermed var den store, katolske modreformation i Vesteuropa definitivt standset.

1600-tallets begyndelse i den nye verden - Jødernes historie

År 1624 blev et vendepunkt for de jødiske kolonier i Brasilien. Holland havde i krigen mod det katolske Spanien tilkæmpet sig religionsfrihed og uafhængighed og var blevet en stærk sømagt. På grund af dets handelskolonier i Ost- og Vestindien havde Portugal nok at gøre. Det Vestindiske Kompagni ville erobre Brasilien. De hårdt trængte marranere stillede sig straks på hollændernes side, den nation der i Europa storsindet havde modtaget deres trosfælder, fordrevet fra Portugal.

Også Amsterdam-marranere støttede med alle midler Hollands planer og rejste kapital til felttoget. Jødiske frivillige sluttede sig til de hollandske tropper og udmærkede sig gang på gang under krigen. Efterhånden kunne hollænderne indtage hele landet. Med *deres*

herredømme slog frihedens time for marranerne i Brasilien. For første gang, i den nye verden, opstod jødiske menigheder, hvor de *åbent* kunne bekende deres *tro*.

Der gik en strøm af indvandrere fra den gamle verden til Brasilien; antallet af blomstrende, jødiske kolonier steg. Der blev grundlagt sukkermøller og påbegyndt en livlig import og eksport. Alt tegnede lovende.

Men frihedens tid blev ikke lang. I 1645 angreb portugiserne nederlandsk Brasilien, og de portugisiske plantageejere i landet gjorde samtidig oprør. Krigen varede i ni år. Jøderne kæmpede forbitret for dem, der havde bragt dem trosfrihed, og imod dem af hvem de kun kunne vente bål og undertrykkelse. Efter en længere belejring faldt byen Pernambuco i 1654, som den sidste, hollandske besiddelse, i hænderne på portugiserne. Næppe var de atter herrer i landet, før guvernøren ufortrødent befalede jøderne at forlade dete.

Men afslutningen på det hollandske herredømme i Sydamerika fik uanede følger for det jødiske folks fremtid hinsides Atlanten. Flygtningene fra Brasilien grundlagde i den nye verden jødiske menigheder, der senere skulle få stor betydning.

Ingen af de nye tilflugtssteder lå i spanske eller portugisiske kolonier; de to nationer, der både i Europa og oversøisk havde bragt så megen lidelse over jøderne. En ny kolonisation af jøder oprandt. Nogle vendte hjem til Holland, men de fleste søgte andre egne af Vestindien og den tilgrænsende kyst til de hollandske, engelske og franske besiddelser.

Deres tilflytning startede en betydningsfuld kolonisation med økonomiske tyngdepunkter i disse egne. Her blev der givet dem privilegier med en helt ny status. Englænderne udtalte: *"Vi har fundet, at den hebraiske nation har vist sig at være til gavn og velsignelse for kolonien."* Også i de franske kolonier var billedet det samme. Her grundlagde jøderne sukkerproduktionen, der blev rygraden i koloniernes erhvervsliv.

Men det skulle blive en flok fordrevne fra Brasilien, hvis skæbne fik den største betydning for fremtiden. I 1654 gik 23 jødiske flygtninge i land i havnen Nieuw Amsterdam, det senere New York. Byen var hollandsk, og de nyankomne følte sig sikre på en gæstfri modtagelse. Men guvernør Peter Stuyvesant viste sig meget afvisende over for dem og indberettede sagen til sin regering i Holland. Måneder gik med ængstelig venten, men så kom svaret den 26. april 1655: *"Vi har besluttet at tilstå Dem ret til at besejle Nieuw Hollands vande, at drive handel overalt og tilladelse til at slå Dem ned alle vegne med det forbehold, at ikkebemidlede skal understøttes af deres egne menigheder for ikke at ligge de kristne menigheder til byrde."* Dette var oprindelsen til verdens største, jødiske menighed.

Det hollandske Jerusalem

Holland blev efter uafhængigheden i 1609 et kærkomment tilflugtssted for de jøder, der undgik de stadig nye inkvisitionsprocesser i Spanien og Portugal. Der blev oprettet tre synagoger i landet, og Amsterdam blev kaldt *"det hollandske Jerusalem"* inden for jødedommen. Indvandrerne tilhørte overvejende lærde og højtstående kredse. Det var mennesker, der i Spanien eller Portugal havde arbejdet som læger, videnskabsmænd, advokater, højtstående embedsmænd eller gejstlige. De fleste af dem beherskede latin, og de var kyndige i litteratur og videnskab; ikke så få havde høje adels titler. Der var berømte forfattere og digtere, som i deres værker gengav de store tragedier og lidelser gennem inkquisitionens forfølgelser.

Erhvervsmæssigt åbnede der sig et vældigt arbejdsområde for sefardiske (spanskfødte) jøder. Handelshuse, banker og speditio nsfirmaer blev grundlagt i Amsterdam og Rotterdam, og disse blev hurtigt velanskrevne. Jødernes penge stod til disposition ved oprettelsen af Amsterdams børs og de store, oversøiske selskaber, der siden blev berømte.

Under Trediveårskrigen (1618-1648) fik Amsterdam atter en betydelig tilvækst af jøder fra bl.a. Tyskland. Disse *"aschekenasim"* (fra Tyskland og Østeuropa) kunne ikke konkurrere med de verdenserfarne og rige sefardimere og søgte derfor andre beskæftigelser.

Mange blev diamantslibere og handlede med diamanter og ædelsten, et erhverv der stadig dyrkes af hollandske jøder.

I Holland fandtes der i begyndelsen af 1600-tallet en lille flok englændere, der alle var emigreret fra England, for at undgå religiøs forfølgelse, og havde slået sig ned i byen Leyden. Pilgrimmene, som de kaldtes, havde dannet deres egen frikirkemenighed i England, "udgået" fra den fordærvede, anglikanske kirke, der krævede både katolikkens og protestanters underkastelse. For at undgå forfølgelse måtte de i 1607 flygte til Holland. Men også her opstod der vanskeligheder.

Den 6. september 1620 gik de om bord på handelsfartøjet *Mayflower*, som sejlede fast fra Plymouth i England til Nordamerikas kyst i fransk-engelsk vinhandel. Hele menigheden bestod af 102 medlemmer, mænd, kvinder og børn. De ankom, efter 66 dage om bord, til New Englands kyst og sejlede ind i Cape Cod-bugten, hvor de kom i læ for vinterstormene november samme år. Her grundlagde de kolonien Plymouth i det nuværende Massachusetts.

I de første svære år fik den stræbsomme koloni uvurderlig hjælp af de indfødte indianerstammer. Høvdingen, Maasaoit, indgik i 1621 en gensidig bistandspagt med nybyggerne. Den eneste overlevende fra Pawtuxe-stammen, Squanto, lærte nybyggerne at fange og tørre sild, tappe sukker af løvtræerne (ahorn) og så majs efter indiansk metode. Squanto var i 1614 blevet taget til fange af engelske slavehandlere og solgt til en spansk herremand. Derfra var han flygtet til England, og i 1618 var han vendt tilbage til sit hjemland kun for at finde, at alle var bukket under for en skoldkoppeepidemi.

Hans rejser over havet havde givet ham gode sprogkunderskaber og kendskab til engelske skikke, hvilket blev til velsignet hjælp for den lille forsamling. Tænk hvor anderledes end da den spanske conquistador Cortés gik i land i Mexico og udplyndrede inkaerne for alt deres guld for derefter totalt at udrydde dem, den katolske kirkes kolonisering.

Snart strømmede der dog indbyggere til Massachusetts fra England, engelske standsmæssige personer og købmænd, der finansierede og

opretholdt de nye kolonier med kongeligt privilegiebrev. (Der har sikkert været mange jøder imellem dem; Werner Keller nævner ikke koloniseringen nord for Nieuw Amsterdam (New York)).

I 1600-tallets første årtier oplevede Nordamerika, efter Reformationens første tid, en stor tilflytning af de forfulgte minoriteter i Europa. Det gjaldt både protestanter, forfulgt af katolikker, og katolikker - særligt jesuitter - jaget på flugt efter attentatet mod den engelske dronning.

Således koloniseredes Canada af franske huguenotter, New England af puritanere og andre separatister samt Pennsylvania af kvækere, der var flygtet fra den anglikanske undertrykkelse. Hollændere, både protestanter og i høj grad jøder, slog sig ned omkring Hudson River og dannede New York. De svenske lutheranere slog sig ned i Maryland. Denne masseindvandring var et mærkeligt fænomen. I begyndelsen gav dette en udbredt religiøs tolerance, forårsaget af de mange sekters udvikling. Denne mangfoldighed viser den oprindelige statskirkes svaghed og teologiske mangelfuldhed. Når først samfundene var befriede fra de etablerede kirkers byrder, øgedes sekterne. Der var presbyterianere, baptister, metodister, shakers, kvækere, amish, huguenotter og anglikanere. Alle vidnede om, hvordan det europæiske ortodoksi var brudt sammen.

Kristen masseudvandring til Amerika

Allerede i 1630 nåede den første puritanske masseudvandring Amerika. Dette er efter 1620 den anden hoveddato i *De Forenede Staters* tilblivelse. Kolonierne var i første række religiøse samfund, og de borgerlige rettigheder var afhængige af, om man tilhørte en kirkelig menighed. I den normgivende koloni Massachusetts blev borgerretten i 1637 udtrykkeligt betinget af underskrivelse af de 39 artikler, fælles bekendelsesskrift for den protestantisk evangeliske kirke.

Da man ikke havde biskopper (episkopos), indførte man den presbyterianske ordning med synoder, der blev holdt i 1640'erne. Og samtidig Independence - uafhængighedsidealet - der blev grundlæggende for den amerikanske forfatning (religionsfrihed), frigørel-

sen fra pavedømmets åg. Hver menighed skulle helt selvstændigt fremstå med de fire embeder fra Calvins tid: Præster, lærere, ældste og diakoner. Synoderne måtte kun være rådgivende, ikke tvangsbetonede.

Derved dannedes en stor, samlet, puritansk, uafhængig folkeverden, grundlaget for det protestantiske Amerika. Til forskel fra kolonisterne i de spanske og franske besiddelser, Florida og Syd-staterne (katolske emigranter) holdt puritanerne sig ganske fri for raceblanding og skaffede derved engelsk nationalitet en ny verden. Således udgjorde New England kernen i det engelske Amerika. Denne koloniverden, der gik stærkt fremad, var snart rede til at påvirke udviklingen i hjemlandet. Således grundlagdes den missionsinteresse, der med tiden (på 1700-tallet) skulle blive udgangspunkt for Den Store Evangeliske Verdensmission og De Evangeliske Bibelselskaber, som dannedes i alle protestantiske lande i begyndelsen af 1800-tallet.

Medens masseudvandringen og flugten fra Europa var på sit højeste, forsatte kætterforfølgelserne uformindsket. Hollændernes væbnede modstand, med støtte fra den engelske dronning, førte efter Filip 2.'s død (1598) til uafhængighed i 1609.

Parallelt med de katolske korstog mod protestantismen foregik den litterære bekæmpelse af kætterne med forøget råhed i form af smædeskrifter mod Luther. Den katolske begejstring var sunket sammen med de ydre nederlag; Augsburg 1555, Armadaens tilintetgørelse 1588 og sidst i Holland 1609. Dette medførte et både åndeligt og verdsligt forfald. Sanselighed og verdslighed tog overhånd samtidig med, at man bevarede det religiøse skind.

Et typisk udtryk for modreformationens åndelige forfald er Baroni-os og Bellarminos discipel den tyske jesuit Jakob Gretscher (død 1625). Denne er, næst efter Luther, blevet berømt ved at være den mest produktive forfatter i kirkens historie (over 270 værker). Men denne kæmpeproduktion kan næppe undgå den bedømmelse, at den i det store og hele er en temmelig åndløs masse, med gentagelser i det uendelige af alle tænkelige argumenter mod kætterne. Det var et tidernes tegn, at selv en så fremsynet teolog som Gretscher

ofte hentede sit materiale fra lægen Pistorius' smædeskrift "*Anatomia Lutheri*", ligesom han, sideløbende med kætterne, bekæmpede heksene med en sådan iver, at han blev en ny "*heksehammer*".

Trediveårskrigen begyndelse (1618-1622)

Det resultatløse forsøg på at udrydde protestantismen ved hjælp af smædeskrifter resulterede til sidst i Trediveårskrigen. I kampens første periode, den bøhmiske-pfalziske krig 1618-1623, sluttede den nye, tyske kejser Ferdinand 2. forbund med Spanien og Ligaen under Maximilian af Bayerns ledelse. Slaget ved Det Hvide Bjerg 1620 medførte en tilintetgørelse af lutherdommen i Bøhmen og Mæhren, og under blodig forfølgelse sank den tjekkiske befolkning på kort tid fra 4 mio. til ca. 800.000 - 3,2 mio. blev nedslagtede.

I mellemtiden havde Spanien i 1621 på ny åbnet krig mod Holland, var rykket ind i Schweiz og havde ved et forfærdeligt blodbad for bestandigt tilintetgjort protestantismens forpost mod syd (i byen Veltin).

Trediveårskrigen anden periode (1623-1629)

I krigens anden periode, den nedresachsiske-danske krig (1623-1629), var den allerede blevet almen europæisk. Kardinal de Richelieu, som tog ledelsen i Frankrig, begyndte sin aktion mod huguenotterne. Propagandaen og jesuitterne arbejdede frenetisk. Nedresachsen mobiliserede til forsvar for protestantismen, og Danmark med Christian 4. stillede sig på dets side, men blev besejret og sat ud af spillet ved freden i Lübeck.

Det længe forberedte Restitutionsedikt 1629 blev udfærdiget som en forklaring på den augsburske fred. Men formålet var, under dække af religionsfreden, at rekatolicere de reformerte områder og økonomisk ruinere de fleste af de lutherske. Men i virkeligheden var ediktet kun et forsøg på at ophæve religionsfreden og at udrydde protestantismen, i hvert fald på fastlandet. I Frankrig var huguenotterne besejrede og deres politiske magt brudt ved ediktet 1629.

Tredje periode og afslutning (1630-1648)

Da kom vendepunktet og protestantismens redning ved Tredive-årskrigenes tredje periode, Gustav 2. Adolfs tyske felttog. Det blev Sveriges indsats i verdenshistorien. Gustav 2. Adolf er den vigtigste skikkelse i Lutherdommens ydre historie. Han var kun optaget af den store, fælles evangeliske interesse og søgte overalt at slutte protestanterne sammen. Hans højeste mål var at tilintetgøre modreformationens uforsonlige magter, der også truede Sverige, for derved at gøre sit land til den selvskrevne leder for et protestantisk forbund.

Takket være Gustav 2. Adolfs sejr ved Breitenfeld 1631, og hans felttog gennem Sydtyskland, vendte en stor del af de i de foregående år rekatolicerede lande tilbage til protestantismen. Ved at knytte forbindelse med Frankrig lykkedes det ham af diplomatisk vej at holde landet borte fra afgørelserne i Tyskland og derved forhindre kætterfjenden kardinal de Richelieus planer om en endnu hårdere medfart mod de evangeliske i Frankrig.

Men hele situationen forandredes ved Gustav 2. Adolfs død ved Slaget ved Lützen 1632. I krigens fjerde og sidste fase blev de religiøse grundforudsætninger mere og mere fortrængt til fordel for en politisk magtkamp i Vest- og Nordeuropa mellem svenske, tyske, franske og spanske tropper. Krigen medførte forfærdelige ødelæggelser i Tyskland, der mistede hen ved halvdelen af befolkningen. I 1648 undertegnedes Den Westfalske Fred, og Schweiz og Holland blev anerkendt som uafhængige stater. De retsligt anerkendte protestanter fik nu endelig fuld ligestilling med katolikkerne; de var ikke længere, som under Den Augsburske Fred, kun tilladt som kættere.

Med Den Westfalske Fred sluttede de modreformatoriske bestræbelser i Mellemeuropa dog ikke. Paven erklærede de konfessionelle fredsbestemmelser for ugyldige og holdt derved døren åben for nye, katolske angreb. At det lykkedes katolicismen at vinde Gustav 2. Adolfs datter, dronning Kristina, fik kun en vis moralsk betydning. Hun vedblev at være modstander af de modreformatoriske voldsmetoder.

Modreformationens sidste væbnede angreb.

Protestantismen knuses i Frankrig og valdenserne i Norditalien. (Holmquist s. 415).

I midten af 1670'erne så protestantismen en ny, mørk sky stige op fra horisonten. Siden 1643 havde Anna af Østrig regeret i Frankrig efter sin mand Ludvig 13.'s død. Kardinal Jules Mazarin havde regeret som udenrigsminister efter sin forgænger kardinal de Richelieu's død 1642.

Mazarin var begavet, ambitiøs, snedig, glat og ærgerrig. Da han så, at den sygelige, ubeslutsomme Ludvig 13. ikke havde langt igen, anstrengte han sig for at vinde dronningens tillid. Hun var datter af Filip 3. af Spanien, en forsømt hustru, men samtidig en attraktiv, følsom kvinde. Mazarin havde ikke svært ved at vinde hendes tillid, ja, endog hendes hengivenhed. Efter gemalens død 1643 blev hun regent, og Mazarins stilling som premierminister var sikret.

Men i Frankrig hadede man Mazarin, stolede ikke på ham, og man hånede ham med hans sicilianske oprindelse. Han blev også beskyldt for udsvævelser og hasardspil, og man sagde, at hans magt over den upopulære dronning skyldtes, at han tilfredsstillede hendes umættelige, fysiske passion.

Mazarins kulinariske udsvævelser kostede ham helbredet. Endnu ej fyldt 60 år var han en døende mand. Han plagedes af gigt og galdesten og holdt sig oppe på en diæt bestående af mælk, bouillon, vildt og opium. I 1661 tvang en ildebrand i Louvre den syge Mazarin til at rejse til Vincennes. Her fortsatte han ofte med at holde sammenkomster med Ludvig 14. den Store, den unge konge der var hans gudsøn og elev. Den 3. marts forværredes kardinalens tilstand, og han døde natten til den 8. marts.

Ludvig 14. var nu besat af at ville gennemføre en konges magt inden for alle livets områder. Hans liv som solkonge i al sin pragt overgår selv faraoernes krav på tilbedelse som "*solens søn*". Ludvig 14. krævede at blive hilst som "*solkongen*" på sin trone i paladset i Versailles, 24 kilometer fra Paris.

Han er tilstrækkeligt beskrevet af profane historikere, så han ikke yderligere skal belyses her.

Men huguenotterne betød et minus i hans magtfuldkommenhed, idet de holdt fast ved en religion, som hans majestæt misbilligede, og de adlød ikke hans ønske om underkastelse. Han kom også under indflydelse af Françoise d'Aubigné Maintenon, der blev hans lovlige gemalinde. På grund af sit bigotte væsen var hun huguenotternes farligste modstander.

Ved hendes side stod fra midten af 1670'erne Ludvig 14.'s skriftefader, den højt kultiverede og snu jesuit François de la Chaise (død 1709). Han "*samlede alle tråde*" i sit smukke hjem, der hvor den berømte Pierre la Chaises kirkegård nu har skaffet plads til over 100.000 grave.

Med den grusomme kætterhader Louvois som leder af "*politikken*" voksede forordningerne mod huguenotterne. Akademier og skoler af alle slags blev lukkede. I 1681 begyndte man at anvende det mest berygtede tvangsmiddel, dragonader, for at tvinge de evangeliske til at gå over til katolicismen.

Blandt de legemligt og åndeligt mishandlede huguenotter, der ikke havde noget håb om bedre forhold, blev skinomvendelser talrige. Men alligevel syntes deres åndelige overlegenhed og indflydelse at hindre en virkelig sejr for pavekirken.

I oktober 1685 udfærdigedes Fontainebleau-ediktet, undertegnet af Ludvig 14. selv, hvorved Det Nantiske Edikt ophævedes. Den reformerte bevægelse blev afskaffet i hele Frankrig. Alle evangeliske kirker og skoler skulle ødelægges, alle præster skulle under dødsstraf forlade landet, og alle børn skulle døbes og opdrages katolsk. Der måtte ingen evangeliske forsamlinger holdes, og med trusler om de mest grusomme straffe blev det forbudt alle lægmænd at udvandre. Pengebelønninger blev udlovet til de, der "gik over".

Ediktet blev hilst med jubel i næsten hele Frankrig. Selv Bossuet sang lovsange til Theodosios, denne nye Karl den Store: "*Du har styrket troen og udryddet kætterne; du er den nye Konstantin; det er din regerings værdige bedrift.*" I Wien og Rom jublede man.

Da omvendelsesarbejdet ikke gik hurtigt nok, forlangte munkeordnerne, der deltog, hjælp i form af yderligere voldsforanstaltninger. Således fyldtes galejerne, klostrene, fængslerne og "*de nyomvendtes*" huse med de frygteligste kvaler. Trods alle forbud foregik en hemmelig udvandring hele resten af århundredet. Sandsynligvis undslap adskilligt flere end de antagne 300.000 huguenotter på denne måde, mens tusinde andre blev fanget og henrettede eller deporterede. Man nægtede de døde begravelse, og ligene blev kastet på møddingen til bytte for dyrene.

Uden egentlig væbnet modstand kvaltes protestantismen i Frankrig (som i Italien under Loyola) på en måde, der i omfang og afskyelighed kun har et sidestykke i Europa: Albigensernes/katharernes/kætternes udryddelse i middelalderen (1100-1300-tallet).

Ludvig 14. nøjedes ikke med at ødelægge protestantismen inden for Frankrigs grænser. Valdenserne i Piemontes dale havde fået en frygtelig medfart af de katolske tropper, der søgte vinterkvarter der i 1655. I lang tid havde de fået relativ fred ved de evangeliske magters indgriben.

Da dalens befolkning ikke ville svigte deres tro, fulgte der, efter fransk forbillede, dragonader og til sidst frygtelige massakrer med en tortur der overgik alt, hvad endog katolicismen hidtil havde fundet på i den retning. Alle kirker blev ødelagt.

Uddrag af valdensernes historie (1686)

Giorgio Tourns bog 'You are my witnesses' gengiver valdensernes 800-års historie:

"Der var stor uro i dalene i begyndelsen af 1686, da den valdensiske gudstjeneste blev forbudt, og katolsk barnedåb beordredes for alle børn. Dette blev gennemført den 6. marts ved, at en gudstjeneste blev afbrudt og menighedens børn tvangsdøbt. Delegater fra Schweiz, der kom til Torino, forsøgte at mægle på valdensernes vegne, men uden resultat, hvorved de anså, at kun udvandring til deres land var en mulighed. Den eneste anden mulighed var væbnet modstand, men af hensyn til de mange kvinder og børn rådede man til udvandring for dem, som ønskede at vælge dette. De til-

bageblevne forberedte sig efter en gudstjeneste den 21. marts og afventede fjendens ankomst.

En kombineret fransk Savoyard "*blitzkrieg*" mod de prisgivne valdensere varede kun tre dage. Nogle flygtede op i bjergene, men den 3. maj var det hele dog overstået. Lange kolonner af fanger var opstillet i dalene og opad bjergsiderne i silende regn. De sidste, der gjorde modstand, blev kastet ud over ravinerne eller hængt i de nærmeste træer.

Af de 14.000, som menighederne bestod af før nedslagtningen, døde 2.000, og 8.500 blev fængslet i Piemonte. Af den lille mængde overlevende var det forholdsvis få, der lod sig "*katolicere*".

Men hvad med de fængslede? Efter nogle få dage i opsamlingslejre marcherede de til Torino og 14 andre fængsler. For det meste var det gamle slotte, militærforlægninger og gamle fængsler. Her blev valdenserne nægtet mad og vand, ja, tilmed halm til at ligge på i de fugtige, mørke kældergange. Udmattede af sult og tørst blev de dagligt, fra præsternes side, udsat for konstant pres til at opgive deres tro og blev lovet frihed, hvis de overgik til katolicismen. Menighedens præster og deres familier blev sat i specielle fængsler, hvor man dag og nat forsøgte at knække deres modstand.

Og i Calabrien, et århundrede tidligere, var alle mand med god fysik til salg som rormænd, selv i de kongelige galejer. 2.000 var pakket sammen for at blive transporteret til Venedig, mens andre blev sendt til Frankrig. Statistikken taler sit tydelige sprog om de umenneskelige strabadser om bord. Ud af de 1.400 fra Piemontefængslet overlevede kun 400 efter et par måneder; en anden gruppe på 1.000 fra et fængsel i Torino reduceredes på kort tid til 46.

I januar 1687, et år efter ediktet der førte til valdensernes fængsling, havde det diplomatiske tryk fra Schweiz ført til, at en organiseret udrejse blev ordnet til de protestantiske nabolande.

Her åbner sig nogle af de mest smertefulde sider i valdensernes historie. Den lange march af hundredvis af kvinder, gamle og børn, lige ud af fængslerne, på vandring op gennem bjergene uden fornødenheder i de snedækkede alper. De første af 13 deltagende

grupper forlod landet den 17. januar, den sidste gruppe, som nåede Genève, ankom den 10. marts. Af de 2.700 valdensere, der begyndte vandringer, nåede 2.490 frem til Genève. Andre gik simpelthen tabt undervejs inkl. de børn, der blev kidnappet for at blive opdraget som katolikker. De 46 overlevende fra Torino-fængslet blev modtaget af mennesker, der næsten gik i knæ ved synet af de syge og døende overlevende, som om de allerede var relikvier. Dette var medtroende protestanter, der modtog deres egne martyrer.

De sidste overlevende valdensere i Piemonte var ikke længere en menighed, men en bedrøvelig skare. "*Katolicerede*" var de henvist til at dø på rismarkerne i Vercelli-området, andre blev vandrere der prøvede at nå tilbage til Alperne, mens drengene, der var stjålet fra deres forældre, antagelig ville ende som valetere i uniform.

Selvom schweizerne havde reddet de valdensiske flygtninge fra den sikre død, var de ude af stand til at overtale dem til at slå sig ned for at blive. Om og om igen modsatte de sig tilbud om assimilering til andre dele af landet, og de holdt sig i regionerne nærmest grænsen til hjemlandet. De var dog kun en dråbe i havet af protestanter i eksil. En stadig strøm af forskudte europæere bevægede sig nordpå til de protestantisk dominerede lande for at finde et hjemsted og fredelig sameksistens.

Ud fra brutal erfaring forstod både huguenotter og valdensere, at de fleste af dem, såvel som de øvrige protestanter under Ludvig 14.'s imperialisme, kun kunne forvente at blive reduceret til hudflettede galejsslaver, fastkædede til deres årer.

I juli 1687 mislykkedes et forsøg på at vende hjem og endnu et noget senere. Da en revolution brød ud i England, der bragte Vilhelm 3. af Oranje på tronen, fornyedes de engelske/hollandske relationer i en antifransk bevægelse, som den, århundredet før, antispanske modstand. Som politiker forstod han, at der måtte dæmmes op for den franske imperialisme under Ludvig 14., før al religiøs og politisk frihed ville være frarøvet Holland og England, for derved at fremskynde udryddelsen af protestanterne på verdenskortet. Valdensernes skæbne var igen bundet til Europa, i særdeleshed til England og Holland.

Vilhelm vidste, at et af de svage punkter på Europakortet var Piemonte i Norditalien. Hans forbundskansler var ikke længe om at kontakte valdenserne med tilbud om at åbne et guerillaangreb over Alperne. Ekspeditionens korps bestod af 60 % valdensere, omkring 1.000 mand inkl. læger, officerer og præster.

Den 17. august 1689 begyndte den "*gloriøse hjemvendelse*" over Alperne, en march på næsten 200 kilometer til de valdensiske dale. Den eneste væbnede kamp, med de franske tropper, var i Susadalen om natten den 23. september. Trods store tab fortsatte valdenserne ufortrødent og sejrsvisse. Den katolske befolkning, der havde besat de overgivne områder, flygtede i panik, da de så den fremmede legion nærme sig. Germanascadalen blev befriet uden kamp. Man måtte regruppere sig og tælle tabene, hvilke beløb sig til 30 % af den oprindelige styrke på 1.000 mand.

Efter frigivelsen af den katolsk besatte, tidligere valdensiske kirke holdt deres pastor og kamplæder, Henri Arnaud, en takkegudstjeneste og bebudede, at evangeliet igen skulle forkyndes i det katolske Piemonte, medens Salme 129 med andagt blev sunget af de tilbagevendende.

Men de nærmeste måneder med kulde og hård vinter decimerede yderligere de allierede, og den franske huguenotkommandør opgav alle yderligere forsøg på fremrykning. Der var nu kun 300 valdensere tilbage, og Henri Arnaud overtog selv kommandoen. Han havde personligt været med 24 år tidligere, i 1665, som leder af en lille gruppe. Han organiserede denne lille rest, der næsten var begravet i snemasser, lidende af mangel på proviant og andre fornødheder. Men de overlevede i bjergene frem til foråret.

Den skæbnesvangre dag, 2. maj, oprandt. 4.000 franske tropper var nået frem og opstillet til angreb. Oppe på bjergsiderne hørtes hymnen af Salme 68 runge ned over soldaterne i dalen. Det første, franske angreb skete midt i en forrygende snestorm. Den lille gruppe blev trængt op på en klippeafsats, hvorfra de kun ventede på den sikre død. Men pludselig skete det uventede. Medens de belejrede, franske tropper i løbet af natten tændte lejrbål, lagde en tyk tåge sig over hele bjerglandskabet, hvilket gjorde det muligt for de trængte

valdensere at flygte. Sikker på sejr havde den franske kommandant, de Feuquies, sendt den besked til Paris, at "banditterne" var tilfangetagne. I stedet var de langt uden for rækkevidde.

En anden hændelse, ligeså uforudsigelig, men af endnu større betydning, skete flere dage senere. Den utilregnelige Vittorio Amedeo 2. brød sin alliance med Frankrig og sluttede sig til de engelske og østrigske tropper. Valdenserne var frelst. En ordre udgik om at frigive fanger og præster i Piemonte. De resterende i eksil vendte hjem fra Tyskland og Schweiz. Udmattede, og næsten udryddede, var den "*sidste rest*" mirakuløst reddet.

Naturligvis blev "*det valdensiske spørgsmål*" prioriteret. En protestantisk kirke blev bygget i selve Torino, og i 1694 garanterede et toleranceedikt valdenserne ret til at eksistere og bebo deres tidligere områder, hvor de lever den dag i dag, ja, de har endog bygget en protestantisk/valdensisk kirke i Rom.

Den samlede menighed er dog nærmest stagneret og har siden 1979, med ca. 50.000 medlemmer, sluttet sig til den verdensomspændende engelske/amerikanske metodistkirke, medens en lille menighed endnu findes i Argentina og Uruguay.

Det franske modangreb vendte sig også mod de tyske grænseegne. I 1681 stod Louvois foran Strasbourgs mure og fremtvang byens overgivelse. Allerede næste år kom jesuitterne dertil. I den politiske erobrings spor fulgte den religiøse. Protestanterne mistede deres kirkelige besiddelser og plagedes på alle måder. Fra 1685 gik rekatoliceringen frem med skarpere midler.

Indmarchen i Tyskland 1688 var et led i en modreformatorisk aktion, der omspændte hele Europa. Pave Innocens 11. (1676-1689) virkeliggjorde to store, middelalderlige idealer: Papalismen og kors-togstanken. Overalt forsøgte han at samle de katolske kræfter om at genoprette pavens magt, og han arbejdede ihærdigt på at drive osmannerne ud af Europa.

I juli 1683 blev Wien, den habsburgske hovedstad, det kulturelle midtpunkt under Østrigs guldalder og porten til Centraleuropa, udsat for en enorm, tyrkisk belejring. I august samme år virkede

byen som dømt til undergang. Dens bastioner lå i ruiner, garnisonen var decimeret af dysenteri og kanonild, og forbindelseslinjerne mod Polen truedes af en ungarsk/tyrkisk armé.

Pave Innocens 11. fik mobiliseret konge af Polen Jan 3. Sobieskis hær med over 60.000 polakker og tyskere. De marcherede sydpå, ankom fem dage senere og mødte tyrkerne i en forbitret kamp, som endte med, at de "uovervindelige" osmannere blev drevet tilbage. Sultanens styrker skulle ikke mere true Europa.

Den 12. september 1683, Wiens befrielsesdag, blev også en af pave-dømmets største triumfer, idet den tyrkiske stormagts fremgang definitivt standsedes, og den europæiske kultur blev befriet fra århundredets truende fare. Da de tyrkiske erobringer i Ungarn skridt for skridt blev vundet tilbage, var det nærliggende for den pavetro, habsburgske regering samtidig også at knuse protestantismen, og en streng forfølgelse brød ud mod de evangeliske i Ungarn. Indledningen til det evangeliske Ungarns mange lidelser satte sit præg på den blodige dom i Esperies 1687, hvor en mængde evangeliske blev henrettede på grundlag af falske vidnesbyrd. I ærkebispedømmet Salzburg havde man opdaget en kreds af hemmelige lutheranere, som man midt om vinteren 1685 fordrev i et antal af mere end 1.000, idet man fratog dem deres børn.

Samtidig strakte katolicismen en arm udenom den evangeliske verden yderst mod vest. Lige siden kardinal de Richelieus tid havde jesuitterne udfoldet en så storartet virksomhed i Amerika, at både grundlæggelsen, konsolideringen og udvidelsen af Ny Frankrig for størstedelen kan siges at være deres værk. Indtil 1688 forløb den fransk/katolske kolonisering temmelig uforstyrret. I dette år regnede man med, at Frankrig ejede 80 % af det Nordamerikanske fastland, Spanien 16 % og England kun 4 %. *Således beherskede den katolske kirke størstedelen af Nordamerika* og kunne herved forhindre, at de protestantiske kolonier på østkysten udvidedes ind i landet for mere og mere at omringe det bagfra.

Fra år 1688 begyndte i Amerika den næste 100-årige krig mellem de engelske puritanere og de franske jesuitter og begges indianske forbundsfæller. Krigen førte til sejr for puritanerne og til undertryk-

kelse af katolicismen i de engelske kolonier, og Frankrigs kræfter sygnede hen.

Det var en alvorlig situation for den evangeliske verden. Men 1688 blev, for den modreformatoriske fremrykning, på sin vis lige så skæbnesvanger som 1588 (Armadaens undergang). I begge tilfælde kom afgørelsen fra England. I 1588 gik det ud over Spaniens verdensherredømme, nu i 1688 over Frankrigs. Rygterne om et katolsk komplot, og en planlagt Bartholomæusnat, fremkaldte blodige forfølgelser mod katolikkerne i England. I panikkens forvirring vendte forfølgelserne og gik nu ud over protestanterne. For sidste gang i Englands historie anvendtes bålet som henrettelsesmetode, da en baptistkvinde blev brændt på bål.

I foråret 1680 erklærede Holland og England krig mod Frankrig. Ganske vist sejrede Ludvig 14.'s hære for det meste til lands; men på den verdenshistoriske dag ved La Hougue 1692 tilkæmpede den engelske flåde definitivt herredømmet til søs.

I Amerika begyndte i 1688 den næsten 100-årige krig mellem puritanere og jesuitter og begges indianske forbundsfæller. Krigen førte til sejr for de engelske puritanere og til undertykkelse af katolicismen i de engelske kolonier.

Efter 10 års krig måtte Ludvig 14. ved freden i Risjswijk 1697 se bejlingen på, at hans bestræbelser i retning af europæisk eneherredømme og rekatolicering standsedes. Modreformationen og religionskrigenes tid blev definitivt afløst af det politiske ligevægtssystem. Ved den store verdenskrig i begyndelsen af 1700-tallet fik dette sin politiske stadfæstelse. At dette ingenlunde betød, at de blodige forfølgelser mod de evangeliske ophørte i de katolske lande, skal vi se senere.

De sidste bål var slukkede i det protestantiske England (1688), men i Spanien og Portugal krævede inkquisitionen stadig sine ofre, hvor mennesker blev brændt levende." (W. Keller 2, s. 220).

Wiesenthals beskrivelse af menneskeofringskulten

Trostrubunalerne førte til økonomisk ruin. Spanien og Portugal, de nationer der allerførst havde gjort det dristige spring til opdagelse og erobring af nye verdener, sank ned til betydningsløshed. Ran og krig kunne ikke lægge noget fundament til et varigt verdensherredømme. Flåder, ladet med guld og sølv fra den nye verden, bragte ganske vist uhyre skatte hjem, også for dem der sejlede om Indien og for sølv købte Orientens pragt af silke, smykker, urter og droger (opium bl.a.).

Fra 1503 til 1660 fragtedes spanske galeoner af guld- og sølvbarer til en værdi af omkring 1 mia. \$ fra de amerikanske kolonier. Og alligevel forfaldt landet. De kræfter, der ville have været i stand til at udvikle økonomi, industri og handel, manglede. Mange tusinde jøder og marranere var blevet brændt eller kastet i fængsel, andre var flygtet eller fordrevet fra de lande, som i århundreder havde været deres hjem, og hvor de i sin tid havde oplevet en guldalder. Spanien mistede verdensherredømmet. Fremtiden banede sig vej i andre lande, der hvor marranerne var flygtet hen.

I 1680, 200 år efter inkquisitionens indførelse, blev Madrid atter skueplads for en kæmpemæssig autodafé, afholdt med stor pragt og iværksat til ære for den unge Karl 2.'s bryllup med den franske prinsesse Marie Louise af Orleans, Ludvig 14.'s niece. Diego de Sarmiento, den femogtyvende storinkvisitor efter Torquemada, havde i rundskrivelser opfordret Spaniens tribunaler til at levere samtlige dømte kættere rettidigt til Madrid til den store festlighed. 86 ofre, deriblandt 50 judaiserende marranere, blev ført dertil. Herolder forkyndte den forestående begivenhed for folket.

På en af de store pladser i hovedstaden rejstes kolossale trætribuner til folk, hof og kongelige gæster. Gader og stræder var sorte af mennesker, da den dystre procession satte sig i bevægelse tidligt om morgenen den 30. juli. Forrest i optoget gik kulsviere med hel-lebarder. Efter dem kom ofrenes skare, barfodede, kun iført "sanbenito", en "bodsskjorte" af groft stof, hvorpå der lyste et rødt kors, papirhuer bemalede med djævlemasker og hver med en brændende kærte i hånden. Derefter fulgte inkquisitionens bødelknægte, der

frembar billeder med navne på de afdøde, flygtede kættere, dømt til bål in effigie, og kister med de opgravede ben af ubodfærdige syndere, der døde uden absolution.

En lang række gejstlige munke fra alle ordener samt riddere med kirkebannere og kors gjorde følge. "*Viva la fe*" (troen leve) brølede folket, da optoget nåede retterstedet. Omkring det kongelige par var hele hoffet samlet med kavalerer og damer, blandt dem de høje dignitarer, granderne og den lavere adel. Ingen manglede. Ofrene førtes til bålet. Pludselig skreg en pigestemme hen over pladsen: "*Forbarm jer dronning! Hvordan skal jeg kunne afsværge den tro, jeg har indsuges med modermælken!*" Francisca Nehueyra, en 17-årig marra-nerpige, stirrede fortvivlet hen imod logen til den kongelige brud. Men bruden tav, ceremonien fortsatte. Storinkvisitoren trådte hen til kongen med krucifiks og evangelier og lod ham sværge, at han som sand kristen herskede skånselsløst, ville tilintetgøre kirkens fjender og altid bistå den hellige inkquisition.

Karl 2. aflagde eden, og det samme gjorde derefter dignitarerne, ridderne og byens repræsentanter. "*Amen*", mumlede mængden. Dommene blev oplæst, straffene bekendtgjort, fuldbyrdelsen kunne begynde. Kongen fik en fakkel i hånden, han satte ild til bålet.

Flammerne blussede til ud på aftenen, røgen sendte lugt af brændt menneskekød indover byen. Helt til slutningen, lige til det sidste offer var forkullet, overværede konge, dronning og følge eksekutionen. 18 marranere døde i ilden, deriblandt en 60-årig enke med sine to døtre og en svigersøn samt to andre kvinder, den ene kun 30 år gammel. Mændene var mellem 27 og 38 år, jævne folk, tobaksspindere, guldarbejdere og handlende.

Den franske hofdame d'Aulnay skrev: "Det mod, hvormed jøderne gik i døden, vakte almindelig undren; nogle styrtede sig selv i flammerne, andre lod først deres hænder, så deres fødder brænde og udholdt alt med en standhaftighed, der endog forbløffede kongen og fik ham til at ytre sin beklagelse over, at "*sjæle af en sådan ubøjelighed skyede troens sande lys.*" Markisen af Villars skrev til sin mand i Frankrig: "Det var et gruopvækkende syn. De grusomheder, man begik ved henrettelsen af disse ulykkelige, trodser enhver be-

skrivelse. Kun lægeerklæring om en alvorlig sygdom kunne fritage en fra forpligtelsen til at overvære autodaféen; uden en sådan risikerede man at blive mistænkt for kætteri. Man tog endda anstød af, at jeg ikke viste begejstring over det skete.”

Begyndelsen til den sorte slavehandel med pavens velsignelse

Araberne havde indfanget og handlet med afrikanske slaver gennem hele middelalderen. Med europæernes ankomst til Afrika begyndte en storstilet menneskehandel. Det portugisiske kongehus var slavehandelens europæiske pioner. Den 18. juni 1452 udstedte pave Nicolaus 5. (1447–1455) autorisation til kongen af Portugal om at føre krig langs den afrikanske vest- og østkyst, plyndre og føre ”de vantro” til evigt slaveri - ”in perpetuam servitudinem”.

Forfatteren Gomez Eannes de Azurara skildrer en aktion på torvet i Lagos på Elfenbenskysten: ”Af og til så de på hinanden, medens nogle hulkede jammerligt og vendte blikket højt råbende mod himmelen, som om de påkaldte alle magter til hjælp i deres nød. Andre slog palmegrene i ansigtet og kastede sig til jorden, atter andre istemte en monoton klagesang. Den udtrykte deres smerte og sorg, selvom man ikke forstod ordene.” ”En søn prøver at slippe over til sin gamle far, som står i en anden afdeling. En mor favner sine børn og kaster sig med dem til jorden uden at ænse, at hun slår sig”, noterer forfatteren.

Lignende scener udspillede i tusindvis fra midten af 1400-tallet, medens europæerne gjorde jorden underdanig. Også Danmark involveredes. I 1699 afgik Christianus Quintus med 295 slaver og 254 slavinder, og i 1700 bragte Fridericus Quatus 542 ulykkelige til Sankt Thomas i Vestindien. Skibet Cronprinzen kom 25. maj 1705 til Christiansborg, den danske by på Elfenbenskysten, og fik stuvet 460 mænd og 360 kvinder i lasten. Kopper raserede om bord og ødelagde en del af ”lasten”. Hvor mange vides ikke, for ved øen Principe i Guineabugten udbrød brand i skibets krudtkammer. Der var fem overlevende.

Med brændevinen, også brugt som betalingsmiddel for slaver, fuldendtes den demoralisering og nedbrydning af afrikanske kulturer, der var slavehandelens forudsætning. Spiritusafhængige fædre solgte eller pantsatte koner og børn for brændevin. Den danske slavehandler L.F. Rømer beretter om en høvding, der med sit hof "*drak flere tusinde slaver op*" om året. De danske slaveskibe på 1700-tallet medbragte gerne 30.000-40.000 potter brændevin fra København til Guldkysten.

Slavehandelen var ikke almindeligt samtaleemne i Danmark, hverken i dens første periode eller i den senere såkaldte storhedstid på Guldkysten. Kompagniets folk fik pålagt tavshed om deres iagttagelser, handelen var ikke nem at retfærdiggøre. Den almindelige betegnelse for slaver var det neutrale "*Wahre*".

Dobbeltmoralen lå i, at det lutheranske, evangeliske, danske folk også viste missionæriver for de sorte på den afrikanske kyst. Frederik 4. (1671-1730) blev, efter to gange at have begået bigami foruden at have holdt sig med flere elskerinder, i sine sidste år grebet af pietismen. Han støttede Hans Egede i Grønland og indførte kirketvang. Han sendte også to tyske missionærer med skibet "*Sophie Hedvig*" til Tranquebar. Dette udslag af Frederik 4.'s fromhed vakte forfærdelse, først i kompagniets direktion, senere i den danske ledelse i Tranquebar.

Med gejstlige havde man haft blandede erfaringer i Tranquebar. Præsterne, Christen Pedersen Storm og Niels Andersen Udbyneder, der huserede i kolonien samtidig, huskedes endnu. Deres drikfældighed var sagnomspunden og spredte rædsel vidt omkring på grund af mishandlinger, voldtægt, ja, endog drab. Hr. Niels, hvis galskab havde kostet to kvinder livet, landsforvistes og blev sat i land på Ceylon. Hr. Christen blev syet ind i en sæk med tunge sten og sænket i havet nord for Dansborg.

Men for de to missionærer, uddannede i pietismens højborg i Halle nord for Leipzig med det nyoprettede, protestantiske universitet (1694) og egen domkirke, var sagen en anden. De røgtede deres kald med ydmyghed, lærte sig med stor grundighed portugisisk og tamil og begyndte at undervise. I 1707 blev de første medlemmer af

menigheden døbt. Frederik 4. befalede, at omvendte slaver skulle frigives. Med denne befaling, der øgede søgningen til missions-skolen betydeligt, måtte Tranquebars hvide overklasse (dansk koloni 1620-1845 i delstaten Madras, Indien) se grundlaget for deres tilværelse blive tilintetgjort. Man tryglede direktionen om at få befalingen omstødt. Kommandanten erklærede, at han ikke i nogle af døgnets 24 timer kunne vide sig sikker mod oprør fra denne geme-ne mand. En voldsom bekæmpelse af missionærerne satte ind. Man holdt endog den ene Ziegenbalg fængslet uden dom i fire måneder. Men modstanderne kom til kort. Kongen mente, at "*de gode forret-ninger*" nok kunne trives sammen på dette sted. Det viste sig, at han havde ret!

Fra Sankt Thomas anbefalede guvernementet at lægge større vægt på slavetransporterne. "*Kun en rigelig tilførsel af slaver kan bringe handelen og sukkerplantagerne på fode*", skrev man ved 1700-tallets begyndelse til København. 77 plantager, ud af de 167 private, dyrkede udelukkende sukker, 28 havde sukkermøller og 11 havde destillationsværker til fremstilling af rom. Den blanke (hvide) befolkning bestod i alt af 524, antallet af slaver (sorte) var næste ti gange så stort = 4.505. På den nyopdyrkede Sankt Jan var der i 1733-1787 slaver fordelt på 109 plantager. Antallet af hvide var 208. Der havde længe været uro på Sankt Jan. I 1725 var høsten slået fejl, og planta-geejereren havde ladet mange slaver dø af sult; end ikke slave-henrettelser havde kunnet genoprette ro og orden. Straffereglerne blev skærpede. Bortløbne slaver blev indfangede og torterede for øjnene af de øvrige. Guvernør Philip Gardelins plakat 1733, der tre gange om året forkyndtes ved trommeslagning og oplæsning på kreolsk, havde 14 paragraffer om afstrafning:

1. Bortløbne negre skulle tre gange knibes med gloende jern og derefter hænges.
2. Medskyldige i et komplot skulle miste et øre og have 150 slag.
3. Medskyldige, der afslørede, skulle brændmærkes i panden og prygles med 100 slag.

9. Den neger, der løftede sin hånd mod en "blance" eller truede ham, skulle uden nåde knibes tre gange med gloende jern og derefter hænges.
14. Den neger, hvor det kunne bevises, han havde haft i sinde at forgive nogen, skulle tre gange knibes med gloende jern, derefter radbrækkes og lægges levende på stejle.

(Dvs. at en falsk anklage kunne fremtvinge "*bevis*" under tortur, nøjagtig som under inkquisitionen). Men den havde jo allerede eksisteret i Vestindien i 200 år, da Columbus og Cortes ankom i slutningen af 1400-tallet, og var blevet praktiseret både på negre, jøder og kættere; først af dominikanermunkene og fra midten af 1500-tallet af jesuitterne *med stor nidkærhed*. Disse danske love var gældende næsten indtil år 1800.

Den 23. november 1733, knapt to måneder efter indførelsen af dette rædselsregime i "*protestantisk*" regi, men præget af den almene, katolske praksis på besiddelserne i Caribien, samledes en hemmelig oprørsledelse. Den bestod af aquamuhøvdingen, konge Juni, hans stammefæller, Claes og Kanta, og i alt 100 kompagnislaver. En skare forvildet udseende mennesker blev ført ind i rådsalen under et borgermøde i Charlotte Amalia. Jan Gabriel fra fortet på Sankt Jan vaklede frem og rakte guvernør Philip Gardelin et brev. Mens opstandelsen bredte sig, læste han: "Med bedrøvelse lade vi Eder vide den ulykke, at Compagniets, Suhms, Hendriksens, Soedtmanns og Peter Krugers negre have indtaget fortet og har slået alle folkene ihjel ... Vi stå alle i livsfare ..."

Revolten blev gennemført med stor præcision. En lille styrke overmandede de få fortsoldater og affyrede tre kanonskud. Det var signalet til øens borgervæbning om at møde på fortet. Mens de var på vej, gik to oprørspatrujer systematisk fra plantage til plantage og udryddede de ubeskyttede kvinder og børn. En lille undsætningsstyrke fra Sankt Thomas genindtog fortet. Alligevel var Sankt Jan stort set behersket af oprørerne i fem måneder, indtil en fransk undsætningsstyrke den 24. april 1734 nåede frem.

Udrensningssaktionen varede i en måned. Oprørernes hovedstyrke blev fundet i Newfoundland Bay. Mænd og kvinder havde dræbt sig

selv og ødelagt deres våben (en gentagelse af de 960 selvmord i det jødiske Masada (73 e.Kr.) under den romerske belejring).

Af "*psykologiske årsager*" lod den franske general de Longueville fire fanger brænde levende. Fem andre blev kastet på bålet i Charlotte Amalia under festlighederne for generalen. En halv snes overlevende blev radbrækkede og levende lagt på stejle. De sidste 16 oprørere lokkede man frem fra deres skjul med list: Sergent Didrik Oettingen fra fortet lovede dem frit lejde, og da de viste sig, blev de ført til Sankt Thomas og "*henrettede på adskillige måder*".

Men langt de fleste oprørere havde taget deres eget liv. Det var det strafferetslige problem, den danske ledelse måtte leve med under hele slaveriets periode: Slaverne frygtede ikke døden. De mente, de kom tilbage til deres eget land. "*Mij dodte, mij loppe in myn lande*", sagde de på deres eget hjælpesprog kreolsk, nogle havde måske også et andet fædreland i tankerne – det himmelske fædreland. (Hebr. 11, 11).

Når det portugisiske slavefort på Zanzibar, ud for Tanzania, blev vist i forbindelse med Bill og Hillary Clintons besøg i vor tid, fornemmede man uhyggen ved dette rædselsforts opsamling af slaver gennem flere århundreder. Close-up'et af den smalle åbning i muren og udgangen fra fortet til de ankomne slaveskibe gav ekko af de tavse skrig og den bundløse fortvivlelse, der omgav de sammenstuede, sammenlængede ulykkelige. Over udgangen kunne der have stået det samme som på djævløen i fransk Guinea: "*Lad håbet fare*" – bunden af menneskelig grusomhed.

Men Skriften har et eftermæle:

"... Hvor er dog Bøddlen stille, Tvangshuset tyst! Herren har brudt de gudløses Stok, Herskernes Kæp, som slog i vrede Folkeslag, Slag i Slag, og tvang i harme Folk med skånselsløs Tvang." (Es. 14. 4-6; 7-15 ff.).

"Ser man dig, stirrer man på dig med undrende Blikke: "Er det ham, som fik Jorden til at bæve, Riger til at skælve, ham som gjorde Verden til Ørk og jævnedes Byer, ikke gav Fangerne fri til at drage mod Hjemmet?" (Es. 14, 16-17).

Hvor er han nu, der er tavst som Graven?

1700-tallets begyndelse i Europa

Spændingen mellem Ludvig 14. og pavedømmet skærpedes. Mere skæbnesvanger var den jesuitiske indflydelse ved hoffet. Jesuitterne havde fået magten over både den svage og politisk altid uheldige pave Clemens 11. (1700-1721) samt den aldrende, franske konge. Paven krævede fuld underkastelse, også i saglige spørgsmål; og Ludvig 14. stillede statens magtmidler til rådighed for at gennemtvinge pavelige afgørelser. Således syntes det middelalderlige forhold mellem stat og kirke (katolskt) at være genoprettet. Men Ludvig 14.'s nye, jesuitiske skriftefader fik kongen til at tvinge den tøvende Clemens 11. til en definitiv afgørelse. I november 1713 kom da bullen "Unegenitus", der er blevet en af de mest skæbnesvangre i pavedømmets historie. Her fordømmes 101 sætninger fra Quesnels Nye Testamente som kætteri. Flere af disse sætninger findes ordret hos Paulus eller Augustin. Her blev Augustin officielt dømt ud af den katolske kirke til fordel for semipelagianismen.

Ludvig 14. syntes at have nået sit mål: *En Gud, en konge, en tro*. De indbyrdes rette bevægelser, ofte uenige, men mod papalismen og jesuitismen inden for den katolske kirke, havde alle fået samme skæbne: At blive hæmmet eller tilintetgjort ved jesuitternes magt og pavedømmets afmagt.

Den krise, jesuitternes herredømme havde fremkaldt, viste sig måske mest ødelæggende i "den store, katolske missionsverden". Dominikanerne, og andre missionærer inden for katolicismen, havde både i Indien og Kina opponeret mod jesuitternes missionsmetoder. Pave Clemens 11. sendte i 1703 en kardinal til Kina for at afskaffe jesuitternes misbrug. Disse ville ikke uden videre bøje sig, men appellerede til kejser Schingtu. Han betragtede pavens afgørelse som en indgriben i Kinas indre forhold; den pavelige legat blev til sidst fængslet, og nye pavelige sendebud afvist med hån. Den indbyrdes katolske krig rystede hele grundlaget for dens mission og lammede dens nidkærhed. De hedenske fyrster havde ikke længere nogen interesse i denne mission, i særdeleshed fordi de evangeliske

magter begyndte at indtage den førende stilling i koloniseringsarbejdet.

Japan havde allerede under den blodige forfølgelse 1637-1649 vendt sig mod de katolske kristne, med hollandsk hjælp nedhugget 40.000 kristne og udfærdiget forbud mod al kristendom i landet. Til sidst fulgte Kina efter. I 1718 blev alle missionærer fordrevet, undtagen jesuitterne, og nogle få år efter blev kristendommen fuldstændig forbudt. Derved brød hele det store, katolske missionsarbejde i Østasien sammen, forårsaget af jesuitternes intrigante indflydelse og magtbegær.

Størst opmærksomhed vakte dog religionsforfølgelserne i Frankrig. En rest af huguenotterne var blevet tilbage her, særlig blandt cevennernes landbefolkning. Da den aldrende Ludvig 14. ville "*omvende*" denne rest med magt, udbrød i 1702 Camisardkrigen (navnet efter huguenotternes dragt, *camise* = skjorte), 3.000 camiseklædte huguenotter gav de kongelige tropper nok at bestille i flere år. Under denne krig førte den religiøse ophidselse til ekstatiske fænomener såsom tungetale, virkelige tilfælde af telepati og profetiske forudsigelser. Den unge leder Cavalier (død 1740) viste sig at være profet. Til sidst måtte man søge at bringe camisardernes modstand til ophør gennem forhandlinger; den diplomatiske, uskoledede Cavalier blev ført bag lyset, nedlagde våbnene og gik i engelsk tjeneste. Camisardprofeterne udvandrede, trods grænsespærringen, og udbredte deres sværmeriske mystik over den protestantiske verden.

Den evangeliske kirke i Frankrig var således på vej til ganske at opløses, da den blev reddet af huguenotten Antoine Court (1696-1760). Med uforligneligt mod gennemrejste han, under stadig livsfare, Sydfrankrig, prædikede og holdt møder, og i den "store" konges dødsår lykkedes det for ham at puste nyt liv i den kirke, som kongen frem for alt havde ønsket at tilintetgøre. I 1715 holdtes der nemlig for første gang siden midten af 1600-tallet en huguenotisk synode bestående af præster og lægmænd. Den holdtes i et afsides stenbrud i "*ørkenen*" nær ved Nîmes. Det hjalp ikke, at Ludvig 14.'s regeringer, under påvirkning af de katolske biskopper, fortsatte forfølgelserne, og i 1724 blev det mest grusomme edikt, der nogen

sinde er rettet mod de franske protestanter, udfærdiget. Antoine Court kunne man ikke fange; han flygtede i 1729 til Schweiz og oprettede der et præsteseminarium for "*ørkenens kirke*".

I Frankrig fortsattes hans værk snart med held af Paul Rabaut (død 1794), "*ørkenens*" dristigste og mest indflydelsesrige præst. I 40 år holdt han sammen på de forfulgte, stadig jaget som et vildt dyr, men aldrig fanget. Han gav den franske reformerte kirke stor fasthed og ro og ledede med klogt mådehold den nye Camisard-krig. I 1740'erne følte denne kirke sig stærk nok, på trods af alle lovens forbud, til at træde frem for offentligheden med sine gudstjenester.

Samtidig kom en anden endnu stærkere reaktion mod den katolske voldspolitik. Da Schlesien i 1740 gik over fra Østrig til Preussen, og da dette kongerige trådte frem som en ny, protestantisk stormagt i Europa, samtidig med at den lange kolonikrig om Nordamerika væsentligst bragte dette fastland over på engelske hænder, flyttedes "*det politiske tyngdepunkt*" på afgørende måde fra "*den katolske til den protestantiske verden*". Ikke mindre skæbnesvangert for den katolske kirkes fremtidige udvidelsesbestrebelse blev det, at det russiske rige med dets "*ortodokse*" kirke nu begyndte at træde frem som en europæisk magtfaktor.

Jødernes historie på 1700-tallet

(s. 231; Maria Theresias edikt s. 241)

Medens de jødiske emigranter etablerede sig i Nieuw Amsterdam, i det der skulle blive verdens største menighed i New York - eller Jew York som byen også kaldtes - var livsvilkårene i Europa ganske anderledes, undtaget de få, privilegerede "*hofføder*" i Tyskland og Østrig. Efter Trediveårskrigen 1618-1648, der splittede det tyske rige op i mange, små lande, blev "*hofføderne*" en almen kendt institution. Man traf "*hoffaktorer*", som de kaldtes, overalt, hos konger og hertuger, verdslige og gejstlige, herskere, ærkebiskopper og biskopper, også i stater hvor jøder ellers ikke var tålt.

Det var ikke på grund af tolerance. Det var et presserende pengebehov og de nyvakte, merkantile interesser, der bevirkede, at jøder

blev kaldt til hofferne. Man tog dem med på råd som eksperter, gjorde brug af såvel deres erfaring og dygtighed i finansspørgsmål som deres evne til at løse mange andre vanskelige opgaver. I krigstid var de uerstattelige som leverandører til hæren, i fredstid var hofjøden værdifuld som forvalter af finanserne. Han skaffede midlerne til statshusholdningen, når der skulle rejses lån, sørges for råstoffer til ny fabrikation, oprettes fabrikker, eller der skulle opdrives smykker og juveler til hoffernes foretrukne og maitresser.

For disse begunstigede jøder indtrådte der en meget stor forandring. De behøvede ikke længere at bo i jødegaden eller bære jødemærket. Mange blev rige og boede i prægtige bygninger, og de fik titler og æresbevisninger. Men det var de sjældne undtagelser. Det var ikke en tryk lykke, der tilsmilede hofjøderne. De var ubeskyttede og prisgivet enhver vilkårlighed. Deres ejendomme kunne, under et eller andet påskud, tages fra dem eller deres arvinger, de kunne blive sat fast, drevet på flugt eller som *Jud Suss* ofret for at aflede folkets harme mod et helt system.

I 1684 slog Oppenheimer sig ned i Wien og flyttede ind i et hus på Peterspladsen. Han blev hovedbankier ved det kejserlige hof og blev i kraft af sine forbavsende evner Tysklands førende, uundværlige finansmand: *Et finansgeni af første rang*. Og dog skulle Samuel Oppenheimers usædvanlige indsats for det krigsførende Østrigs økonomi ikke hjælpe ham noget.

Hen imod slutningen af 1692 beløb statskassens gæld til Oppenheimer sig til over 2 mio. gylden. Fra dette tidspunkt blev alle mulige intriger sat i gang mod den "*kejserlige faktor*". Han blev arresteret den ene gang efter den anden. I 1701 opstod der optøjer imod ham som "*krigsprofitmager*"; mængden stormede Oppenheimers hus og plyndrede det, slog indboet sønder og sammen og tilintetgjorde forretningsbøgerne. De to hovedansvarlige blev hængt på kejserens befaling - endnu havde han brug for den jødiske bankier.

I 1701 skyldte statskassen ham 6,2 mio. gylden. To år senere døde Oppenheimer. Den formue, hans søn arvede, bestod af bundter af gældsbeviser. Men statskassen betalte ikke. Da arvingen dristede sig til at anlægge sag, erklærede man bankhuset Oppenheimers

dødsbo konkurs. Hundreder af jøder var impliceret, for manges vedkommende betød det ruin. Der opstod finanskrise, den bredte sig som ringe i vandet, især i Frankfurt am Main, for hvorfra havde Oppenheimer fået disse kæmpesummer, han stillede til disposition for Østrig? Ikke af egen lomme. Pengene stammede fra utallige mellemstore og endog små, jødiske finansieringsselskaber. Wiens fremturen, der førte til finanskrise, står som det store eksempel. Handlingsforløbet gentog sig andre steder. "Hovedårsagen til de jødiske konkurser", skrev Wilhelm Treue, "var gang på gang de fyrstelige debitorer og øvrighedens betalingsrestancer og insolvens."

En slægtning til Oppenheimer - Joseph Suss Oppenheimer - blev en stor finansmand ved hoffet i Württemberg. Han foranledigede, at handel med salt, peber, vin og tobak blev fyrstens monopol, hvorved statskassen fik betragtelige summer. Men hans metoder var for moderne og derfor upopulære. Han kom i klemme mellem det begyndende enevælde samt det forældede stænderstyre og blev skydeskive for hadet. Først da hans velynder, hertugen, var død, vovede man åbent at angribe ham. Han blev arresteret og sat i fængsel. Oppenheimer blev spændt på pinebænken og torteret, indtil han tilstod at være skyldig i alle syv dødssynder. Han blev dømt til henrettelse ved hængning. Da dommen var forkyndt, blev han opfordret til at blive kristen. "*Jeg vil dø som jøde*", svarede han, "*jeg falder som offer for vold og uretfærdighed.*" Joseph Suss Oppenheimer døde 1738 i galgen i overværelse af en stor tilskuermængde. Hans sidste ord "*Hør Israel, Herren vor Gud*" druknede i folkets skrål. Efter hans henrettelse fordrev Stuttgart på ny alle jøder, der i mellemtiden igen havde bosat sig der.

Da de kristne købmænd i 1772 i et klageskrift i ramme alvor forelagde den nye kejser Karl 6., at "dersom jøderne ikke helt blev fjernet fra byen, måtte borgerne gribe til tiggerstaven", fandt købmændene gehør hos ham. Han befalede, at jødernes antal i hovedstaden skulle reduceres betydeligt. Der indledtes en regulær jagt på alle "ikke-privilegerede" på gader og i forretninger. De jødiske boliger blev ustandseligt "*visiteret*". Man satte alle, der ikke havde officiel opholdstilladelse, på porten. Nye kejserlige "jødebestemmelser" ramte i al deres hårdhed snart også de "tolererede". For fremtiden

måtte kun én søn i hver familie – den ældste – gifte sig. Havde en tolereret jøde jødiske ansatte i sin forretning, blev disses koner og børn nægtet opholdstilladelse i Wien.

Snart fulgte flere love, der havde til hensigt at reducere jøderne i de tættest befolkede lande ved at hindre den naturlige formering. Kejserlige ordrer for Bøhmen og Mæhren, udstedt 1726 og 1727, bestemte, at kun en mandlig efterkommer i hver familie måtte indgå ægteskab, kun han havde boligret, og alle hans søskende skulle forlade landet. Dette tvang tusinde til at give afkald på giftermål, til at udvandre eller til at indgå hemmeligt ægteskab. Samtidig ordnedes "*separation*": Jøderne blev forvist fra alle kristne bydele samt fra den katolske kirkes nærhed.

Efter Karl 6.'s død blev det værre endnu under hans datter og efterfølger Maria Theresia (1740-1780). Kejserinden lod først og fremmest sin vrede over krigenes ulykkelige udfald gå ud over Bøhmens jøder. Rygter om højforræderisk adfærd gav hende påskud til at fare frem imod dem. Tilfældet ville, at jødekwarteret under et bombardement af byen ikke havde fået en eneste træffer.

Så snart preusserne drog bort, blev jødebyen alvorligt "*irettesat*". Den 26. november 1744 trængte østrigske og ungarske soldater, sammen med folk fra Prag, ind i jødernes huse og myrdede og plyndrede. Udskejelserne varede to dage. Maria Theresia drog ikke nogen til ansvar. Tværtimod. Den 18. december 1744 undertegnede hun, uden først at have hørt de bøhmiske statholderes mening, et dekret: "Vi har af forskellige og bevægende højst vægtige årsager fattet den allerhøjeste beslutning, at ingen jøder mere skal være tålt i vort arvekongerige Bæhheimb. Alle jøder skal forlade Prag inden en måned, og inden udgangen af juni 1745 skal de, og alle Bøhmens andre jøder, forlade landet for altid. De, som måtte modsætte sig dette, skal "*udvises med militærets hånd*". Statholderne prøvede at standse ulykken. Kejserinden svarede overhovedet ikke. Ved et nyt forsøg gav hun, allernådigst, en måneds respit.

I de sidste dage af februar begyndte det sørgelige skuespil. Over 10.000 jøder fra Prag drog i lange kolonner ud ad den bøhmiske hovedstads porte. Rektoren for universitetet skrev: "Det var skræk-

keligt at se, hvorledes dette folk drog af sted med børn og syge i bidende kulde." Og statholderens officielle rapport noterer: "To tusinde, deriblandt menighedens repræsentanter, mangler ved udtoget. De bliver holdt tilbage, indtil alle udestående skatter og afgifter er fuldt udlignet - et hundrede og tres tusinde gylden."

Da summen var skaffet, slog afskedens time også for dem. Endnu en gang samledes de i gudshusene, besøgte deres grave og tiltrådte så marchen ud i forvisningen. Dødens stilhed hvilede over jødebyens øde gader og huse. "De ældste fra denne jødeby", oplyste rapporten, "har ikke uden den største hjertesorg og bedrøvelse overgivet nøglerne til deres synagoger, rådhus og deputationskontor og har - med tårer og veklager - tiltrådt emigrationen fra byen den 31. marts 1745." I tre lange år flakkede de bøhmiske jøder rundt i landet, rådvilde, for hvor skulle de gå hen? Imidlertid havde udvisningsordren også nået jøderne i Mæhren, anordnet af Maria Theresia i begyndelsen af 1745.

Ansete jøder i London, Amsterdam og København gik til deres regeringer, de bad om protest mod dette barbari. Dette bragte den jødefjendtlige Maria Theresia til fornuft. I september 1748 - fire år efter udvisningsdekretet - fornyede hun de fordrevnes opholdstilladelse i Bøhmen og Mæhren for to år.

Men i Wien, hvor der i 1752 kun var 452 tilhængere af den mosaiske tro, gav hun i 1753 og 1764 sin vrede luft gennem nye "jødeordrer", hvis påbud mindede om den mørkeste middelalder. Alle jøder skulle gå med et gult stofbind om hatten, og ingen gift mand måtte rage sit skæg. På jødiske fabrikker måtte der udelukkende ansættes kristne arbejdere. "Jeg kender ingen værre pest i staten end denne nation ...", skrev Maria Theresia 1777 i margenen på dokumentet, "derfor skal den holdes borte herfra og formindskes så meget som muligt."

Historiens gang ville, at antallet af jøder bosat i det østrigske monarki pludselig fordobledes ved en anden begivenhed under denne herskerinde, der var sine jødiske undersåtter så fjendtlighedsindet. Polens første deling i 1772, hvorved Østrig anerkendte provinsen Galicien, tilførte monarkiet 150.000 jøder ... (fort. s. 251).

Oplysningens egenart og værdi

(Holmquist II, s. 494)

Medens metodismen førte kamp for at vinde England, og vækkelsen begyndte sin gang ud over det evangeliske Nordamerika, gik det tilbage for pietismen på det europæiske fastland. Den havde et pessimistisk syn på verden og afsondrede sig gerne fra det kirkelige liv i små, sluttede kredse og fik derfor ikke rigtig hold i de bredere lag.

Fra 1740'erne overtog en ny retning ledelsen, også inden for kirkens og teologiens verden. Denne retning gik almindeligvis under navnet "*Oplysningen*". Oplysningen var ikke en speciel religiøs retning, men en verdslig kulturbevægelse, der indbefattede alle livets områder. I en vis forstand var den en fortsættelse af renæssancen, med dens kulturelle interesse. I virkeligheden bestræbte den sig på at løsrive livet fra den kirkelige og religiøse bestemthed. I stor udstrækning begyndte den sekularisering af samfundet, der er blevet fortsat siden da. Oplysningen havde Reformationens befrielsesværk og den protestantiske, videnskabelige forskning som forudsætning. Den tilhørte den linje, der tog udgangspunkt i Luthers krav om frit at få lov til at søge sandheden og følge sin overbevisning, uden at være bundet af kirkelig autoritet.

Fornuften blev løsningen. Den skulle bruges alsidigt. Den skulle bruges frit. Oplysningen blev, for at citere Kantmenneskene, udtræden af umyndighedsperioden. Det gjaldt om ikke at lade sig binde af gamle læresætninger og fordomme, men blot at tro, hvad man kunne fatte med sin forstand. Fornuften skulle bruges til menneskenes velfærd og gavn. Interessen samlede sig om det, der var praktisk nyttigt og om det filantropiske. Ved siden af fornufttroen stod velfærdsmoralen som Oplysningens særlige kendetegn.

En mærkelig optimisme prægede Oplysningen. Forskelligheden fra den åndsaristokratiske renæssance trådte tydeligst frem i iveren for at sprede kundskaber i de bredere lag. Også på dette punkt viste den sig som et barn af Reformationen. I sit kulturelle arbejde benyt-

tede den sig særligt af en ny form: Populære *encyklopædier* samt tidsskrifter og aviser.

Pressen nåede nu frem til stillingen som verdensmagt. Hermed opstod der en ny social deling af samfundet: De dannede avislæsere, der tænkte moderne, og den udannede klasse, som bevægede sig i de gamle tankebaner. Denne samfundsspaltning fik skæbnesvanger betydning, også inden for religionens verden.

Da man satte det som sit mål at gøre menneskene lykkeligere, formildedes mangan gammel hårdhed og grusomhed (den katolske). Retten blev mere human, fængslerne forbedredes, og tortur blev med tiden endelig afskaffet. Fattigplejen blev mere menneskelig, og velgørenheden kom mere til at svare til sit formål. Tiden var i det hele taget behersket af iver med hensyn til forbedringer, alt skulle reformeres. Frem for alt fuldbyrdede Oplysningen kravet om religiøs tolerance, men noget afgørende gennembrud opstod ikke i denne periode.

Blandt encyklopædisterne præsidereede Voltaire og tidens filosoffer, fritænkerne, der latterliggjorde katolicismens indskrænkethed og fordømmelse af oplysning til masserne, som de i 1.200 år havde undertrykt og udnyttet. Desværre medførte foragten for katolicismen med tiden også foragt for den kristne religion i det hele taget, man skulle ikke tro, men vide; således som det stadigvæk i vore dage lyder i socialdemokratiske og kommunistiske kredse.

Således blev oplysningsånden ugunstig for hedningemissionen, der uddøde i næsten hele den evangeliske verden, da den manglede en fast, bærende organisation i hjemlandene. Oplysningens arbejde for bedre indsigt og tænkemåde fik stor betydning i kampen mod trolldom og overtro. Teologien fik vigtige, nye impulser, som vi senere skal vende tilbage til.

Dog blev Oplysningen en voksende fare for det dybere, kristne liv. Modviljen mod al dogmatisme nedbrød fastheden i dens religiøse anskuelse og flyttede tyngdepunktet fra det religiøse til det moralske; en mere åndsforladt moralisme blev tidens løsen. Lyksaligheden her på jord blev religionens mål.

Under fornuftens herredømme var det forbi med den religiøse begejstring, vækkelsesbevægelserne og det kristelige menighedsarbejde, der senere blev de nye politiske retningers (kommunismens, socialismens) værktøj: "Velgørenhed for masserne - arbejdernes krav på velstand - ikke på velgørenhed."

Bøn, altergang, bibellæsning og salmedigtning blev svækket eller døde helt ud. Man så ikke det, der lå ud over den jævne fornufts vej. I den overfladiske optimisme havde man ikke anelse om det ondes dyb, forstod ikke syndens magt og menneskets trang til at blive befriet derfra. Derfor kunne Oplysningens kristendom ikke blive syndsforladelsens religion. Den moralske forkyndelse blev mere og mere magtesløs; sædeligheden sank dybt. Livets friske kilde spring udtørredes, og en religiøs ørkenvandring syntes til sidst at tage sin begyndelse.

Det var derfor Lissabons ødelæggelse, ved et stort jordskælv i 1755, virkede rystende på Oplysningens forkæmpere, bl.a. Voltaire og Kant. Man havde en optimistisk tro på, at øget kundskab og fornuftig tankegang ville gøre menneskene bedre og lykkeligere og skabe almindelig velstand. Derfor havde man sat alt ind på "oplysning som universalmiddel".

Lissabons ødelæggelse ved jordskælv 1755

Den 1. november 1755 var allehelgensdag i Lissabon, Portugals hovedstad og største havneby. Tusindvis af mennesker trængtes i byens mange kirker for at fejre helligdagen, og tusindvis døde på kirkebænkene kort før kl. 11.00, da byen blev lagt i ruiner af en serie jordskælv. Katedralens hvælving styrtede sammen, kirkemurene ligeledes, og byen blev hærget af brande, de fleste antændte af de hellige vokslys. Omkring 22.000 borgere omkom i luerne.

Videnskabsmænd og seere forsøgte at forklare katastrofen. De første fandt intet svar, seerne var overbeviste om, at jordskælvet var en guddommelig gengældelse for alle Portugals synder. Begge grupper indså, at katastrofen uigenkaldeligt havde bragt optimismens århundrede til en brat afslutning. Alle var skrækslagne, bekendte deres synder og underkastede sig bodsgerninger. Men i 1755 var

det store portugisiske imperium allerede på vej til at smuldre. Johan 5., Josefs forgænger og Portugals sidste, store konge, havde brugt alt det guld, han havde taget fra Brasilien, for at bygge kirker, for at klæde sine prælater i purpur og for at iklæde de religiøse ceremonier i hedensk pragt.

En del af byen var totalt ødelagt, resten var ved at styrte sammen og truedes af nye jordskælv, der i flere måneder fulgte tæt efter hinanden. Det lammede Portugal faldt uden strid i hænderne på "*sin store allierede, Storbritannien*" og blev levende opslugt. Markis de Pombal, der stod i spidsen for genopbygningen af byen, havde store vanskeligheder med at overbevise dens borgere om, at katastrofen var forårsaget af et naturfænomen. Folket foretrak at lytte til orakler og prædikener.

Jesuiternes "Non Grata" og ordenens ophævelse

På trods af Pombals ordre udfærdigede og distribuerede jesuitten Malagrida "*Bedømmelse af jordskælvets virkelige årsager*". Efter hans opfattelse var Lissabon, der på 1500-tallet havde været hovedkvarter for jesuitternes operationer, blevet straffet for, at man havde forsøgt at erobre Maranhão, et område som både Brasilien og Paraguay havde gjort krav på. Han blev betragtet som en profet og kunne på grund af overtro have gjort Lissabon skrækslagen, hvis ikke han var blevet forvist til havnebyen Setúbal.

Han omgav sig med en skare tro tilhængere, nogle af dem tilhørte byens rigeste familier, der ved en sammensværgelse satte sig for at myrde konge José 1. og samtidig gøre det af med hans statsminister. Sammensværgelsen blev opdaget, og Pombal benyttede lejligheden til at stille alle sine fjender, aristokrater såvel som jesuitter, for retten på en gang. I de følgende 20 år var fængslerne overfyldte af dem, og inkquisitionen dømte Malagrida til garrottering (garotte er spansk og betyder blive kvalt af et jernbånd), bundet til en pæl for derefter at blive brændt på bål. Mange af hans sammensvornes hoveder faldt også for bøddeløksen. Om attentatet var et påfund fra Pombals side vides ikke, men jesuitternes intriger og intolerance gjorde, at man betragtede dem som mørkets magter.

I 1759 blev alle jesuitter udvist fra Portugal. De blev anbragt på et skib og sendt til kirkestaten med deres enestående rigdomme, samlet ved ågervirksomhed (25-50 %'s rente) i finansverdenen samt lån til monarker og købmænd bl.a. i Kina. Efter at deres leder var blevet anklaget og dømt for kætteri, fik jesuitterne på ny en martyr og dermed den glorie, som bidrog til deres tilbagevenden.

Nu fulgte Frankrig snart efter. De samme intriger, og spekulation i finanser, førte jesuitterne ind i mange civilprocesser. Da pateren Lavalette ikke kunne betale med kontanter, tilbød han sjælemesser. Civilprocessen ændredes til en kriminalproces, der dømte ordensgeneralen til at betale jesuiterpaterens gæld, og herefter erklæredes jesuiterordenen i 1762 for opløst i Frankrig.

Hermed ophørte jesuiterordenen efter 200 års virksomhed med at eksistere i katolicismens hovedland. Hele Frankrig hilste foranstaltningen med jubel. En pavelig konstitution bekræftede på ny ordenen i 1765 og lagde band på alle lande, der uddrev den.

Spanien svarede i 1767 igen ved på en nat at fængsle alle jesuitter, omkring 6.000, og sende dem til kirkestaten, hvor man dog havde fået nok af portugiserne, og med kanonskud fordrev man dem til Korsika. Kongen af Napoli og Sicilien fulgte eksemplet og gjorde sig fri for deres jesuitter. Da Clemens 13. ikke ville give efter, besatte regeringerne i Bourbon en del af pavens områder og forlangte, i en fælles note, jesuiterordenens ophævelse. Clemens 13. døde midt under stormen og fik som efterfølger den fredelige Clemens 14. (1769-1774). De bourbonske magter aftvang ham til slut (i 1773) brevet "*Dominus ac Redemptor noster*", hvorved *jesuiterordenen blev ophævet i hele kirken*. De 22.000 jesuitter blev overført til andre ordener eller blev gjort til sekulariserede præster.

Edmond Paris skriver: "Jesuitterne fandtes i princippet ikke mere, men Clemens 14. vidste meget vel, at ved at signere deres dødsdom skrev han under på sin egen. Han sagde: "Ophævelsen er gjort langt om længe, og jeg er ikke ked af det, jeg ville gøre det igen, hvis det ikke var gjort allerede; men dette vil koste mig livet."

Han fik ret; snart sås posters på paladsmurene kun bestående af fem bogstaver *I.S.S.V.*, og alle undrede sig over, hvad de betød. Clemens 14. forstod med det samme og forklarede: "Det betyder "*In Settembre Sara Sede Vacante*" (I september bliver pavestolen ledig). Kort tid efter sygnede han hen og døde. Rapporten, der blev sendt til hoffet i Madrid af dets minister i Rom, beviste, at paven var blevet forgiftet. Og så meget ved vi, der blev ikke foretaget nogen undersøgelse, hverken af kardinalerne eller den efterfølgende pave. Rapporten lød: "Vi kan med sikkerhed konstatere, at den 22. september 1774 døde pave Clemens 14. af forgiftning."

I mellemtiden havde også Østrigs Maria Theresia dømt og fordrevet alle jesuitter fra samtlige hendes stater. Kun Katarina 2., kejserinde af Rusland, modtog dem som lærere og undervisere. Men her klarede de sig kun i 10 år indtil 1786, hvor de, som i andre lande, vækkede regeringens fordømmelse for intriger og underminering af staten. De startede en aktiv propaganda i hæren og aristokratiet og kæmpede mod bibelselskabet, dannet af tsaren selv. De forstyrrede den græsk-ortodokse religion, der havde eksisteret i landet siden Konstantinopels fald til tyrkerne i 1453. Jesuitterne misbrugte den tillid, de blev vist, ved at undervise landets unge og derved føre dem bort fra deres fædrenes tro. Det blev sagt: "Vi er ikke forbavsende over, at denne religiøse orden er blevet udvist fra alle lande, og at dens handlinger ikke tolereres længere."

Først langt om længe, i 1820, tog man forholdsregler til at drive jesuitterne ud af hele Rusland. Men på 1800-tallet skete en genopståen af Jesu Selskab "The Society of Jesus", som vi skal se på senere." (Edmond Paris, s. 71).

Metodismen som kirkelig vækkelse

Historisk set er metodismen den sidste, store bølge i den række af vækkelser, der i det 17. og 18. århundrede skyllede hen over næsten hele kristendommen, ligesom den dannede udgangspunkt for den nye bølge af vækkelser, som i det næste århundrede knyttede sig til Helligørelsesbevægelsen. Men den var hverken anglikanisme, puritanisme, pietisme eller spiritualisme, men noget helt for sig selv;

denne specielle engelske form for interkontinental vækkelsesbevægelse.

Især i to henseender forandrede England karakter i løbet af 1700-tallet:

- Ved de store koloniale udvidelser ophørte riget med at være blot en europæisk stat, men blev et verdensrige. Englands ansvar voksede over for millioner af mennesker, både kolonister og indfødte, og stillede også nye krav på det religiøse område.
- Gennem den store industrielle revolution forsvandt et tusindårigt gammelt England, og det nye industriland voksede frem med sine storbyer og sin arbejdsverden, sin rigdom og nød. Hele det gamle samfunds sociale og økonomiske struktur brød sammen, og fra alle sider viste der sig nye fornødenheder og nye problemer, ikke mindst moralske og religiøse.

Men kirken afstod frivilligt, eller blev forhindret af staten, fra førstretten. Derfor var arbejdsmarkedet i det mægtige verdensrige for en stor del ikke optaget, da den metodistiske vækkelse brød frem. Herved fik denne mulighed for at blive en verdenskirke og for at grundlægge en engelsk verdensmission, en faktor af største betydning for det engelske kolonieredømme. Derfor er metodismens grundlægger, John Wesley, blevet betegnet som Englands store historiske skikkelse på 1700-tallet, også fra moderne profan historisk side.

Han var ud af en fattig præstefamilie med 19 børn, hvoraf han var nummer 11. Hans moder var en viljestærk, intelligent kvinde, der blev kaldt "*metodismens moder*". John Wesley blev født i 1703, kæmpede sig tappert gennem fattigdommen, kom på universitetet og studerede ved Christ Church College. Han kom under indflydelse af den højkirkelige William Law's skrifter, Englands største mystiker, præget af tysk, nyplatonisk ånd og et ret mørkt, asketisk livssyn.

Laws krav om helliggørelse og fuldkommenhed blev en hjørnesteen i Wesleys religiøsitet. Law blev i 1730'erne draget ind i den spiritua- listiske mystik og fik også Wesley til at studere den mystiske op- byggelseslitteratur. Blikket rettedes således mere indad, mod det indre livs vækst, men var også til en vis grad præget af katolsk my- stik. I disse mænds fromhedsliv var den centrale faktor i Luthers reformation endnu ukendt, nemlig *den evangeliske frelsevished*. Det medførte en indre usikkerhed, og John Wesley blev snart dette mere bevidst. I 1735 rådede Law de to Wesleybrødre til at gå ud med praktisk arbejde som præster og missionærer i den amerikanske koloni Georgia (1736-1738). På overfarten dertil fik John Wesley et stærkt indtryk af den frimodige tillid til Gud, som en skare tyske herrnhutere viste midt i dødsfaren under en voldsom storm, men som han selv manglede. Brodden trængte dybere ind i hans sjæl, da deres leder i Georgia rent ud spurgte, om han kendte Kristus, og om han havde tro som retfærdiggør? Endnu ville Wesley ikke slip- pe sin "*hellige egoisme*". Men da han på grund af en uheldig forel- skelseshistorie halvt i flugt måtte forlade kolonien, vendte han til- bage til England med sin højkirkelige selvsikkerhed brudt.

I London havde John og hans broder Charles, der også var taget hjem, nu omgang med en kreds af herrnhutere. Særlig Peter Böhler blev af betydning for dem. For begge brødrene blev spørgsmålet om *retfærdiggørelse ved tro uden egenfortjeneste* og den deraf følgende *trosvished* mere og mere brændende. Det fulde gennembrud kom på ægte herrnhutisk vis.

John Wesley var om aftenen den 24. maj 1738 gået til en sammen- komst og hørte der noget af Luthers fortale til Romerbrevet. "Da følte jeg omtrent, et kvarter før klokken ni, mit hjerte mærkeligt varmt. Jeg følte, at jeg stolede på Jesus Kristus, på Ham alene i min frelsesag; og der blev givet mig en vished om, at Han havde bortta- get min synd, netop min." Hans ven Whitefield og broderen Char- les var allerede gennem Luther ført til samme oplevelse. (Dette ske- te 200 år efter Luthers eget gennembrud og forkyndelse 1483-1546).

Oplevelsen betød, at Wesley, fra Luther, fik den fjerde hjørnesteen i sit religiøse liv. På anglikanske, højkirkelige tanker, på de pietist-

iske helliggørelseskrav, på den spiritualistiske mystik og på den lutherske retfærdiggørelsestanke og trosvished kunne han nu bygge sin opfattelse og begynde sin gerning: *At skabe metodismen*.

Hverken Taylor, Law eller Kempis havde kunnet føre Wesley til løsningen af hans sjælelige krise, men kun Luther. "Efter at vi i mange år havde vandret den nye vej, som hedder *Frelse ved troen alene*", skrev Wesley i sin dagbog.

Der blev indført et stærkt evangelisk grundtræk i *metodismens åndelige liv*, som gjorde, at den stod lutherdommen nærmere end de andre engelske kirkedannelser. Metodismen kan betegnes som den *anglikanske oversættelse af den evangeliske/lutherske frelselære*. Dog fandt Wesley meget i herrnhutismen, der stødte ham bort:

- Mangel på orden.
- Det følelsesfulde.
- Begrænsningen af Kristi betydning til hans blodige lidelse og død.
- Tilsidesættelse af helliggørelseskravet.

Han syntes, han fandt alt for lidt religiøs fasthed og brød derfor i 1740 med herrnhuterne, som han senere polemiserede imod. Og selv om han stadig vedblev at sætte Luther højt, som *et velsignet redskab i Guds hånd* og prædikede *frelsen ved tro* på en anden måde, end det tidligere var sket i England, polemiserede han dog mod Luthers retfærdiggørelseslære, fordi denne, efter hans mening, gjorde troen tilstrækkelig uden helliggørelse. "Den frelse fra synden, som troen medfører, består netop i en fortsat helliggørelse, der skal nå lige til en relativ syndfri fuldkommenhed. Den pludselige omvendelse, efter en svær bodskamp, er indgangen, troen åbner døren, men helliggørelsen er selve religionen." Dette blev grundstammen i den metodistiske anskuelse. Således kom den til at danne grundlag for den store "Holy Movement", der har gennemtrængt den engelske verden og ikke mindst i vore dage (1920'erne) gør sig kraftigt gældende i nye vækkelser.

John og hans broder Charles begyndte i efteråret 1738 som præster at prædike vækkelse og "*bibelsk hellighed*". Det var den metodistiske

bevægelses fødselstime. Først blev de mødt med mistro af kirkens ledere, der nægtede dem prædikestole. Det var den dristige Whitefield, der allerede i 1738 havde været på rejse som vækkelsesprædikant i Amerika, der viste vejen. Han var ganske vist også anglikansk præst og godkendte "de 39 artikler". Da han, efter sin hjemkomst fra Amerika, begav sig på prædikerejse i England, blev han også nægtet adgang til prædikestolene. Da begyndte han i et grubedistrikt nær Bristol, hvor der hverken fandtes kirke eller skole, den 17. februar 1739 at prædike under åben himmel. Han havde 200 tilhørere, de øgedes snart til 20.000. Whitefield genoptog nu de middelalderlige vandreprædikanters metode og drog igennem hele riget; hvor kirkerne lukkedes, eller der ingen fandtes, rejste der sig kapeller.

Til hjælp med arbejdet hidkaldte han i marts John Wesley, der usikker og tøvende fulgte hans eksempel. Men han fandt snart, at dette var den rette vej og fortsatte vækkelseskampagnen, da Whitefield ved sommertid begav sig på sin anden rejse til Amerika.

I løbet af ni måneder prædikede Wesley 500 gange for tilhørerskarer, til sidst med 50.000 tilhørere. Hermed havde metodismen antaget historisk skikkelse, hvor den til at begynde med var en "evangelisk vækkelsesbevægelse inden for statskirken". Det var en vækkelse blandt de store masser, ikke en pietistisk vækkelse i form af verdensflugt og konventioner og endnu mindre en frikirkelig separation. Den antog nærmest form af et *nytt korstog* for at befri sjælene fra Djævelens, verdens og kødets tyranni.

Hovedskikkelsen var John Wesley, arbejdet har han skildret i sin dagbog (journal), et menneskeligt dokument af enestående værdi. (Se CD-ROM, Christian Library). I sommerhede og vintersne rejste han år efter år, på kryds og tværs, gennem hele England, Skotland og Irland uden at trættes (Es. 40, 28-31), mest på hesteryg og ofte under stor livsfare, enten fra naturens side eller fra ophidsede menneskemængder, men altid bevarede han sin selvbeherskelse, der fik ham til at optræde som en ny Franciskus. Han havde ikke Whitefields glødende fantasi, men besad lignende evner som taler,

og han holdt 30.000 prædikener, og ved siden af dette fik han tid til et betydeligt forfatterskab - 14 volumener.

Sidst, men ikke mindst, var han organisator. Derved gav han metodismen varig fasthed og blev dens leder. I 1742 indførtes (oprindeligt til indsamling af penge) deling i "klasser" på 12 medlemmer, under en klasseleders strenge, religiøse, sædelige kontrol og med skarp sondring mellem medlemmer på prøve og fuldgyldige medlemmer. Det er muligt, at Wesley også her, såvel som ved ordningen af gudstjenesten, har søgt sit forbillede i den græske kirke. I hvert fald blev "inddelingen i klasser og tilsynet inden for disse" grundlaget for metodismens menighedsorganisation.

De metodistiske societeter, der nu voksede frem over hele riget, blev til at begynde med kun holdt sammen af Wesleys person og hans moralske anseelse. Af nødvendighed kom arbejdet imidlertid mere og mere til at hvile på lægmænd, rejseprædikanter, for at tilfredsstille den voksende religiøse trang. Wesley skabte da (fra 1744) en samlende, kontrollerende ledelse af lægprædikanter i form af en årlig generalforsamling, konferens. Man skulle stadig samarbejde med og adlyde kirkens almindelige organer, men gennem lægprædikanterne og konferensen havde man faktisk gjort sig uafhængig af kirken. I 1746 inddeltes landet i distrikter (circuits), hvert under opsyn af en assistent (senere kaldet superintendent).

Ved siden af Wesley stod i første række Whitefield. Som prædikant var han endnu mere betagende. Han havde en stemme af en vidunderlig skønhed og styrke og en dramatisk, anskuelig fremstillingskunst, der rev selv de mest kritiske tilhørere med. Den egentlige forklaring på hans magt som taler lå dog ikke i den enestående, glimrende ydre form, men i den brændende kærlighed hvormed han tog tilhørerne om hjertet og forstod både deres åndelige som sociale fornødenheder. De mest forhærdede kulminearbejdere lyttede åndeløse, ligesom hypnotiserede af hvert af hans ord, med tårerne strømmede ned ad kinderne.

Noget, der fuldt ud svarer til dette, har man næppe kendt inden for kristendommen i nyere tid. Indholdet af hans prædikener var jævnt og metodisk opbygget, det fremhævede Evangeliets frelsebudskab

på baggrund af Helvedets rædsler og tilstræbte at fremkalde en voldsom bodskamp og omvendelse med stræben efter et fuldkomment liv. Særlig i Wales vandt Whitefields prædikener stor tilslutning, og dette land har siden da gang på gang også været skueplads for store vækkelser, og størstedelen af dets befolkning har forladt statskirken. Whitefield vendte sig også til kolonierne i Amerika; tretten gange rejste han over Atlanten. Gennem 30 års utrættelige rejser prædikede han 18.000 gange, ofte mere end 40 timer ugentligt.

Mindre opsigtsvækkende, men ikke mindre betydelig, blev Charles' indsats. Et lykkeligt giftermål fik ham, efter 10 års forløb, til at trække sig tilbage fra virksomheden som rejseprædikant for at vie sig til digtningen. Gennem denne nåede metodismens fromhed folket på en mere varig måde end gennem Whitefields og Wesleys prædikener. Hans salmebog og hymner kom i den grad til at beherske metodismen, så de rent faktisk i århundreder kvalte en ny produktion.

Var John Wesley organisatoren, Whitefield prædikanten og Charles Wesley sangeren, så fik metodismen sin teolog i John Fletcher. Han var schweizer med engelsk statsborgerskab, og han havde ladet sig præstevie i den anglikanske kirke, hvor han i 1760 blev sognepræst i Madely. Han levede et så helligt liv, at det endog skal have vakt Voltaires anerkendelse. Han går også under navnet "Helgenen fra Madely".

Det katolske islæt fra bevægelsens forberedelsestid styrkedes ved ham, og han bidrog også til at drage John Wesley mere *bort fra fastlandets protestantisme* til en stærkere betoning af gerningerne, ganske vist ikke som fortjeneste (Rom), men som vilkår for saligheden. Dette fik skæbnesvanger betydning ved definitivt at bringe den evangeliske retning i harnisk mod metodismen. Allerede før slutningen af 1790'erne stod da også den engelske metodisme fuldt organiseret som en frikirke, omend uden den amerikanske bispeforfatning og uden at være trådt ud af statskirken.

Løsrivelsen fra moderkirken viste sig at betyde et stort tab af kraft for den metodistiske vækkelse, og dens frikirke hjemfaldt snart til

indre stridigheder og en stadig splittelse, som gjorde, at den ikke længere stod i begivenhedernes centrum. Den evangeliske retning var, ved tilknytning til fastlandets protestantisme, på mange måder åndeligt beslægtet med metodismen, selvom den ved sin calvinisme stod i modsætning til Wesleys retning. Den fremhævede det *evangeliske* og bekæmpede *metodismens katolicerende betoning* af kult og forfatning.

Trods hån og forfølgelse tog de evangeliske hen imod slutningen af 1700-tallet ledelsen, både fra latitudinariere og metodister. De sejrede ved deres stærkt personligt prægede kristendomsforkyndelse, ved ledernes hellige liv og ved deres sociale kærlighedsarbejde i calvinismens ånd.

Således omformede en af den evangeliske retnings ypperste mænd, William Wilberforce, fra slutningen af 1780'erne den nye vækkelse til en *kamp mod negerslaveriet*, en kamp der til sidst bragte sejren hjem. Med sin bog *Practical View* (1797) påvirkede han også hele den engelsktalende verden; den udkom i løbet af kort tid i 15 engelske og 25 amerikanske oplag.

I ædel kappestrid mellem de evangeliske og dissenters fremkom nu også *Ydre* og *Indre Mission*, der som det væsentligste betingede Englands stilling som verdensmagt på 1800-tallet, og hvormed der begyndte *en ny tid i kirkehistorien* (Holmqvist II, s. 488).

Vækkelse og religionsfrihed i De Forenede Stater

(plus 4. juli 1776) s. 489

Den lille del af det amerikanske fastland, der ved begyndelsen af 1700-tallet tilhørte England, frembød, med sine 13 kolonier langs østkysten, en broget, religiøs verden. I de fleste kolonier herskede den engelske statskirke, den var hovedsagelig plantageejernes religion, uden betydning for folkekirken.

Pennsylvania tilhørte kvækerne, med deres fuldstændige religionsfrihed der lettest åbnede sig for forskellige sekter. I kolonierne omkring New York rådede den presbyterianske dissenterskirke. Ved den store udvandring fra Nordirland i 1718 af skotske pres-

byterianere, med deres alvor og høje vurdering af kulturel dannelse, fik denne kirke et tilskud, der blev af stor betydning for det åndelige liv i Amerika.

Rode Island var en baptistisk koloni med samme religionsfrihed som Pennsylvania. Massachusetts havde en slags kongregationalistisk statskirke med et stærkt puritansk præg. Lutherske kirker fandtes spredt i flere stater, særligt i kvækerne Pennsylvania. Afgørende for lutherdommens historie i Amerika blev det, at den tyske præst Muhlenberg i 1742 slog sig ned i Philadelphia og samlede de lutherske kirker til en organisk kirke.

Den store vækkelse 1734

I næsten hele denne del af verden var der kommet en åndelig afslapning efter kolonikrigens råhed; og denne gang ovenpå 1600-tallets religiøse heltetid i kampen mod pavedømmet. Da begyndte fra 1734 "The great Awakening". Den er en af de mest interessante kirkehistoriske faktorer i Amerika.

Dens ophavsmand, Jonathan Edwards (1703-1758), var tillige uden sammenligning den betydeligste teolog i Amerika i kolonitiden. Han blev præst i Massachusetts Congregational Church (menighed) og begyndte en mægtig bodsprædiken. Han blev prædestinationslærens største forkæmper. Da han en gang i en lille by havde prædikeret over retfærdiggørelsen ved tro, blev hele byens voksne befolkning i løbet af kort tid bragt til omvendelse.

Således begyndte i 1734 den store vækkelse, der bredte sig til nabokolonierne og varede i 10 år. Under Edwards' ledelse blev grunden lagt til det moderne, mere metodiske vækkelsesarbejde; både masse- og mindre gruppemøder samt privat sjælesorg for de vakte. Da det også havde vakt Englands interesse, og Whitefield (1739) var rejst over for at hjælpe til, fik vækkelsen ny kraft.

Efter Whitefields forbillede optog Edwards frygten for Helvedes rædsler som et kraftigt virkende motiv til vækkelse. Han holdt nu sin berømte prædiken "*Syndere i en vred Guds hænder*", der bevirkede, at religiøs eksaltation og psykopatiske fænomener siden da fulgte vækkelsen. Denne bevirkede, trods forskellige afledere, en virke-

lig genfødsel af det religiøse liv og skabte Amerikas nationale enhedsbevidsthed.

Kravet om en klar oplevet, personlig omvendelse kom vedblivende til at stå i forgrunden af amerikansk religiøsitet; men herved prædisponeredes denne også for ekstatiske epidemier. Ikke blot congregationalisterne vandt ny kraft gennem vækkelsen, men måske i endnu højere grad baptisterne og presbyterianerne. *Baptisternes mægtige stilling blev nu grundlagt, særligt i Syden.*

Alvoren og inderligheden i det religiøse liv i Amerika gjorde sig gældende, også efter at den egentlige vækkelse var standset. Da kom Edwards uventet til at gøre en ny indsats, der fik virkning langt efter hans død. Takket være hans hang til mystik kom han i konflikt med sin kirke og blev afskediget i 1750. Kort tid i forvejen var hans interesse blevet fanget af den kortvarige, men mærkelige missionsgerning blandt indianerne, som den unge skotte David Brainerd havde udført. Han beskrev denne i en bog, der stadig nyder klassisk anseelse. Han ønskede selv at gå ud som missionær til Indien, men på grund af ensomheden dér slog han sig på forfatter-skab og skrev mystiske, "spekulative", teologiske arbejder. Ved disse øvede han en dybtgående indflydelse, og arbejdernes fine, skarpe, logiske klarhed beundres stadig. Mest betydelige var *Freedom of the Will* og hans ideal *De udvalgte samfund*. Uden nogen form for berøring med staten bredte den religiøse orden sig, der skulle blive gældende i De Forenede Stater.

Frem for alt forberedte Edwards' /Whitefields vækkelse oprettelsen af en amerikansk metodistkirke. Den egentlige metodisme blev bragt til Amerika i 1760'erne og fik her sin ypperste prædikant i den berømte kaptajn Thomas Webb, "*Korsets soldat*". Efterhånden, som arbejdet voksede, henvendte man sig til Wesley, og han sendte prædikanter fra koloniernes metodisme. Da denne holdt sin første konference, var den allerede en faktor af betydning i Amerikas religiøse liv.

Da kom Uafhængighedskrigen (1776-1783) og dannelsen af det nye rige, Nordamerikas Forenede Stater. Herved skete der en omvæltning, også med hensyn til den religiøse og kirkelige situation. Alle-

rede ved Uafhængighedserklæringen 1776 proklameredes de berømte "*almindelige menneskerettigheder*". Bag ved dette lå der en højst interessant udvikling. I New Englands kolonier, hvor independenterne dannede grundlaget for det folkelige liv, og hvor man i særlig grad var vant til frit at bestemme over egne forhold, smeltede det religiøse selvstændighedskrav også på en særlig måde sammen med de centrale borgerlige rettigheder, som tanke-, ytrings- og personlig frihed, sikkerhed og frit valg af arbejde, til den selvskrevne ret, som alle i lige grad er skabt til, "*de almindelige menneskerettigheder*". Disse blev først proklamerede i det independentiske Massachusetts og derpå, lidt efter lidt, i nogle af de andre kolonier. Det centrale punkt i rettighederne var stadig *religionsfriheden*.

Da denne endelig i 1776 blev forkyndt som *grundlag* for De Forenede Staters samfundsliv, betød det også en *mærkedag i kristendommens historie*. Kravet om principiel, praktisk religionsfrihed, der var vokset frem af selve Reformationens væsen, blev fra den amerikanske deklARATION overført til Den Franske Revolution. Og den eventyrlige engelsk-amerikaner, Thomas Paine, forkyndte det så kraftigt i sit indflydelsesrige skrift "*Rights of Man*" 1791, at det gav genlyd helt op i Norden.

Fra De Forenede Staters Uafhængighedserklæring gik religionsfriheden sin verdensbefriende sejrsgang, indtil den blev en, nu ganske vist atter truet, grundbestanddel af det "*moderne kulturliv*".

En ghetto bliver født (valdensernes historie på 1700-tallet)

Freden i Utrecht i 1713 bragte religionskrigene til ophør. I 1588 blev Den Spanske Armada tilintetgjort og den franske hær i 1692. Dette signalerede en afmatning af den katolske modreformation, og den store, katolske offensiv blev, som Armadaen, slået i stykker på Dovers klipper. Det betød også, at den lille valdensiske verden nu var beskyttet mod militære angreb fra Torino ved ediktet i 1690 mod Piemonte, oprettet af protestantiske fællesmagter. Men det betød også, at valdenserne blev en glemt minoritet - en lille ø i et katolsk land.

De første repressalier blev udvisning af franske statsborgere, inkl. huguenotter, der havde søgt tilflugt her - ca. 3.000. Syv ud ad 13 præster blev udvist. Udvandringen gik igen til Tyskland, hvor de levede som uønskede flygtninge. De resterende, i de valdensiske dale, blev i 1716 pålagt et edikt, hvor det blev forbudt protestanter at forsamle sig med mere end 10 personer af gangen og ej heller besøge valdenserne i deres dale. I 1721 annoncerede et nyt edikt, at ethvert nyfødt barn skulle døbes katolskt. Det sidste slag kom i 1730, hvor myndighederne proklamerede, at "alle indbyggere i Pragelatodalen skulle bekende sig til den katolske religion, og ingen udøvelse af den reformerte tro måtte praktiseres, hverken offentligt eller privat". Hundrevis forlod Pragelatodalen og sluttede sig til flygtningestrømmen i Tyskland.

Fyrré år efter deres "tilbagevenden" lignede de valdensiske dale mere end noget andet en jødisk ghetto. Men de havde mænd og kvinder med åndelig styrke. De udtrykte sig nu mere gennem deres livsstil end gennem forkyndelse og kamp for deres tro (som kvækerne i Pennsylvania, Amerika), og man var under beskyttelse af protestantiske venner i London, Amsterdam og Genève. I 1739 blev "The Royal Society for loans - to benefit Catholics or converts in the valleys" oprettet med det formål at opkøbe land, ejet af valdenserne. Derefter blev det beordret, at katolske kirker skulle bygges i hver af de valdensiske menigheders byer, og en katolsk borgmester skulle indsættes til forvaltning af områderne.

Dette gjorde, at unge valdensere søgte til de protestantiske storbyer for at uddanne sig. Der udvikledes en lille elite, der kom hjem og etablerede sig som landmænd og forretningsfolk og har derved holdt stand i det lille samfund frem til vore dage, hvor de har tilsluttet sig metodisterne.

Slutningen af 1700-tallets Europa

På det politiske plan fortsatte de ledende europæiske lande med at erklære hinanden krig. Krigen mellem England og dets amerikanske kolonier, der førte til amerikansk uafhængighed i 1776, var velkommen i Frankrig, der ikke var Englands eneste fjende. Spanien erklærede England krig i juni 1779; efter at have fået franske garan-

tier om hjælp til at genvinde Gibraltar og Florida. England erklærede Holland krig november 1780. Ved freden i Versailles genvandt England De Vestindiske Øer og beholdt Gibraltar. Spanien genvandt Florida, og Holland genvandt sine tidligere besiddelser, også på Ceylon.

Del V

Realismens tidsalder år 1789 – 1897 e.Kr.

Indledning

År 1789

Midt under Voltaires hånende og encyklopædisternes overfladiske oplysning blev problemerne pludselig rejst på en mere dybtgående måde, med Jean Jacques Rousseaus (1712-1778) calvinistiske alvor og voldsomme gennembrud af al den kritik mod Oplysningens fornuftdyrkelse, der havde samlet sig i ham. Man sagde: "Voltaire ud, de gamle idealer ned." Rousseau skabte nye idealer; derfor var han den stærkeste. Dog kastede han ikke som encyklopædisterne religionen over bord, dertil havde han en alt for stærk protestantisk baggrund. Og blandt religionerne foretrak han protestantismen som frihedens religion.

Den af jesuitter ledede katolicisme havde holdt folket tilbage i middelalderlige forhold og derved umuliggjort en fredelig overgang til den nye tids tanker. Det var medens den katolske kirke udadtil havde magten, at der blev tæret så hårdt på moral og religion i Frankrig. Med sin intolerance, sine sociale privilegier og enorme rigdomme viste kirken sig som en fjende af de frihedens og lighedens riger, man drømte om, og som Amerika var forgænger for. Den var "den døde hånd", der lagde sig over alt. Der var også en dyb kløft mellem det højere hierarki, der levede fyrsteligt, som fx kardinal Rohan der havde 25 kammertjenere på sit slot og 180 heste, og de fra bondestanden rekrutterede, uannede og usselt lønnede sognepræster.

Da Den Franske Revolutionen brød ud i 1789, kom der også straks heftige angreb på den katolske kirke. Den reddede sig til at begynde med ved, at de fleste præster gik over til en tredje stand. Klerus gav frivilligt afkald på sine feudale privilegier. Men reformarbejdet fortsattes. Fra det protestantiske Nordamerika hentede Lafayette forslaget om at proklamere menneskerettighederne, som blev vedtaget i Menneskerettighedserklæringen den 26. august 1789. Så stor var den katolske kirkes magt i Frankrig endnu, at man valgte en forsigtigere formulering end i Amerika - og kun indskød religionsfriheden helt parentetisk. Den religiøse grundtone i den amerikanske erklæring var også borte. For Frankrig skulle dette blive skæb-

nesvangert nok. Til trods for dette sejrede deklARATIONEN blandt de europæiske landes offentlige meninger og lovgivninger ind i 1800-tallet.

Finansnøden drev revolutionen videre. Den 2. november 1789 blev kirkens gods erklæret for national ejendom; staten skulle lønne præsterne. Tusind års katolsk udvikling blev her ophævet; en ny tid banede sig vej i kirkehistorien. Snart ophævedes de fleste munke- og nonneordener. Man stræbte efter en fra paven frigjort, fransk statskirke. Adskillige gejstlige afviste konstitutionen. Da besluttede Nationalforsamlingen den 27. november 1790, at alle præster skulle aflægge ed på konstitutionen. Den katolske kirkes selvopholdelsesdrift vågnede. Det blev vendepunktet i revolutionens historie.

Paven fordømte konstitutionen og forbød præsterne at aflægge eden. Det var *"den åbne krigserklæring mellem Rom og revolutionen"*. Den lovgivende forsamling udviste i august 1792 alle, der nægtede at aflægge eden; mange blev myrdet. Samtidig indførtes republikken, og Ludvig 16. blev henrettet (21. januar 1793). Det viste sig nu, at *ateismen* var ligeså religiøs intolerant som katolicismen altid havde været. *Den kristne tidsregning* afløstes af en *verdslig kalender* og en *"10-dages uge"*.

En blodig forfølgelsestid gik hen over den katolske kirke; der brændtes mange slagger. Ærkebiskoppen af Paris nedlagde sit embede og afsværgede sig kristendommen, fulgt af flere biskopper og præster. Men forfølgelsen skabte også en ny glødende (sikkert af had og hævnlyst), genfødt, katolsk kirke.

"... såret til Døden, men dets Dødshug blev lægt." (Åb. 13, 3)).

Det hjalp ikke, at både tronen og alteret blev væltet over ende, at kirken blev afskaffet og erstattet med en ateistisk statsreligion, og at en usædelig sangerinde blev hyllet i Notre-Dame, som fornuftens gudinde. I kampen mod al kristendom blev revolutionens kraft brudt. Robespierre, der var deist, begyndte tilbagetoget ved at lade konventet beslutte (1794), at *"det franske folk anerkender det højeste væsens tilværelse og sjælens udødelighed"*, og han lod ved en stor fest ateismens statue opbrænde. Kirken ville man ikke vide af,

da rædselsperioden var forbi, og da konventet i 1795 indførte en meget begrænset religionsfrihed, stod næsten alle kirker lukkede.

Man håbede, at kristendommen ville uddø af sig selv og gjorde et forsøg på at sætte en deistisk humanitetsreligion som statsreligion i dens sted, teofilantropismen; men den var ganske uden livskraft. De, der afviste den, forfulgtes stadig, men intet kunne hindre, at den gamle, katolske kult og kirkeorganisation mere og mere gjorde sig gældende (Åb. 13, 3), nu båret af martyriets religiøse begejstring.

Da rettedes der et slag mod selve pavekirkens hjerte. I Rom blev den franske gesandt midtpunkt for en virksom agitation mod pavemagten. I et opløb, der lededes af en fransk general, blev denne dræbt. Da besatte franske tropper Rom, og den syge pave Pius 6. slæbtes omkring af direktoratet, indtil han som fange i 1799 døde i Frankrig. Således syntes Oplysningen at skulle munde ud i en opløsning af hele pavekirken.

1800-tallets begyndelse

(W. Keller 3, s. 36)

Voltaire blev hængende ved de traditionelle fordomme. Så længe han levede, vedblev han i skrifter og breve at håne og bagvaske Bibelen og Israels historie. Selv om han var berømt, og hans skarpe pen frygtet, var der dog mænd, som gik imod ham. Professor Ladvocat fra Sorbonne påviste Voltaires manglende kendskab til jødisk historie og beviste, at der havde været store, jødiske digtere og tænkere i middelalderen, hvad filosofen pure havde nægtet.

En del jødiske hjem blev gennem litteraturen berømte, fx "Berliner Saloner". Også her var det Moses Mendelsohn, der havde givet impulsen. Snart opstod der endnu to kredse, som blev meget omtalte, den ene omkring Dorothea Mendelsohn, filosofens ældste datter, den anden Rachel Levin. Disse jødiske kvinder blev toneangivende i Berlins litterære liv. I fyrst Charles Joseph de Lignes afhandling om jøderne stod bl.a.: "Man betragter deres koners og døtres skønhed, lige meget om disse lever i velstand eller elendighed. Man regner sig for en god kristen, når man siger: "De har smukke øjne, men ser jødiske ud." Deres tro, deres skikke og deres sørgelige liv afhol-

der dem fra letsind. Deres loves strenge fordomme, og ganske særligt deres skik med at bære håret usynligt, beskytter dem mod behagesyge. Har man nogensinde mødt jødinder i glædeshuse? Jøderne har deres særlige dyder: De drikker sig aldrig fulde, er altid lydige og føjelige over for befalinger, deres fyrstes loyale undersåtter selv ved opstande, og de er ikke hidsige. De hjælper hinanden, og de rige underholder de fattige." Afhandlingen slutter: "En vrede, som har varet 1.800 år, synes mig at have varet længe nok."

Fyrst de Ligne stod alene med sin mening i en verden, der ikke var til sinds at tage det skridt ind i fremtiden, der for længst var påbudt, både af kristen næstekærlighed og af medmenneskelighed overhovedet.

Der skulle et mægtigt stød til fra anden side, en revolution som rystede Europas grundvold. Den store, Franske Revolution blev optakten til det jødiske folks frihed i hele Europa. Den 24. juli 1789 gav stormen på Bastillen signal til den gamle samfundsordens sammenbrud. Den 26. august fulgte Menneskerettighedserklæringen. Den protestantiske pastor Rabaud Saint-Etienne var enig med Marabeau i, at trosfriheden ikke burde være nogen undtagelse: "Jeg kræver for de franske protestanter, og også for alle ikke-katolikker, hvad I gør krav på for jer selv: Frihed, lige ret! Jeg kræver det også for hint forfulgte folk, som nu i 1.800 år har flakket om, men som ville have tilegnet sig vor skik og brug, hvis blot vor lovgivning havde givet det adgang til vor kreds. Ingen skal pålægges indskrænkninger for sin overbevisning eller religiøse anskuelse, for så vidt hans ytringer ikke forstyrrer den offentlige, af loven, fastsatte orden", vedtog Nationalforsamlingen.

Den jødiske befolknings glæde var stor. Toleranceerklæringen omfattede også dem. Jødernes borgerlige ligestilling i Frankrig daterer sig fra 27. september 1791. For første gang i den moderne historie var det jødiske folk blevet lovmæssigt anerkendte borgere i en europæisk stat. "Endelig har vi tilbageerobret de rettigheder, man fratog os for mere end 1.800 år siden", lød det i de jødiske menigheder.

Frankrigs revolutionshære udbredte budskabet om jødernes befrielse til de lande i Europa, som de erobrede. I 1795 udråbte Hollands republik fuld borgerret til jøder, Belgien ligeså. I Venedig løftede man ghettoens porte af hængslerne og brændte dem offentligt. I februar 1798 slog befrielsens time for jøderne i Rom. Mens pave Pius 6. flygtede ud af byen, blev der, under musikledsagelse, plantet et "*frihedens træ*" midt i ghettoen foran synagogen, mens jødernes ligeberettigelse proklameredes. Kun én gang rejste modstanden sig i Italien - i Siena forekom en jødemassakre. Også i Tyskland begyndte emancipationen under franskmændenes tryk. I det ældgamle Mainz blev ghettoportene den 12. september 1798 fjernet, på fransk ordre.

Efter revolutionen kom kejser Napoleon 1.. Hans indstilling til jøderne var vaklende, han var ikke nogen ven af dem. Under sit egyptiske felttog kom han for første gang i berøring med dem i deres gamle hjemland. I 1799 udsendte han, efter at have sejret ved Gaza og Jaffa, foran Jerusalems porte et opråb til Asiens og Afrikas jøder om at yde den franske hær bistand. Som tak lovede han - ligesom kejser Julian 361-363 - at genopbygge Den Hellige By, hvilket jo heller ikke blev indfriet. Men på kejser Napoleons befaling trådte "*Assemblée des Notables*", der talte 112 repræsentanter for de franske jøder, sammen i hovedstaden i juli 1806. Der blev sagt ja til de 12 spørgsmål, som blev forelagt angående de franske jøders loyalitet. Men 17. marts samme år udstedte kejser Napoleon et dekret, som indskrænkede ligeberettigelsen stærkt. Med rette fik det af de skuffede jøder betegnelsen "*Decret Infame*". I Tyskland fortsatte jødernes befrielse under fransk indflydelse. Men storhertug Karl Friedrich af Baden gav som den første tyske fyrste, af egen fri vilje, jøderne de nye rettigheder. I 1808 anerkendte han dem som frie statsborgere.

I 1813 begyndte den store befrielseskrig imod kejser Napoleon, ført af Preussen i forbund med Rusland og Østrig. Ved opråbet meldte mange jødiske frivillige sig under fanerne i Preussen, nu da de var blevet ligeberettigede og havde fået militærpligt. Taknemmelige gjorde jøderne alt for at vise sig værdige til emancipationen. De fik ros for deres indsats i krigen mod Frankrig; men det kom dem ikke til megen nytte. Skønt franskmændene var drevet ud, og på trods af

resultatet af de kampe jøderne havde deltaget i, kom der et alvorligt bagslag. De højtidelige løfter, som herskerne og de frie byers regeringer havde givet, blev brudt, og den borgerret, der var tildelt den jødiske befolkning, blev *annulleret*. Den frie regeringsby Frankfurt var den første til at vende tilbage til fortiden. Den flygtende fjendes kanontorden var knapt døet hen, før der blev protesteret mod jødernes nye rettigheder.

I januar 1814 meddelte Senatet jøderne, at deres ligeberettigelse var forbi – sammen med det franske herredømme. *Den gamle forfatning trådte atter i kraft*. Frankfurt besluttede, at jøderne atter skulle være "livegne" med begrænsede muligheder både vedrørende erhverv og ægteskab og spærret inde i *jødegaden*. Den jødiske menighed gjorde forgæves indsigelse. Først i foråret 1815 kom det jødiske problem på Kongressens dagsorden. Yderligere tog det ni år for Senatet, under tryk fra Forbundsagen, der truede med selv at afgøre striden mellem "*de israelitiske borgere*" - lig med de andre frankfurtere; og på trods af dette lod man alligevel vigtige indskrænkninger bestå, såsom bosættelses- og ægteskabsretten.

Frans 1. og Metternich glemte Josef 2.'s Toleranceedikt, men huskede desto bedre Maria Theresias hårde love mod jøderne. Alle bekendere af den mosaiske tro var nu, som før, prisgivet statens vilkårlighed. De blev igen anvist ghettoer og distrikter, uden for hvilke de ikke måtte færdes. Tyrol var fuldstændig spærret for jøder og protestanter. Wien indførte en særlig skat for at bruge lys på sabbatter og helligdage samt ved bryllups- og sørgefester. Man foranstaltede særlige *ægteskabsafgifter*, der steg betydeligt for hver datter eller søn, som blev gift. Hensigten var at begrænse jødernes formering, stik imod Bibelens bud: "*Bliv frugtbare og mangfoldige.*"

Også i Italien blev tiden skruet tilbage. Jøderne mistede den frihed, som den franske indflydelse havde skænket dem. Ghettoportene, der for kun få år siden var blevet fjernet og brændt, lukkede sig atter bag dem. Og hvad skete der i Kirkestaten? Rom førte efterretningen om kejser Napoleons fald, januar 1814, til et angreb på jøderne. Gejstlige uddelte skrifter mod jakobinere og *jøder*. Da pave Pius 8., der var blevet fordrevet af franskmændene, vendte tilbage

fra Fontainebleau, holdt middelalderen på ny sit indtog i Kirkestaten. Ikke alene blev ligeberettigelsen frataget jøderne, de måtte også forlade deres huse og lejligheder i byen. Igen blev de spærret inde i den usunde, snævre ghettos gyder i Trastevere. Som tidligere tvang man dem til at overvære omvendelsesprædikener. Og ligeså ilde, som det gik de 10.000 jøder i Kirkestaten, gik det deres trosfælder i Piemonte (hvor også valdenserne levede i ghetto).

Holland var den eneste undtagelse blandt alle europæiske lande, der havde været under fransk herredømme indtil 1814; de antog ikke den ligeberettigelse, der var tilkendt jøderne. Det Tyske Riges genoprettelse, styrkelse af trone og alter, *den hellige alliances* tilbagevenden til det absolutte monarki og klerikalismen. Reaktionen lagde Europa i lænker. *Historiens hjul skulle drejes tilbage*. Wolfart, Finansministeriets repræsentant, sagde: "Det ville være at ønske, at vi slet ingen jøder havde i landet. Dem, vi nu én gang har, må vi tolerere, men vi må uafsladeligt bestræbe os på at gøre dem så uskadelige som muligt. Jødernes overgang til kristendommen må lettes, og med den er alle statsborgerrettigheder forbundet." Jødernes store forhåbninger var bristede, de var skuffede, men tillidsfulde og tabte ikke modet. De begyndte en sej kamp for deres rettigheder som borgere, den skulle komme til at vare seks lange årtier; først i 1871 kronedes den med sejr.

Pavedømmets historie

(Holmquist, sv. udg.)

"Hvilken kontrast mellem pavedømmets stilling ved 1800-tallets begyndelse og et århundrede senere. I 1800 var den katolske kirke i det indre ætset op af den protestantiske oplysnings sejrstog og til sidst også af Den Franske Revolution; dens faste centrum - *jesuiterordenen* - var ophævet, dens kirkeejendomme mange steder inddraget, dens klostre tømte, paven bortført og død i fransk fangenskab, katolske messer forbudt og kurien uden hverken religiøs eller politisk indflydelse. Også 100 år senere, i begyndelsen af 1900-tallet, var pavedømmet stærkere end nogensinde, en verdensfaktor af højeste betydning."

Det er en forvandling, hvis historie er al opmærksomhed værd. I centrum står pavens summepiskopat og *ufejlbarlighed*, som proklameredes i 1870, forberedelsesarbejdet til Vaticanum. Det ufejlbarlige pavedømmes indpodning i den katolske folkesjæl, en magtstilling over kirken som ikke engang middelalderens innocensier ejede, frem til 1. Verdenskrig er en historisk og apokalyptisk epoke. En hjælp til centraliseringens gennemførelse var også, at i løbet af to menneskealdre, fra 1846 til 1903, styredes de afgørende forløb i "*Petri Stol*" kun af to paver; en i den katolske kirkes historie ukendt kontinuitet kunne gennemføres.

Men først og fremmest afhang udviklingen på 1800-tallet af, at Tridentinerkoncilet og modreformationen på 1500-tallet lagde en fast grund for antiprotestantisk, romersk katolicisme. Modreformationens væsen var "*jesuitisme*" og "*papalisme*"; dens udformning blev netop læren om Pavens Ufejlbarlighed. Men dette betød også en skærpet katolsk fjendtlighed mod enhver form for evangelisk samfund og åndsliv og øget betoning af at hierarkisere kult og afladsfromhed. Også mod den i Frankrig genopståede ultramontanisme, som vi kommer ind på længere fremme.

Pavedømmets nydannelse under pave Pius 7.

Efter den franske bortførelse af den gamle, syge pave Pius 6. til Valence, hvor han døde *en stille død* den 27. august 1799, samledes kardinalerne i Venedig for at vælge en ny pave. Efter meget hemmelighedskræmmeri valgtes kardinal Chiaramonti, der tog navn efter sin forgænger pave Pius 7.. Han førtes til alters og blev iklædt paveskrud, hvorefter konklavets døre åbnedes efter at have været forseglede fra 30. november 1799 til 14. marts 1800 (3½ måned).

Kardinalerne og folkemængden trådte frem, faldt på knæ og kyskede den nye paves fod. Alle kirkeklokker i Venedig ringede i tre dage. Markuspladsen illumineredes, og den 23. marts kronedes pave Pius 7., båret i en pragtfuld bærestol. En diakon tog hans biskopmitra af ham, og en anden satte den tredobbelte krone på hans hoved med ordene: "*Modtag tiaraen med de tre konger og husk, at du er "Fyrsternes fader", "Kongernes leder", ja, "Vor Frelser Jesu Kristi stedfortræder på jord"!!!*" Derpå velsignede paven folkemassen tre gange; den-

ne velsignelse medførte "*fuldt aflad*". Som det blev sagt: Romerkirken var kommet ud af sin enkestand.

Formelt blev jesuiterordenen genoptaget i Rusland i 1801 og i Neapel i 1804. Som det væsentligste gjaldt det nu om at undertrykke pavekirkens eksistens gennem et opgør med Frankrig og kejser Napoleon, der kort efter pavevalget havde vundet sejr ved Marengo og dermed det nordlige Italien. Til pave Pius 7. sendte han den hilsen, at han ville tilbagegive ham 30 millioner katolikker. Kejser Napoleon var nærmest ateist, og for ham drejede det sig kun om at få genoprettet den katolske kirke som sit viljeløse værktøj. Dette indbar en ligeså stor fare for pavedømmet som det rådende, kirkelige anarki. Juli 1801 måtte den katolske kirke indordne sig under det napoleonske konkordat, bestående af 17 artikler, og tillige finde sig i at stå ved siden af den protestantiske, statsstøttede kirke.

Den skjulte spænding mellem kurien og Paris tvang paven til indrømmelser, såsom at rejse til Paris og deltage i kejserkroningen af kejser Napoleon den 2. december 1804 i Notre-Dame. Kejseren blev derved symbolsk efterfølger af den franske Karl den Store, som år 800 modtog kejserkronen af pave Leo 3.. For at markere dette lod den unge korsikanske løjtnant sig iklæde de romerske kejseres sejrskrans, som han bar under ceremonien, og paveautoriteten udsattes for åben ringeagt.

Af og til tilføjedes pavekirken i Europa, ved kejser Napoleons medvirken, nogle af de hårdeste slag siden Reformationen. Mange kirker vandaliseredes, de højt opsatte katolske prælater blev, i stedet for mægtige kurfyrster, fyrster. Når de gamle biskopper døde, valgtes ingen nye. Mange klostre lukkedes. De katolske universiteter i Tyskland lukkedes. Følgen blev også, at *det hellige* romersk-tyske kejserdømme ophørte. Det var et ca. 1.000 år gammelt bygningsværk fra Karl den Stores tid, der nu styrtede sammen; og det syntes, som om næsten al fast, katolsk orden i Tyskland blev begravet i ruinerne.

Allerede i 1805 førte spændingen mellem paven og kejseren til åben fjendtlighed. Kejser Napoleon lod i 1808 Rom besætte, for året efter at sammenføre Kirkestaten med kejserdømmet; pavens verdslige

suverænitet ophørte. Den "klippe", ifølge katolsk tolkning, på hvilken Kristus ville bygge sin kirke, syntes at være løbet ud i sandet. Som fange afviste pave Pius 7. de ham tilbudte millioner, og han levede "yderst nødtørftigt".

Kejser Napoleon skred til hårdere midler for at tvinge paven til helt at afgive den franske kirke til kejsermagten. Man fratog ham bøger, blæk, pen, ja, til og med *fiskeringen*. Til sidst førtes han nedbrudt og halvt bedøvet til Fontainebleu. Der opsøgte Napoleon ham selv, efter hjemkomsten fra Rusland januar 1813. Han omfavnede og kyssede ham, som om intet var sket, og fik, efter fem dages forhandlinger, den syge, svage pave til at underskrive et nyt konkordat. Heri afgav han indirekte Kirkestaten og gav afkald på at residere i Avignon i Frankrig samt vie de af Napoleon indsatte biskopper; dette var en faktisk kapitulation. *Pavens nederlag var fuldbyrdet – men kun for en kort tid.*

Da Frankrig begyndte at blive besat af fjenderne, frigav kejseren ham endelig, og han kunne i marts 1814 fortsætte til Rom. På hjemrejsen indhentede den tidligere kardinal Consalvi ham og blev igen hans sekretær, der senere forhandlede med de sejrende allierede.

I triumf drog pave Pius 7. selv til Rom. Og nu forestod den store restaurering af pavedømmet. Ingen fyrste havde måttet udstå så meget som pave Pius 7., ingen omstråledes så meget af *martyr-gloriens glans*.

Kardinal Consalvi, den fødte statsmand, udviklede hele sit diplomatiske mesterskab i pavens tjeneste på den store fredskongres i Wien 1814-1815. Både han og pave Pius 7. beherskedes helt af den *jesuitiske/tridentinske anskuelse*. Det første, der skulle markeres, var atter at forestille denne for hele kirken. Den 7. august 1814 holdt pave Pius 7. et højtideligt indtog i Roms jesuiterkirke, læste en messe ved Ignatius' alter og lod derefter bullen "Sollicitudo omnium ecclesiarum" oplæse, ved hvilken jesuiterordenen genindførtes i hele den katolske verden. For jesuitterne betød det, at de var jaget ud som hunde, men vendte tilbage som ørne.

Stormagterne var alle pinligt berørte, og jesuitterne holdt derfor i begyndelsen en lav profil i Europa og havde en tid fortsat hovedsæde i Rusland. Men da de modarbejdede det nyoprettede, russiske bibelselskab, blev de i 1815 udvist fra Sankt Petersborg. Da de fejlagtigt overdrev deres stilling, og udviklede en stærk agitation, tog Aleksander 1. skridtet fuldt ud og udviste dem *for evigt af Rusland*. De 358 uddrevne jesuitter måtte nu opsøge nye arbejdsområder i Vesteuropa. Dette blev udgangspunktet for en ny epoke i ordenens udbredelse. I 1816 var jesuitterne kun 674; i 1837 - 21 år senere - langt over 3.000!!

Forvisningen fra Rusland forårsagede også, at ordensgeneralen måtte flytte sit hovedkvarter til Rom. Der gjorde han sin indflydelse så stærkt gældende, at den kraftfulde hollænder van Roothaan, som var blevet jesuitergeneral, fik betegnelsen "*Den sorte pave*".

De af kejser Napoleon ophævede 2.400 klostre genåbnedes. Loven mod tiggeriet fjernedes. *Madonnabillederne* begyndte at bevæge øjnene. Kristendommens største skamlet - *inkvitionen* - omgærdedes. Allerede i 1815 foregik der 737 kætterprocesser, og i 1816 dømte inkvitionen i Ravenna en omvendt og frafalden jøde til døden. Samme år kom to pavelige forbud, begge mod "*oversættelse af Bibelen til modersmålet*" og "*bibelselskabernes pest*", hvorigennem selve religionens grundvolde rystedes. I virkeligheden var det pave Pius 7., der således gav pavedømmets historie på 1800-tallet dets retning mod det middelalderlige pavemonarki, hierarkiets nydannelse mod jesuiterordenens genoprettelse og den kirkelige tvangsmagts genoplivelse.

I Spanien satte Ferdinand 7. (1814-1833) en ære i at være katolik. Han drev restaurations-katolicismen helt frem til genindførelse af den af revolutionen ophævede inkvition; jesuitterne gav han frit løb. Ingen steder i verden har jesuitterne så ofte gået ud og ind som på Den Pyrenæiske Halvø.

Den 5. maj 1821 udkæmpede pave Pius 7.'s største modstander sin svære døds kamp på Sankt Helenas fængselsjord, mens storm og regn piskede ned udenfor. Paven overlevede ham ikke længe. Den 6. juli 1823 faldt han omkuld ved sit skrivebord og brækkede den

ene hofte; dette fik en dødelig udgang, og den 20. august sov han ind.

"Kun Himlen ved, til hvad han vågnede op." (Luk. 16, 23).

Politiske og religiøse strømninger på 1800-tallet

(Holmquist II, s. 9)

For at forstå det 19. århundrede er det nødvendigt først at kaste et blik på alt det, dette århundrede tog i arv. Mest fremtrædende er de træk, som har givet det navnet *oplysningstiden*. Man troede på *fornuften* som den ufejlbarlige vej til at løse alle tilværelsens problemer og betragtede den som selve *"lyset på fremskridtets vej"*. Den frie forsknings ret, i modsætning til alt overleveret og gamle autoriteter, blev løsningen på det videnskabelige område. Det blev til en rendyrket, men åndsforladt *intellektualisme*. Hånd i hånd hermed fulgte virkelig begejstring for *moralen*. Dyd og *filantropi* var de oplyste menneskers pligt; målet, der skulle nås, var virkelig *humanitet*.

Alt dette begunstigede den sekularisering af samfundet, der gjorde sig stærkere og stærkere gældende. Oplysningen var en almindelig kulturbølge, der bredte sig over det meste af Europa, mest dog på protestantisk grund, således også i Amerika. Løsningen blev forsoning mellem kristendom og den moderne kultur, mens man samtidig, stykke for stykke, opgav den gammeldags kristendom. Det almindelige humanitetsideal var tillige det kristne ideal. En praktisk, nøgtern hverdagsreligion uden nogen entusiasme, det var den virkelige og sande kristendom.

Derfor forsvandt lidt efter lidt de gamle, kristne kerneord: *"Synd, Nåde, Syndernes forladelse, Frelse, Retfærdiggørelse ved tro."* Det var, som om man var bange for dem. Trods evighedstroen blev religionen i udpræget grad *"sig dette bevidst"*; den blev praktisk moralsk. Kirkebevidstheden svandt gennemgående ind til et minimum over for den dominerende betoning af den enkeltes religionsfrihed. Menneskets naturlige godhed stod fast, næsten som en erfarings-sag. Nøgternhed og en vis selvtilfredshed bredte sig.

Stilfærdigt arbejdede *videnskaben* videre; særlig naturvidenskab, filologi og historieforskning gjorde betydelige fremskridt. Oplysningens filosoffer, såsom Kant, Herder, Goethe og Schiller, forklarede de store livsspørgsmål. Men også nogle dristede sig til at kritisere Oplysningens idealer. Frankrig blev det land, hvor en materialistisk *ateisme* begyndte at gøre sig gældende, tøvende efterfulgt andetsteds.

Men begejstringen dæmpedes snart og afløstes af undren for til sidst at gå over i forfærdelse, efterhånden som man så "frigørelsens evangelium" forvandlet til vold og fornuftens milde herredømme forvandlet til intolerancens brutalitet. Som man på 1700-tallet havde ventet sig alt af fornuften, afløstes dette nu af *friheden* i det personlige liv, i politik og i åndens verden. Friheden var individets frihed, de undertrykte frihed og nationernes frihed. Folkefølelser, der ikke før havde været kendt, vågnede til live. Frygtelige rystelser fulgte i revolutionernes blodige spor.

En farlig medbejler til nationalismen blev *internationalismen*, der også blev et af de idealer, under hvis fane masserne flokkedes. Industriens uhørte opsving krævede stadig nye råstoffer, deraf det stigende begær efter kolonier og den voksende *imperialisme*.

Byerne kom til at suge masserne til sig, så det så ud som en ny folkevandring. Af alt dette skulle til sin tid det *internationale socialdemokrati* og *kommunismen* vokse frem.

Udvikling blev nøgleordet; videnskabens fremskridt på 1800-tallet blev enestående, for udviklingen syntes der ikke at være nogen grænser. Menneskeidealet blev i stor udstrækning den *frie, stærke personlighed*, der selv brød igennem (det amerikanske ideal). Men fra to sider truedes personlighedsidealet, gennem arbejdets tiltagende mekanisering, der var ved at gøre millioner af mennesker til slaver, over videnskabens mekanisering, der fik én til at tvivle på, om den enkelte virkelig var andet end et naturbestemt led i en uendelig, ubrydelig sammenhæng.

Den tiltagende sekularisering og kravet om *religionsfrihed*, rejst som en menneskerettighed, blev for adskillige til et krav om *frihed fra religion og religiøs påvirkning*.

De kristne kirker blev på grund af alt dette stillet over for opgaver af uoverskuelig rækkevidde. Hvordan skulle man forholde sig til alle de nye ideologier, der bjergtog mennesker, nationalisme, liberalisme, socialisme, kosmopolitisme? Var de fjender eller forbunds-fæller? Skulle man tilpasse kristendommen efter dem, eller skulle man gå ind og kristne dem? Skulle man over for videnskaben lade som ingenting og nøjes med at konstatere dens vantro, eller skulle man brydes med den for i *dens lys* at tænke kristendommens sandheder igennem på ny? Skulle man tage videnskabens påstande til efterretning for derved at redde så meget eller så lidt af kristendommen som muligt og herefter glæde sig over, at der dog blev noget tilbage. Eller havde kirkerne i stedet overlevet sig selv? Var frikirken det eneste rationelle? Eller nye religionsdannelser?

Hedningeverdenen havde man på 1700-tallet for en stor del glemt. I den henseende indtraf der en afgørende vending. Hertil kom stadig stærkere krav om at forkynde Evangeliet for de for kirken fremmedgjorte masser og for de udvandrere, der byggede de nye lande op ude i kolonierne. Men var det nok at forkynde Evangeliet? Havde kirken ikke også den opgave og det ansvar at være med til at løse århundredets store problemer – *de sociale spørgsmål*? Alt dette og meget mere satte tanker og kræfter i bevægelse, der førte til både *Indre Mission*, *verdensmission* og nye vækkelser på resten af 1800-tallet.

Gennembruddet for engelsk verdensmission, *Indre Mission* og *filantropi* (Holmquist II, s. 125)

Revolutions- og napoleontidens storme mærkedes også i England. Ulykkeligvis kom den fortsatte krigstilstand til at bringe næsten stilstand i reformarbejdet. Den kirkelige opvågnen sporedes tydeligt i England i begyndelsen af 1800-tallet gennem den *evangeliske vækkelse*, som den sidste halvdel af 1700-tallet havde forberedt. Således skete det mærkelige, at man i England netop på den tid, da kristendommen de fleste steder var trængt over i defensiven, kunne

tage de opgaver op, der affødte den *protestantiske verdensmission*; denne blev en af de store nyskabelser i den evangeliske kristendoms historie. I alt det arbejde, der før eller siden æggede til efterfølgelse i de andre protestantiske lande, gik i almindelighed dissenters og den evangeliske retning hånd i hånd med den anglikanske statskirke.

Voltaire havde kaldt evangelierne "*en krønike for skræddere og skomagere*". Fra jævne borgerkredse kom virkelig også den store drivkraft, der skulle føre Evangeliet ud over hele verden. En gunstig ydre betingelse afgav også Englands udstrakte kolonivælde samt de geografiske opdagelser, ligesom det velorganiserede vejnet i Romerriget i de første kristne århundreder fremskyndede evangeliseringen *til lands og til vands*.

Grundlæggeren af den nye missionsepoke blev skomageren William Carey (1761-1834). Han var søn af en væver, kom først i dårligt selskab, men gennem metodisk, evangelisk påvirkning førtes han til en dybtgående vækkelse. Fra at have hånet Kristus sluttede han sig til de foragtede *dissenters* - et andet ord for protesters ("*refusing to accept the anglican Church as evangelic*").

22 år gammel blev han baptist og prædikant. Gennem studier af Cooks skibsjournaler, fra dennes opdagelsesrejser, fik han den tanke at omvende sydhavsøernes vilde. Han studerede nøje alt vedrørende herrnhuternes missionsvirksomhed og udarbejdede for første gang en oversigt over hele missionsområdet gennem sin berømte traktat fra 1792 "*En undersøgelse af de kristnes forpligtelse til at virke for hedningernes omvendelse*". Denne traktat er et af historiens mærkeligste dokumenter.

Sin appel til Englands kristne forstærkede han samme år på en baptistkongres i Nottingham ved sin verdensberømte prædiken med Es. 54, 2-3 som tekst over emnet: "*Vent store Ting af Gud, og forsøg store Ting for Gud!*". Her blev ligegyldighedens lange modstand brudt, og fem måneder senere stiftedes *Particular Baptists Missions Society* (1792). Selv rejste Carey til Indien, hvor han, med basis i den danske koloni Serampur nord for Calcutta, i tre årtier udførte et

grundlæggende arbejde for engelsk mission og evangelisk kultur-spredning.

Ved et omfattende møde, hvor både lægmænd og gejstlige fra statskirken og dissenters deltog, blev det i 1795 under stor bevægelse vedtaget at danne et fælles selskab for forskellige kirkesamfund. Således opstod *Londoner Missionsselskabet - Vækkelsesselskabet Frem For Alle Andre*. Hurtigt fik selskabet en kapital på 10.000 £ og rådede over 29 missionærer (mest håndværkere). Robert Moffat (1795-1883) blev sendt til Sydafrika og Robert Morrison (1782-1834) til Kina.

Vi ser allerede omridsene af en verdensmission komme til syne - De evangeliske fortsatte med dannelsen af *Londoner Selskabet for Kristendommens Udbredelse Blandt Jøder* i 1809. Metodisterne dannede missionselskab i 1816.

Bibelselskabernes dannelse

Som et forbindelsesled mellem Ydre og Indre Mission oprettedes i 1804 *Britiske og Udenlandske Bibelselskaber*. Man anså, at læren om kristendommen skulle vende tilbage til den enkle, bibelske forkyndelse og var derfor ivrige efter bibeludbredelse. (Men ikke pavekirken, der bandlyste bibelselskaberne). Alt dette blev i ganske særlig grad hele det engelske folks æressag. Gennem bibeloversættelser og bibeludbredelse blev hele verden draget ind i protestantismens religiøse virksomhed, en central faktor på 1800-tallet.

Snart blev der i Rusland (1808), i Danmark og Sverige (1814) og i Amerika (1817) dannet bibelselskaber. I 1824 udbrød en stor strid om apokryfernes optagelse i selskabets bibler.

Den evangeliske vækkelses betydeligste mand var Wilberforce, hvis bog *A Practical View* skulle vise forskellen mellem virkelig kristendom og det herskende religiøse system; den blev læst viden om, særligt i dannede kredse.

I 20 år kæmpede han mod *slavehandelen*, og elleve gange blev lovforslag fremsat for slavehandelens ophævelse, hvilket skaffede ham mange modstandere, der hævdede, at i så fald ville Liverpool blive ruineret og kolonierne gå tabt. Først i 1833 vedtog Parlamentet sla-

veriets ophævelse og samtidig bevilgedes 20 mio. £ til løskøbelse af alle slaver i riget.

I denne sammenhæng kan nævnes Elizabeth Fry (1780-1845), som tilhørte kvækersamfundet, der i 1813 lærte de ulykkelige forhold i Englands kvindefængsler at kende; sidenhen drev hun et utrætteligt arbejde for en mere human behandling af fangerne og for de frigivnes redning. Hun gav gennem sin *kærlighedsgerning* løsningen på 1800-tallets store, evangeliske Indre Mission, også på kontinentet.

Apokalyptiske strømninger

Verdenskatastroferne og den *evangeliske* vækkelses bibeloversættelser havde, efter kejser Napoleons fald, på ny sat gang i to religiøse strømninger, der snart flød sammen og skabte en ny, interessant form for dissentersbevægelse. Den ene var Apokalyptikken, den anden Ekstasen med åndsudgydelse. Som altid fremkaldte de store hjemsøgelser, jordskælv, hungersnød, krig og epidemier, forventning om den yderste dom, og beregninger om dens nært forestående studeredes i Johannes' Åbenbaring. En stor apokalyptisk litteratur bredte sig i England i 1820'erne og lidt senere i Amerika.

Betydeligst blandt de apokalyptisk indstillede fromme var den rige bankier Henry Drummond (1786-1860), en alsidig lægmand der var medlem af Parlamentet.

Af afgørende betydning blev det, at præsten ved den skotske presbyterianske kirke i London, Edward Irving (1792-1834) blev vundet for disse idéer. Han var en høj, smuk mand med langt, sort hår, havde mørke øjne og var en betagende taler. Hurtigt var han i London for de dannede blevet en vækkelsesprædikant, der samlede store skarer om sin profetiske forkyndelse af Guds Dom. Men han var en excentrisk mand, der gerne greb til det usædvanlige, og således blev han vundet for den apokalyptiske kreds' tanker. Her deltog han fra 1826 i de årlige konferencer på Drummonds (parlamentsmedlemmets) landsted Albury Park, hvor man samledes til udlægning af Skriften og bøn om en ny, mægtig udgydelse af Helligånden med fornyelse af *den første kristne tids nådegaver*. Gennem fantasifulde prædikener og en usædvanlig tilstrømning forkyndte

han nu, at hele den kirkelige udvikling var *et frafald*. Dommen var nært forestående, men de troende skulle forinden, ved genoplivelse af den første apostolske kirkes embeder og fornyelse af dens nådegaver, beredes til dommen.

Irving bevægede sig mere og mere væk fra den skotske prædestinationslære, og i 1827 udformede han en *afhandling om inkarnationen* – en særegen *kristologi*. Dette var hans første skridt væk fra de engelske dissenters og en tiltagende katolicisme, der senere fortsatte med Newmann i Oxfordbevægelsen og hans *konvertering* til pavekirken – og en rød kardinalhat.

De katolicerede irvinganere kom til at meddele noget af deres apokalyptik til en modsatrettet, yderliggående, individualistisk sammenslutning ved navn darbyisterne eller Plymouth-brødrene.

John Nelson Darby (1800-1882) havde studeret teologi og var blevet anglikansk præst. Da han kom i forbindelse med den irvingske apokalyptik, gennem en dame der havde været med i Drummonds Albury Park, trådte han i 1828 ud af statskirken. I modsætning til Irving ville Darby ikke vide af en ydre orden. Hver især skulle, i religiøs henseende, stå isoleret og kun samles med *brødre* i små foreninger til opbyggelse, men uden kirkegudstjeneste, symboler eller gejstligt embede. Det skulle være en *dagligstuekristendom* uden anden teologi end den "bogstaveligt forstående bibel", fjernt fra verden og al dens besmittelse.

Filantropi, Indre og Ydre Mission fra 1830-1870

I ædel kappestrid rettede både de kirkelige og de frikirkelige bevægelser fortsat deres arbejde mod Indre og Ydre Mission. Elizabeth Fry fra kvækerbevægelsen vedblev at udføre sit kærlighedsarbejde for fanger og løsladte, der senere bevirkede en forbedring af en række sociale love, der skulle dæmme op for barbariet på sindssygeanstalterne. En række filantropiske selskaber støttede reformerne. Også Florence Nightingale (1820-1910), der tilhørte den anglikanske kirke, udførte et banebrydende arbejde, ikke mindst i forbindelse med Krimkrigen, hvor hendes forbedrede hygiejne ved frontlazaretterne reddede mange soldaters liv.

Afholdsbevægelserne, både inden som uden for kirkelige rammer, fik stærk støtte fra samfundet.

Nordamerikas evangeliske denominationer

Af afgørende betydning i begyndelsen af 1800-tallet var den mægtige vækkelsesbevægelse, der gik over kolonierne i årene efter 1734; dette påvirkede alle kirkesamfund. Også *Befrielseskampen mod England*, der førte til dannelsen af Nordamerikas Forenede Stater (1776-1783). Men det vigtigste var, at der i forholdet mellem stat og kirke foregik en principiel adskillelse, der straks gennemførtes for forbundsstaten og derefter lidt efter lidt for de enkelte stater, sidst Massachusetts i 1833.

Hermed var grundlaget for Fristaternes Kirkehistorie på 1800-tallet lagt. *Voluntarismen* blev en absolut grundsætning. Enhver økonomisk understøttelse fra statens side over for kirkesamfundene faldt bort; det blev menighedernes egen sag at sørge for præster, kirker og alt øvrigt. Adskillige engelske og amerikanske menigheder havde lært at klare sig selv, og resten fulgte snart efter. Man måtte yde rundhåndet til kirkesamfundets virksomhed. Da den store indvandring begyndte, var det enorme krav, der blev stillet. Normalt betød det, at man ikke tilhørte nogen kirke, før man lod sig optage som medlem. Dette styrkede lægmandens deltagelse i det kirkelige liv og arbejde.

Men Amerika blev, frem for noget andet land, *det religiøse splittelsesernes land*. I demokratiets luft trivedes religiøse separationer og nydannelser uden hindring. Ingen statskirke stod i vejen. Dette førte også til den specielle *amerikanisering*, påvirket af større lægmandsindflydelse, friere former for religiøst liv og *businessånd*. Man var ikke som i Europa bundet til historisk tradition, man kunne skabe det, som passede bedst. Amerika var *det forlovede land* for den nye generations indvandrere. Slagordet blev: "*Aldrig give op, det går altid på en eller anden måde.*"

Således blev *optimismen* typisk for amerikansk kristendom. Fromhedens karakter måtte i denne amerikanisering blive uden liturgi og utraditionel. Således fik Nordamerikas kirkeliv sit særpræg,

selvom det i stor udstrækning var de gamle, europæiske konfessioner, der var omplantet i den nye jordbund.

De fire religiøse hovedgrupper

De kan opdeles i fire hovedgrupper:

De to gamle, klassiske frikirker, de fornemme: Kongregationalisterne og Presbyterianerne, der havde deres hovedsæde i New England, ætlinger af pilgrimsfædrene, omstrålet af en særlig glans. De grundlagde det berømte Yale Universitet og en række teologiske kollegier, der blev bærere af det store dannelsesarbejde i første halvdel af århundredet.

Presbyterianerne kappedes i afstamning, historie og høj kultur med kongregationalisterne om førstepladsen og dannede eget teologisk seminarium i Princeton, New Jersey. Til de fornemme kirkesamfund, og den højere dannelses vogtere, hørte også unitarerne, der begunstigedes af den udbredte oplysningsstemning, gik i opposition mod den kirkelige *treenigheds-, forsonings- og syndslære* og begyndte at danne frie menigheder. Man forkastede alle bekendelsesskrifter, grundlaget skulle være Bibelen, tolket efter fornuften. Man fastholdt dog Åbenbaringen og Underet.

Inden for de bredere lag vandt de ovennævnte fornemme ikke nogen større udbredelse. Her trådte de store frikirker i stedet: Baptister og metodister. Baptisterne var et af de ældste kirkesamfund i Amerika. Med særlig iver vågede man over hver enkelt menigheds fulde selvbestemmelsesret. Allerede i de første to årtier på 1800-tallet fordobledes medlemskaren. Deres fromhed bestod i særlig grad af *vækkelsesfromhed*, med uvilje mod højere dannelse og teologisk forskning. En meget stor del af evangeliseringen udførtes af lægprædikanter. Nogle menigheder anså lærdom for skadeligt for åndens umiddelbare vejledning.

Metodisterne udgjorde et vigtigt islæt i den amerikanske religiøsitet. Deres metodisk/episkopale kirke var, næst efter den katolske, den mest klerikalt organiserede, med superintendenter og biskopper og som højeste instans generalkonferensen, der samledes hvert fjerde år. Hovedkvarter fik den fra 1871 ved Boston Universitetet.

Disse fire ovennævnte denominationer tilhørte den amerikaniserede, engelske hovedstamme.

Anderledes var forholdet med de europæiske kirkekonfessioner:

- Anglikanisme
- Lutherdom
- Katolicisme

Især de to sidstnævnte. Den Lutherske Kirke bestod for størstedelen af tyskere, mest omkring Pennsylvania. Den romersk-katolske kirke i Nordamerika var i begyndelsen kun svag, men den voksede stærkt med indvandring af katolikker fra Irland og det romanske Europa.

Allerede i begyndelsen af 1600-tallet havde en engelsk *spiritualisme* fundet fristed i Amerika. *Kvækernes Samfund* var det vigtigste. Det havde ganske vist ingen stor udbredelse, men dets indflydelse overgik langt, hvad man skulle forvente efter dets medlemstal.

Nye frikirkesamfund

Af en væsentlig anden karakter var en ny samfundsdannelse med baptistpraksis, såsom voksendåb og Bibelen alene som rettesnor for troen, men dertil med et stærkt, apokalyptisk grundpræg.

I det unge Amerika, med dets ofte primitive eller naive folketro, var jordbunden særlig modtagelig for de eskatologiske grublerier. Disse havde taget fart som følge af napoleontidens verdenskrise. Således skød der en broget gruppe apokalyptiske frimenighedssamfund frem, især den teologisk uskoledede baptisme.

Adventisterne

I 1818 blev den baptistiske farmer William Miller fra Vermont (1782-1849), der oprindeligt havde været deist, overbevist om, at Herrens synlige genkomst stod for døren. Fra begyndelsen af 1830'erne forkyndte han dette offentligt og beregnede ud fra *Daniels Bog* og *Johannes' Åbenbaring* tidspunktet for dommens indtræden til 1843. Et stort røre fremkaldtes herved. Miller ville samle de adventtroende inden for alle kirkesamfund, uden at nogen skulle udtræde

af disse, men da hans tilhængere fældede hårde domme over andre, udstødtes de af baptisterne og dannede i årene 1840-1850 flere samfund, der gik under betegnelsen adventisterne.

Da genkomsten ikke var indtruffet i 1843, prøvede Miller først med en ny dato, men snart opgav han en bestemt fiksering af tidspunktet. I tidernes løb optoges der en række apokalyptiske idéer fra den revolutionære gæring i England i begyndelsen af 1800-tallet.

Optagelse af jødiske traditioner, bl.a. helligholdelse af sabbatten og forbud mod at spise svinekød, førte i 1846 til stiftelsen af det bedst organiserede adventistsamfund, Syvendedags Adventisterne. De kom ud over vanskeligheden med dateringen af Herrens komme ved at forklare dette som: *Hans begyndende renselse af den himmelske helligdom*. Desuden lagde de vægt på en sundhedsreform ved afholdenhed fra spiritus, tobak og kød. Gennem deres oprigtige og konsekvent gennemførte fromhed har de vakt megen opmærksomhed.

Adventisternes betydning i det hele taget blev, at de, over hele den evangeliske verden, på ny gjorde de middelalderlige, engelske apokalyptiske idéer levende og indføjede dem som en vigtig bestanddel i den store vækkelses- og helliggørelsesbevægelse.

Også uden for kristendommens grænser kom det til religiøse nydannelser. En af disse var en puritansk vækkelse blandt uvidende nybyggere i New York-staten med krav på at erstatte alle kristne kirker med en ny verdensreligion: *De sidste dages hellige – mormonerne*. Mormonismens historie tilhører ikke kirkehistorien.

En surrogatreligion blev også *spiritismen*, der begyndte i 1840'erne. Fra 1852 arbejdede man med medier og åndematerialisationer. Her var den swedenborgske tankegang medvirkende til dens hurtige udbredelse.

Åndelige hovedstrømninger

(Holmquist II, s. 229 fortsat)

Intet har præget Amerikas kirkehistorie i så høj grad som vækkelserne, der som bestandige nye dønninger fulgte efter hinanden, ofte ledsaget af stærke, psykofysiske rystelser. Allerede omkring

århundredskiftet kom den første vækkelsesbølge efter Edwards' og Whitefields tid.

I 1810 opstod der en endnu stærkere. Den førte desuden Amerika ind i arbejdet for *Verdensmissionen*. En 5-årig vækkelse fra 1826 regnes for at have vundet 200.000 nye medlemmer fra forskellige kirker. Efter en ny vækkelsesbølge i 1830-1840'erne kom, i forbindelse med en økonomisk krise, den *store vækkelse* i årene 1857-1858 af mere stilfærdig karakter med bønnemøder, ved hvilke en million mennesker skal være blevet omvendt. Vækkelsen gjorde sig gældende inden for alle kirkesamfund og virkede ikke mindst blandt ungdommen. Et grænseskel dannedes ved den måske største vækkelse i kristendommens historie - *Moody* - i 1870'erne.

Vækkelserne blev ofte ledet af personligheder med en ren suggestiv magt over masserne, folk der, som *evangelister*, helt kunne vie deres liv til dette arbejde. Den første af disse var *Charles G. Finney* (1792-1875). Hans liv og udvikling er et typisk kapitel i Amerikas religiøse historie på 1800-tallet. Han øvede en ikke ringe indflydelse også i Europa, lige fra Catherine Booth i England til pinsebevægelsen i Sverige. Der fandtes et stærkt islæt af mystik, ligesom hos Edwards, der dog efterhånden mildnedes.

Han fik til sidst (1851) den indflydelsesrige stilling som præsident for Oberlins Teologiske Seminarium i Ohio. Forskellen mellem de puritanske samfund brød han sig ikke om. Efter Whitefields eksempel drev han et metodistisk vækkelsesarbejde med daglige møder; han ville med sin prædiken fremkalde en voldsom bodskamp og en pludselig omvendelse. I prædikelokalerne opstillede han en særlig bodsbænk, en anordning der siden blev sat i system af Frelsens Hær. Til bodsbænken drev han mennesker, næsten uden nåde, ved at skræmme dem med Helvedets rædsler, men han var en ægte kristen personlighed uden nogen form for humbug, og han blev drevet af en stærk etisk ånd. Hans bøger fik vid udbredelse.

Fra metodismen optog Finney læren og den fortsatte helliggørelse, der kun kunne nås gennem tro. Længe tvivlede Finney på muligheden for at opnå fuldkommen hellighed. Da modtog han i 1843 i Boston en ny åndsdaab, der gav ham vished herom. Da to andre pro-

fessorer omtrent samtidig, under studium af kristendommens mystik, blev overbevist om at være nået frem til helliggørelse gennem ekstatiske åndsdåb, blev denne et afgørende moment i den amerikanske religiøsitetens historie. Oberlinernes talrige skrifter udbredte den mystiske/ekstatiske helliggørelseslære og skabte *Den Store Amerikanske Helliggørelsesbevægelse*, hvis centrale momenter er:

- Bodskampen
- Åndsdåben
- Helliggørelsen

Denne bevægelse skulle blive betydningsfuld, også i Europa.

Sideløbende med vækkelsen, og ofte flettet ind i den, kom *den apokalyptiske strømning*, som førnævnt ved nye sektdannelser.

Som modsætning til såvel den ortodokse calvinisme, som til vækkelsesfromheden og Apokalypsen, fremtrådte, oprindeligt i nær tilknytning til oplysningsstemningen, en *liberal strømning*, der afviste forskellige ortodokse dogmer. Denne fik sit hovedtilholdssted i *unitarismen* ved apostelen William Channing (1780-1842) i Boston. Ved et præstemøde i Baltimore 1819 holdt han en tale om *tre-enighedslærens ukristelighed*, der vakte uhyre opsigt og medvirkede til, at mange gik over til unitarismen.

Channing, der selv blev unitarisk præst og gav sig af med filantropi, afholdssagen samt freds- og slavespørgsmålet, nærede dyb respekt for værdien i enhver sjæl; men han blev nærmere forkæmper for den optimistiske religiøsitet, der danner karakteren, end ved at fremkalde stærke følelser.

Verdensmissionselskaber dannedes rask væk i begyndelsen af 1800-tallet:

- Først Kongregationalisterne 1810
- Baptisterne 1814
- Metodisterne 1819
- Episkopalkirken 1820
- Presbyterianerne 1837
- Lutheranerne 1841

- De Sydlige Baptister 1845
- De Sydlige Metodister 1846
- Syvendedags Adventisterne 1863
- Disciplene 1875

Det Amerikanske Bibelselskab blev oprettet 1816 under mottoet: "En bibel i hvert hjem og til hver emigrant."

Intet kan dog sammenlignes med det problem, der opstod gennem de amerikanske staters stadige udvidelse mod vest; dette fortsatte ustandselig fra 1790 til 1890.

Indtil 1820 betød *indvandringen* ikke så meget, men så begyndte tallene at stige, først langsomt, derefter hurtigt, særligt fra 1845. I 1833 var den regelmæssige dampskibsforbindelse begyndt; i perioden fra 1820-1829 kom omkring 100.000 indvandrere, de næste 10 år 350.000. I løbet af 20 år, fra 1825-1845, indvandrede knapt en million, i de næste 10 år omtrent tre millioner, fra 1855-1865 godt halvanden million., i de næste 10 år mere end tre millioner..

Efter midten af 1840'erne var irerne i absolut overtal, efter midten af 1860'erne kom en stor invasion fra Tyskland, omtrent samtidig begyndte skandinaverne at komme.

Til tider strømmede *katolikker*, bl.a. irere, italienere og polakker, til i en sådan grad, at man kunne begynde at frygte for, at de i Staterne ikke kunne bevare deres katolske karakter i et protestantisk land. Det gjorde de dog, vi skal senere se hvordan. I 1816 svarede præsident Jefferson sin forgænger: "Like you, I object to the Jesuits re-establishment, which makes light give way to darkness."

Den store krise i 1860'erne. Kampen om slaveriets ophør

Hele den kirkelige udvikling i De Forenede Stater førte til en katastrofe gennem *slave-spørgsmålet*. Efter de første vækkelser havde alle samfund, under *evangelisk* påvirkning, været enige om bekæmpelse af neger-slaveriet. Omkring århundredskiftet blev slaveriet delvis ophævet i Nordstaterne, i 1808 blev slaveimport forbudt og i 1820 slavehandel. Men fra 1820'erne udvidedes det endnu gældende

slavesystem, trods stærk modstand, til også at gælde for nogle af de nyligt indlemmede stater (Missouri, Kansas og Nebraska).

Et stærkt opsving for slaveriet i Sydstaterne i 1830'erne forårsagedes af, at man nu i kirkelige kredse i udstrakt grad søgte at forsvare slaveriet som en guddommelig institution, i overensstemmelse med Skriften. Netop dette argument ophidsede lidenskaberne, så man i Sydstaterne for alvor kunne tale om terror mod dem, der endnu gjorde forsøg på at bekæmpe slaveriet.

Således blev slavespørgsmålet et af dette århundredes mest brændende, kirkelige problemer og førte i 1840-1850'erne til en spaltning af de fleste store denominationer. (Holmquist II, s. 238, fortsat)

"Med særlig kraft trådte den socialt orienterede, bredkirkelige tredje retning i brechen mod slaveriet. I første række kom Henry W. Beecher til at stå. Hans agitation, også i England, mod Sydstaternes holdning til slavespørgsmålet var yderst virkningsfuld. Et meget stærkt indtryk gjorde også hans søster miss Harriet Beecher Stowes indtrængende appel gennem bogen Onkel Toms Hytte, der fik en mægtig udbredelse. I Nordstaterne udgjorde kirkesamfundene også en magt på en hel anden måde end i Sydstaterne; og modstanderne havde i Nordstaterne en politisk leder, med religiøs overbevisning, i Abraham Lincoln. Borgerkrigen 1861-1865 førte krisen inden for denominationerne til et højdepunkt. Vigtigt blev The Hamton Institute, oprettet 1868, der gjorde en stor indsats for at ophøje negrene i åndelig henseende."

Jesuiternes involvering i mordet på Abraham Lincoln

(Chiniquy, s.290)

"Uden katolicismen ville borgerkrigen ikke have været mulig. Jefferson Davis ville aldrig have turdet angribe Nordstaterne uden forsikring fra paven om, at jesuitter, biskopper, dets 6.000 præster og syv millioner blindt lydige undersåtter i Amerika ville marchere for at besejre republikken, under demokratiets maske.

Rom fik en romersk-katolsk (Beauregard) valgt til at affyre det første skud mod Fort Sumters frihedsflag den 12. april 1861. Disse anti-kristne og asociale love, indført af Rom, fik paven til offentligt at

give Jefferson Davis hånden og proklamere ham som præsident for en legitimeret regering, endnu før udgangen af krigen var afgjort.

Det er disse, Roms blodige, antisociale love, der, efter at have lagt Europa i ruiner, dækket med tårer og blod i mere end ti århundreder, nu havde krydset oceanet for at fortsætte sin ødelæggende, demoraliserende og slavebindende virksomhed på dette kontinent.

Under demokratiets maske havde man probateret for Sydstaternes oprør mod Nord; dette kostede en halv million af Amerikas unge sønner livet på slagmarken. Og er det muligt, vil hun fortsætte sin blodige bane og synge *Te Deums* og juble af glæde, som hun har gjort, når hun hørte klageskrig fra millioner af martyrer gennem århundreder i alle storbyer i Europa.

Rom så fra begyndelsen, at USA's eksistens var en formidabel hæmsko for hendes suverænitet. Derfor blev der sået kim til splittelse og had mellem de to store halvdele af Amerika, Nord og Syd, og det lykkedes at splitte dem gennem slavespørgsmålet. Dette var den gældende mulighed, at knuse den ene ved hjælp af den anden for derefter at regere over de blodige ruiner fra begge, en favoriseret taktik gennem Vatikanets historie. Hun håbede, at triumfens time var kommet over for det protestantiske, kætterske dominerende USA.

Kejseren af Frankrig blev beordret til at være rede med en hær i Mexico, klar til at blive indrulleret under Sydstaternes slavebannere ved at tilslutte sig Demokraternes Parti. Kun én biskop turde være ulydig, og følgende ordre blev givet: *For enhver pris forhindre valget af Abraham Lincoln til præsident.* Den demokratiske presse, næsten helt under katolsk kontrol, et hengivent redskab for jesuitterne, besudlede landet med de mest forfærdende udtalelser. De kaldte Abraham Lincoln: *Stupid, en abe, en buk, en farlig tosse, et blodigt monster, en nådesløs tyrann osv.* Rom undersøgte det engelske leksikon for at finde de mest *passende* udtryk, så folket kunne fyldes med afsky, had og frygt mod ham. Men Gud så til, at den oprigtige Abraham Lincoln blev valgt til USA's præsident den 4. marts 1861.

I slutningen af august samme år hørte jeg fra en romersk-katolsk præst, hvem jeg med Guds barmhjertighed havde overtalt til at forlade Roms vranglærer, at man planlagde et komplot for at myrde præsidenten. Jeg anså det for min pligt at advare ham. Han modtog mig med megen høflighed og venlighed og sagde: *"Jeg er glad for at møde Dem igen, og som De ser, har Deres venner, jesuitterne, ikke taget livet af mig endnu. Men det ville de med sikkerhed have gjort, hvis jeg ikke havde passeret Deres mest hengivne by Baltimore nogle timer, før de havde regnet med. Men jeg har gennem opfinderen af den elektriske telegraf (Samuel Morse) fået oplysning om, at han ved et besøg i Rom for nylig fik bevis for, at pavens og kuriens intriger for en stor del er skyld i borgerkrigen, der truer med at dække landet med blod og ruiner."*

Næste dag blev jeg kaldt til præsidenten, der ønskede svar på nogle spørgsmål og sagde: *"Et stort antal demokratiske aviser, beviseligt skrevet af romersk-katolske, hævder, at jeg er født katolik og døbt af en præst. De kalder mig en *fracalden* og hævder bjerge af beskyldninger over mig. Først lo jeg af det, Gud ske lov har jeg aldrig været katolik, og ingen katolsk præst har lagt hænderne på mig. Men deres gentagne beskyldninger må have en mening. Fortæl mig, hvad De tror om dem."* Jeg svarede: *"Kære præsident, det er netop dem, der er et tegn på deres dødsdom. De vil brændemærke deres ansigt med et uudsletteligt mærke af apostasi."* I Romerkirken er en apostat en fredløs, der ikke har ret til at leve. Her er en kopi af, hvad pave Gregor 7. proklamerede: *"At slå en apostat (fracalden) ihjel, som Dem hr. præsident, er ikke mord, men en god, kristen gerning, det er en kanonlov, som enhver præst læser og enhver god katolik skal følge."*

"Kære hr. præsident, jeg må gentage, hvad jeg sagde i Urbana i 1856: Jeg frygter, at De vil blive offer for et jesuitemord. Historien gentager sig. Husk, at fordi Coligny var en kætter, som De nu er det, blev han brutalt myrdet på Bartholomæusnatten, Henrik 4. blev dolket af jesuitten Revaillac den 14. maj 1610 og mange flere, fordi de havde brudt det pavelige åg. Romerkirken er absolut den samme i dag, tror på og lærer at Hun har ret og pligt til at straffe enhver kætter, der er i vejen for Hendes planer."

Mit tredje og sidste besøg hos den på forhånd dømte præsident var om morgenen den 8. juni 1864, hvor han var helt belejret af folk, der ville tale med ham, og han sagde: "Jeg er glad for at se dem igen, men det er umuligt i dag. Men i morgen skal jeg møde en deportation fra de loyale stater, jeg vil gerne introducere Dem. De skal ikke præsentere Dem som delegeret, kun som min gæst." Næste dag havde jeg den store ære at stå ved præsidentens side, mens han modtog de delegerede, og den følgende dag tog han mig med for at besøge 30.000 sårede soldater.

Medens vi besøgte soldaterne på de forskellige hospitaler, var hans tanker optaget af den rolle, Rom spillede i denne uhyggelige strid. Han gentog: "Denne krig ville ikke have været mulig uden jesuiternes skadelige indflydelse. Takket være pavedømmet ser vi nu vort land *rødt af vore sønners blod*. Jeg hemmeligholder, hvad jeg ved, for hvis folk kendte hele sandheden, ville denne krig gå over til at blive en religiøs krig og med det samme antage en ti gange så grufuld og blodig karakter. Protestanterne i både Nord og Syd ville med sikkerhed udrydde præsterne og jesuitterne, hvis de havde hørt, hvad professor Samuel Morse fortalte om de komplotter, som var blevet planlagt i selve Rom for at ødelægge republikken og forberede den for anarki hér, som de har gjort i Irland, Mexico, Spanien og andre steder, hvor mennesker ønsker at frigøre sig. Fra begyndelsen af denne krig har det ikke været nogen hemmelighed, men en offentlig alliance mellem Sydstaternes leder, Jefferson Davis, og paven af Rom. Han har taget masken af og vist sig som beskytter af oprøret ved at tage Jefferson Davis' hånd og proklamere Sydstaterne som den legitime regering af USA."

Chiniquy fortsætter i flere kapitler med at beskrive historiens forløb frem til dagen for mordet på præsident Abraham Lincoln og forklarer: "Fredag aften den 14. april 1865 overværede præsidenten et skuespil i Ford Theater i Washington. Han sad tavs lyttende i sin boks, da en mand lydløst gik ind af døren til boksen bag ved ham. Han trak en pistol og skød ham i baghovedet. Da præsidenten faldt, bevidstløs og dødelig såret, og skriget fra hans hustru, der sad ved siden af ham, ramte alles øren, sprang morderen ud over kanten af logen og tre meter ned på scenen, barhovedet, med en daggert i

hånden, råbende "*Sic semper tyrannis!*", for herefter at forsvinde om bag scenen. Der var et øjeblikks åndeløs stilhed, så brød et kaos ud, som det er nytteløst at beskrive."

En retssag fulgte af den fangne morder; hans navn var Booth, en katolik, hvis skriftefader var jesuit. Den fatale fejltagelse, juryen og regeringen gjorde, var at skjule for befolkningen, hvem der stod bag mordet og dets egentlige motiv. Adskillige regeringsmedlemmer udtalte i fortrolighed, at de ikke var det mindste i tvivl om, at det var et jesuitisk komplot. Hvem kan forestille sig, at andre end paven selv og jesuitterne ville beskytte morderen til Abraham Lincoln. Juryen havde været uenige, ingen fældende dom kunne gives. Højesteret var tvunget til at lade morderen gå, ustraffet. Og blandt præster og jesuitter fejredes det som en strålende, sejrende begivenhed. Tyrannen havde endelig fået sin retmæssige straf.

Trods åbenlyse beviser har man indtil den dag i dag afslået at tage sagen op. Det er sket før, det skulle komme til at ske igen og igen - i USA's historie - også i vort århundrede.

Borgerkrigens udgang hindrede sprængningen af fristaterne. I materiel henseende blev dens virkninger snart overvundet. "*De enorme frimureres farlige æra begyndte.*" Herved opstod nye politiske og sociale problemer. Også kirkerne blev stillet over for nye opgaver, ikke mindst af social karakter. De kræfter, der havde virket i årene før 1870, vedblev ganske vist alle at gøre sig gældende. Men selv om vækkelsen stadig gav nye, ofte overraskende, udslag, begyndte den stilfærdige opdragelseskristendom i stadig højere grad at gøre den rangen stridig. Derved fulgte nu problemer af både teoretisk og teologisk karakter. Således kan man med god grund tale om, at "*et nyt afsnit af Nordamerikas kirkehistorie begynder med 1870'erne.*"

Pavedømmets historie 1823

(Holmquist sv. udg., s. 28)

"Så snart pave Pius 7. var død, kastede kardinal Consalvi sig på knæ og vædede ligets fødder med sine tårer. Også hans tid som pavens statssekretær var til ende. I sit testamente afsatte kardinal Consalvi 20.000 romerske gylden til at rejse et monument af hans

afdøde herre. Opgaven fik Thorvaldsen, da den først foretrukne kunstner, Canova, døde. De ivrigste katolikker håbede, at den danske kætter, sædvanen tro, ikke ville nå at blive færdig i tide. Men det æggede kunstneren, og på den aftalte dag blev monumentet afsløret.

Da de 37 kardinaler drog ind i konklavet, vandrede kardinal Consalvi i processionen nedbøjet og syg. Flere af de foreslåede kandidater blev forhindret af veto fra bl.a. Østrig. I den almindelige uenighed, og de sædvanlige intriger, valgtes kardinal Hannibal Della Genga. Hans sejr skyldtes, at han var så sygelig, at man snart kunne forvente et nyt pavevalg. Da den lange, magre, blege mand begav sig til konklavet, så det ud, som om han var gået lige fra sygesengen til dødslejet. Da han efter ceremonien blev spurgt, om han modtog valget, råbte han også: *"Nej, lad være, I vælger et lig!"* Han føjede sig imidlertid og antog navnet pave Leo 12..

Hans første rundskrivelse angav, ligesom hans program, fordømmelse af bibelselskaberne. Samme år arrangerede han et stort jubelår med aflad, der førte pilgrimme fra hele verden til Rom, dog færre end man havde ventet (fra Danmark otte, fra Sverige 30 og fra Østrig kun 20). Pave Leo 12. udnyttede dog på alle måder året til at forstærke papalismen. Ivrig propaganda blev drevet blandt jøder og protestanter, hvilket i jubelåret skal have indbragt 150 proselytter.

Til jesuitterne tilbagegav pave Leo 12. det af Loyola stiftede Collegium Romanum foruden midler til dets udvidelse; og snart kunne denne jesuiterlærestanstalt glæde sig over tusindvis af studerende.

Pave Leo 12.'s strenghed og mistro (sikkert på grund af alderdom) fik ham til at fordærve det meste af, hvad han gjorde, ikke mindst gennem forkerte valg af embedsmænd. Et legat, der skulle gribe ind i de hemmelige selskaber (frimurerne etc.), dømte i sin iver på én dag 508 personer, heraf syv til dødsstraf.

Almindelig uro rådede. Jødernes indespærring i ghettoer og tvang til kirkebesøg fik flertallet af rige jøder til at udvandre.

Pave Leo 12. var forhadet af alle, fra greve til tigger, ingen var hans ven. Da han efter kort tids sygdom, 67 år gammel, døde i februar

1829, hindrede han det årlige karneval og blev hånet af folket: "*Tre onde ting har den Hellige Fader tilføjet os: Han modtog kronen, han levede længe, og med sin død fordærvede han karnevallet.*"

Den nye pave var 68 år gammel og så følsom, at han ved folkets jubelråb brast i gråd. Som pave tog han navn efter sin medbroder i det napoleoniske fangenskab, pave Pius 8.. Det blev et blot 20 måneders pontifikat; allerede 30. november 1830 døde den lærde, men af sygdom nedbrudte olding.

Pave Pius 8. begyndte sin regering med en rundskrivelse, der atter fordømte bibelselskaberne og sluttede med at udråbe Jomfru Maria som sejrherre over alle kætterier. Ligesom sin forgænger forkyndte han en jubelaflad "*for hele kristendommen*" (generøst).

De engelske katolikkers emancipation frem til 1829

Denne periode rummer en række hændelser af største betydning for den katolske kirke og pavedømmets kommende historie. I forgrunden står de engelske katolikkers emancipation. Siden de på 1700-tallet var blevet holdt nede af hårde love, fik de i 1791 *religionsfrihed*. I 1828 ophævedes loven fra 1600-tallet, og katolikkerne fik i 1829 atter adgang til Parlamentet, de fleste statsembeder og ministerpladser. Denne katolske emancipation fremkaldte en umådelig jubel i hele pavekirken; selvfølelsen voksede.

Med de første dampskibe begyndte samtidig *den store udvandring* til USA, der snart skulle skaffe pavedømmet *en ny verden* af største vigtighed for fremtiden. Belgiens løsrivelse fra Holland, efter Julirevolutionen 1830 i Frankrig, medførte en endnu større gevinst for den katolske kirke end den engelske emancipation; det frie Belgien blev fra begyndelsen *jesuitternes og papalismens* bedste hjemsted i Europa.

Efter Julirevolutionen aftog pave Pius 8.'s kræfter, og han døde den 30. november 1830.

Det polske oprør 1830 resulterede i den russiske stats begyndende, store kamp mod romersk katolicisme (til fordel for den græske) og mod en union. Også i Kirkestaten førte det franske gennembrud og liberalismens sejr til uro og revolutionære planer. I Rom kom det til

en sammensværgelse efter pave Pius 8.'s død, men den blev tilintetgjort.

Trods den urolige tilstand trak det nye konklave ud i over to måneder. Nu kom der nye, indviklede valgmanipulationer, som trak tiden ud. Da rygtet gik, at en revolution var begyndt i Italien, enedes man om at vælge den kraftfulde, munkelærde kardinal Cappellari, nu 65 år gammel, der, efter middelalderens kampagne, valgte navnet pave Gregor 16.. Han kunne nu begynde at arbejde på "*Pavestolens triumf*", som han allerede i sit skrift havde forudset.

Rygtet om revolution i Mellemitalien var sandt. Den var begyndt i Bologna, inden pavevalget var afgjort. Den strakte sig i løbet af få dage, næsten uden blodsudgydelse, ind over Kirkestatens grænser; overalt vejede den italienske trikolor. Den 26. februar 1831 forklarede en kongres, bestående af de befriede provinsers ombud, at "*pavernes verdslige magt var ophævet, såsom striden mod Bibelen*".

Pave Gregor 16. bad Østrig om militærhjælp, idet han frygtede for besiddelserne i Norditalien. Militæret rykkede ind i Bologna, og oprøret standsedes. Forgæves havde de liberale appelleret til den liberale borgerkonge i Frankrig. Stormagterne indså imidlertid, at den bestående orden i Kirkestaten ikke kunne vedvare, så længe flere millioner menneskeskæbner tilfældigt blev afgjort af nogle tusinde præsteembedsmænd. Man krævede i et memorandum til paven, at lægmænd fik adgang til forvaltning og dommervæsen samt gennemførelse af folkevalgte distrikts- og statsråd. Dette memorandum af 31. maj 1831 udgør en vigtig markering i pavedømmets historie. Pave Gregor 16. afbøjede formelt, og dermed blev Kirkestatens skæbne beseglet. Paven, og de efterfølgende regeringer, betegner de to stadier i dette tusindårige, gennem utallige storme, verdslige monarkis undergang.

Naturligvis gærede utilfredsheden videre blandt den brede befolkning, så snart østrigerne havde forladt Bologna. I 1832 så de sig igen nødsaget til at besætte byen. Det mistænksomme Frankrig skyndte sig, som modvægt, at besætte en anden del af Kirkestaten. I syv år forblev franskmænd og østrigere i landet, og imens voksede den nationale, italienske bevægelse under kodeordet: "*Et frit og*

enigt Italien." I 1836 skaffede pave Gregor 16. i statssekretær Lambruschini et hensynsløst redskab i kampen mod liberalismen. For ham var Italien et oprørsk og ateistisk land, der gennem tugt, vold og straf skulle bringes til lydighed. Pave Gregor 16. selv mistede lysten til at modsige ham. Strengheden gav sig udslag i pinlig nærighed. Fx blev kødspisning om fredagen straffet med politi- overvågning og fængsel, og enhver tjenestepige var, under straf- ansvar, pligtig til at anmelde sit herskab for overtrædelser.

Det blev forbudt samtlige pavens undersåtter at deltage i viden- skabelige kongresser, de måtte ikke engang have forbindelse med dem. Kun de klerikale og jesuitterne triumferede.

Medens pave Gregor 16. glædede sig over, at katolikkerne i Eng- land havde opnået religionsfrihed og emancipation, fordømte han kravet om samvittighedsfrihed som kilden til alt ondt, der overgik kirken, og sagde: "Ud af indifferentieringens stinkende kilde udlø- ber det illitterære eller rettere sagt det vanvid, at ethvert menneske skal have religionsfrihed. Thi historien aflægger vidnesbyrd om, at rige og mægtige stater er bukket under på grund af denne tanke- og ytringsfrihed. Denne pressens frihed, som nogle vover at fordre, kan ej tilstrækkeligt afskyes. Indeks er sundt, og censuren meget nyttig."

Under jesuitternes ledelse fortsatte pave Gregor 16. den markerede vej. Den af jesuitterne omgærdede lære om Jomfru Marias ubesmit- tede legeme fremmedes demonstrativt, også med kyshånd fra Rom. Helgen- og relikviedyrkelse fik nu et vældigt opsving efter ned- gangen i oplysningsperioden. Da biskop Arnoldi i 1844 atter udstil- lede Kristi kappe i Trier, strømmede mere end en million pilgrimme dertil, og entusiasmen forstyrredes ikke af, at mere end 20 andre usømmede Kristi kapper ligeledes blev dyrket som relikvier på an- dre pladser.

Den styrke, hvormed den middelalderlige overtro igen vandt ind- pas, belyses bedst ved Roms forsøg på at dæmpe koleraepidemien ved, at paven selv, med tændt fakkell, forrest bærer kirkens Maria Maggiore af Lukas malede madonnabillede i højtidelig procession

gennem gaderne til jesuiterkirken. Da epidemien ophørte, kronede pave Gregor 16. egenhændigt billedet med et pragtfuldt diadem.

Bibelselskaberne fordømtes igen af paven, såvel som den evangeliske hedningemission, hvis missionærer virkede "*i modsætning til de af Kristus indførte forskrifter*". Ødelæggende var også de protestantiske selskabers alliance, thi de byggede på religionsfrihedens tanke. I det hele taget tiltog under pave Gregor 16. en skærpet antiprotestantisk holdning inden for den katolske kirke, stærkest forekommende i Tyskland. Med den begyndte den tyske katolicisme, efter et århundrede med relativ fred, atter åben kamp mod protestantismen. Både inden for teologien (Möhler, Döllinger og Joseph von Görres) og blandt den brede befolkning gik *den katolske fromhed* sin sejrsgang. Visioner, stigmatiseringer, madonnaåbenbaringer etc. tiltog. Relikviekulten voksede. Ordener, kongregationer og broderskaber blev atter en magt, hvor nye, centrale pladser for katolsk fromhed skabtes; Trier blev særlig kendt.

En kirkestrid mellem ærkebiskopperne Spiegel og Droste satte brand i sindene og medførte oprørsstemning. Preussens regering begik i 1836 den fatale dumhed at arrestere den agitatoriske Droste for at få ro. Denne skal have sagt: "*Es geschiet Gewalt; Gott sei dank!*" Nu fik katolikkerne en martyr og et overordentligt agitationsstof. Pave Gregor 16. benyttede situationen til at hidse kardinalerne op. Udover den katolske verden bredte der sig en flod af brochurer med den dybeste afsky for vold, når den blev rettet *mod kirken*.

Det var nu som om *ultramontanismen* i egentlig forstand fik fodfæste i Tyskland; på tysk jord. Det lykkedes for Döllinger at udvikle den *ultramontane historiemetode*, dvs. i skinbarlig objektivitet at udvælge passende stykker fra de historiske kilder for derefter at føje dem sammen til et prægtigt *mosaikarbejde*, der viste det ønskede historiske billede. *Ren historieforfalskning*. (Britannica X, s. 246; XVI, s. 484).

Under pave Gregor 16.'s sidste år forværredes tilstandene i Kirkestaten. Tunge skatter blev pålagt, handelen gik dårligt, og der var ingen opblomstring inden for industrien, som i det øvrige Europa, jernbaner og dampskibe var jo bandlyste. Statsgælden havde nået den håbløse sum af 37 mio. scudi, og det årlige deficit viste mindst 1

mio.. Da højst hver halvtredsindstyvende af statens borgere modtog skoleundervisning, tog uvidenheden og råheden overhånd. Pressen var under streng censur, overalt herskede bestikkelse (korruption). Værst var det, at præsteembedsstanden forhindrede de øvrige stænders naturlige udvikling. Politiovervågning blev sat ind overalt, og i tusindvis af borgere vansmægtede i overfyldte fængsler. Alt dette gav rigeligt materiale til den revolutionære bevægelse i Italien.

Bag den voksende ultramontanisme kunne man tydeligt mærke pavestolen, med energisk bistand af jesuitterne. Pave Gregor 16. nåede ikke selv at høste fordel af sine politiske sejre. De sidste år han levede, var han optaget af oprøret i Kirkestaten. Liberalismens idéer modnedes overalt i Europa til nye reformer eller revolutioner. En voksende uvilje rejste sig mod jesuitterne, særlig i Frankrig. Under tryk fra den almindelige, europæiske politik blev pave Gregor 16. i 1845 tvunget til at *ophæve jesuiterkongregationen i Frankrig*. De ultramontane betegnede dette som "*kirkens selvmord*". Selv forhadte, og dækket af skam, forblev dog Loyolas sønner i Frankrig, forklædte så længe deres orden var forbudt.

Overalt, hvor frihedselskende mennesker vandt sejre, blev jesuitterne udvist. Men så snart den modsatte side triumferede, dukkede de op igen for at forsvare "*tronen og alteret*".

Således blev de bandlyst:

- Fra Portugal 1834
- Fra Spanien 1820 og 1835
- Fra Schweiz 1848
- Fra Tyskland 1872
- Fra Frankrig 1880 og 1901 (igen)

I Italien blev deres kollegier og andre institutioner fra 1859 gradvis taget fra dem; og man tvang dem ved lov til at opgive alle aktiviteter.

Det samme skete i Latinamerika; deres orden blev undertrykt således:

- I Guatemala 1872
- I Mexico 1873
- I Brasilien 1874
- I Equador og Colombia 1875
- I Costa Rica 1884

De eneste lande, hvor jesuitterne levede i *fred*, var de stater, hvor protestantismen var i majoritet: England, Sverige, Danmark og USA. Dette skyldtes, at jesuitterne i den periode ikke var i stand til at opnå politisk indflydelse. Havde de kunnet det, ville de med sikkerhed have benyttet enhver lejlighed til at påvirke overklassen og provokere de katolske minoriteter til uro og oprør. (Edmond Paris; *The Secret Story of the Jesuits*, p. 74).

I Italien banede filosofen Rosmini vej for ultramontanismen. Senere udgav skolastikeren Gioberti et flyveblad, der vakte usædvanlig opsigt. I romantiske vendinger lød det: "Italiens fortrin og herlighed er, at det har paven i sin midte og ejer katolicismens hovedstad. Paven bør blive Italiens åndelige og "*politiske*" overhoved. Italiens stater skal forene sig til et statsforbund (forberedende EU-tanker) med fælles love, borgerrettigheder, mønt, vægtnål etc.; men dette kan kun ske ved hjælp af pavedømmet, kulturens højeste institution. Paven bør derfor træde i spidsen for statsforbundet som en slags *doge* eller *præsident*. (Se pave Johannes Paul 1.'s tale i Europaparlamentet i vore dage).

Men pave Gregor 16. forstod ikke tidens tegn. Det førte i Kirkestaten til et direkte oprør, der dog blev drevet på flugt af *de pavelige tropper*. De landflygtige italienere rundt omkring i Europa spredte heftige manifestationer, hvori den pavelige regerings synderegister blev trukket frem i offentlighedens lys. Som tidligere nævnt vendte harmen sig mod jesuitterne. I Pisa rejste befolkningen sig, da det rygtedes, at "*kvindelige jesuitter*" skulle overtage ledelsen af en pige-skole. Endnu var ultramontanismen ikke den stærkeste magt i pavekirken, og pave Gregor 16. måtte, som nævnt, lukke jesuiterhuse-
ne, selvom det blev kaldt "*kirkens selvmord*".

Pave Gregor 16.'s kræfter begyndte at aftage. I begyndelsen af 1846 fik han ansigtsrosen, og 1. juni om morgenen døde han, ensom og

forladt. Den afgørende krise i pavedømmet, ja, i hele Europas historie, stod for døren.

Damaskusaffæren

Emancipationens idé, der blev gennemført trods den mest hårdnakkede modstand, gav for første gang i historien Vesteuropas jøder mulighed for, gennem offentlige kanaler, at hjælpe og støtte trosfæller i andre lande. I 1840 hørte man rygter fra Den Nære Orient om et ritualmord. Atter dukkede middelalderlige spøgelse op, og atter blev den frygtelige anklage rejst. I Syriens hovedstad, Damaskus, hvor der levede 400 jødiske familier, boede også en kapucinermunk, pater Thomas, der arbejdede som læge. Den 6. februar forsvandt han pludselig sammen med sin tjener. Man påstod, at han sidst var set i det jødiske kvarter. Munkene fra hans kloster spredte det rygte, at han var blevet myrdet af jøderne "til rituelle formål" for at bruge hans blod ved tilberedelsen af påskebrød.

En undersøgelse på lykke og fromme i det jødiske kvarter førte til arrestation af en stakkels barber sammen med flere andre. Under forhør afpressede man en tilståelse fra ham; han angav syv ældste fra menigheden, der alle blev arresteret og grusomt torturerede. Men de var standhaftige og bedyrede, selv under tortur, deres uskyld. 63 jødiske børn i alderen tre til 10 år blev taget fra deres forældre og indespærret i fængsel. De fik intet at spise; men ingen af de fortvivlede forældre lod sig tvinge til at *tilstå* den afskyelige forbrydelse. Torturen af de syv ulykkelige fortsatte. En af dem døde under pinslerne. En anden gik over til islam. Til sidst lykkedes det bødlerne at fremtvinge den ønskede bekendelse af de fem tilbageblevne: De tilstod det aldrig begåede ritualmord.

Få uger senere dukkede blodbølgen også op et andet sted. På øen Rhodos fandt man liget af en ung græker, der havde hængt sig. Også her beskyldte man jøderne for at være gerningsmændene. Adskillige blev arresteret og tilstod under uudholdelig tortur. En bølge af had i Smyrnas, Beiruts og Damaskus' omegn førte til overgreb; synagoger vanhelligedes, og jøder mishandlede.

Historien nåede Europa, og i alle blade blev der skrevet om Damas­kusaffæren. I Rom opsatte kapucinerne en *mindesten* for *martyren*. Fælles kristne og jødiske protester blev overalt i Europa og USA udsendt gennem ambassader og konsulater. Den kendte filantrop, sir Moses Montefiore (1784-1885), gik i audiens hos dronning Victoria. En delegation fra flere lande samledes og begav sig til Cairo den 4. august. De fik audiens hos Mehemed Ali. Derefter gik der flere uger, hvorefter de fik besked om, at Mehemed Ali havde befalet, at alle arresterede jøder skulle frigives. Den 6. september måtte sherif Pasha løslade alle fangerne i Damaskus. De var næsten alle lemlæstede efter torturen. Montefiore fortsatte med Rhodosaffæren, der også nedlagdes.

Efterretningen om delegationens lykkelige forhandlinger i Orienten fremkaldte enorm begejstring blandt jøder i alle lande. De jødiske deputerede fik en begejstret modtagelse af menighederne overalt, hvor de kom frem på deres hjemrejse. Aldrig før havde jøder kunnet opnå et så stort og betydningsfuldt resultat ved deres inter­vention for trosfæller i nød.

Med jødernes emancipation, ved befrielse fra de gamle lænker, blev verden vidende om en forbløffende udvikling. Det jødiske folk, der så længe havde været dømt til at stå udenfor, var videbegærligt og lærevilligt, flittigt og stræbsomt og trænet til endeløs kamp for den blotte eksistens. De evner, der nu åbenbares, vidnede om usædvanlig, alsidig begavelse. Dets talenter gjorde sig gældende på alle områder: Fra politik til videnskab, fra finans- og erhvervsliv til in­dustri, fra musik til naturvidenskab og teknik. Jødisk initiativ gjorde sig også gældende i forlagsverdenen og gennem Oplysningen. Dette gjorde sig gældende ind i det næste århundrede, hvor stati­stikken viser, at langt de fleste af nobelpristagerne er af jødisk her­komst.

Pave Pius 9.'s ufejlbarlige dogmer og ultramontanismens sejr

Den 14. juni 1846 lå der en trykket stemning over Rom. Om efter­middagen drog kardinalerne i øsregn ind i kvirinalet, omgivet af truende menneskemængder der trængte sig på, så processionen

havde svært ved at holde orden. Folket ville have en pave, der stillede sig på den ventende italienske befrielsesfronts side. Men jesuitterne havde sat alle kræfter ind på at få et ultramontant og politisk reaktionært valg. Europa gærede, meget afhæng af pavevalgets resultat.

Medens to førende kandidater ventede på de sidst ankomne kardinaler, ud af de daværende 62 havde kun 49 indfundet sig, dukkede den nærmest ukendte, og derfor uden fjender, kardinal Giovanni Mastai-Ferretti op. Hans modkandidat, Lambruschini, opsøgte kapucinergeneralen, Micara, og spurgte, "*Nå, hvem af os vil så blive valgt til pave?*", hvorpå han fik det mere oprigtige end præstelige svar, "*Ja, om Fanden selv inspirerer kardinalerne, bliver det sikkert én af os to, men ellers bliver den "gode" Mastai pave.*" Og sådan gik det. Efter langtrukne stemmeoptællinger nåede kardinal Lambruschini 34 stemmer, mens kardinal Mastai faldt i unåde. Da han vandt valget med 37 stemmer ud af 50 udbrød han:

"Jeg er, oh Gud, (hvilken?), din uværdige tjener, ske din vilje."

Han tog navnet pave Pius 9., valgt i 1846.

Hvordan var han denne Pionono, der er blevet 1800-tallets mest berygtede pave? Han var en 54-årig smuk mand, der skulle have været inden for militæret, men måtte afstå på grund af epilepsi og fysisk svaghed. Som ung vandt han sine kirkepolitiske sejre i Chile og blev ærkebiskop af Spoleto. Han gav udseende af *godmodighed* med et *glimt af humor* i øjnene. (Men Herren gransker hjerte og nyrer). Hans sjælelige tilstand svingede mellem høj entusiasme og dyb nedslæthed (siger Holmquist), hvilket tyder på et maniodepressivt sind, forstærket af epilepsi. Dette umuliggjorde rationel handling. Han var ikke noget viljestærkt menneske, snarere blødsøden og feminin, med hele dette væsens ubøjelige stædighed. Hans begavelse var meget begrænset, og han savnede klare, politiske linjer. Men hans rige fantasi og humor gav ham en nærmest fortryllende tiltrækningskraft. (Åb. 18, 23 "... og ved din Fortryllelse blev alle Folkeslagene forført.").

Under den afgørende krise i Europa sad på "*Petri Stol*" en mand, der ikke kunne løfte sig op over den katolske præsts snævre horisont. At man kan opkalde et historisk tidsafsnit efter ham skyldes ikke personlig storhed, men udelukkende at han blev "*værktøjet for det ultramontane system*" i hele dets omfang. Selv var han fra ungdommen af præget af liberalismens strømninger.

Derfor begyndte han med at vise den forbavsede verden billedet af en liberal pave, der gav offentlige audienser hver torsdag og den første måned efter valget amnesti til flere tusinde politiske fanger fra pave Gregor 16.'s tid. Meddelelsen herom fremkaldte et udbrud af folkeentusiasme, *hvis lige Rom og Italien ikke havde set siden den kristne tidsregnings begyndelse*.

Det første år forblev han Italiens populæreste mand; men jesuitterne betegnede ham som "*den frafaldne*". Pave Pius 9. fortsatte liberaliseringen på det politiske plan og blev yderligere båret frem af folkeentusiasmen. Denne gav sig udtryk i, at de revolutionære liberale i paven så en mulig støtte til Italiens frigørelse fra østrigske besiddelser. Østrigs fyrste, Metternich, følte sine italienske besiddelser truet og forstærkede dem militært. En feberagtig ophidselse spredte sig over hele landet, man forventede, at pave Pius 9. ville begynde en hellig krig mod Østrig. Han blev allerede hyllet som Italiens redningsmand og demokratiets banebryder. Det var et øjeblik, der knapt nok nogensinde før har eksisteret i pavedømmets historie – *paven som Italiens befrier og leder!* Men pave Pius 9. ejede som sagt ikke statsmandens brede vue eller klare politiske principper.

Der blev arrangeret en nytårshyldning 1. januar 1848 med demagogiske krav. Men da folket fandt kvirinalet lukket og bevogtet af tropper, blev jubelen forvandlet til vrede og uro. I februar 1848 tvang en folkemængde pave Pius 9. til at give Kirkestaten dens første ministerium af lægmænd; og da underretningen om den store Februarrevolution i Frankrig nåede Rom, offentliggjorde pave Pius 9. i marts en hel ny forfatning for Kirkestatens verdslige regering. Således var hele Italien, med undtagelse af de østrigske besiddelser, på vej mod en fuld konstitutionel frihed.

Men det østrigske Lombardiet rejste sig, og italienske tropper rykkede ind på dets områder for at påbegynde "*den hellige krig*". Pave Pius 9. ville for enhver pris undgå en konflikt med det pålidelige, katolske Østrig. Jesuitterne, der var tilhængere af den østrigske politik, blev hadet af romerne og opfordret af den pavelige nuntius til hurtigt at forlade Rom. Der blev tomt i Gesùkirken ved Loyolas alter; jesuitergeneralen, Roothann, tog hovedkvarter i Marseille.

Men netop jesuitternes skæbne gjorde indtryk på den "*følsomme*" pave – til deres politiske fordel; dette er måske forklaringen på deres og ultramontanismens kommende sejr, ved pave Pius 9.'s hjælp.

Da nu pave Pius 9. fandt det umuligt at imødegå folkets vilje og føre krig mod Østrig, blev omsvinget i hans sindsstemning voldsom; den tidligere forgudede pave blev en forhadet forræder. Kvirinalet belejredes, man skød mod pavens værelse, og hans sekretær blev dræbt. Et sælsomt naturfænomen viste sig over byen i form af et stærkt nordlys, der fik Rom til at flamme op som stod det i luer.

Dette ophidsede sindsstemningen yderligere og gjorde den overfølsomme pave Pius 9. endnu mere ængstelig.

Himmelen "*rådede*" ham til at flygte. For at føre folkeskaren bag lyset forberedtes en stor, pavelig audiens. På et tidspunkt tog han sit hvide skrud af og ikklædte sig en enkel, sort præstedragt og sorte briller, idet han ad bagvejen smøg sig ud af kvirinalet til en ventende droske, hvor han af greve Spaur blev kørt ud af hovedstaden. Sådan var ingen pave blevet drevet bort af romerne siden middelalderens dage.

En nationalforsamling "*ophævede pavens verdslige magt*", og i 1849 proklameredes den romerske republik. Dette truede både Frankrigs, Østrigs og Spaniens interesser, og de tilbød paven militær hjælp mod, at paveregeringen blev genindsat. Under beskyttelse af franske bajonetter genindtrådte pave Pius 9. i april 1850 atter i sin hovedstad. Han blev mødt af folkets jubel, men med blandede undertoner. Konflikten havde gjort ham åndelig forstenet. Han var blevet gammel, forbitret og hård, og nu havde han fået en rådgiver, der gjorde sagen endnu værre.

Under hans fravær havde kardinal Giacomo Antonelli gjort tjeneste som statssekretær. Det var en tvivlsom, eller rettere sagt uden tvivl, dårlig person. Han var ud af en røverfamilie, og man sagde, at han havde set så mange familiemedlemmer blive hængt, at han besluttede at blive præst. Han led dog ikke af svære skrupler i løbet af sin lange, kirkepolitiske karriere; pengegriskhed og magtbegær var hans drivkraft. Han fik hele pave Pius 9.'s opmærksomhed og blev siden hans udenrigsminister – samt onde genius gennem et kvart århundrede. Nu tilbød jesuitterne pave Pius 9. og kardinal Antonelli deres fulde støtte i kampen mod revolutionen og frihedsbevægelserne. Jesuitergeneral Roothaan forlod Frankrig og vendte tilbage til Rom. Paven blev nu fast tilknyttet jesuitismen, ultramontanismen og kardinal Antonellis *antikonstitutionalisme*.

Under beskyttelse af den franske garnison i Rom begyndte pave Pius 9. fra 1850 en "*non possumus-politik*" – (det er ikke muligt), idet han arbejdede for undertrykkelse af al frihed i Italien og for pavedømmets absolutte magt inden for hele den katolske kirke, der mere end noget andet har gjort ham berygtet.

På tre hovedveje forberedtes nu ultramontanismens fulde sejr over kirken:

- Gennem nyskolastisk, teologisk arbejde.
- Gennem hierarkiets praktiske/religiøse virksomhed.
- Gennem madonnakultens og mirakeltroens fornyelse.

Drivkraften bag alle tre veje var *jesuiterordenen*.

Nu fyldtes den nutidige katolicisme med et stærkt pust af middelalderens ånd, også inden for videnskaben. Pavedømmets krav på ledelse, af både hele det åndelige og borgerlige liv, fik teoretisk motivering i moderne udformning. Pave Pius 9. sørgede for, at nye præsteseminarier blev oprettet, særligt i Rom; også for englændere, polakker og nordamerikanske missionærer. Herfra spredtes et ultramontan hierarki over hele den katolske verden. Dette blev en af pave Pius 9.'s største indsatser. I den gamle og nye verden oprettede han ikke mindre end 20 ærkebispedømmer, 1.342 bispedømmer, 33 apostoliske vikariater etc.. Vigtigst var måske, at han i

1850 oprettede Englands katolske kirke med ærkebispedømmet Westminster og 12 bispedømmer (uden officiel anglikansk protest), og i sidste halvdel af 1800-tallet åbnedes 52 nye convents (klostre) under navnet *reformatorer*, for første gang i 400 år, efter Reformationen, imod den engelske lov. (Hislop s. 284).

Den storm, der blandt befolkningen i England blev revet op i, skulle få særlig betydning. I den katolske verden blev den katolske kirkes genoprettelse i England hilst med stor jubel og voksende selvfølelse. Pave Pius 9. sluttede nye, fordelagtige konkordater med Østrig, Spanien og Holland, hierarkiet blev udbygget, og landene åbnedes igen for Loyolas sønner, mens staten påtog sig finansiering og aflønning af hierarkiet.

Ultramontanismens ånd afspejlede sig i nye *protestantiske forfølgelser*. Dette kom til udtryk i dommen over den evangeliske spanier Mastamoros, der i 1860 blev dømt til ni år på galejerne for sin virksomhed i Barcelona; dette fik Preussen omstødt til ni års landsforvisning.

Jesuitterne fik nu frie tøjler til at organisere deres propaganda. Om den stemning imod alt kætteri, der under jesuitternes ledelse beherskede Rom, vidner helgenproklamationen af den grusomme, spanske inkvisitor Peter Arbuez fra 1480'erne. Ved siden af en skærpet antiprotestantisme fremførte jesuiterordenen også, med øget energi, læren om Pavens Ufejlbarlighed på en måde, der betænkeligt nærmede sig pavekult.

Den af jesuitter styrede papistiske agitation fik som sagt øget kraft parallelt med dens praktiske sjælesørgervirksomhed. Ultramontanismen forstod at komme folkeverdenens inderste, religiøse behov i møde. Jesuitterne havde åbenbart *taget den højre hånd*, hvad Roms interesser angik. Bl.a. var de de mest betroede professorer ved de højere læreanstalter, de mest efterspurgte skriftefædre for de fornemme klassesamfund m.m..

Dogmet om Marias Ubesmittede Undfangelse (1854)

Jesuitterne udnyttede, i deres arbejde for katolsk folkefromhed, med forkærlighed *Maria-kulten* (Åb. 13, 11 ff.), i yderste konsekvens

læren om *Jomfru Marias Ubesmittede Undfangelse*. Det væsentligste i læren er, at Jomfru Maria er *syndfri* og får *del i forsoningen*, så hun kan blive den store forbeder hos Kristus, formidleren mellem det ringe menneske og den fjernt ophøjede Gud, til en vis grad det der modsvarer det jordiske præsteembede i himmelen. Se senere afsnit om dogmelærens historie.

Det var ikke lykkedes for hverken franciskanere eller jesuitter at få denne lære kirkeligt sanktioneret. Forgæves havde jesuitterne forsøgt at støtte den med et af de *mest sælsomme bedragerier*, kendt i nyere tid. I 1588 havde man i Granada fundet en kasse med et pergamentblad og nogle malerier, hvori apostelen Jakob, der således var kommet til Spanien, bekræftede Jomfru Marias Ubesmittede Undfangelse. Dokumentet havde mødt hamper kritik fra dominikanerne, og flere paver havde nægtet at anerkende det som ægte. Men nu greb pave Pius 9. ind. Han var overbevist om Marias personlige indgriben i sit liv ved at have helbredt ham for epilepsi. En kommission forberedte sagen. Ansete mænd inden for kirken advarede imod dette, men pave Pius 9.'s jesuitiske skriftefædre styrkede hans beslutning, og snart blev den virkelighed.

Ved en højtidelig sammenkomst i Peterskirken den 8. december 1854, hvor bl.a. 200 biskopper var til stede, forkyndte pave Pius 9. selv gennem bullen *Ineffabilis Deus* det nye dogme, der, for saligheden, var en nødvendig bestanddel af troen, til ære for den hellige og udelelige Treenighed, forherligelse af den jomfruelige *Gudsmoder*, ophøjelse af den katolske tro og forøgelse af den kristne religion.

Det fortælles, at lige inden pave Pius 9. gik ind i Peterskirken, skal han have rystet ved tanken om det ansvar, han påtog sig, ved at tage det skridt han var i færd med; men hans skriftefader, jesuitten Passaglio, havde ikke sluppet ham af syne, tværtimod havde han opfordret ham til at gøre sin pligt.

Offentliggørelsen af det nye dogme indebar også en nærmest officiel bekræftelse på jesuiterordenens lederstilling inden for den katolske kirke og dens fromhedsliv.

Det nye havde fundet sted, at en pave, uden støtte fra et alment kirkemøde, havde formuleret en lære med krav på, at den skulle anerkendes som dogme. Dette skridt var en opsendt forsøgsballon for at se, om man skulle vove at tage det sidste skridt til ultramontanismens fuldstændige gennemførelse ved at gøre kirkemødeinstitutionen overflødig gennem proklamering af *læren om Pavens Ufejlbarlighed vedrørende trosspørgsmål*.

Fra alle sider hørtes jubel over det nye dogme. Spanien havde altid været Mariakultens arne. Dronning Isabella viste sin henrykkelse ved at sende pave Pius 9. en tiara med 500 ædelsten. Rundt omkring i det katolske Europa rejstes mindesmærker, og mønter prægedes til dogmets ære. Modstanden mod læren blev uventet ringe. Og opstod der modstand et sted, som blandt Frankrigs gallikanere, så slog pave Pius 9. den ned ved at gribe til en tredje magtfaktor – den folkelige mirakeltro.

I nærheden af byen Peau, på den nordlige bjergside af Pyrenæerne, åbenbarede en hvid skikkelse sig for en 14-årig hyrdepige, der vogtede sin husbonds får. Hun havde rosenkransen imellem sine foldede hænder. Da pigen tog mod til sig og spurgte den hvide skikkelse, svarede den på *godt fransk*: "*Jeg er den Ubesmittede Undfangelse.*" Samtidig sprang en kilde frem i hulens bund, hvis vand viste sig at have en helbredende kraft. Man nedsatte en undersøgelseskommission, der kom frem til det resultat, at her forelå et virkeligt mirakel. *Jomfru Maria havde selv bekræftet det pavelige dogme.* Mariavisioner kunne stige til epidemiske foreteelser, såsom i Elsass-Lothringen i 1870'erne; millioner og atter millioner af mennesker blev revet med af miraklerne. Grotten i Lourdes blev et af Europas mest kendte valfartssteder.

Medens den katolske folkefromhed fik sin religiøse troskraft styrket, og samtidig vænnede sig til at bøje sig for paveabsolutismen, et øget munkevæsen og nye konkordater, der skaffede paven øget indflydelse i forskellige lande, gik det hastigt tilbage for pavedømmets verdslige magt. Pave Pius 9. beherskedes helt af forestillingen om, at Kirkestaten var et uundværligt moment i katolsk kristendom. Mod alle frihedstendenser, politiske som religiøse, havde han

blot ydre tvangsmidler. Den romerske domstol afsagde i 1850-1855 mere end 90 dødsdomme, og stadsretten i Bologna lod i 1849-1856 276 mennesker skyde, derimellem visselig også almindelige forbrydere. Til sidst protesterede de østrigske officerer mod de præstelige dommers hårdhed.

Det engelske sendebud ved Pariserkongressen i 1856, lord Clarendon, betegnede pавens regering som en skam for Europa. Mere og mere begyndte den europæiske opinion åbent at diskutere *"nødvendigheden af at fratage paven den verdslige regering over Kirkestaten"*. Statsmanden Cavour talte til fordel for sin konge, Vittorio Emanuele 2. af Sardinien, og hans bestræbelser på at skabe et stort Norditaliensk kongedømme. Cavour havde allerede i 1860 i Rigsdagen åbent udtalt hensigten med at gøre Rom til kongeriget Italiens hovedstad: *"Også den ophøjede pontifex, som står i spidsen for vor kirke, kan bedre og friere beskyttes af 22 millioner italieneres kærlighed og agtelse, end når 22 bajonetter forsværer ham. Og hvis paven afstår fra sin verdslige magt i Italien, så skal dette som erstatning give ham fuld kirkelig frihed, sådan som han ej har i noget andet land."*

Forgæves forsøgte Cavour at få paven til at afstå Rom. Kort efter døde Cavour, og da Vittorio Emanuele i marts 1861 forklarede sig som Italiens konge, omfattede hans rige hele Italien med undtagelse af Venedig og Rom samt omegn. Pave Pius 9., der tidligere havde regeret over tre millioner mennesker, havde knapt en halv million tilbage. Han protesterede energisk mod alt, som skete, og nedkaldte Guds vrede over Italiens bandlyste konge: *"Rebellen og røver."*

Pave Pius 9.'s selvfølelse styrkedes ved en stor højtidelighed i Rom, hvor franciskanerordenen længe havde ønsket at få de franciskanermissionærer, der i 1596-1597 led martyrdøden i Japan, helgenforklaret. Sideløbende med de 23 martyrer, kanoniseredes nu også tre jesuitermartyrer i Japan. Paven ofrede, trods underskud i statskassen, store summer på Peterskirkens belysning. Da han havde proklameret de nye helgener, istemte 50.000 mennesker *Te Deum* i kirken, kanonskud drønedes, og Roms 300 kirkeklokker ringede. Ved et hemmeligt møde meddelte pave Pius 9. Biskopperne sit program. Dette skulle snart offentliggøres.

På 10-årsdagen for proklamationen af dogmet om *Marias Ubesmitte- de Undfangelse*, december 1864, udfærdigede pave Pius 9. encyklika- en *Quanta Cura*, til hvilken den berømte syllabus, en fortegnelse på 80 afsnit, blev tilføjet. Den var inddelt i 10 afdelinger og fordømte bl.a. samvittighedsfrihed, protestantisme, kommunisme, socialisme, de hemmelige selskaber og bibelselskaber, fornægtelse af paven og pavekirken *guddommelige ret*, fornægtelse af at denne ret står over staternes og gør staterne til kirkens tjenere; "også vedrørende vold, til de vildfarnes undertrykkelse" (afsnit 19-38) etc..

Syllabus ikke blot genopliver et stykke middelalder, men komplet- terer og udvider det middelalderlige i social og politisk henseende. Syllabus var opsat i det romerske jesuiterkollegium, proklama- tionen af denne var en ny sejr for jesuiterordenen. Men dette pave- lige jesuiterprogram var lige lovlig stærkt for de politiske magt- havere, selv de katolske. I Frankrig blev offentliggørelsen af denne først forbudt, og protester kom fra flere retninger. Pave Pius 9. Be- sluttede sig nu endelig for at få *Pavens Ufejlbarlighed* dogmatisk an- erkendt, for dermed at bøje de katolske folkeslag til absolut lydigh- ed mod pavedømmet.

Ufejlbarlighedslæren rykkede hermed ind i pavehistorien og den ka- tolske religions centrum. Modsat Luthers frihedsreligion skulle ly- dighedsreligionen til det yderste stadfæstes. Ufejlbarlighedslæren havde rødder langt tilbage i middelalderen og pavedømmets verds- lige glansdage ved årtusindskiftet. Indholdet var jo ikke, at paven var ufejlbarlig i sit privatliv, men *kun* når det gjaldt spørgsmål som berørte "hans rolle" som Petri efterfølger og Kristi vikar.

Et så gennemgribende skridt turde end ikke pave Pius 9. tage uden den traditionelle støtte fra et almindeligt kirkemøde. Ærindet var dog så ømtåleligt, at det så længe som muligt burde hemmelig- holdes. Allerede før koncilet, december 1869, var næsten hele Euro- pa oprørt over det udvalgte dogme. Det blev også et kirkemøde uden lige og uden betydning. Sammenlagt mødte 744 kirkefyrster op, det var firefemtedel af alle, som fandtes i den katolske verden. Den højre korsarm af Peterskirken blev indrettet til aula.

Ultramontanismens sejr, Pavens Ufejlbarlighedslære 18. juli 1870

Blandt deltagerne var samtlige spanske biskopper, hvis ultramontanisme var så stærk, at man spøgende sagde, at de skulle stemme for, selv hvis paven påbød læren om, at den hellige Treenighed bestod af fire personer (dette er helt i overensstemmelse med jesuiternes kodeks). Oppositionen dannede en minoritet på omkring 200 biskopper, men det var blandt de mest lærde, det gjorde indtryk, at tre fjerdedele af oppositionen bestod af tyske biskopper og en tredjedel af franske mænd. Majoriteten hjalp til med at afkorte forhandlingernes varighed til én måned. Indimellem tog sommerheden overhånd og var ulidelig, flere biskopper fik solstik, og mange lå syge.

Petitioner indgik til paven om at afbryde mødet og udsætte det nogle måneder. Men han skal have sagt: "*Lad dem dø, blot de voterer.*" Da man forsøgte at påberåbe traditionen, sagde pave Pius 9. de berømte ord: "*Traditionen, det er mig.*"

Til sidst opgav oppositionen, og den 14. juli lod denne det komme til forberedende omvalg, der viste 451 mod 150 oppositionelle. Skulle et så vigtigt dogme afgøres med et så stort skisma? Om aftenen den 17. juli kunne man med glæde fortælle, at 53 af opponenterne var rejst hjem, resten opgav modstanden. For jesuitterne og paven stod kun tilbage at fejre sejren. De sidste to nærværende opponenter underkastede sig. Med 533 stemmer mod to blev konstitutionen mod de to hovedlærer, om *Pavens Universalepiskopat* og *Ufejlbarlighed*, vedtaget. Læren om *Pavens Ufejlbarlighed* nedbrød det almene kirkemødes autoritet og nødvendighed i den katolske kirke. Det nye dogme var således formuleret: "*Vi lærer og forklarer det, som en af Gud åbenbaret trossætning, at når den romerske pave taler fra sin lærestol (ex cathedra), dvs., når han i udøvelse af sit embede som alle kristnes hyrde og lærer, i kraft af sin højeste apostoliske autoritet (Åb. 2, 2) afgør en lære etc., da er han i kraft af den guddommelige bistand i besiddelse af ufejlbarlighed, med hvilken den guddommelige frelser vil lade sin kirke udruste ved afgørelse af alle lærer, især vedrørende tro og sædvaner.*"

Pave Pius 9. fastslog alle sine forgængeres og efterkommeres ufejlbarlighed ved indholdet i denne formulering. Her må det fastslås, at ultramontanismen gennem vaticanbeslutningen den 18. juli 1870

havde nået sit mål. Det mest betænkelige i dette forhold var måske endda ikke den frygtelige, åndelige tvang, men *at dette byggede på en historisk løgn.*

Historiske forvrængninger, krænkelse af den historiske virkelighed
Kritikken mod pavekirken viste med al tydelighed, at læren om *Pavens Ufejlbarlighed* modsagde de mest enkle og unægtelige fakta: *At gennemtrumfningen skete ved hjælp af "historiske forvrængninger".* Ligesom pavedømmets fyrstemagt i Italien i 754 blev grundlagt på opdigtede donationsbeføjelser af kejser Konstantin 1. den Store (325-337) (Donation Constantini) i dets krav på verdensmagt (Matt. 4, 8), således udnyttedes pseudo Isidors forfalskede dekretalsamlinger (Britannica IV, s. 42) først i 853 ved koncilet i Soissons, siger Britannica, men i Halley år 773 var det under pave Nicolaus 1. (858-867), den første pave der bar krone.

Det var kirke- og verdenshistoriens største litterære forfalskninger. De blev udgivet for at være breve fra biskopper og dekretter fra kirkemøder i det 2. og 3. århundrede for at *"bevise"* pavens magtstilling *"helt fra begyndelsen"*.

Således måtte også pavedømmets åndelige enevoldsmagt gennemføres under krænkelse af den historiske virkelighed. Netop derfor kommer også denne enevoldsmagt med sikkerhed, efter en tids blomstring, en gang til at gå samme vej som pavedømmets verdensvælde i middelalderen, og Kirkestaten står da ind for sin ophævelse.

Dagen efter, at koncilets deltagere var blevet splittede, begyndte *"den anden verdenshistoriske katastrofe"* på 1800-tallets sidste halvdel: Krigen mellem Frankrig og Tyskland. Frankrig havde set sig nødsaget til at hjemkalde sine tropper i Italien, da det italienske Nationalpartis råb *"A Roma, a Roma"* blev mere og mere højlydt. De italienske tropper førtes under greve Cadornas befaling mod Kirkestaten. Den 20. september 1870 blev Rom besat, og 2. oktober sluttede byen sig til en folkeafstemning, der med 153.681 stemmer mod 1.507 udgjorde en knusende dom over det pavelige, verdslige regime.

Pave Pius 9. protesterede og bandlyste alle ledere og deltagere i invasionen. Men det kunne ikke forhindre hændelsernes gang. Ved kamrenes beslutning blev *Rom gjort til kongeriget Italiens hovedstad*, og Vittorio Emanuele flyttede ind i pavens tidligere palads, kvirinallet.

Italien prøvede at komme til en fredelig afgørelse med pave Pius 9.. Gennem *Garantiloven* 13. maj 1871 ophøjedes pavens person som suveræn. Den italienske stat tilbød ham en årlig, skattefri donation (medgift) på mere end 3 mio. lirer, fri telegraf og post etc., ligestillet med Italiens nyvalgte konge. Han blev garanteret fuld dispositionsret (ikke ejendomsret) over Laterankoncilet, Vatikanet med dets museer etc., Peterskirken og en sommervilla. Fremmede sendebude skulle opnå samme privilegier som andre diplomater; konklaver og konciler skulle beskyttes. Men kardinal Antonelli satte sit "*Non possumus*" imod alle fredsforsøg, og pave Pius 9. vægrede sig ved at modtage "*apanage*" samt at anerkende Italiens konge og gav, gennem voldshandlinger, udtryk for at være taget til fange i sit palads Vatikanet. Han satte aldrig sin fod uden for sit "*fængselsområde*".

"*Det vatikanske fængsel*" blev en myte, som man for en tid troede på i udannede kredse. Det påstås til og med, at det har været en god forretning som relikvier at sælge de halmknipper, på hvilke paven havde ligget i "*fængslet*". I hvert fald blev det et godt agitationsmiddel for at vække katolsk medfølelse. Pave Pius 9. var omgivet af martyrglorien. Katolikkernes offervilje viste sig nu atter i al sin glans. Noget økonomisk tab var det ikke at afvise regeringens 3 mio.. *Peterspengene* voksede, i overensstemmelse med bekræftelse fra kurien, til mere end 20 mio. årligt.

Ved fuldbyrdelse af paven som højeste, åndelige magt fulgte således umiddelbart efter afsættelse af ham som verdslig magt. Kirkestaten, en 1.000-årig institution, fandtes ikke mere.

Hislop skrive, s. 283: "Budskabet "Papacy had fallen" genlød som det profetiske budskab: "Faldet, faldet er det store Babylon ..." (Åb. 14, 8). " ... men dets Dødshug blev lægt. Og hele Jorderig fulgte undrende efter Dyret." (Åb. 13, 3). Der skulle gå 59 år, hvor paverne og Vatikanets ca. 800 klerikale beboere boede så at sige husfrit til

1929, da fascistdiktatoren Mussolini skulle gøre mere for Vatikanet end nogen anden mand, klerk eller pave, nogensinde i historien havde gjort. Han gav dem juridisk suverænitet over Vatikanet og skænkede det astronomiske beløb, 90 mia. US\$ i kontanter og 150 mia. i regeringsobligationer. Disse midler må være taget ud af alle landets lommer.

I ufejlbarlighedsdogmet lå en trussel mod alle regeringer, der havde katolske undersåtter. Da pave Pius 9. nægtede at anerkende den franske republik, og forbød Frankrigs katolikker at deltage i landets politiske liv, begyndte en kirkefjendtlig politik at tage form. Ligeledes nægtede pave Pius 9. at anerkende det italienske kongerige; han kaldte Vittorio Emanuele og hans rådgivere for *tyve, hyklere, Satans børn, Helvedes uhyrer*, men kongen tog ingen notits heraf, heller ikke af pavens store "*regeringsjubilæer*". Selv Belgien viste sig kølig mod ufejlbarligheds-paven. Ikke en eneste katolsk stat stod i venskabsforbindelse med Vatikanet. Også de ledende, protestantiske magter stillede sig afvisende. Den værste konflikt opstod dog mellem Vatikanet og det evangeliske Preussen. Jesuiterloven af 1872 udelukkede jesuitter og med dem beslægtede kongregationer fra rigsområdet. For den gamle pave blev den politiske horisont endnu mørkere.

I sit underleje greb pave Pius 9. atter til det afprøvede middel: Gennem folkelig mirakeltro og kultfromhed at styrke og stadfæste paven ved dømmets åndelige lederstilling inden for den katolske verden. Hér tilbød *Sacré-Cœur-kulten* sig som en mægtig faktor.

Jesu Allerhelligste Hjertes Andagt kappes vel, nærmere beskrevet, med Mariakulten som den mest udbredte katolske andagtsform. Den stammer fra et kloster i Bourgogne, hvor nonnen Marguerite-Marie Alacoque (1647-1690) hengav sig i mystisk kærlighedsomgang med Kristus. Dette medførte visioner, bl.a. én hvor Kristus viste sit af kærlighed brændende hjerte og opfordrede til en særlig kult for dette hjerte. (Hislop viser, at dette har babylonisk oprindelse). Kulten var ganske udbredt og almen, når den på franske biskoppers ansøgning af pave Pius 9. sanktioneredes som en *festus duplex majus* for hele den katolske kirke (1856).

Dyrkelsen af Jesu Hjerte blev forbundet med genoprettelse af pavens verdslige magt og Frankrig født på ny. Den franske patriotisme førte til den nationale beslutning om at opføre Sacré-Cœur på Montmartre, der hvor jesuiterstifteren Loyola havde grundlagt sin orden. Således indviedes Frankrig til Jesu Hjerte. På 200-årsdagen for madame Alacoques vision (1875) bekendtgjorde pave Pius 9., at hele den katolske verden indviedes til *Det Hellige Hjerte*.

Selv så han kun mørket tiltage omkring pavedømmet, mens han begyndte at gå i barndom, og han opfattede kun den ene ting, at fortsætte modstanden mod alle reformer. Den 7. februar 1878, efter 32 regeringsår, døde han, som den eneste pave der har opnået "*annos Petri*" (25 år som biskop). Det var vel sagtens den eneste overtro, som pave Pius 9. medvirkede til at skaffe af vejen. Kamerlengo Peci ordnede straks en sørgegudstjeneste. Efter gammel skik trådte han kl. 20.00 ind i dødsværelset og bankede tre gange på den dødes pande med en lille sølvhammer, for hver gang at påkalde den afdøde med dåbsnavnet: Giovanni, Giovanni, Giovanni! Da intet svar lød, udbrød kamerlengoen: "*Sandelig, vor herre paven er død.*" Derpå knæfaldt alle, og kardinalerne læste "*De profundis*" (udånding). Kapitols store klokke ringede og forkyndte, at den mest elskede og mest hadede mand i Italien havde mødt forgængeligheden.

Oxfordbevægelsen og J.H. Newmann (senere kardinal)

Katolikkernes emancipation i England (1829) gav dem politisk ligeberettigelse og adgang til statens embeder med undtagelse af nogle ganske få. Den Franske Revolutions proklamation af *religionsfrihed* var også kommet dem til gode. I 1791 havde de fået ret til fri religionsudøvelse og skoleundervisning (250 år efter Reformationen). De irske katolikker fik snart efter valgret, og det irske Parlament blev i 1801 forenet med det engelske.

Nu skulle dissenters og katolikker sammen i Parlamentet bestemme over kirkelige anliggender. Faren fra et så sammensat Parlaments side syntes at blive til virkelighed, da liberalismen også i England gik frem til sejr. Følgen blev landet over en voldsom antiklerikal stemning, der endog hist og her truede biskopperne på liv og ejendom. Under ledelse af den irske folketribun O'Connell (1775-1847),

og ved hjælp af hans veltalenhed og katolske nidkærhed, nægtede den katolske befolkning i 1831-1832 at betale den trykkende tiende til den anglikanske kirke. Biskopperne vovede kun en spagfærdig protest, og de evangeliske følte sig ikke opfordrede til at sige noget. Men alt, hvad der fandtes af kirkelig livskraft og selvopholdelsesdrift, rejste sig. John Keble holdt en prædiken (over 1 Sam. 12, 23) om det "*nationale frafald*". Dermed begyndte en af de mest dramatiske og betydningsfulde perioder i Englands kirkehistorie. (Fortsat Holmquist I, s. 144).

Theodor Herzl grundlægger den moderne zionisme (1897)

Som svar på Dreyfusaffæren skrev wieneradvokaten Theodor Herzl, født 1860 i Budapest, i 1896 i Paris sin epokegørende lille bog *Jødestaten* og grundlagde dermed den moderne zionisme. Bevægelsen har navn efter Davids gamle kongeborg for at betegne, at den er *rent national*, uden religiøst program for alle jøder, også *vore dyrebare fritænkere, vor udødelige hær*, hvortil Herzl selv hørte.

Hans storpolitiske idé var, gennem frihedsbrev (charter) ligefrem at løskøbe det forgældede Tyrkiet i det besatte Palæstina for nogle jødiske milliarder, for derefter at lade jøderne indvandre i grupper med rabbinerne forrest.

Den første zionistkongres samledes i Basel i 1897, en broget skare på 204 delegerede fra hele verden. Begejstringen var enorm; gamle jøder hulkede af glæde, unges øjne strålede af håb, og da Herzl rakte sin højre hånd i vejret og på hebraisk fremsagde Sl. 137, 15, løftede alle højre hånd, og under jubel og gråd gentog de denne ed. Det var zionismens fødselstime. Vi skal senere følge historien ind i det 20. århundrede. (Jøde og Kristen, E. Clausen, 1923).

Del VI

Det tyvende århundrede

Europa under fire diktatorer

Oxfordbevægelsen, John Henry Newman

(Hjalmar Holmquist s. 144 fortsat)

Leder og bannerfører under krisen blev straks John Henry Newman (1801-1890). Han havde allerede som 15-årig oplevet en omvendelse, under calvinistisk, evangelisk påvirkning, der gjorde ham sikker på, at han var udvalgt af Gud. 21 år gammel vandt han en fellowplads på Oriel College i Oxford. Dette førte ham ind i en periode af kritisk liberalisme. I den tidligt modne yngling boede dog også en romantiker med et udviklet fantasiliv og et nervøst temperament, der aldrig kunne falde til ro.

Romantikken, med forkærlighed for svundne tider og alt mystisk, banede vej for hans tredje periode – den højkirkelige. Her søgte han en dogmatisk grundvold og en fast, ydre autoritet. Der kom noget gådefuldt, selvmodsigende over hans væsen, som både lokkede og skræmte. Hele hans personlighed virkede også i begge retninger. På den ene side ejede han en næsten uimodståelig evne til at fortrylle, på den anden side kredsede han således om sig selv, at han knapt nok var i stand til at give sig hen i kærlighed til et medmenneske, men derimod til ubarmhjertigt at analysere andres svagheder.

Intensivt fordybede John Henry Newman sig nu i de anglikanske og oldkirkelige, særligt de græske, *fædre*. Clemens' og Origenes' spekulative filosofi, deres allegorisering og mystik, var *som musik* for hans indre øre, og de senere *fædres* udpenslede dogmer betog ham.

I september 1833 udsendte han den første "Tracts for the Times" (tidssvarende traktater), som han selv havde forfattet. Det lille skrift virkede som et trompetstød. Det viste forfatterens hele stilistiske mesterskab. Det var rettet mod præsterne og rejste det spørgsmål, hvorpå de ville bygge deres stilling, dersom landets politiske styrelse ville bryde forbindelsen med kirken. "Jeg frygter, vi har forsømt den virkelige grundvold, som vor autoritet hviler på – *den apostolske succession*." Dette havde været et fortrængt dogme, lige fra Reformationen, der nu blev løftet op som et kampsymbol og fanemærke. Ja, John Henry Newman antydede, at et martyrium måske var det,

der ville tjene kirken bedst. Inden årets udgang var der udkommet tyve traktater, de ni af John Henry Newman. Det følgende år udkom tredive traktater til. De spillede en sådan hovedrolle, at hele bevægelsen plejer at blive kaldt for "Traktarianismen". Adskillige af traktaterne var genoptryk af den ældre, højkirkelige, anglikanske teologi. Med stolthed kaldte bevægelsen sig *anglokatolsk*.

Oxfordbevægelsen udgjorde en kirkelig forening af vækkelsestypen. Den var på sin vis et led i den store "Helligørelsesbevægelse", der lige siden John Wesleys dage var gået igennem den engelske kristendom; dennes entusiasme giver sig også til kende i traktarianismens aggressive ånd. Men, det helliggjorte livsideal var stærkt farvet af "*katolicerende askese og fortjeneste*". Her blev ny vin hældt på gamle lædersække, med fare for at de skulle sprænges, når det katolske gæringsstof på bunden af helligheds- og sakramentefromheden begyndte at virke.

John Henry Newman overtog i en ung alder stillingen som regius-professor i hebraisk og et kanonikat ved Christ Church. Han var en blid, elskelig personlighed med høje idealer og sikkert den højst ansete mand i Oxford. Fra Augustin, og frem for alt fra den græske kirkes fromhedslære og senere fra katolske mystikere, modtog han uddrag af både kors og uendelighedsmystik, der gjorde ham til en nyanglikansk "*doctor mysticus*".

Som redaktør af et par af traktaterne fremtrådte ærke diakon H.E. Manning (1808-1892), der siden blev ligeså berømt som John Henry Newman i katolicismens historie.

Som tiden gik, kom imidlertid tre begivenheder til at stille Oxfordbevægelsens tendens i en grel belysning, der forberedte en krise, idet der i Oxford opstod en plan om at rejse et mindesmærke for de tre største blandt de protestantiske martyrer under Maria 1. den Blodige, Cranmer, Ridley og Latimer, der jo også havde medvirket til den af traktarianerne så højt vurderede *Common Prayer Book*. John Henry Newman, og de fleste af hans venner, sagde *nej* med det resultat, at der nu højlydt rejstes beskyldning mod dem for "*papisteri*". Da også Oxfords biskop i et hyrdebrev kom med kritik mod visse udtryk i traktaterne, syntes hele bevægelsen at være kommet i en

meget vanskelig situation. Og netop i dette øjeblik kom John Henry Newman selv ind i en dybtgående krise, der gjorde ham usikker. Rent ubevidst blev John Henry Newman utvivlsomt draget stærkere og stærkere mod Romerkirken. Den havde både en fastere autoritet og en dybere mystik omkring sakramenterne end den anglikanske kirke, og den kunne i langt højere grad tilfredsstille trangen til tilbedelse og asketisk uverdslighed.

Hans ven, oxfordlederen og præsten W.G. Ward (1812-1882) blev John Henry Newmans discipel. Endnu mere end John Henry Newman var han behersket af en åndelig uro, (hans sind svingede hele tiden mellem dyb melankoli og løssluppen kådhed), der gjorde det nødvendigt for ham at finde støtte i en fast autoritet. Han havde straks grebet til Loyolas eksercitsler og samtidens katolske kult som hjælp mod den indre splittelse.

John Henry Newman havde hidtil været fast overbevist om, at den anglikanske kirke med rette kunne kalde sig apostolsk, fordi den havde fastholdt den rene, gamle kirkelære, mens Romerkirken havde forladt den gamle grund, særlig ved påkaldelse gennem Jomfru Maria og helgenerne, gennem billeddyrkelsen, gennem transsubstantiationslæren, ved at nægte lægfolk kalken, og gennem sit "pavedømme".

John Henry Newmans tanker kredsede derfor mere og mere om, at vejen frem måtte være den, at Rom opgav sine kætterier og anglikanismen sin isolation. Således kunne en genforening af kirkerne realiseres. Denne begejstring for kirkelig genforening blev Oxfordbevægelsens måske mest betydningsfulde "arv" for de kommende tider (økumenismen).

De skarpe domme, John Henry Newman tidligere havde fældet over Rom, blev stadig mildere: Han skelnede nu skarpt mellem Roms praksis og Roms teori. Men i samme grad, som John Henry Newman således blev draget over imod Rom, begyndte han også at tvivle på, om den anglikanske kirke virkelig havde bevaret den rene, apostolske, oldkirkelige lære. Havde den ikke i alt for høj grad ladet sig drage med af Reformationen, og var de 39 artikler ikke det uimodsigelige bevis herfor?

John Henry Newman tog spørgsmålet op for at bekæmpe sin egen og andres tvivl; det skete i Traktat 90, der udkom i 1841. Det blev vendepunktet for Oxfordbevægelsen. John Henry Newman ville med sin traktat vise, at de 39 artikler godt nok så protestantiske ud, men at de kunne fortolkes katolskt. Ud fra denne betragtning forsvarede Traktat 90 læren om de syv sakramenter, messeofferet, realpræsens i forstærket form, skærsild, aflad, billeder, relikvier, helgenpåkaldelse ligesom en markant svækkelse af det rene skriftprincip og læren om retfærdiggørelse ved tro som forenelig med de 39 artikler. Men med en sådan fortolkning af artiklerne, hvorved de blev gjort rummelige nok til at være i overensstemmelse med Concilium Tridentinum, udfordredes der alligevel prokuratorkneb af en sådan tvetydighed, at John Henry Newman næppe kan have været i god tro. Traktaten vakte da også uhyre opsigt. Inden for en uge var den blevet citeret i Underhuset som et bevis på Oxfords illoyalitet mod Englands kirke. Både Oxfords universitetsmyndigheder og biskop fandt det nødvendigt at censurere den. John Henry Newman erkendte åbent sit forfatterskab, stod *fast* ved hvad han havde skrevet, standsede hele traktatserien og bevidnede sin loyalitet mod Englands kirke.

Men inderst inde var John Henry Newman rystet. Hans forsøg på at godtgøre, at den anglikanske kirke ikke var kætterisk og protestantisk, var blevet desavoueret fra højeste sted. Således turde han altså nu hverken kalde den katolsk eller apostolsk.

Snart rokkedes han dog yderligere i sin tro på kirken gennem nye begivenheder. Da der officielt blev oprettet et bispedømme i Jerusalem, der skulle omfatte både anglikanere og lutheranere, uden at disse først skulle tilbagekalde deres "*kætterier*", opgav han stillingen som leder af Oxfordbevægelsen og trak sig i 1842 tilbage til landsbyen Littlemore. Her skabte han et slags klosteranlæg. Opholdet hér betegnede han som anglikanismens dødsleje. Det, der endnu afholdt ham fra at konvertere, var, dels hans indgroede kærlighed til moderkirken, dels visse romerske lærdomme, særlig Jomfru Maria- og helgendyrkelsen, som han ikke kunne forlige sig med. Han begyndte at skrive på en afhandling for at give en ny tilfredsstillende apologi for katolicismen: "*Essay on the Development*" og "*Christian*

Doctrine". Men inden afhandlingen var fuldendt, var hans indre overgang til Rom fuldbyrdet, idet han fandt, at Romerkirkens udvikling var i overensstemmelse med hans apologi.

En oktoberaften i 1845 ankom en katolsk præst til Littlemore, og dagen efter blev John Henry Newman optaget i "*den eneste saliggørende*" kirkes skød. "*Det var, som om den store kirkeklokke i domkirken pludselig holdt op med at ringe*", sagde én af hans venner. Omkring 25 præster og adskillige lægmænd fulgte allerede i 1845 John Henry Newmans eksempel. Overgangene fortsatte i de følgende år og nåede snart et antal af 100 præster. Der fandt dog ingen masseovergange til katolicismen sted.

Britannica VII, s. 298 sammenfatter dette således: "Den 9. oktober 1845 blev han optaget i den romersk-katolske kirke. Mens han tjente som rektor ved det Katolske Universitet i Dublin, publicerede han flere skrifter, der gjorde ham til en national prominens. Han blev i 1879 af pave Leo 13. forfremmet til *kardinaldiakon* af Sankt George i Velabro.

I sit essay *On the Development of Christian Doctrine*, s. 373 skriver John Henry Newman en indrømmelse af, at den katolske kirkes praksis helt har hedenske rødder. "Brugen af templer, også de der er dedikeret til særlige helgener, ornamenteret med grene fra træer, røgelse, lamper, vokslys, løfter, offer efter helbredelse af sygdom, helligt vand, asyler, helligdage, brug af kalendere, processioner, velsignelser over marker, præsteskrud, tonsur, ringen ved giftermål, "at vende sig mod øst", (Ez. 8, 15-16), billedtilbedelse, kirkelige hymner og Kyrie eleison – *alt er af hedensk oprindelse og helliget ved optagelse i den katolske kirke*" ... så er alle skranker fjernet for en eventuel tvivler. (2 Tess. 2, 2-12 ... dem der tror Løgnen).

Da Oxfordbevægelsens katolske tendens, også efter John Henry Newmans udtræden, begyndte at blive iøjnefaldende, udbrød en bredkirkelighedens krigserklæring mod, at Oxfordbevægelsen til dels var fremstået som en opposition til liberalismen, som, frygtede man, skulle løbe kirken over ende. F.D. Maurice, præst og professor i litteratur, historie og i 1846 også i teologi, udfoldede sig som prædikant, så kirken hurtigt fyldtes. Her lærte han en del yngre jurister

og nationaløkonomer at kende, og uden egentlig selv at have villet det blev han inddraget i kampen for en kristelig socialisme – som modvægt til Karl Marx' og Engels kommunistiske manifest (1848) samt dets appel til *proletarerne*. I fortvivlelse over den forfærdelige nød, som industrialismen havde ført over proletariatet, havde arbejderne adskillige steder slået maskinerne i stykker og var begyndt at organisere sig i forbudte fagforeninger. Selv børn var slavebundne til maskinerne seksten timer i døgnet.

Et masse møde den 10. april 1848, i forbindelse med Februarrevolutionen på Kennington Common i London og imødeset med panikstemning, blev, takket være silende regn, til en enorm fiasko, der fik borgerskabet til at ånde lettet op. I denne situation var det, at de kristne socialister trådte frem. Men det stærkt socialistiske indslag gjorde mødet mere politisk end åndeligt. F.D. Maurice, der med ærlige motiver var gået ind for bevægelsen, trak sig tilbage og organiserede en nyoprettet arbejderhøjskole på kristen basis; dette blev en af de vigtigste frugter af hans åndelige indsats. Herigennem knyttedes der forbindelsestråde mellem kristendommen og den engelske arbejderklasse, som skulle blive en vigtig modfaktor til tysk, ateistisk spekulation og marxistisk internationalisme på kontinentet, samvirkende til at bringe masserne under kristendomsfjendtlig ledelse.

Mod afslutningen af 1800-tallet ser vi overgangen fra oplysnings-tiden på 1700-tallet til optimismens århundrede, hvor nye, sociale, politiske, kulturelle og videnskabelige strømninger begyndte at tage magten. Det var realismens tidsalder, der varsledes, som det i tiden forinden havde været *idealismens*. Med alt dette var det dog på mangfoldige måder en ny verden, man kom til at leve i, og som også gav kristendommen helt nye livsvilkår.

Den mest gennemgribende forandring var vel den, der foregik på det økonomiske/politiske område, hvor demokrati og socialisme i stadig højere grad kom til at brydes med gamle samfundsnormer, såsom kapitalisme og imperialism. Det var ændringer i de ydre livsvilkår, der også kom til at præge det åndelige liv dybt.

Karl Marx havde erklæret, at religionen var opium for folket, og at der i det socialistiske samfund hverken skulle findes Gud eller præster. De socialistiske arbejdere vendte sig også i stor udstrækning ganske bort ikke blot fra kirken, men også fra kristendommen. Særlig i den gren, der udformede sig til moderne kommunisme, steg holdningen ofte til et direkte had mod kristendommen.

Inden for *videnskaben* kom spekulatjonen helt ud af kurs. Darwins udgave af *Arternes Oprindelse*, der udkom i London i 1859, havde også sat griller i hovedet på folk. Erfaring og eksakt detailforskning var det eneste, der blev anerkendt. En mangfoldighed af mennesker fik et overvældende indtryk af, at over for videnskabens stadige sejrige fremgang var kristendommen, og religion i det hele taget, dømt til at forsvinde. Mennesket var jo dog blot et atom, et ganske lille, ubetydeligt hjul i den store verdenssammenhæng, som videnskaben var i færd med at kortlægge i alle enkeltheder. Der var ikke plads til noget *overnaturligt*, vel knap nok til noget åndeligt som en selvstændig, spontan eksistens. Positivismen blev en meget stærk faktor i videnskabeligt og akademisk dannede kredse og bredte sig derfra videre som livsbetragtning. I forhold til kristendommen var positivismen principielt afvisende. Erkendelsen var begrænset til den imperialistiske verden. *Agnosticisme* måtte derfor være det sidste ord over for det, der lå uden for erkendelsen, og religionen blev skudt til side.

De filosofiske strømninger, som hos Nietzsche (1844-1900), hadede kristendommen med dens forkyndelse af lydighed, passivitet, verdensforsagelse og medfølelse med de svage. Forfatteren og teologen Rev. Colin Brown giver i sin bog *Philosophy and the Christian Faith* en brillant introduktion til de mest kendte tænkere og filosofiske skoler frem til vore dage. (London 1969, 1974).

Naturalismens program var at genfremstille virkeligheden med hensynsløs sandfærdighed, at afdække mennesket i al dets nøgenhed, at eksperimentere med det ved at indsætte det i en bestemt sammenhæng for at se, hvordan det af nødvendighed ville komme til at reagere dér. På forhånd havde man kun ringe tillid til det, der kunne tage sig ædelt og godt ud, det var som regel blot overfladisk.

Religionen blev ofte behandlet som et rent sygdomsfænomen eller som grov overtro.

En svulmende kristendomsfjendtlig litteratur bredte sig ud over verden og udløste i vide kredse, hvad der længe havde bevæget sig i sindene. Størst indflydelse nåede naturalismen inden for og gennem *den franske litteratur*. Efter Faubert, Balsac og Brødrene Goncourt fulgte Émile Zola (1840-1902). Med realistisk kraft skildrede han fra slutningen af 1860'erne menneskelivets elendighed og naturbundethed gennem arvelighedens love; han udkæmpede til sidst en heftig kamp mod den katolske kirke med trilogien *Lourdes* 1894, *Rom* 1896, *Paris* 1898. Påvirket af Zola, Ibsen og Tolstoj begyndte også Tysklands dramatiske forfattere at slutte sig til naturalismens realisme.

Ligeledes i Italien og Belgien. I England havde naturalismen ikke så let ved at nå frem, thi her havde en idealistisk, i ikke ringe grad, kristelig indstillet digtning endnu fremragende repræsentanter. Rudyard Kipling lukkede op for hele det store, engelske imperiums vide verden med dets uanede, brogede billeder, og han fremhævede modet og pligtfølelsen som værende grundvolden i riget. Han har også skrevet enkelte salmer med stor kraft og klang.

Jo mere man studerer realismens tidsalder, desto mere mangfoldig og modsatrettet bliver billedet; en stadig større fremmedgørelse af store dele af landenes befolkninger, af kristendom og kirke. Undervisningen blev sekulariseret, nogle steder forsvandt religionsundervisningen i skolerne, eller den blev gjort betydningsløs. Men alt har sin tid (Prædikeren), og i slutningen af 1890'erne ændrede strømmen retning. Det åndelige liv var i stor udstrækning visnet i materialismens atmosfære, og der vågnede en længsel efter friske kilder. Man ville ud af livets mekanisering og splittelse, ville prøve at give verden, der var berøvet sin sjæl, et dybere indhold, ville vende tilbage til det oversanselige, til religionen. Man søgte bevidst eller ubevidst efter en ny syntese af realisme og idealisme.

Hele denne ændring af livsindstilling satte for en stor del ind inden for *Intelligensen*. Det var i stor udstrækning *den*, der igen begyndte at stille religiøse spørgsmål. Derfor vandt den mange steder ikke

gehør, fordi den *videnskabelige verdensanskuelse*, dvs. for det meste en grov dogmatisering af udviklingslæren og en mekanisk naturforklaring, ofte tilspidset til ren materialisme, var sunket ned i den bredere befolkning og slugt af mangfoldige, således at den ånd, der i 1870-1880'erne havde været dominerende i intellektuelle kredse, nu var blevet gængs blandt mange jævne mennesker. Hvorledes kirkerne på den tid tilpassede sig eller reagerede, skal vi se i det følgende.

Tysklands historiske teologi ved århundredeskiftet

I Tysklands kirkehistorie har det næsten altid været et karakteristisk træk, at teologien har spillet en fremtrædende rolle. Da døren indtil Det Gamle Testaments historiske verden i 1843, ved udgravningerne i Mesopotamien og senere i alle bibelske lande, blev lukket op af franskmanden Paul Émile Botta, blev de *frommes historier* pludselig rykket ind i en historisk sammenhæng. Også Tischendorffs fund af Codex Sinaiticus i Katarinaklosteret på Sinaihalvøen i 1859, dvs. den græske oversættelse af Det Nye Testamente fra 350 e.Kr., samlede opmærksomheden om erfaringen og historien. Det fulgte af sig selv, at den teologiske interesse kom til at koncentrere sig om historiske problemer. Man forsøgte nu, i denne i mange henseender så kritiske periode, at give sammenfatningen en begrundelse for kristendommens sandhedsindhold. Professor P. Madsen skriver i 1887 i sin indledning til tolkningen af Johannes' Åbenbaring: "Litteraturen over Johannes' Åbenbaring er kolossal i omfang, men ligeså kolossal i forvirring, så fortolkningens guld-korn ligger idelig begravede under masser af værdiløse og forfejlede udviklinger."

Inden for den protestantiske forskning kunne man på ét punkt mødes i fælles modvilje mod den katolske kirke. Med ultramontanismens stærkere og stærkere indflydelse inden for Romerkirken blev modsætningen mellem dem yderligere understreget. For imidlertid at modarbejde den romerske aggressivitet stiftedes i 1887 *Der evangelische Bund*, som søgte at vække en stærkere protestantisk selvbevidsthed. I *Canisius Encyklopædien* fra 1897 talte pave Leo 13. utilslørt om Luthers oprør mod kirken og om Reformationens ska-

delige udtalelser om protestantismen, så kurien blev tvunget til at trække den tilbage fra videre publikation i Tyskland.

Det hav af tyske teologer og flere teologiske skoler, som i slutningen af 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet oversvømmede Tyskland, påvirkede, forvirrede og polemiserede den teologiske forsknings resultater. Selvom det, med tysk præcision, var et imponerende arbejde, havde man indtryk af, at Tysklands evangeliske kirker med raske skridt var ved at blive et bytte for rationalisme. Der fandtes dog mere af gammeldags kristendom, end man fik indtryk af. Men i mange henseender var det vanskelige og stormfulde tider.

Det sted, hvor frafaldet syntes at mærkes mest, var ubetinget blandt arbejderklassen. I det store og hele var de socialdemokratiske ledere, som omtalt, heftige modstandere af kirken, som de fandt i alt for høj grad stillede sig på de besiddendes side. Og netop i arbejderkredse stiftedes der i starten af 1900-tallet en større bevægelse, for dem der udtrådte af kirkerne. Frem til 1914 forlod langt over 100.000 kirkerne i Tyskland og Preussen. Men efter krigen steg dette til et langt højere antal. Der kunne være grund til at frygte, at den kirkelige og kristelige renæssance på 1800-tallet havde haft sin bedste tid.

England i begyndelsen af 1900-tallet

Metodisterne vedblev at være Englands betydeligste samfund af dissenters, men de var splittede i mindre afdelinger. Lige siden John Wesleys virksomhed blandt kulminearbejderne havde metodisterne knyttet en særlig forbindelse til arbejderklassen i England, og nu imødesås en ny blomstring. Tre af de udskilte metodistsamfund, *Methodist New Connection*, *Bible Christians* og *United Methodist Free Church*, sluttede sig i 1905-1907 sammen i *United Methodist Church*. Der blev foretaget et meget stort evangelisationsarbejde blandt dem, og nye opgaver blev stadig taget op. Vækkelsesfromheden var og blev det fremherskende træk blandt metodisterne. Men historisk orienteret teologi af moderat præg, med et friere syn på Det Gamle Testamente, fik hos dem, som blandt alle øvrige kirkesamfund, sin plads uden alt for store gnidninger.

Baptisterne havde stadig Charles H. Spurgeon (1834–1892), deres mest fremtrædende prædikant, og det store *Metropolitan Tabernakel*, der kunne rumme 6.000, fyldtes ved hans prædikener. Hundrede tusindvis af hans trykte prædikener blev solgt i alle evangeliske lande. De fylder halvtreds bind.

Hans efterfølger John Clifford (1836-1923), der som barn havde arbejdet på fabrik med hårdt og usselt betalt arbejde, blev gennem flere årtier de engelske dissenters leder i det sociale reformarbejde. I 1905 dannedes der en sammenslutning af baptister i hele det britiske rige "*British Baptist World Alliance*".

Af stor vigtighed for frikirkerne var det, at modsætningen til "*Church of England*" og trykket fra afkristningsbestræbelserne, der også mærkedes i England, fremkaldte forsøg på almindelig, frikirkelig samling. Af disse udvikledes frem for nogen andre baptisterne og metodisterne, en intensiv virksomhed både på luthersk grund i Tyskland og i Norden og inden for katolske og græsk-katolske lande.

En ny religiøs bevægelse, der skulle få en rivende udbredelse, fremstod ved udskillelse fra metodisterne. Det var Frelsens Hær. Måske den mærkeligste og mest interkonfessionelle religionsdannelse på 1800-tallet. William Booth (1829-1912) tilhørte fra barndommen den anglikanske kirke, men kristendommen betød ikke noget i hans hjem. Da hans far kom ud for et økonomisk krak, blev William som 13-årig sat i lære hos en pantelåner. Ved 15-års-alderen oplevede han en omvendelse, der førte ham ind i metodismens helliggørelsesbevægelse. Tidligt begyndte han at prædike, og han vakte megen opmærksomhed med sin ildfulde, pågående vækkelsesforkyndelse.

Dog havde han svært ved at indordne sig under bestemte, afstukne rammer. Da man ikke ville støtte ham i et ubundet rejseliv, brød han i 1861 ud og optog, under yderst usikre forhold, et frit evangelisationsarbejde, støttet af sin endnu mere betydningsfulde hustru, Catherine Booth (1829-1890) *Frelsens Hærs moder*. Også hun begyndte at prædike og vakte ved sin veltalenhed den største opmærksomhed. Dette skulle få afgørende betydning for den plads, ægte-

fællerne efterhånden gav kvinderne i det religiøse arbejde, idet de blev ligestillet med mændene.

I 1865 tog William Booth og hans hustru fat på at missionere i Londons allerværste fattigkvarterer. "Drukkenskab, usædelighed, fattigdommen, smudset, gudsbespøttelsen og vantroen hos disse skarer kom til at virke som en fortryllelse på mig", sagde William Booth. Så snart han havde vundet mennesker ved hjælp af sin prædiken, anvendte han dem i det videre arbejde, for at de ikke skulle falde tilbage igen, og således samlede han efterhånden en stor stab af medarbejdere.

Ud af dette voksede endelig i 1878 *Frelsens Hær*, der med Booth som general åbnede et hidtil ukendt felttog mod vantro og synd. Han fastholdt de metodistiske krav om pludselig omvendelse og fortsat helliggørelse; i de korte trosartikler, der blev udarbejdet, hed det blandt andet: "Vi tror, at anger over for Gud, tro på vor Herre Jesus Kristus og genfødsel ved den Helligånd er nødvendige for frelse. Vi tror, vi bliver retfærdiggjort af Nåde ved tro på vor Herre Jesus Kristus, og at den, der tror, bærer vidnesbyrdet derom i sig selv. Vi tror, at ånd, sjæl og legeme kan blive bevaret helt og holdent uden dadel indtil vor Herre Jesu Kristi komme."

William Booth blev enerådig; hans magt blev egentlig større end den, jesuitergeneralen har over sine undersåtter. I mindste detalje organiserede han sin bevægelse militært og med militære betegnelser. Dens organ fik betegnelsen *Krigsråbet*. Benyttelse af sensation og reklame, de unge kvinders fremskudte plads, hallelujasangene til glade melodier osv. kaldte megen spot frem mod bevægelsen. Men netop gennem sine metoder, hvor kun det kedelige var forbudt, kunne Hæren nå frem til mennesker, ingen andre syntes at kunne komme i kontakt med.

I ledende, kirkelige kredse vakte William Booths arbejde hurtigt opmærksomhed, men han kunne på ingen måde lade sig binde. Særlig på ét punkt viste der sig en uoverstigelig vanskelighed, det var vedrørende *sakramentespørgsmålet*. Sakramenterne var for ham selv blevet betydningsløse. Det var *omvendelsen*, det kom an på, og både dåb og nadver kunne kun lede opmærksomheden bort derfra, men-

te han. Derfor kom William Booth efter mange overvejelser og en del usikkerhed til det resultat, at Hæren som sådan måtte lade sakramenterne helt ude af betragtning. Frelsens Hær skulle være en armé, ikke en kirke. I stedet for dåb blev der indført en barneindvielse, der betød overgivelse til Gud og Hæren. Men i praksis var der intet i vejen for, at de, der ønskede det, kunne benytte kirkenes sakramenter.

Den frygtelige elendighed i storbyernes slumkvarterer tyngede William Booths hjerte. Han udgav i 1890 en bog *In Darkest England and the Way Out*. Som hjælpemiddel mod elendigheden foreslog han oprettelse af redningskolonier, først i selve byerne, dernæst på landet og som kronen på værket i oversøiske lande. Store summer blev stillet til William Booths rådighed, og der blev udrettet adskilligt. Men de store koloniseringsplaner i oversøiske lande (særlig i Rhodesia) kunne ikke gennemføres. For Frelsens Hær kom det til at betyde, at socialt redningsarbejde fra nu af blev en integreret del af virksomheden og dette i så høj grad, at der var dem, der mente, at det trak opmærksomheden bort fra den religiøse vækkelse. Men Hæren blev drevet med et mod og med en sådan selvopofrelse, at det udløste mægtige kærlighedskræfter i kristendommens tjeneste.

William Booth blev mere og mere genstand for velvilje og beundring. Han blev æresdoktor og æresborger i Oxford. Overalt viste konger og fyrster ham den største opmærksomhed. Under et besøg hos Edward 7. spurgte denne ham, hvordan hans forhold egentlig var til kirkerne og deres ledere? Med et smil svarede oldingen: "Godt, de efterligner mig." Hans søn, Bramwell Booth, blev hans nærmeste efterfølger.

Ved århundredeskiftet vandt katolikerne hastigt øget styrke. Den katolske presse steg fra 186 politiske aviser i 1880 til 490 i 1908. Spanien blev ideallandet for pave Leo 13. (1878-1903), som efterfulgte pave Pius 9., efter at religionsfrihedsperioden fra 1868 blev afbrudt, og forfatningen af 1875 igen blev vedtaget. Denne fastslog, "at den katolske, apostolske religion var en statsreligion; andre ceremonier og offentlige kundgørelser end statsreligionen var ej tilladte". Andre religioner skulle ganske vist tolereres, men gennem nyligt ind-

førte bestemmelser kunne de trakasseres på forskellige måder og derved holdes nede.

Fra begyndelsen af pave Leo 13.'s regering har Spanien været klerikalismens og jesuitternes, den religiøse overtro og helgenkultens, land. Ligeledes Portugal.

Den tidligere modstand i Frankrig blev ophævet i 1892 gennem encyklikaen *Interinnumeras* til Frankrigs kardinaler, ærkebiskopper etc.. Følgen blev ej blot katolikkernes deltagelse i det politiske liv, men også, som meningen var, en vældig magtindflydelse for den katolske kirke, ikke mindst inden for den franske hær – landets øjsten.

Således foregik også Dreyfusaffæren 1894-1906 i katolsk regi. Det var en spionproces mod den franske Alfred Dreyfus (1859-1936), af jødisk slægt. Han degraderedes i 1894 til Djævløen. En kamp, der delte Frankrig i to lejre, blev udkæmpet for hans frifindelse, støttet af bl.a. Zola og Theodor Herzl. Han blev efter ti år frikendt i 1904 og fik fuld æresoprejsning efter talrige korrupsionsafsløringer.

Pave Leo 13.'s første, store regeringshandling i tiltrædelsesåret 1878 var at genindføre hierarkiet i Skotland. I England skaffede han pavedømmet ny indflydelse gennem sociale tiltag og ved John Henry Newmans vielse til kardinal 1879 i Rom.

Også Nordamerika kom inden for pave Leo 13.'s interessesfære. Han formåede at få landets katolikker til at erkende den katolske kirke sidestillet med dets frikirker, og alligevel deltage i statslivet på grundlag af de amerikansk-republikanske grundsætningers basis. Resultatet blev også hér en hastigt voksende magt for den katolske kirke og pavedømmet.

I 1889 fik pave Leo 13. det katolske universitet i Washington åbnet, i 1893 oprettedes en fast delegatur, ligesom han i 1899 bekæmpede *amerikanisme* og fordømte den gennem bullen *Testem Benevolentia*.

Ved overenskomst med Colombia og Brasilien styrkede pave Leo 13. pavedømmets stilling i Sydamerika. Efter afholdelse af en konference i Rom, med deltagelse af sydamerikanske biskopper, blev pavens magt stadfæstet også over dette kontinents katolikker.

Ved hans ærkebiskoppelige *guldbryllup* i 1893 hyllede man ham fra alle sider, og han benyttede dette som anledning til, i bullen *Praeclara Gratulationis* 1894, at tilskynde alle fyrster og folk til at slutte sig til Rom. Forsøget med Byzans (de græsk-ortodokse) førte til et bittert svar. Men pave Leo 13. gav ikke op. Katolikkernes stilling i Rusland forbedredes, selv ikke Japan lå uden for hans verdenspolitik. Han kunne til og med i 1891 oprette et katolsk hierarki i Japan.

Kun på hjemmebane kom han til kort. Pave Leo 13. nægtede stadig at erkende kongeriget Italien og opgav aldrig at få kirkestaten genoprettet. Han måtte i 1895 finde sig i at se landet fejre 25-årsdagen for Roms erobring. Men undtaget situationen i Italien var pave Leo 13. i begyndelsen af 1890'erne stærkere end nogensinde.

Har katolikkerne ret i deres påstand om, at det lykkedes for pave Leo 13. at give pavedømmet lederpladsen i den igangværende verdensomdannelse? Svaret er et uundgåeligt JA. Men pave Leo 13. løsvrev det ikke fra ultramontan middelalderånd, der stadig modvirkede og hæmmede dets *kulturvirksomhed*.

Han forrædte også sine inderste tanker, da han vendte sig mod protestantismen; gentagne gange vendte han sig mod dens tanke- og trosfrihed. Allerede i sin encyklika i 1880 betegnede han de evangeliske missionærer som *sendebude fra mørkets fyrste*, og til minde om Tysklands "*anden apostel*", jesuitten Canisius 1897, betegnede han lutherdommen som *ruinam morum ultimam* - den yderste rod til alle sæders fordærv. Han udtalte, og gentog flere gange, sin forhåbning om, at *inkvisitionen* skulle genindføres, selvom bønnens våben "*burde*" bruges først.

Særlig lykkelig priste han Spanien, der havde holdt sig fri for kætteriets gift og ikke som i Sverige var styrtet i vildfarelsens nat. Han beklagede sig over, at ingen magtmidler stod til rådighed for at neddysse den protestantiske virksomhed, der var begyndt i selveste Rom.

Da pave Leo 13. i 1895 fornyede alle jesuiterordenens privilegier, opfordrede han ordenen til at fortsætte sin stræben mod kætteriets

overvindelse. Modsætningsforholdet mellem katolicisme og protestantisme blev, under *fredspaven*, skærpet til det yderste.

Trods al sin *oplysthed* var pave Leo 13. som et middelalderbarn med hensyn til mirakel-/overtro. Allerede før han blev kardinal (1854), foranstaltede han, efter en lang periode med regn der truede høsten, en procession rundt om Perugia med Jomfru Marias "*brude-ring*". Under højlydt påkaldelse til hende om solskin, og netop da velsignelsen over det dyrebare relikvie blev oplæst, slog vejret om, og solen sprang frem! I 1888 kanoniserede (helgenforklarede) pave Leo 13. en helgen fra Egido (1812), der havde frembragt mirakler såsom at have helet en bondekones knuste æg, vakt en død ål til live og givet livet tilbage til sit klostres stjålne, slagtede og hudflåede ko. Den evangeliske præst Th. Tredes bog i 1900 om "*Italiens klerus*" bemærker, at det er lige pinligt, hvad enten pave Leo 13. troede på disse mirakler eller ej. Paven gav ej heller sine forgængere noget fortrin ved at bifalde Maria-kulten i alle dens afarter.

Massabiellegrotten i Lourdes fik sit sidestykke i mirakelhuset i den lille italienske by Valle di Pompei, hvor advokaten Longo i 1876 havde bygget et lille kapel til Jomfru Marias ære og i sin opbyggelsesbog meddelt, at hun havde åbenbaret sig og forkyndt, at hun havde udvalgt dette sted til særlige mirakler. Disse udeblev heller ikke, og i takt med bogens 236 genoptrykninger, oversat til 22 sprog, tog miraklerne og strømmen af pilgrimme til. Bogen blev solgt i ca. fire millioner eksemplarer. Pave Leo 13. gav store privilegier til dette madonnaens yndlingssted.

Det var også pave Leo 13. der i 1899 iværksatte indvielsen af Sacré-Cœur på Montmartre til dyrkelse af Jesus' brændende hjerte. Men de talrige pilgrimme blev tvunget til påmindelse om katolsk intolerance, for på pladsen foran hovedindgangen rejste Paris' kommune en broncestatue af en ung mand, fastbundet til en pæl. Det var Chevalier de la Barre, der blev levende brændt på grund af sin tro, dette helt frem til midten af 1700-tallets "*oplysningstid*".

I pave Leo 13.'s sidste dage blussede hadet mod klerikalismen op efter Dreyfus' dom og deportation til Djævløen, og ingen kunne stoppe den lavine, der nærmede sig Frankrigs katolske kirke-

bygning. Man begyndte at rense officersstaben for klerikale og monarkistiske elementer. En ny lovgivning forbød privat undervisning af over 1,7 millioner katolske elever, der blev overflyttet til statsautoriserede skoler. Blandt dem, der ikke ville underkaste sig statslig kontrol, var benediktinere og jesuitter. Den nye lov blev udnyttet med henblik på systematisk undertrykkelse af katolske skoler og kongregationer.

Jødeprogromerne i Rusland

Med emancipationen var et nyt liv begyndt for jøderne i Vesteuropa, trods alle forsøg på at begrænse dette. Men i Østeuropa var friheden ikke trængt frem; her var tilstandene håbløst middelalderlige. Siden Katarina 2.'s dage var den russiske politik gået ud på at afspærre rigets indre for de jødiske masser. Kun få kunne rejse uhindret, og selv de distrikter, der var anvist jøderne, blev efterhånden indsnævrede.

Under zar Nikolaj 1. (1825-1855) antog den reaktionære politik uhyggelige dimensioner. De særlove, der gik ud på at bryde jødernes livskraft, har intet sidestykke i historien. De overgik endog den katolske kirkes lovgivning på modreformationens tid. Zaren skånedes ikke engang de jødiske børn.

Den 26. august 1827 undertegnede zaren den lovbestemmelse, der dømte jøderne til femogtyve års militærtjeneste. De mindreårige jøder, dvs. dem under 18, skulle bringes til anstalter for uddannelse til militærtjeneste. Det varede seks år og blev ikke medregnet i den egentlige tjeneste. Således blev det til enogtredives års soldatertjeneste.

Regeringen gennemførte skånselsløse, umenneskelige hårde bestemmelser. Så snart en udskrivningskommando nærmede sig, udspilledes fortvivlede scener overalt. Skarer af halv voksne flygtede, skjulte sig i skovene og flakkede om på stepperne. Der blev regulær jagt på børnene, hvoraf endog 8-årige ofte blev indfanget. Midt om natten skræmte razziaer de jødiske familier op, man rev de eftersøgte ud af deres senge og førte dem bort. Mange genså aldrig deres forældre. Knap halvdelen nåede frem til bestemmelsesstedet,

resten bukkede under for transporterne, nogle af dem var kun otte til ti år gamle.

Først med Aleksander 2. (1855-1881) syntes en ny tid at begynde for jøderne. Den unge zar, som Disraeli engang kaldte *den velvilligste fyrste, der nogensinde har hersket i Rusland*, indledte en konsekvent reformpolitik. Militærtjenestetiden blev nedsat til fem år. Der tilbød sig nye muligheder for uddannelse af jøder, adgang til bankvæsen samt jura- og medicinstudier. Ganske vist var det kun ca. 5 % af den jødiske befolkning, der havde råd til at gøre brug heraf. Nu som før endte tre millioner mennesker i besættelseskolonnerne. For disse blev håbet om forbedring også snart tilintetgjort. Der kom et bag-slag, frygteligere end nogensinde, en tid med forfølgelser og nød.

Den 13. marts 1881 gjorde et attentat en ende på Aleksander 2.'s liv. Under den efterfølgende Aleksander 3. slog pendulet tilbage, og reaktionen fik atter overtaget. Nogle uger efter mordet på zaren syntes Helvede at være sluppet løs med bølger af pogromer – det russiske ord for ødelæggelse – mod de ulykkelige, russiske jøder. Historikeren Simon Dubnow, der længe arbejdede i Sankt Petersborg, skriver:

"Der er ingen tvivl om, at de blev sat i gang fra et eller andet kontor, da de udbrød samtidig i forskellige byer."

De 15.000 jøder i Jelisavetgrad i det sydlige Rusland blev de første ofre. En officiel rapport siger: "Den 16. april 1881, klokken syv om morgenen, begyndte urolighederne, og de bredte sig til hele byen. Alle byens borgere sluttede sig til bevægelsen. Byen frembød et usædvanligt syn: Gader dækket af fjer fra dyner, sønderknuste møbler, døre og vinduer slået ind, den rasende hob skreg og hylede, mens den uhæmmet fortsatte pogromen. Soldater, der var tilkaldt, havde ingen præcise ordrer, så de stod rådvilde og passive og så på. Hen ad aftenen øgede urolighederne, fordi bønderne fra omegnen, der havde kik på jødernes ejendele, var strømmet til og havde sluttet sig til de plyndrende bander. Først dagen efter, den 17. april, gjorde tropperne ende på voldshandlingerne. Mange var slået ihjel, kvinder voldtaget, hundredvis af huse, forretninger og mange

synagoger var ødelagte; ejendom til en værdi af over 2 mio. rubler var røvet eller tilintetgjort." Men dette var kun optakten. Kort tid efter spredte urolighederne sig til omkring halvtreds byer. Fra Krim til Kijev lød råbet: "Død over jøderne."

Efterretningen om pogromerne forfærdede den vestlige verden. Offentligheden i England protesterede. Times beskrev pogromernes rædsler. Pogromerne skabte panik blandt de russiske jøder, de havde kun en mulighed for at blive reddet: Ved at flygte. Hastigt oprettedes udvandringskomitéer; jøder i tusindvis lod alt i stikken, og en strøm af flygtninge væltede imod Ruslands grænser. Denne Exodus overgik i størrelse endog udvisningen fra Spanien og Portugal (1492). Ved århundredeskiftet havde omtrent en million jøder forladt Østeuropa.

I Vesteuropas hovedstæder dukkede skarer af udhungrede skikkelser op; fra Stockholm til Lissabon, i Paris, London, Berlin og Wien. I Tyskland og Østrig blev de afvist. De to lande midt i Europa, hvor antisemitismen havde drevet stærkest propaganda, var ufølsomme. Der rejstes krav om at spærre af for al indvandring fra øst. Næstekærlighedens bud syntes glemt, også i kirkelige kredse.

Flertallet af flygtningene fandt et nyt hjem i andre stater. Mange blev indskibet fra hollandske, belgiske eller portugisiske have til Australien, New Zealand, Sydafrika, Sydamerika og Canada. En stor strøm gik til England. Alene i Londons East End steg antallet af jøder fra 47.000 til 150.000. De nyankomne beskæftigede sig mest med skrædderi og indførte den netop opfundne symaskine. London, Leeds og Manchester blev midtpunkter for moderne, storindustriel fabrikation.

Men hovedstrømmen af udvandrere gik til USA.

Strømmen af jøder, der i Amerika søgte og fandt den frihed, Europa havde lovet dem, var aldrig blevet afbrudt. Jøder var med til at bygge USA op i krig og fred, side om side med kristne emigranter. Siden de første treogtyve jøder, på flugt fra Brasilien, var gået i land på klippeøen i 1654 og havde dannet den hollandske koloni Nieuw-Amsterdam, var den blevet til millionbyen New York, efter at eng-

lænderne i 1664 erobrede byen og døbte den om. Med Uafhængighedserklæringen 1776 blev der lovet jøderne, hvad det kristne Europa havde nægtet dem. For første gang i menneskehedens historie blev trosfriheden optaget som princip i en forfatning – De Tretten Forenede Nordamerikanske Staters. Indvandringen fra Europa fortsatte. I 1820 var der 10.000 jøder i USA, i 1880 var der en kvart million.

Det var det første forsøg på at danne en jødisk stat, der blev gjort i Amerika i 1825. Initiativet blev taget af Mordechai Manuel Noah, en efterkommer af portugisere der var flygtet fra inkquisitionen. Han var forfatter i New York, samtidig High Sheriff og købte jord på øen Grand Island i Niagara River. Her skulle asylbyen Ararat ligge. Hans opråb stod i aviserne, en bekendtgørelse for jøder i hele verden: "... at der ville blive åbnet et tilflugtssted for dem, hvor de kunne nyde den fred, trøst og lykke, som var nægtet dem i Europa." Grundlæggelsen af den nye stat, Ararat, blev fejret ved en højtidelighed i den lille by Buffalo. Mordechai Manuel Noah holdt en tale for repræsentanter fra myndighederne og for gejstlige. Men den storsindede entusiast blev skuffet; indvandrerne udeblev. Den europæiske presse havde bragt Mordechai Manuel Noahs opråb om den sensationelle nyhed, men Ararat-projektet mødte dyb mistro.

Indvandrerne havde andre interesser. Kun få blev i New York. De fleste drog videre mod syd og vest. Sammen med eventyrere og pionerer, som guldfeberen i 1849 lokkede til Californien, nåede de også Stillehavskysten. De var blandt de første, der slog sig ned i San Francisco. Små, jødiske grupper fandt snart sammen i alle byerne. Da borgerkrigen brød ud i 1861, kom 10.000 jøder under våben og kæmpede som hvervede og frivillige i begge hære.

Efter 1871 ebbede indvandringen fra Tyskland og Østrig næsten helt ud, som følge af den endelige, lovformelige emancipation. Men indvandrerstrømmen fortsatte fra andre lande. Efter borgerkrigen ankom der årligt 4.000 polske og russiske jøder. Efter 1881 steg kurven voldsomt. Med udbruddet af de russiske pogromer begyndte en udvandring, der langt overgik masseudvandringen efter kosakopstandene (1648). I de sidste tyve år af århundredet ankom 600.000

jøder fra Østeuropa til amerikanske havne. *De nye pogromer*, der begyndte i 1903, bragte i løbet af knapt fem år yderligere 500.000 til USA. Antallet af jødiske indvandrere nåede i 1929 op på 2,3 millioner, heraf 71 % fra Rusland, 17 % fra Rumænien, og de sidste 12 % stammede fra Galicien. Ud af en ny strøm af tyske jøder, som flygtede fra den brune terror, der startede i 1933, fandt ca. 200.000 optagelse i USA. Flertallet af østeuropæiske jøder koncentrerede sig om New York, som den største by og vigtigste havn. East Side på Manhattan, hvor de slog sig ned i ti tusindvis, forvandlede i løbet af få år til et kæmpemæssigt domæne for jødisk liv og kultur. Efter New York kom Chicago.

Der samledes også store menigheder i Boston, Baltimore, Cleveland og Philadelphia. I Canada opstod store, jødiske centre i Toronto og Montreal. En opmærksom iagttager kunne ikke undgå at se, hvorledes de ludfattige, nedbøjede, skræmte indbyggere i de berygtede bosættelsesrayoner, nebbichjøderne, over hvis hoveder den brutale magts damoklessværd altid svævede, og som skælvede som espeløv ved mødet med den første den bedste politibetjent, under påvirkning af uafhængigheden *forvandlede* til frie, oprejste, amerikanske jøder, ingen skulle træde for nær, og som var blevet borgere i dette ords fulde betydning."

Da de amerikanske jøder i 1905 fejrede 250-årsdagen for den første indvandring i Amerika, sendte præsident Theodore Roosevelt dem et brev og konstaterede: "Få, om overhovedet nogen, af de nationaliteter, der danner det amerikanske folk, har direkte eller indirekte haft større indflydelse på den moderne amerikanisme end den jødiske."

Omkring århundredeskiftet begyndte man rundt omkring i verden at håbe på en ny vækkelse og åndsudgydelse, og mangfoldige steder organiseredes bedekredse for at berede jordbunden. På Keswickkonferencen i 1902 gjorde beretningerne hér et stort indtryk, og også i England anordnede man nu bedekredse og biede på "*vækkelsen*".

De menneskelige forventninger skuffedes ikke ... I efteråret 1904 tog vækkelsen i Wales fart. Den bredte sig især ved en ung, metodi-

stisk minearbejder, Evan Roberts (født 1878), der var begyndt at studere teologi, og vækkelsen gik fra kirkesamfund til kirkesamfund. Ved møderne blev de tilstedeværende indtrængende opfordret til øjeblikkelig overgivelse til Gud, og personlige vidnesbyrd og personlig bekendelse af nyomvendte fik en stor plads, alt indrammet af den stærkt gribende, walisiske sang. Vækkelsen var dybtgående og virkede i stor stil til højnelse af moralen; 1904-1905 skal den have bevirket over 100.000 omvendelser. Ganske vist holdt de ikke længe, men virkningen strakte sig ud over den protestantiske verden og blev en direkte forberedelse til den amerikanske pinsebevægelse.

Den kom også fra England, og fra 1908 holdt man hér de store pinsekonferencer, der samlede pinsevenner fra næsten hele verden.

Pinsebevægelsen tilstræbte *ikke dannelse* af en nyorganiseret frikirke; selv havde den kun en meget løs organisation, og den ønskede at spænde ud over alle kirkesamfund (en forløber for den karismatiske bevægelse?). I England forblev da også de fleste af de ledende mænd inden for deres gamle kirkesamfund.

Skotland var vel det land i Europa, hvor kristendommen havde stærkest tag i befolkningen. I 1873 begyndte en ny vækkelse at gøre sig gældende, da Moody og Sankey besøgte landet. Alle de store, evangeliske prædikanter tog livlig del i arbejdet, der i en generation kom til at sætte spor overalt i menighederne. Men af ganske særlig betydning blev den unge naturvidenskabsmand Henry Drummonds (1851-1897) indsats, og i flere år fulgte han med Moody og Sankey på deres rejser. Det er blevet sagt, at denne vækkelse gav den skotske presbyterianisme indre kraft til at kunne bevare sin evangeliske egenart, samtidig med at dens teologi omformedes under påvirkning af den nye kontinentale teologi.

Pave Pius 10.

Den katolske kirkes styrelse 1903-1917 (Hjalmar Holmquist, pavedømmets historie).

Da Capitoliums store klokke den 20. juli 1903 forkyndte for romerne, at den 93-årige pave Leo 13. var død, varslede klokken storm for den katolske kirke.

I alle katolske lande sporedes dette problem. I Frankrig havde det, under påvirkning af de bitre og lærerige minder fra Dreyfusaffæren, Leo Taxil-svindelen osv., allerede ført til den første udladning af uvejr. Foreningsloven i 1901, der jog næsten alle munke- og nonneordener ud af landet, forårsagede en almindelig spænding, da det skulle afgøres, hvem der skulle samle *pave Leo 13.'s faldne pavekåbe op*. I konklavet, der efter gældende vedtægter samledes den ellefte dag efter den forrige paves død, trådte fra begyndelsen to partier frem.

Den politiske konstellation, der skulle munde ud i 1. Verdenskrig, havde en forpostfægtning allerede ved det forestående pavevalg. Striden drejede sig om, hvorvidt Vatikanet skulle føre en tysk- eller franskvenlig politik; ved siden af dette spillede personlige synspunkter naturligvis også en rolle.

Men for den katolske kirkes styrelse i det hele taget var det en underordnet sag, om Gotti, Rampolalla eller Sarto blev pave. Systemet regerer den katolske kirke med jernhård konsekvens; personerne er systemets tjenere. Men systemet, det er *JESUITERORDENEN*, kirkens herre og hoved, selvom ordenens egne medlemmer ikke altid har den direkte indflydelse på begivenhedernes gang eller den fremskudte plads inden for kuriens verden, som man i nogle kredse har troet.

Kurien under pave Pius 10. (1903-1914)

Kurien er det ultramontane systems organ. Med kurien menes i daglig tale hele den katolske kirkes centralisering i Vatikanet i Rom: Paven, kardinaler, prælater, departementer, domstole, kontorer osv. Indbefattet alle højere og lavere embedsmænd, dette vældige regeringsmaskineri, der i kompliceret mangfoldighed og uigennemtrængelig fasthed søger sin lige i verden.

Øverst står naturligvis paven. Det er ikke meningen hér at udvikle den kendte teori om hans højeste magt over kristendommen (Matt.

16; Joh. 21) eller at fremstille, hvorledes denne magt historisk set er vokset frem, indtil den 18. juli 1870 kulminerede i konstitutionen om *Kristi Kirke*. Vi vil blot, som en nødvendig forudsætning for forståelsen af den sidste tids begivenheder, fastslå hovedpunkterne i hans nuværende magtstilling.

1. Paven har alene den højeste forvaltnings- og tilsynsret over kirken. Han alene har ret til at skabe, forandre eller ophæve bispedømmer til anden form, at indsætte biskopper, føre tilsyn med deres embedsførelse osv.. Han har også ret til at udnævne legater, som, på hans vegne, udøver al forvaltnings- og tilsynsret i de enkelte lande.
2. Paven alene har den højeste dømsret i kirkelige spørgsmål. Man kan i sidste instans appellere til ham; fra ham kan der aldrig appelleres til nogen højere myndighed. Men han kan også, med forbigåelse af ordinære instanser, direkte gribe ind og disponere over kirkelige retsforhold i alle latinske bispedømmer verden over; ham tilhører "*plena et suprema potestas jurisdictionis in universam ecclesiam*", ifølge kapitel 3 af konstitutionen *De ecclesia Christi*. Indtil 1870 fandtes den ældgamle, biskoppelige selvstændighed til en vis grad bevaret; i *Concilium Tridentinum* hedder det stadig om biskoppen: "*Regere ecclesiam.*" Dette er forsvundet i *Vaticanum*. En næsten 1800-årig institution blev da nedbrudt. Paven er nu ganske simpelt *biskoppen* for hele det latinske kirkeområde. Når biskoppen udøver sin potestas jurisdictionis, er det kun som organ for paven. Biskoppen er kun biskop i forening med paven; således lærer i dag endog de katolske katekismer. Hvorledes denne afhængighed er blevet gennemført i praksis under pave Pius 10., skal vi se senere.
3. Paven har alene den højeste bestemmelsesret over kirken i dens helhed med hensyn til tro og sæder. Hans bestemmelser er ikke blot i ydre henseende bindende, men binder også katolikkens samvittighed; det er Gud, der taler gennem paven, og derfor er ulydighed mod ham synd!

Vi er her kommet ind på spørgsmålet om den *Pavelige Ufejlbarlighed*. Denne er som bekendt udtalt i den nyligt nævnte konsti-

tution *De ecclesia Christi*, kapitel 4. Det nævnes hér, at paven ikke kan lære eller foreskrive noget, der er falskt, når han *ex cathedra Petri* udsteder forordninger for kirken i dens helhed i sager, der angår tro og sæder. *Ufejlbarligheden* er altså omgivet af restriktioner.

- Paven udlægger og forklarer den i Skriften og i traditionen allerede givne åbenbaring.
  - Han er kun ufejlbarlig, når han i sin egenskab af hele kristendommens biskop taler til kirken i dens helhed.
  - Og det skal da gælde kirkens tro og sædelighed.
4. Da ufejlbarligheden også gælder med tilbagevirkende kraft gennem hele historien, er den nuværende pave absolut bundet ved alle foregående pavers udsagn, for så vidt disse har vundet anerkendelse som almenyldige. På trods af disse begrænsninger betyder ufejlbarlighedsdogmet en *revolution* inden for den katolske kirke; først og fremmest afskaffede det én gang for alle kirkemødet, som helhed repræsenteret af biskopperne som en myndighed ved siden af eller over paven. Appel fra paven til et kirkemøde er efter 1870 udtrykkeligt *kætteri*. De moderne kirkeretslærere hævder også, at selvom paven, af praktiske grunde, af og til fremdeles kan finde det hensigtsmæssigt at henvende sig til kirkemødeinstitutionen, har denne dog ingen principiel ret til at leve videre.

Men ufejlbarlighedsdogmet når længere. Her kommer vi ind på det omstridte spørgsmål: "Hvornår taler paven *Ex cathedra Petri*?" Derpå blev der i konstitutionen ikke givet nogen nærmere bindende definition, og der findes stadig ingen. Tværtimod er det fastslået, at der overhovedet ikke gives noget objektivt kendetegn, når paven taler om ufejlbarlighed.

Dette kunne se ud til at være mindre væsentligt, da pavens almindelige forordninger endog før ufejlbarlighedsdogmet, historisk set, har vist sig at besidde en sådan autoritet, at disse garanterer enhed i tro og moral over hele den katolske kirke. Men her skal dog tillægges endnu et plus:

Pavens edikter *Ex cathedra* er absolutte, må end ikke diskuteres. Heraf har mange katolikker draget en uventet slutning af praktisk betydning: Eftersom kun paven selv kan afgøre, om han taler som ufejlbarlig, og han aldrig udtrykkeligt har erklæret noget edikt for at være dette, er det i virkeligheden tilladt frit at diskutere alle pavelige forordninger; den enkelte katoliks samvittighed er ikke bundet, da han ikke med sikkerhed ved, om edikterne er ufejlbarlige.

Jo højere ufejlbarligheden løftes op, desto længere ned på autoritetens stige må de bud synke, man har vovet at give betegnelsen ufejlbarlige. Således åbnes, af disse katolikker, en sidedør til deres egen åndelige frihed, og ufejlbarlighedsdogmet forvandles nu til at betyde det modsatte af, hvad det egentlig tilsigtede.

I samme grad, som det definitivt fastslåede indskrænkes til et minimum hos paverne, bliver alt andet vedrørende tradition, der tidligere har haft bindende magt, af ringere kraft, og den kritiske, historiske forskning kan, selv på katolsk grund, få friere plads. Her har *modernisterne* fundet en udvej; således kunne den kendte, forhenværende modernist A. Erhard, professor ved Strasbourgs nyoprettede, katolske fakultet, i sit arbejde *Katholicismus und das 20'ende Jahrhundert* (12. oplag, 1902) tale om "*Ufejlbarlighedens befriende virkning*".

I praksis har dette ræsonnement, der er blevet optaget af flere protestantiske forfattere, vist sig at være så langt som overhovedet muligt fra virkeligheden: Det er rigtigt, at pavedømmet efter 1870 har vogtet sig for at proklamere noget bestemt udsagn eller nogen bulle som ufejlbarlig, thi i samme øjeblik ville alle andre blive ikkeufejlbarlige. Pavedømmet har valgt den, set ud fra dets eget synspunkt, langt klogere udvej, overhovedet ikke at sige noget om den sag for derved i praksis, samt over for den almindelige bevidsthed, at lade alle almindelige forordninger få karakter af ufejlbarlige edikter, der ikke må diskuteres inden for de rettroendes egen kreds. Dermed er også den fordel vundet, at kommende paver ikke er bundet heraf. Dersom noget, der nu betragtes som ufejlbarligt, senere skulle vise sig uhensigtsmæssigt, da kan det ganske simpelt erklæres for at være "tidshistorisk og personligt" og korrigeres - "*enkorrigibel infal-*

libilitet". Således undertrykker ufejlbarligheden i virkeligheden stadig hårdere og hårdere den åndelige bevægelsesfrihed inden for den katolske verden; vi skal senere give nogle eksempler herpå.

Ved siden af paven står, i det mindste nominelt, som kirkens højeste styrelse *Det Hellige Kardinalkollegium*. Vi finder allerede i middelalderen tre grader eller titler:

- Kardinalbiskopper
- Kardinalpresbytere
- Kardinaldiakoner.

Da kardinalerne ved Nicolaus 2. 1059 fik hovedindflydelsen ved pavevalget, begyndte deres store historiske betydning. Ved Alexander 3.'s lovgivning 1179 blev det et fast organiseret kollegium. Som følge deraf flyttede en del af dem til Rom og tog vedvarende bolig dér. Antallet af kardinaler var i middelalderen ikke stort, sædvanligvis 10-15. Med renæssancen, og trangen til et pragtfuldt pavehof, forøgedes kardinalernes antal hurtigt. Pave Leo 10. nåede endog op på 65. Lovgivningen på dette område afsluttedes under pave Sixtus 5. 1586, da antallet fastsattes til det forbilledlige tal 70. Der findes ingen rangforskel mellem de forskellige kardinaler. De har alle fyrsterang, førertitlen *Eminenz* og en let genkendelig kordragt af højrød silke med langt slæb, rød hat, røde sko og ved processioner baldakin! (Åb. 17, 4). Hverdagsdragten er præstens sorte, med røde kanter.

To kardinaler er imidlertid, i kraft af deres embede, udpegede til at øve en større indflydelse end de øvrige: Kamerlengoen og statssekretæren. Kamerlengoen var før 1870 kirkestatens og kirkens finansminister og havde da den største betydning; nu er hans økonomiske opgave ikke så stor. Men han nyder traditionel anseelse og har en reel magtposition, idet han, under vakance efter en paves død, rykker ind som vikarierende, indtil nyt pavevalg er foretaget. Han vælges af paven på livstid, medens hans medbejler, statssekretæren, går af, så snart paven dør. Et ydre tegn på hans særstilling er, at han har lov at præge egne mønter.

Langt mere betydningsfuld end kamerlengoen er i virkeligheden statssekretæren. Hans stilling er historisk vokset frem af nepotismen, dvs. begunstiging af slægt og venner, fra sidste del af middelalderen. På grund af den europæiske politik voksende omfang blev de paven nødvendige hjælpere som håndhævere af hans udenrigspolitik. På samme måde som kejser Napoleon 1., der satte hele sin familie på ledende poster. Statssekretæren er således den, der står paven nærmest. Det har også vist sig, at hans magt er for stor for de andre, og at den derfor må ende ved hans paves død.

Pave Pius 10. valgte i oktober 1903 spanieren Rafael Merry del Val, der var født i London af en engelsk moder. Han var en usædvanlig mand. Også han var opfostret hos jesuitterne og havde gennem diplomatiske gesandtskabsposter erhvervet sig kendskab til europæisk politik. Han medbragte til kurien et stærkt pust af spansk fanatisme og nidkærhed, spansk inkvisitions- og enevoldstendens parret med angelsaksisk selvbeherskelse. Man behøvede også blot at betragte hans, som i bronze støbte, ansigtstræk og de dybe, flammende øjne for at forstå, at hans statssekretariat ville komme til at sætte spor i pavedømmets historie.

Rafael Merry del Val stod i nær forbindelse med to af sine landsmænd, den uforsonlige, fanatiske forkæmper for ultramontanismen, jesuiterordenens general pater Luigi Martin og kardinal Vivé y Tuto, kapucinermunken med det store ansigt, den eneste skægprydede i det hellige kollegiums kreds. Man sagde, han døde i 1906 efter en armamputation, men denne mand, der havde vundet sine sporer i Amerika, var i virkeligheden den mægtigste inden for den katolske kirke, indtil han, et par år før pave Pius 10., egentlig døde af sindsforvirring på grund af overdreven askese.

Reformerne, der under pave Pius 10. var blevet indført i kurien, hvor kardinalerne blev afsat og udnævnt uden så meget som at blive spurgt, bidrog ikke til at vinde dem. I stedet for kardinalerne fandt en del høje prælater, monsignorer, der var bosatte i Rom, vej til pave Pius 10.'s gunst, naturligvis ved helt og holdent at rette sig efter hans meninger. En del af disse var agtværdige, lærde mænd, men også tarvelige karakterer søgte hér en vej til at komme frem.

Det har ikke kunnet undgås, at det, når pave Pius 10. har troet at høre Guds røst, stundom har været smigeren, der har hvisket.

Mest berygtet af disse monsignorer var Umberto Benigni, der redigerede *Corrispondenza Romana* - det organ, som stod paven nærmest. Han fik især betydning som mellemmand i forhold til kurien og den katolske presse, en mæglerstilling der blev varetaget på den mest hensynsløse måde.

Det ultramontane systems mål

Pave Pius 10. og hans medhjælpere blev nu håndhævere af det ultramontane system. Dette systems og derfor også pave Pius 10.'s regerings mål blev øget magt for det absolutte pavedømmes kirke, indadtil over menneskenes sjæle og udadtil over stat og kultur.

Endnu den dag i dag gælder officielt læren om kirkens overordnede stilling over staten; kirkestatsvæsenets idé er en uudslettelig bestanddel af både katolsk ret og tro. Lydigheden mod autoriteten fra *Peters Stol* er mere end nogensinde kernepunktet i katolsk fromhed, det har jeg selv hørt pave Pius 10. betone med al mulig tydelighed.

Jeg havde i foråret 1909 fået adgang til den audiens, som paven plejer at give i *den stille uge*. Vi var ikke så mange og samledes derfor i et mindre modtagelsesværelse, hvor vi forventede en mere personlig sammenkomst med paven. Da opstod der pludselig bevægelse blandt svejtsergardisterne og de prægtigt klædte hofmænd. Fra Wien ankom en stor skare studenter og professorer, der på en valfart til Apostelgraven også ville hylde *den Hellige Fader*. Audiensen forøgedes nu betydeligt og blev forlagt til tronsalen, hvor pave Pius 10. tog plads på sin trone, medens han hyldedes af studenterne med sang og tale af en professor. Paven tog til orde og talte til studenterne på italiensk. Herskeren over verdens største, internationale samfund beherskede, foruden latin, kun fuldt ud sit modersmål.

Hans ansigt havde et lyst, blidt udtryk og mindede noget om en ældre, smuk dame. Den 73-årige gamle mands røst lød klar og melodisk. Indtrykket af hans tale var højtidelig. I denne, hvis indhold vi senere vender tilbage til, faldt ordene til studenterne bl.a. omtrent således: "Derude har I det sikreste bevis på, at I er på vej til

Paradiset, dersom I i alt er *lydige mod den Hellige Stol*." Ved egen hjælp tænkte man på definitionen, som paven i november 1912 gav til repræsentanterne for den internationale præsteforening *Unio apostolica*: "Man behøver blot at tænke på, hvem paven er, for at elske ham; paven er vogteren af dogmet og moralen! Han hævder de principper, der giver familielivet en agtværdig skikkelse, gør nationerne store og sjælene hellige. Han er fyrsterne og folkets rådgiver. Han er hovedet (i stedet for Kristus), under hvilket ingen føler sig tyranniseret, thi han repræsenterer Gud selv! Han er fader i ordets egentlige betydning, og han forener i sig alt det, som for Eder er helligt og guddommeligt og kan være værd at elske."

Dette er den rendyrkede fornægtelse af både Faderen og Sønnen (1 Joh. 2, 22). Af Faderen ved selv at kalde sig *Hellige Fader*, hvilket kun tilkommer Himmelens og Jordens Skaber, den Almægtige Gud selv (Joh. 17, 11), hvor Kristus kalder ham *Hellige Fader*, og Es. 40, 25 "Hvem vil I ligne mig med som min Ligemand? siger den Hellige." Ligeledes, hvem er Løgner om ikke den, der benægter, at Jesus er Kristus? Jo, ham der fornægter, at Kristus er kommen i Kød og er levende iblandt os, som Hovedet for Kirken og Menigheden: "Nej, Sandheden tro skal vi i Kærlighed i eet og alt vokse op til ham, som er Hovedet, Kristus selv." (Ef. 4, 15). Den, der har udnævnt sig selv til *Stedfortræder*, er "han, som sætter sig imod og op-højer sig over alt, hvad der hedder Gud og Helligdom, så han tager Sæde i Guds Tempel og udgiver sig selv for at være Gud." (2 Tess. 2, 4).

Dette er ultramontanismens ultimative mål.

Ordforklaring:

"Hinsides bjergene, dvs. syd for Alperne." (Lat.).

Tilhænger af ultramontanismen, katolsk retning, der vil søge at forstærke pavens magt inden for den katolske kirke på de nationale kirkers bekostning.

PS! Og som et nyt middel til at genvinde gammelt verdensherredømme.

Hjalmar Holmquists egen afslutning af kapitlet.

Den indre kirkestyrelse

(Hjalmar Holmquist 1903-1917, s. 25)

Ordnerne og de religiøse samfund har under pave Pius 10. fået en endnu mere begunstiget stilling inden for kirkelivet end før. Han opmuntrede eukaristiske foreninger til flittigere altergang, dekretet *Sacra Tridentina* 1905 ivrede for yderligere skriftemål og flyttede, gennem dekretet *Quam Singulari Christus* 1910, det første skriftemål og den første kommunion tilbage til den tid, da børn først kan føle andagt (omkring 7-årsalderen), et påbud der dog har vist sig at være et tveægget sværd, da skriftemålet i plumpe hænder virker religiøst ødelæggende, og da bliver den første kommunion ofte den eneste.

Den ekskatolske præst Charles Chiniqy (1803-1870), forfatter til bøgerne *Halotreds År i Den Katolske Kirke* samt *Præsten, Kvinden og Skriftemålet*, skriver om de skadelige følger af præstens nærgående og seksuelt ydmygende spørgsmål i skriftestolen, der krænker den unge piges blufærdighed og ofte vækker til fristelser og synd, ofte med præsten selv. Han beskriver, hvordan en sognepræst i en lille by i det franske Canada Quebec blev drevet ud med hug og slag af fædre, brødre og mænd, fordi deres kvinder var blevet forførte og besudlede af den katolske skriftefader.

I 1909 oprettede pave Pius 10., ved brevet *Vinea Electra* af 7. maj, et paveligt bibelinstitut, der skulle komplettere den eksisterende bibelkommission. Ifølge dets love, § 8 skulle direktøren udnævnes af paven efter samråd med jesuitergeneralen; i øvrigt udnævner jesuitergeneralen også bisidderne. De officielle, pavelige organer (*Corrispondenza, Romana, Civiltà Cattolica, Osservatore Romano* etc.) offentliggjorde, ifølge bekendtgørelse for instituttets stiftelse, at alle dets professorer skulle være jesuitter eller jesuiterdisciple. Den knurren, der i den anledning hørtes fra de, i videnskabelig henseende, mere fremragende benediktinere og dominikanere, blev snart bragt til tavshed.

Således ville jesuiterordenen få monopol på at fremsætte den ægte, katolske, og af Vatikanet, billigede lære i alt, hvad der angik Bibelen og dens fortolkning. Og denne skal, gennem de tusindvis af studenter i Rom, gøres enerådende over hele den katolske verden. Pave Pius 10. er ikke vejet tilbage for nogen konsekvens, der angår dette system.

Velkendt er jo den katolske kirkes frygt for lægfolks ukontrollerede bibellæsning på modersmålet og dens forbud mod protestantiske bibeloversættelser. Allerede pave Pius 7. havde i 1816 udstedt to hårde fordømmelsesdomme, både mod bibeloversættelserne og bibelselskabernes "pest", hvorved "*selve religionens grundvolde røkkedes*".

Hans efterfølger, pave Leo 12., fortsatte med en ny rundskrivelse (1825) mod udbredelsen af bibler, og således blev man ved. Hvor voldsomt kampen førtes mod disse bibler på modersmålet, fortæller den skotske præst Alexander Robertson, der længe havde virket i Norditalien, i en lille episode i sin bog 1903: "En ung, ivrig katolik havde fået fat i et eksemplar af Det Nye Testamente på italiensk og viste det til sin præst. Denne udbrød da: "Der har du fået en meget dårlig bog; den er trykt i Helvede!" Robertson havde selv været vidende til, hvorledes man uden for kirken i en landsby havde lavet et stort bogbål, hvor nogle eksemplarer af Det Nye Testamente, der var uddelt af en evangelist, højtideligt blev brændt.

Pave Pius 10.'s iver for *fromhedslivets højnelse* førte ham i begyndelsen af hans regeringstid, trods ultramontanismens ængstelse for bibelkritik, til at virke for flittigere bibellæsning blandt katolikkerne. Det viste sig imidlertid, at den vældige udbredelse af *kontrollerede uddrag* af evangelierne til billigste pris (3-4 ører), der blev foranstaltet af Hieronymusselskabet, på trods af alle garantier førte til protestantiske tanker, der hurtigt måtte ombyttes med en nøje kontrolleret bibelundervisning af præsterne.

1600-årsmindefesten for kristendommens sejr ved Konstantin 1. den Store (313) forherligedes ved den pavelige rundskrivelse *Universis Christifidelibus* marts 1913 og fejredes over hele den katolske verden

i april-december 1913. Festen førte ca. 800.000 pilgrimme til Rom og indbragte millioner af lire til brug for et fremtidigt sejrsmonument.

I 1914 skulle hundredåret for jesuiterordenens genoprettelse også have været fejret som en stor kirkelig fest; men da kom 1. Verdenskrig i vejen.

Vrangsider ved den moderne katolicisme

Men disse jubilæer fører også vort blik mod de hindringer, som pave Pius 10. selv rejste i forbindelse med gennemførelsen af den religiøse fornyelse, han så ivrigt havde stræbt efter at virkeliggøre.

Det viste, hvorledes han opmuntrede til *afladsvæsen, kristendom af anden rang, helgen- og relikviekultur, Mariadyrkelse etc.*

Det er ikke blot en ret, men også en pligt for en evangelisk teolog, hér i forbindelse med Martin Luthers mindefest, at tale åbenlyst og rent ud om sådanne former for katolicisme, der for ham er en vranglære, fra hvilken Luthers værk har befriet os, og mod hvilken vi vil søge at beskytte vore evangeliske folk. Nogen indgående principiel, teologisk diskussion er ikke hensigten med denne lille, historiske skitse, der kun vil give nogle konkrete detaljer.

Der er næppe nogen form for fromhedsliv, pave Pius 10. har sat mere pris på end Maria-dyrkelsen. Denne er også katolicismens ejendommeligste frembringelse, vel nok dens egentlige frie skabelse. Året efter pave Pius 10.'s regeringstiltrædelse indtraf 50-årsmindefesten for dogmet om Jomfru Marias Ubesmittede Undfangelse. Denne lære, der nu spiller en så vældig rolle i forbindelse med den katolske fromhed, betyder, at Jomfru Marias forældre, der ikke må sidestilles med hende selv, har haft to undfangelser:

1. *Generatio activa*, gennem hvilken grunden til barnets fysiske organisme blev lagt, og sanseligheden blev virksom.
2. *Generatio passiva completa*, gennem hvilken sjælen blev forenet med fosteret, og Maria således, ved en særlig *Guds nåde*, blev bevaret for arvesyndens skyld.

Hovedsagen ved denne lære er, at Jomfru Maria på den måde blev syndefri og fik del i forsoningsværket, så hun kunne forblive den

store forbeder hos Kristus, formidleren mellem det ringe menneske og den fjerne, ophøjede Gud.

Det var derfor ikke tilfældigt, at jesuitterne, med deres forunderlige evne til at udnytte de sanselige momenter i religionen, tog sig af læren om Jomfru Marias Ubesmittede Undfangelse, og at denne læres sejr blev en bekræftelse på jesuitternes ledende stilling i kirken.

Ved åbenbaringen for hyrdepigen og fremspringet af den helbredende kilde i Massabiellegrøtten i Lourdes vandt det proklamerede, men stadig omstridte dogme definitivt sejr; derfor blev Mariadyrkelsen centrum i valfarterne til denne grotte. Ved 50-årsjubilæet den 8. december 1904 (1854) sammenkaldte pave Pius 10. til et stort møde i Rom, bl.a. med deltagelse af 400 læger, og gav herved stødet til en ny fremgang for de valfartende.

I begyndelsen af pave Pius 10.'s regeringstid udgjorde pilgrimstogterne til Massabiellegrøtten i Lourdes omtrent 200 årligt. I 1911 var der 424 store pilgrimstogter dertil med deltagelse af bl.a. to kardinaler, 17 ærkebiskopper, 70 biskopper etc.. 123.000 mennesker badede det år i kildens helbredende vand, og helbredelser i hundredvis blev omtalt.

Hvor megen ægte, religiøs kerne der end skjuler sig i denne valfartskristendom, med dens madonnakult, står den dog hæmmende i vejen for et sundt, rent, personligt Gudsforhold. Pave Pius 10. bærer også et stort ansvar for, at han ikke har forsøgt at hæmme den krasse, folkelige overtro, der blomstrede frem som ukrudt.

Hvor yderliggående en sådan overtro kan blive, har jeg selv, under et ophold i Sydfrankrig, haft lejlighed til at iagttage. I forskellige katolske landes kirker har den iagttagende rejsende sikkert oplevet den samme scene, der viser vrangsidens af den katolske Mariadyrkelse, ja, ved helgendyrkelse overhovedet.

Vi ser en kvinde komme ind i kirken og kaste sig på knæ foran et Mariabillede. Hele hendes væsen vidner om, at hun angstfuld råber om hjælp i en eller anden svær nød. Så rejser hun sig op, åbenbart uden at have opnået bønnehørelse, thi sorgens udtryk hviler stadig

over hendes ansigtstræk. Derpå går hun fra det første Mariabillede til det næste, der er endnu mere berømt. Hér ser vi hende atter falde på knæ, for snart efter at stå op og gå ud af kirken med et glædestrålende ansigtsudtryk. Ved det andet billede følte hun, at hun var blevet bønåret. Det var altså ikke af Jomfru Maria selv, bønårelsen afhæng, thi hun måtte jo kunne høre bønånen ligeså godt på det ene som på det andet sted. Men det var dette ene billede, træstatuen af Jomfru Maria, der, i kvindens øjne, havde større magt end det andet.

Denne Jomfru Maria- og helgendyrkelse leder tankerne hen på en forestillingsverden, der ikke hører kristendommen til, men kun er hedenskab. Helgendyrkelsen giver sig udtryk i endnu mere krasse former, især når den antager skikkelse af relikviedyrkelse. Hvor stor en overtro der er udbredt, især i de sydlige, katolske lande, er for almindeligt kendt til, at den hér behøver beskrives. Adskillige antydninger bemærkes bl.a. i professor J. Oskar Andersens artikel Italiens festår i Valdensermissionstidende 1911:

"Vi kan ikke se meget mere i dem end det fortsatte liv af den rene magi og fetichisme, som når Sankt Januarius, der græder blod, og Mariabilleder "bæres ud" for at standse lavastrømmen ved Etnas sidste, voldsomme udbrud, eller når helgenbilleder tages ud af kirken og bæres over markerne i Kölns omegn for at skaffe regn under tørken i 1910."

At noget sådant upååalt får lov at trives er tegn på udbredelse af lovløshedens væsen. En lille episode belyser dette lige efter pave Leo 13.'s død. Ærkebiskoppen af Sankt Jago havde rettet det spørgsmål til Rom, om det var tilladt at sluge papirbilleder af den Hellige Jomfru, enten opløst i vand eller sammenrullet som piller, for at styrke det legemlige helbred (ad sanitatem impetrandam). I selve S. Officiums dekret af 3. august 1903 besvarede dette med et bekræftende: "Dummodo vana omnis observantia et periculum in ipsam incidendi removeatur, licere." Når det sker med pavedømmets højeste organs velsignelse, hvordan skal det da blive muligt at virkeliggøre en sædelig, religiøs fornyelse, som pave Pius 10. ivrede for?

Nært beslægtet med helgenkult og relikviedyrkelse er den kendte Sacré-Cœurkult (Jesu Hellige Hjertes Tilbedelse), der fandt mægtig udbredelse under pave Pius 10.. Andagten for Jesu Allerhelligste Hjerter kappes vel næsten nu med Mariadyrkelsen om at være den katolske religiøsitetens mest udbredte kult. Historisk set går dens oprindelse tilbage til begyndelsen af det 17. århundrede og skabtes af den berømte mystiker og protestantomvender Frans fra Sales. I et kloster i Bourgogne hengav nonnen Marguerite-Marie Alacoque sig til en mystisk kærlighedsomgang med Kristus, hvilket i 1675 medførte visioner, bl.a. én hvor Kristus af kærlighed viste sit brændende, allerhelligste hjerte. Hendes skriftefædre, der var jesuitter, indså straks værdien af det nye sanselige, religiøse våben, man hér kunne vinde, og arbejdede ivrigt for at udforme den nye kult. Jesuitten Joseph de Galliffet udviklede på grundlæggende måde læren om Jesu Hjertes Andagt i 1926 i bogen *De cultu S. cordis Jesu*, der er oversat til næsten alle europæiske sprog.

Kurien var længe afvisende, og den nye kult blev i det 18. århundrede kun tilladt i Polen. Jesuitterne udbredte den da ivrigt blandt folket, og den var ret almindelig, da den efter de franske biskoppers ansøgning i 1856 blev sanktioneret af pave Pius 9., som et *festum duplex majus* for hele den katolske kirke. Pave Leo 13. lod yderligere festumet stige i rang for yderligere udbredelse af dette i samfundet, både blandt mænd og kvinder.

Fra hele verden, og især fra Frankrig, indsamledes bidrag til Sacré-Cœur, der i dag hæver sig over arbejderkvarteret på Montmartre i Paris som central helligdom for denne kult. Kirken ser, med sit gulhvide, orientalske ydre, stolt ud over en stor del af verdensstaden. Ved 1. Verdenskrigs udbrud i 1914 skal den have kostet ca. 40 mio. francs og have været næsten færdigbygget. Allerede adskillige år i forvejen var den blevet målet for vældige pilgrimstogter, hvis andagtsstemning dog blev forstyrret af den bronzestatue, som var rejst af Paris' kommune, på bakken uden for kirkens hovedindgang, til minde om en katolsk misgerning, nemlig den unge Chevalier de la Barrés henrettelse på bål midt i det 18. århundredes oplyste tidsalder.

Sacré-Cœur i Paris kappedes i store dele af verden før 1. Verdenskrig med Massabiellegrøtten i Lourdes om at være centrum for den katolske fromhed. Vi forstår også let, hvad der gør denne tilbedelsesform så yndet af kirken. Den gør atter kristendommens udgangspunkt, Kristus selv, mere *levende* for det troende lægfolk, uden at man risikerer det protestantiske grubleri, der stadig bliver følgen, dersom man henviser lægfolk til at søge Kristus gennem det frie studium af Det Nye Testamente. Men også hér ser vi i Sacré-Cœur-dyrkelsen en overvejende hindring for den rent personlige og evangeliske kristendom, hvilken protestantismen higer efter at nå som troens dybeste og mest sande væsen.

Den katolske kirkes sakramenter (hellige handlinger)

Stærkere end selve sakramenterne fremtræder den, set fra et protestantisk synspunkt, skæbnesvangre materialisering og mekanisering ved de sakramentale handlinger. Disse er af en moderne, katolsk forsker blevet defineret som synlige, religiøse tegn, der af kirken er blevet indviet til genstand for kult "for at afværge dæmonisk indflydelse" og for at fremme de troendes åndelige og legemlige velbefindende.

De er således ikke indstiftet af Kristus selv; men for de bredere folkelige lag er de blevet en slags populære sakramenter, ved hvilke kirken har kunnet gøre sin indflydelse gældende længst nede blandt befolkningen. Af de tre hovedformer,

1. indvielse
2. eksorcisme
3. benediktion

har benediktionen fået den største betydning, idet den omspænder praktisk talt hele livet, hverdag som helligdag, fra vievandet i kirken til hjemmets hverdagsgenstande og begivenheder. En integrerende del af disse benediktationer er korstegnet. Også hér blandes tro og overtro, der ikke kan virke andet end nedbrydende på dens tilhængere.

Dette giver sig udtryk i en katekismus af dr. W. von D. Fuhr i Aachen. På den første side ser man denne fromhed klæde sig i følgende

fortælling: "Kære børn! I er sikkert alle glade, fordi I har fået lov til at gå i skole. Det er rigtigt, thi i skolen får I meget smukt at lære. I får også meget at høre om Gud, som Eders moder sikkert ofte har talt med jer om. Hør nu, hvad jeg skal fortælle jer i dag! For mange år siden levede der en from kejserinde ved navn Kunigunde. Hun bad hver aften meget andægtigt, når hun gik i seng. En gang, under hendes bøn, væltede lyset og straks stod hele værelset i lys lue. Endog kejserindens seng brændte allerede. Hvilken ulykke kunne der ikke være sket! Men kejserinden gjorde andægtigt *det hellige korsets tegn*, og straks var ilden slukket. Ja, ikke engang på sengen, som ilden jo allerede havde haft fat i, kunne man se den mindste, sorte plet. Ser I børn, således slukkede Gud ilden, fordi den fromme kejserinde så andægtigt havde gjort *det hellige korsets tegn*. Også jer vil Gud beskytte, dersom I altid med andagt gør *det hellige korsets tegn*. "Den dybe sandhed i det personlige Gudsforhold og bønnens magt er blevet overflyttet på det sædeligt værdiløse, ydre unders område (den brændende seng uden den mindste, sorte plet) og er blevet gjort afhængig af en ydre præstation - *en besværgelse, hvis virkning er afhængig af, hvor andægtigt den udføres*.

Afladen, mere end nogensinde gennemsyret i katolicismen

Under pave Pius 10. er denne gennemsyning påfaldende, selvom den senere middelalders aflad i dens tetzelske form er misbilliget af uoplyste katolikker. At sælge aflad for penge er kirkeligt forbudt, selvom det ikke kan bestrides, at en ren afladsgeschäft stadig forekommer på steder som Italien og Spanien. Ifølge Vaticanum 1870 skænker afladen officielt ikke blot eftergivelse af kanoniske straffe, men *remissio poenae temporalis pro peccatis actualibus dicitur divinam justitiam*, dvs., ifølge katolske teologers fortolkning, befrielse for syndernes timelige straf, enten helt (fuldstændig aflad) eller delvis (visse dages eller års aflad), dvs. befrielse fra så mange timelige straffe, der ellers, ifølge den gamle kanoniske bestemmelse, krævede ligeså lang bodstid.

Men selv når vi holder os til afladen i dens udelukkende kirkeligt fortolkede form, må den for os protestanter vise sig som det moment, der er farligst for et rent personligt Gudsforhold. Afladen har

gennemsyret hele det katolske trosliv. Den udmåler kvantitativt forskellig værdi for ulige lange, store, ydre, fromme præstationer (Luthers gerningsretfærdighed).

Rosenkransen, som i og for sig allerede har betydet en mekanisering og masseproduktion, er yderligere et eksempel herpå. Dersom man andægtigt læser en sammensat rosenkrans, får man med sikkerhed aflad; læser man den flere gange, forøges afladen; læser man en mere kompliceret rosenkrans, vinder man endnu større aflad. (Den fuldstændige dominikanerrosenkrans består af 15 dekader og kræver 150 Ave Maria'er!)

Katolikken Béringer har optalt mere end 200 bønner, hvormed der er forbundet aflad. Allerede når man i nådestanden gør korsets tegn, mens man udtaler ordene "*I Faderens, Sønnens og den Helligåndes navn*", har man 50 dages aflad. Når man tillige bestænker sig med vievand, får man 100 dages aflad. Læser man angerfuldt bønnen "*Marias dyrebare hjerte være min frelse*" har man 300 dages aflad; har man læst den en hel måned, får man *fuldkommen aflad*. Men afladen er på ingen måde indskrænket til bønner. Alt muligt, der kan være genstand for andagt, såsom at gå til messe, hellige steder, relikvier, kirkefester, broderskab, religiøse foreninger etc., skænker aflad.

En ubetydelig, men ret oplysende detalje var pave Pius 10.'s forordning i 1909 om, at *den, der fromt kysser en biskops ring, har 50 dages aflad*. Fra troværdig side er det blevet mig fortalt, at dette afladsvæsen ofte antager de mest hensynsløse former i klostrene. Jubelafladen, med plenarafladen, er ingenlunde afskaffet. Ved den netop nævnte Konstantinfest i 1913 forkyndtes den store jubelaflad for både *levende og døde*.

Læren om skærsilden er et væsentligt moment i den pavelige aflad. Naturligvis er Sacré-Cœur-dyrkelsen også blevet fremmet ved kombination med afladen. Nu for nylig, den 4. december 1915, tilstod pave Benedikt 15. 100 dages aflad til de troende, som, med bodfærdigt hjerte, bad en bøn til Jesu Allerseligste Hjerte; også *sjælene i skærsilden kan få del i denne aflad*.

Afladen omfatter kun det timelige liv og skærsilden; den fulde syndsforladelses nåde skænkes, i normale tilfælde, ved præstens *absolution* (*syndsforladelse*) i skriftestolen. Derfor har skriftemålet, lige siden middelalderen, måske været det vigtigste, katolske sakramente. Præstens virksomhed i skriftestolen er i en vis forstand hjerterlaget i den katolske folkeopdragelse (Loof: Symbolik). Skriftestolen er også Romerkirkens største *magtmiddel*, fordi præsten kan nægte at give absolution og således faktisk *lukke Himmeriget* for den, der ikke skrifter og adlyder på den rigtige måde.

Absolutionen gives ligeså systematisk, det er også vanskeligt for præsterne at udholde konkurrencen mod de mange munkeordener, der har skriftemålsret; de fristes alt for stærkt til at beholde deres kreds af skriftebørn ved at gøre det så bekvemt som muligt for dem. Så meget har jeg dog medbragt af indtryk fra mine studier af denne sag i katolske lande, at der hér har eksisteret og stadig eksisterer et åbent sår, som alle pave Pius 10.'s anstrengelser ikke har kunnet læge.

Måske er faren dog større for den *kasuistik*, som de katolske skriftemålshåndbøger fremtvinger. Kasuistik, i behandling af synd, er altid en kilden sag, der vanskeliggør en virkelig sædelig karakterdannelse, omend den ikke umuliggør den. Den måde, hvorpå disse kirkeligt sanktionerede bøger i kasuistik anvender metoden, virker undertiden rent ud sagt forfærdende på en protestantisk opfattelse.

Et kendt eksempel findes i jesuitten Gurys værk *Casus conscientiae* (7. oplag, 1891). Anna har begået ægteskabsbrud, men svarer på den mistænksomme mands spørgsmål: "Jeg har ikke brudt mit ægteskab." Hun bekender så sin synd i skriftestolen og får absolution. Da hendes mand spørger hende på ny, svarer hun: "Jeg er ikke skyldig i en sådan forseelse." Da hun for tredje gang bliver udspurgt, svarer hun: "Jeg har slet ikke begået ægteskabsbrud", idet hun i sit stille sind mente, "et sådant ægteskabsbrud, som jeg skal bekende."

Den katolske håndbog lærer os nu, at Anna, i alle tre tilfælde, kan frikendes for at have løjet! Første gang sagde hun blot, "Jeg har ikke brudt ægteskabet", og det eksisterede jo også stadig. Anden gang

kunne hun jo påstå, at hun ikke var skyldig, da hun ved absolutionen havde fået fjernet skylden fra sin samvittighed. Tredje gang brugte hun blot det hemmelige forbehold. Skriftemålet giver lejlighed til dette, og som ovennævnte eksempel giver antydning af, virker det direkte afskyeligt på vor bevidsthed.

Fra den ansete jesuit Lehmkuhls *Casus vonscientiae* (3. oplag, 1907) kan vi tage et andet eksempel: Quadratus må ved overtagelsen af et statsemede aflægge ed på, at han trofast vil overholde statens love. Denne ed skal forstås således, at Quadratus vil underkaste sig love; men det indebærer ikke, at ethvert lovforskrift står under den aflagte eds forpligtelse. Eden kan aldrig udstrækkes til at have gyldighed over for de statslove, der er i strid med den højere guddommelige eller kirkelige ret. Sådanne eksempler er ikke enestående eller ekstreme prøver på *jesuitisk kasuistik* i vore dage.

Vi har allerede strejft en særlig vanskelighed i det katolske skriftemålsvæsen. Præsten er jo ubønhørligt fordømt til at savne den livserfaring, som ægteskabet giver. Dette giver sig udtryk i *cølibatet*, uden hvilket hele det ultramontane kirkesystem, og velsagtens selve den historiske katolicisme, ville falde sammen i stumper og stykker.

For blot at tage et ydre, konkret eksempel: Hvorledes skulle den katolske kirke have kunnet ride stormen af i Frankrig og Portugal uden et ugift præsteskab? Ingen kritiker forsøger at nægte, at cølibattvangen, i Sydens katolske hovedlande, udgør en uovervindelig hindring for den sædelige religiøse højnelse, som pave Pius 10 satte alle sine kræfter ind på at virkeliggøre. De alt for talrige præsteskaaber, der lever i faktisk lediggang, fordi de er udelukket fra borgerligt arbejde, kan bl.a. på grund af dette aldrig komme til at leve et normalt sædeligt liv.

Der er ingen grund til at betvivle fortællingerne fra Rom om de usædelige skandaler, der udgør et aldrig svigtende moment i den romerske kirkes årskrøniker. Man behøver blot at læse den kyske skildring *Aus dem Tagesbuch eines römischen Priesters* (af E. Smigelskiatme, 1909) om munken i Rom, der, på grund af kærlighed til en ung, svensk pige, blev drevet ud af klosteret og kirken. Foruden

skandalehistorierne får læseren også indblik i den forfærdende virkelighed.

I det mellemste Frankrig kom jeg i et tilfælde til at bese en katolsk abbeds bibliotek. Det bestod mest af slibrig eller ren pornografisk litteratur. Det kunne jo have været en tilfældighed, men fra forskellig side forsikrede besindige franskmænd mig om, at således forholdt det sig ikke. Og hvorledes skulle det kunne være anderledes, så længe præsterne ikke blot er bundne af cølibatet, men tillige, af hensyn til sjælesorgen i skriftestolen, skal studere, ganske vist, latinske skriftemålshåndbøger, som den ellers lidet rigoristiske, italienske regering i 1900 ud fra et offentligt, moralsk synspunkt måtte konfiskere, da disse udkom, i italiensk oversættelse, ifølge den normgivende bog på dette område *Theologia moralis* (af Liguoris).

Tonkin-guvernøren Paul Berts franske oversættelse af flere af den slags håndbøger medvirkede også kraftigt til ordnernes og kongregationernes inddrivelse af Frankrig ved ovennævnte foreningslov 1901. Man siger om forholdene i Norditalien, at ingen i familielivet længere måtte omgås med en præst; det blev endog betragtet som umoralsk. Selv en forsigtig forsker som Loof fremhæver i sin symbolik, hvorledes ikke sjældent ivrige, kirkelige, katolske mødre hindrede eller med sorg imødeså deres døtres første skriftemål af ængstelse for, hvad der skulle siges om det seksuelle. (Se også, som tidligere nævnt, *Præsten, Kvinden og Skriftemålet* af Chiniquy).

Kampen mod modernismen

Protestantismens inderste væsen kræver åndelig frihed. Derfor står vi også afvisende over for det punkt i pave Pius 10.'s kirkestyrelse, der bragte ham store sejre: Sammenvævningen af det religiøse og det retslige, bindende bestemmelser eller moralske tvingende forordninger. Pave Pius 10. opfattede det som sin livsopgave, ved hjælp af forordninger og forbud, at sikre den ultramontane opfattede katolske tro. Derfor opfyldte kampen mod modernismen, mere end noget andet, ikke blot hans sind, men også hans rundskrivelser og forordninger. Således var den katolske åndsverden under pave Pius 10. fuld af gæring. Et sammenfattende navn fik i 1905 alle de gærende bevægelser, der såvel inden som uden for den

katolske verden ansås for skadelige for kirkens absolutte autoritet, hvad angik både teologi og videnskab.

Det jesuitiske hovedorgan i Rom *Civiltà Cattolica* optog benævnelsen som samlingsbetegnelse for alt moderne kætteri. Heraf blev pave Pius 10. inspireret til, med ét kraftigt slag, at ramme hele denne mangfoldighed af kætterier, der var anstødsstene for det ultramontane system. Den 8. september 1907 kom den berygtede, pavelige encyklika, der efter begyndelsesordene kaldes *Pascendi dominici gregis: Omhuen for Herrens hjord*. I titlen er angivet bullens indhold med ordene "Om modernisternes lærdomme". De karakteriseres som "Indbegrebet af alle kætterier".

En række påbud fra pave Pius 10.'s regeringstid kontrollerer i dag lærebøgerne ved katolske undervisningsanstalter. I 1913 blev endog de velkendte, ægte katolske lærerbøger i kirkehistorie af Funk og Kraus udelukket derfra. Det videnskabelige liv, helt op til universitetsprofessorernes virksomhed, blev bagbundet ved pave Pius 10.'s *motu proprio om Antimoderniseden*, 1910. Denne skulle alle kirkelige lærere, præster og højere ansatte embedsmænd, således også professorer, give afkald på. Ved eden forpligtede de sig til at holde fast ved alt, hvad kirkens ufejlbarlige lærerembede bestemmer og forkynder. Eden blev i Tyskland genstand for heftige angreb, men pave Pius 10. drev den sejrrikt igennem.

På forskellig måde er der påbudt hemmelig kontrol. I den katolske kirke er der nu blevet skabt et *spion- og angiversystem*, der ikke engang skåner skriftemålsdiskretionen. (Se fx den proces, som den katolske sognepræst Verelesi førte i Rom i 1911 mod sin skriftefader, jesuiterpateren Bricarelli, og som har avlet en *åndelig terrorisme uden lige*.)

For at præge hele den katolske verden med kuriens ånd, både på det religiøse, videnskabelige og kulturelle område, favoriseres de store teologiseminarier og pavelige universiteter i Rom, bl.a. Gregorinum der ledes af jesuitterne. Studieophold ved visse seminarier gøres næsten til en uomgængelig betingelse for advancement til højere stillinger inden for teologi- og lærerstanden; derved søger man at drage alle studenter med større begavelse og ærgerrighed mod

Rom. Der skal de, under et mangeårigt ophold, helt gennemsyres af den ægte, romerske ultramontanismes ånd og senere drage ud i hele den store, katolske verden for, som ledende mænd, at udbrede denne ånd og undertrykke alle tendenser til national selvstændighed, også i åndens verden.

Vedrørende litteraturen på disse teologiuddannelsesanstalter føres der nøje indeks og skarp kontrol over forbudte bøger. Indeks er atter blevet et hyppigt benyttet våben i form af fortegnelser over almindelige kategorier af forbudt litteratur. Med hensyn til den ufejlbarlige papaliskes utrolige magt over samvittigheden bøjer og underkaster næsten alle sig *laudabiliter*. Se blot hvorledes Lagrange skriver til pave Pius 10: "Idet jeg bøjer knæ for Eders herligheds fødder ..., forsikrer jeg Eders herlighed om min ubetingede lydighed. Det var min første tanke, og det skal blive min sidste, med ånd og hjerte uden forbehold at underkaste mig Kristi statholder ... Jeg er beredt til at erkende, at mine skrifter indeholder vildfarelser; men jeg beder Eders herlighed om tilladelse til at erklære, at intet har ligget mit sind fjernere end ulydighedens ånd."

Det bør hér fremhæves, at indeks ikke blot er et middel til at beskytte seminaristerne og de fromme katolikker mod vantro, og til at skade modstanderne økonomisk, men det er også en fremskudt forpost i kirkepolitikken. Enhver ny indeksforordning meddeles specielt til de katolske myndigheder med opfordring til, ved hjælp af verdslig magt, at medvirke til disses gennemførelse. Her er et katolsk fremtidsprogram, som man ikke må lukke øjnene for.

Et andet udslag af ultramontanismens stilling for åndelig frihed er det forsvar for inkquisitionen, der høres stærkere og stærkere i både skrift og tale og teorien om *kirkenes ret til at lade frafaldne kættere dræbe*. Her rettes brodden ligeså meget mod protestantismen som mod modernismen.

Den ovennævnte store antimodernistiske encyklika, 1907, optager blandt anklagepunkterne mod modernisterne, at de gør krav på en *reform af inkvisitionskongregationen*. Det pavelige organ, *Corrispondenza Romana*, der redigeres af Benigni, udstødte samtidig et længslens suk efter inkquisitionen i dens værste form. I et jesuiter-

kloster i Østrig hørte jeg i 1909 et foredrag om inkquisitionens værdi, der overgik alt, hvad jeg havde troet muligt, inden for offentlig undervisning i vore dage. Det brus af *kætterhad*, der under foredraget gang på gang gik hen over den store tilhørerskare af studerende fra næsten alle Europas nationer, talte sit eget tydelige sprog. Her skal også mindes om *storinkquisitionens genoprettelse* som lønnet embede i Spanien i 1907.

Særlig omtale fortjener den pavelige professor i Rom pater Lépiciers lærebog i dogmatik *De stabilitate et progressu dogmatis*, 1908. Der udkommer stadig nye oplag, og den er obligatorisk lærebog på teologiseminarier, hvor den har opnået en uhyre indflydelse. I § 10 imødegår forfatteren indvendinger imod, at kirken har ret til at lade nogen lide dødsstraf. Han finder, i overensstemmelse med kirkens forfatning og historie, at en sådan indvending ikke engang er så vel motiveret, at den kan erkendes som probat.

I § 11 belyser forfatteren, *hvorledes kirken går til værks mod hæretikere*. Først kommer der to advarsler, så ekskommunikation; dersom denne ikke hjælper så *ecclesia remittit honinem hereticum iudicio seculari, a mundo per mortem exterminandum: Kun de hæretikere, der er født som sådanne, står uden for kirkens strafferet*. Og den pavelige professor fordømmer udtrykkeligt de katolikker, der mener, at inkquisitionens blodige gerninger må forsvares med henvisning til en forbigangen tids lavere kulturniveau.

Det er denne lære, der med fanatisk kraft bliver indprentet i tusinder af studenter i Rom, og ikke blot i Rom, for via dem at spredes ud over hele verden. Dette er en side af den moderne katolicisme, der er grund til at minde om, når manganen træt lutheraner over for protestantismens religiøse anarki sender et længslens suk tilbage til den eneste saliggørende kirkes fasthed!

Et andet våben, i kampen for pavens magt, er *interdiktet*, et våben, man troede var fortæret af rust, er på ny kommet til anvendelse ved pave Pius 10., dvs. udelukkelse fra prædikenen, sakramenterne og kirkelig begravelse; kan ramme et helt land.

Det er tidligere antydnet, at pave Pius 10. bag modernismen skimtede det *protestantiske kætteri*, og at hans kamp for den ortodokse ultramontanisme til syvende og sidst havde sin brod rettet mod dette. Kampen mod protestantismen antog under pave Pius 10. mere end nogensinde før form af at søle reformatorerne og Reformationen til. Det var under pave Pius 10.'s to første regeringsår, at dominikaneren pater Denifle skrev sin bog *Luther und Luthertum*, der senere er blevet som et samlingsmærke for *det katolske had* mod vor største reformator. Hvilken tone, bogen er skrevet i, vidner allerede rubrikkerne i indholdsfortegnelsen om: "*Luther verfurt zur Heuchelei und Luge*", "*Luthers Ausgelassenheit, Possenreisserrei und Gemeinheit*", "*Luthers Lehre ermunterd für Mordbrenner, Syphiliten und Huren*" etc., i mangfoldige variationer.

Når videnskabens ledende mænd tillader sig sådanne excesser, kan man forstå, hvordan det må se ud i den sydtyske, katolske folkelitteratur om Luther. Fra Bayern har jeg medbragt et pragt-eksemplar af denne litteratur, en bog der er rettet mod "*Los von Rompræsterne*", "*Luther, wie er lebte, leibte und starb*" (5. oplag, 1907). Det er hadefuldt forvrængning af fakta, der har nået det utrolige.

En lille bog på 240 sider af monsignore Ségur, biskop af Versailles, er fuld af fabler om reformatorerne som fx: At Luther førte et liv i udsvævelser og døde i fortvivlelse, at Calvin af bøddelen, for utugt mod naturen, blev brændemærket med et glødende jern, at Zwingli selv bekender, at han blev reformator for sine kødelige lysters skyld etc.; hele mængder af perfide forvrængninger og fejlцитater. Og dog blev den højt dannede forfatter anset for at være en virkelig from mand og en god sjælesørger. *Alle disse løgne bliver trossandheder for den katolske folkeverden.* (Fordi de ikke har Kærlighed til Sandheden, tror de Løgneren (2 Tess. 2, 10-11)).

"I Frankrig spænder de ligesom et usynligt net om enhver protestants skridt. Når det er lykkedes ham at bryde igennem alle slåer og låse ind til katolikkens hjerte, spærres dog til sidst adgangen, det har flere præster i Frankrig sagt mig, af en lille sten, som intet kan vælte bort." (Segurs bog).

På den mest krasse måde kom dette frem i den ovennævnte Borromeo Encyklika 1910. Den var rettet mod modernisterne, men førte et sidehug mod Reformationen og dens mænd. Disse var:

"hømodige og oprørske mænd, fjender af Kristi Kors, mennesker med jordisk sindelag, hvis Gud er bugen, mænd der gav det tøjlesløse frit løb hos sig selv og andre og under navn af evangelisk frihed fremkaldte en lastefuld fordærvelse og kuldkastelse af disciplinen, hvortil middelalderen måske ikke kan opvise noget sidestykke".

Reformationen kom til for at imødekomme lysterne hos "dybt fordærvede fyrster og folk". Til disse i særlig grad fordærvede fyrster og folk hører altså også vore nordiske folk som Hans Tausen og Kristian 3., Gustav Vasa, Olaus Petri og Gustav 2. Adolf.

I Tyskland fremkaldte Borromeo Encyklikaen en følelse af, at noget af det, der var nationen allerhelligst, var blevet krænket. I Kiel har jeg selv været vidende til, hvorledes alle samfundsklasser og partier samledes til protestmøder af enestående omfang. Stormen blev så voldsom, at selve pave Pius 10. for én gangs skyld blev tvunget til den uhørte retræte, at en pavelig encyklika ikke måtte oplæses offentligt i Tysklands katolske kirker. Foranstaltninger mod encyklikaen bredte sig fra Tyskland til Holland, Schweiz etc.. I Norden tog man, så vidt jeg ved, ingen notits af den.

Fik denne hån mod vore skønneste, historiske minder upåtalte lov til at blive proklameret i vore katolske kirker? Jeg ved det ikke; og heller ikke om man hér lagde mærke til, at pave Pius 10. omtrent samtidig med Borromeo Encyklikaen stadfæstede en af en luxemburger stiftet "*bønneforening for at føre Nordens folk tilbage til den eneste saliggørende kirkes skød*". (Se endvidere hér afsnittet om Danmark og den katolske kirke).

Men hvad jeg bl.a. har set er den første katolske biskop, Fallize, i det lutherske Norge, i februar 1917 i et hyrdebrev erklære, at de katolikker, der sender deres børn til protestantiske skoler, *myrder deres børns uskyldige sjæle*.

Kirkeret og kurieorganisation

Klerus' ophøjede stilling over lægfolk lægges der nu også, mere end nogensinde før, intensiv vægt på i den ultramontane litteratur og skoleundervisning. Således taler fx et for nyligt udkommet, kirke­ligt approberet, kateketisk arbejde (af Hower): "De, der hører til den gejstlige stand, er indviede personer, og de har derfor fået værdig­hed og magt, så at endog englens bøjer sig for dem! I mangel på ærbødighed mod præstelige personer ligger en enestående ondskab og foragt for de tre guddommelige personer."

Og et hyrdebrev i 1905 fra ærkebiskop Kascholer af Salzburg går i samme retning: "*I elskede, hvor på jorden findes der en magt, som kommer på højde med præstens (at tilgive synder)? Fyrsters eller kongers magt? O, den katolske præsts magt når højere end disses! Hvor, I elskede, i selve Himmelen findes en sådan magt? Nej, selve Gudsmoderen²³) Maria kan kun bede for os, men ikke selv løse os fra vor skyld. Mærker I nu, hvor vidunderlig præstens magt er?*"

Den fra 3. november 1908 gældende reform, omfattende hele det vældige maskineri som vi kalder kurien, med alle dens grene af den centrale, kirkelige regering og forvaltning, har yderligere styrket den romerske imperialisme.

- Den første og fornemmeste rang af alle er "*S. Congregazione del S. Offizio*", før 1908 officielt kaldet "*Den romerske og almindelige Inkvisitionskongregation*". I dette "*Den hellige tjener­nestes departement*" er "*Hans Hellighed*" selv præfekt.

(Denne titel tilhører kun én).

"Hvem vil I ligne mig med som min Ligemand? siger den hellige." (Es. 40, 25).

---

²³ På græsk Theótokos, et gudsbespotteligt udtryk, som i 431 e.Kr. i Romerkirken blev over­ført fra gudinden Magna Mater "Den Store Moder" på Jesu Moder Maria.

"han, som sætter sig imod og ophøjer sig over alt, hvad der hedder Gud og Helligdom, så han tager Sæde i Guds Tempel og udgiver sig selv for at være Gud." (2 Tess. 2, 4).

Kirkeret (Hjalmar Holmquist fortsat s. 70)

I Departementet er "Hans Hellighed", selv præfekt, formand, ni kardinaler blev bisiddere. Blandt rådgiverne, hvis antal beløb sig til 30, fandt man flertallet af de større munkeordener repræsenteret; særlig talrige var dominikanerne, en historisk arv. Vi finder her også en del af de i alle vranglærdomme spionerende monsignorer, der dannede pave Pius 10.'s nærmeste omgivelser. Til kongregationen hører en hel stab af embedsmænd, en statsanklager, de anklagedes advokat (the devils), en kriminalreporter osv..

Hvad har da dette departement at varetage, efter at den praktisk virksomme inkvisition næsten helt ophørte i 1870? I korthed kan det angives således: "Hér behandles alle sager af betydning, der angår bevarelsen af den katolske tro og enheden i læren, altså alle retssager angående kætteri, eller mistanke om kætteri, skisma, judaisme, magi, polygami, hindring i eller straf for frafald etc." At denne opgave er den første i rang, og kræver et så stort apparat, er karakteristisk nok.

Ved reformen i 1908 blev også dette departement henlagt til direkte ledelse under paven; hele dette vigtige *afladsvæsen*, der er så betydningsfuld en magtfaktor, når det gælder om at knytte masserne til Rom.

- Som nummer to kommer *S. Congregazione Concistoriale*, hvor paven ligeledes selv er præfekt, og ifølge hvilket statssekretæren, efter 1908, altid skal være medlem. Det har da også af pave Pius 10. fået nye opgaver, der kappes med inkvisitionen i betydning. Under sig har departementet frem for alt fået udnævnelsen af biskopperne og ledelsen af teologiseminariene.
- Nummer tre i den officielle kalender er *S. C. Dei Sacramenti*. Den har hele magten til at træffe afgørelse i spørgsmål angående sakramenterne.

I den katolske kirkes styrelse er rangforordningen angående de vigtigste faktorer følgende:

1. Inkvisitionen
2. Bispeinstitutionen
3. Sakramenterne

- Vi kommer nu til det største af alle kongregationerne *S. C. Di Propaganda Fide*, der sædvanligvis kaldes *Propagandaen*, en institution der stammer fra Trediveårskrigen, længe det mægtigste af alle departementerne.

Det består af to afdelinger og regnes officielt for to. I den første afdeling sad, efter Reformationen i 1582, under hele pave Pius 10.'s regeringstid, ikke mindre end 23 kardinaler, 45 rådgivere, der havde en mængde specialkommissioner under sig. Hver måned holdes der en generalkongregation og hver uge en kongres. *Propagandaen* udgør den ensartede, højeste kirkestyrelse over hele det samlede missionsområde; således har den alle de opgaver og al den magt, der ellers, på kirkens vegne, er fordelt mellem alle de øvrige kongregationer. Under departementet sorterer også det største af seminarierne i Rom, *Collegium Germanicum*, hvis alumner før krigen (1914), på grund af deres højrøde dragter, dannede et farverigt og malerisk islæt i Roms gadeliv, især om aftenerne på Monte Pincio.

- Nummer otte, *S. C. Dell'indice*, har indeks og dermed sammenhængende spørgsmål under sig og skal i øvrigt i alle spørgsmål stå i forbindelse med *inkvisitionskongregationen*. Nu er hele denne kongregation, ifølge en meddelelse fra pave Benedikt 15. i et hemmeligt konsistorium den 22. marts 1917, blevet lagt under *S. Congregazione del S. Offizio*, hvis betydning derved er blevet yderligere forøget. For publikum er den måske bedst kendt ved, at den fører *kanoniseringsprocesserne*.
- Nummer ti, *S. C. Ceremoniale*, er af mindre betydning. Dog er det betegnende, at ceremonierne i Vatikanet kræver deres eget regeringsdepartement.

- I nummer elleve møder vi kongregationen, der bejler om stillingen som den vigtigste af alle, *S. C. Degli Affari Eccles, Straordinari*. Den er én af hjørnestenene i pave Pius 10.'s omorganisation. Kongregationen er nu de facto udenrigsdepartementet for statssekretæren. Pave Pius 10. har givet sekretæren ret til at kræve en hvilken som helst sag, han ønsker, fra samtlige kongregationer forelagt for siden at referere denne for paven til afgørelse. Således kan man sige, at den kirkepolitiske betydning og dens hierarki bliver gjort afhængig af ét departement, ja, af én eneste mand.
- Som den sidste af kongregationerne kommer departementet, Undervisningsministeriet, *S. C. Degli Studi*. Under sig har det kun skoler, der ledes af ordenspersoner, samt universiteterne og fakulteterne. Hér har pave Pius 10.'s personlige mening sikkert måttet vige for jesuitternes magt og kardinalernes interesser, og reformen har fået en anden skikkelse, end han egentlig havde tilsigtet. Men i stedet for blev kardinalkongregationernes selvstændighed, mere end nogensinde før, underordnet pavens direkte indgriben. Og da Rota Sacre Romana blev stillet under kongregationerne, skabte *Sapienti Consilio* i virkeligheden en i historien næsten enestående centralisering af selve centralregeringen i et absolutistisk monarkis øverste top. *Jesuitterne har nået deres sidste mål.*

Den katolske kirke kan ikke mere optræde i den middelalderlige rustning over for staten. I stedet for at påtvinge staten sin vilje søger den nu vejen til magt indefra gennem selve statslivet. Staten har også åbnet uanede muligheder for en virkedygtig katolicisme ved proklamation af statstolerance mod det religiøse område, der er relativt fri for al statstvang, og ved indførelse af det konstitutionelle system. Under det borgerlige livs frihedsdragt og ved hjælp af det politiske partis magt kan den troende katolik for sin kirke genvinde det tabte terræn og mere til. Det er hans pligt som katolsk kristen. (Se Opus Dei-organisationen). Fromhedsliv og politik, de to sider af pave Pius 10.'s kirkeregering, støtter gensidigt hinanden i arbejdet for at nå det sidste, store mål: *Magten, den indre såvel som den ydre.*

Mest typisk fremtræder i Tyskland ultramontanismens evne til at bruge den moderne parlamentarisme til katolsk magtforøgelse (fx modernistenedens faktiske gennemførelse 1911 og jesuiterlovens op-hævelse i Rigsdagen 1913); ganske vist blev den i øjeblikket tilbage-vist af Forbundsrådet, men blev sejrrikt gennemført i selve Luther-året 1917. Da begivenhederne i Tyskland relativt set er blevet bedst gengivet i den nordiske dagspresse, kan de forbigås hér.

Katolicismens vækst i Tyskland, understøttet af pave Pius 10.'s energiske politik, belyses måske bedst ved, at antallet af børn i de katolske skoler i årene 1906-1911 voksede med 101.703 mere end de protestantiske. Katolikdagen, om efteråret, har år for år været som et vidnesbyrd om den begejstring, hvormed de troende skarer samler sig om de mest tilspidsede, ultramontane krav. Centrumpartiet er et organ for dette system. Den tidligere tyske gesandt ved pave-stolen, von Richthofen, erklærede i en valgtale i 1913, at det var hans erfaring, at Centrumpartiet direkte modtog råd og instrukser fra Rom - og disse endog vedrørende rent nationale, tyske anlig-gender. Centrumpartiets presse dementerede straks påstanden, men dens svævende erklæring, om at partiet ikke er et konfessionelt parti, gjorde nærmest indtryk af en indrømmelse. Den katolske kir-kes evne til at udnytte den moderne parlamentariske stats former til egen fordel trådte tydeligt frem, også i begge Tysklands mindre nabostater Belgien og Holland.

I Belgien fejrede det ultramontane regime sit 30-årsjubilæum i 1914, og landet er det reneste, katolske i hele Europa. Det store, katolske universitet i Louvain skaffede sig en fremragende stilling inden for den katolske verden allerede ved sin kamp mod Luther, Erasmus og alle mulige kætterier i det 16. århundrede, den katolske kirkes vigtigste centrum indtil det gik til grunde under Den Franske Revo-lution. Det genopstod i 1833-1835, men blev lagt i aske i de forfær-delige augustdage i 1914 under 1. Verdenskrig.

Ved universitetet i Louvain blev de første bogbål af Lutherske skrifer foranstaltet. Det rige, katolske bibliotek ved universitetet i Louvain er nu desværre selv blevet ét stort bogbål.

Der føres også stadig det ultramontane scepter over Belgien af én af denne retnings ypperste kræfter, kardinal Mercier, hvis djærve, ubøjelige holdning, og gentagne hyrdebrevne mod tyskerne under krigen, hører til de vigtigste dokumenter i Belgiens nutidige historie.

Den tidligere konge, Leopold 2., forstod også godt at sone sit udsvævende levned ved hjælp af skyldig lydighed og gavmildhed mod kirken. I den geografiske forenings store sal i Paris hørte jeg et foredrag af en engelsk dame, der, under stadig fare for at dø, med engelsk udholdenhed havde undersøgt forholdene i belgisk Congo under Leopold 2.'s regime. Hun skildrede disse med fakta, der gjorde indtryk selv på stærke nerver. De penge, der blev afpresset ved mishandling af de sorte, gik til Leopold 2.'s vanvittige luksus og hans talrige elskerinder. Den måde, hvorpå denne Congohelvædets og lasternes konge efter sin død ved mindegudstjenesten i Rom blev lovprist af monsignore Angelini, kaster et afskrækkende lys over det ultramontane lydighedssystems etiske konsekvenser.

Ved den nye konge Alberts tronbestigning syntes det ultramontane regime truet; men de sidste rigsdagsvalg reddede dets stilling, og inden for den store, belgiske arbejderbevægelse syntes det ifølge statistikken i 1910 at vinde terræn i form af katolske arbejderforeninger. Til de årlige valfarter til Massabiellegrøtten i Lourdes gav Belgien, næst efter Frankrig, det største tilskud.

Fra Belgien trængte ultramontanismen sig også hårdt på i Holland. Statistikken viste, at katolikkerne i Holland var tiltaget i antal fra 1,596 millioner i 1890 til 2,053 millioner i 1910. Holland blev også af pave Pius 10., ved den sidste kardinaludnævnelse, hædret med en repræsentant i maj 1914.

Stillingen er også sådan, at pessimister i Holland i sommeren 1913 for mig kunne fremstille den stolte, protestantiske frihedsborgs overgang til at blive et katolsk lydland som en ikke fjerntliggende mulighed. I hvert fald syntes stillingen i Holland at kunne føre til en iagttagelse med vidtrækkende historisk perspektiv.

Den calvinistiske verden, der havde den stærkeste forsvars- og angrebskraft i den ydre kamp mod den katolske voldsmagt ved hjælp af kirkeorganisation og våbenmagt, viser, i den ligeså spændte strid med åndelige faktorer, mindre modstandskraft mod katolicismen end de lutherske kirker på verdensplan.

I England var katolikkernes antal steget fra 1,5 millioner i 1896 til 2,2 millioner i 1910; og deres politiske indflydelse er vokset i anden potens. I det mindste var en halv sejr utvivlsomt ændringen i kroningseden i forbindelse med den sidste kroning. At den lærde kirkehistoriker og middelalderkender, de engelske benediktineres chef abbed Gasquet, blev udnævnt til kardinal var en anerkendelse af nutidens måske mest fremragende medarbejder vedrørende den katolske kirkes fremmarch i England.

Man behøver også blot at have aflagt et besøg i den nye katolske Westminster Abbey for at have oplevet, hvorledes skarerne trænges derinde, mens det mægtige tårn drager blikkene til sig fra store dele af London, for hér at finde et talende symbol på den engelske katolicismes sejrstemning.

Uroen var da også stor i visse kredse. Hvorledes Roms kirkelige hensigter kunne opfattes, derom vidner en engelsk bog, der de sidste år før krigen i 1914 udkom anonymt i flere oplag. Bogen forsøgte af aflægge bevis for, at Rom i entente med Tyskland, ved sin propaganda i England, havde til hensigt at undergrave verdensrigets politiske magtstilling for derved at rette dødsstødet mod den eneste kirke, der nu i hele verden magter at byde den katolske kirke modstand, den anglikanske kirke.

Den måde, hvorpå den ultramontane propaganda undertiden blev drevet i England, blev også genstand for skarp kritik. Det påstås, at den kendte forfatter Hockings roman *Jesuitten*, der også er oversat til de skandinaviske sprog, skal give sandfærdige interiører derfra. Ligeledes har Hall Caines bog *Kvinden, du gav mig* også adskilligt at fortælle.

Da Ulsters protestantiske befolkning, midt i det protestantiske, britiske rige, som offer for liberal "parlamentarisme" skulle tvinges

ind under et sikkert, fanatisk, katolsk/irsk regime, så det ud, som om pave Pius 10. skulle opnå endnu en triumf, men så kom verdenskrigen imellem; fremtiden vil vise udgangen.

Under pave Pius 10. er den katolske propaganda også nået til Norden. I Sverige kan Romerkirkens erobringer opregnes til ca. 3.000 sjæle (i 1900). Den katolske folkeagitation, der drives ved hjælp af nedsættende skildringer om Luther, er også nået herop. Birgittamenigheden i Stockholm udbreder flyveblade etc.. Det er også oven for påpeget, hvorledes pave Pius 10.'s ægteskabslovgivning allerede, som våben mod blandede ægteskaber, er blevet anvendt i Sverige.

Det agitatoriske digt *Sancta Birgitta av Sverige* af Tore Kilman citeres:

1. *Helga Birgitta, bed för oss.
Bed för oss alla, för Sverige land.
Sverige är öde, om ock det blomstrar.
Käre vår moder, bed för vårt land.*

4. *Ryck oss ur vantros och otros skam,
torkade grenen fäst vid dess stam.
Hjälp oss att samlas från söndringens nöd
åter kring frälsningens vita bröd.*

6. *Då skall vårt folk vinna styrka och ro,
fädernas tro skall bli sönerns tro.
Kyrka av Rom! O, lys för vår själ ...
Bed, O, Birgitta, för Sveriges väl!*

I Norge blev der i 1892 oprettet et apostolsk vikariat under egen biskop, den første katolske biskop i Norge siden Reformationen. I 1909 havde dette vikariat 24 præster, 20 kirker og kapeller, 13 folkeskoler etc.. Katolikkernes antal blev anslået til 3.000. I Sankt Olav har de et hensynsløst organ. I en artikel i *Die Katolischen Missionen*, januar 1907 konstaterer biskop Fallize katolikkernes forbedrede

stilling i Norges åndsliv. Men han udsender et nødråb om flere præster og frem for alt flere ordensbrødre. I tidsskriftet *For Kirke og Kultur*, april 1917 fremdrager redaktør Duus fænomener, der viser, at katolicismen er en fare for det evangeliske Norge.

I Danmark fandtes der i 1901 5.373 romersk-katolske, i 1911 9.821 og i 1914 12.087. De havde 36 kirker og kapeller, ca. 80 præster og 500 barmhjertige søstre. Der findes et ugeskrift - *Nordisk uge for katolske Kristne* - der i år, udgave efter udgave, energisk bekæmper mindet om Luther.

Den første romersk-katolske biskop i Danmark efter Reformationen, Johannes van Euch, fra 1892 skrev i 1914 i *Hovedstaden*: "Jeg tror, at Danmark atter vil blive katolsk. Vi katolikker arbejder derpå." Ser man på den katolske kirkes fremgang i Danmark de sidste år, må dette siges at være et naturligt udtryk for en berettiget sejrstemning.

For at give et stærkere indtryk af katolicismens fremmarch i Danmark tillader jeg mig at benytte en del af en instruktiv artikel i "*Vor Løsen*" fra 1. oktober 1917: "*Katolicismen i Danmark*" af Johannes Pedersen: "Men ville man spørge, hvorfor har Danmark da været så lettilgængeligt for en romersk-katolsk mission, eller har der måske hér været drevet en mere ivrig og nidkær propaganda end i Sverige og Norge, kunne der med god grund peges på forskellige forhold til forklaring, selvom det følger af sig selv, at der har spillet mange faktorer ind, som først en senere slægt kan vurdere rækkevidden af."

Kampen mod autoriteten førtes i det 19. århundrede i Danmark med en kraft og ildhu, som næppe har noget sidestykke i vore nabolande. Frihed var det gyldne ord for Grundtvig, hvad enten det gjaldt forholdene til stat eller kirke; og gennem Søren Kierkegaard forkyndtes der os et indtrængende vidnesbyrd om den enkeltes ansvar og ret over den store masse. "*Subjektiviteten er sandheden*", hed det, og dette ord (sandsynligvis ikke i sin fulde Kierkegaardske betydning) er blevet kød og blod i det danske folk, måske det mest individualistiske af alle.

Og mod slutningen af århundredet har dette evangelium fået en ny apostel, af en ganske anden støbning og med et ganske andet formål, men dog med det samme indædte had til tvang og autoritet som det *mest fornædrende og fordummende*; jeg mener Georg Brandes. Den åndelige strømning, der er antydet ved sammenstilling af disse tre navne, har virket som sprængstof på det danske folk. Foreninger og partier samler tilhængere hver for sig under forskellige paroler, men hér er intet over partierne, intet sammenhold, ud over de snævre kredse, alt er sprængt som i atomer.

De, som vendte tilbage og søgte at famle sig frem til faste holdpunkter, mødte ofte i Romerkirken det, de længtes mest efter; de var trætte, og hér var tilbuddet om *sorgløs sikkerhed*, hér var den ærværdige ælde, og hér klaredes tidens problemer ved at henvise til fortidens svar, som må antages i *barnlig underkastelse*. Der foregår således mange steder omkring os en kamp for atter at vinde en autoritet, og at dette giver katolicismen erobringsmuligheder kan næppe betvivles.

Johannes Jørgensens omvendelse fra fornægtelse til kristentro, og hans overgang til Romerkirken, var som et slag i ansigtet på den lille, højroastede, ateistiske klike, der dengang mente at kunne angive tonen i København. I sine bøger har han siden da været en utrættelig forkynder af sin kristendom og katolicisme, og som bekendt har han herhjemme en meget stor læserkreds. Det skyldes for en stor del helt sikker ham, at den romersk-katolske mission herhjemme nyder den respekt og møder den velvilje, som den gør.

Et andet navn kan nævnes i denne sammenhæng; den katolske prinsesse Maria, som blev gift med prins Valdemar, var en meget energisk og i vide kredse afholdt dame, og blandt hendes omgangsfælder blev der åbenbart vakt interesse og sympati for Romerkirken.

Og nu til *Propagandaen*. De to veje, ad hvilke man især søger at komme i nærmere berøring med folk, er *skolevirksomhed* og *sygepleje*. Så godt som ved alle *missionsstationer* oprettes der folkeskoler, men de spiller næppe den rolle, som de enkelte højere skoler. Sankt Joseph-søstrene har en stor pigeskole på Østerbro i København, og i

Charlottenlund findes jesuitternes Sankt Andreas Kollegium, der i 1910 havde 238 elever, hvoraf de 134 var ikke-katolske. Gennem disse skoler vinder katolikkerne utvivlsomt en del af deres bedste proselytter.

Ret stor betydning, især med hensyn til den almindelige stemning over for katolicismen, har de sygehuse, der oprettes i så godt som hver en by, hvor der findes et katolsk kapel. Hér forestår nonner sygeplejen, alle patienter optages uden hensyn til trosbekendelse, og idet disse sygehuse ofte sikrer sig dygtige læger, og i det hele taget nyder ret stor anseelse, er der et ganske betydeligt antal mennesker fra alle samfundslag, der mellem år og dag rykker ind og ud af disse sygestuer. Og selvom der ikke drives nogen egentlig propaganda, ud over at en søster måske beder en bøn sammen med de syge, får mange dog herigennem et indtryk, hvorpå de senere grunder deres dom for eller mod katolicismen.

I denne forbindelse skal også nonnernes børnepleje nævnes. Det kan i hvert fald til dels tilskrives denne vidt forgrenede virksomhed landet over, at katolicismen i Danmark bedømmes, som den gør. De personlige indtryk af præster og nonner spiller atter og atter tydeligt ind. Hér er ingen frygt for Romerkirkens system, ofte har mennesker vel næppe nogen anelse om det. Hvor vidt forskellig fra vurderingen i Sverige. Her er uviljen mod Rom knyttet sammen med et af svenskernes store nationale minder: Gustav Adolfs kamp; og dér ses nutidens katolicisme, fra modernismens synsvinkel, som åndsfrihedens og kulturens svorne modstander, som den evangelisk-lutherske kristendoms *arvefjende*.

Da jeg spurgte en katolsk bekendt, fra hvilke befolkningslag Romerkirken især vandt sine tilhængere, svarede han mig, at de fleste konversioner skete blandt meget fattige eller meget rige, mens den store mellemklasse syntes ret utilgængelig. Desuden skal der det sidste stykke tid være vundet nogle få studenter.

Mange fattige familier, der på forhånd ikke har gjort sig noget stærkt indtryk af, hvad kristendom går ud på, og over for hvem kirken har vanrøgtet sine pligter, lukker åbenbart let op for katolicismen; og hér bærer nonnerne mangan gang en let sejr hjem. Lige-

så har den lille adelige kreds, der fra gammel tid tilhørte Romerkirken, i de seneste år haft en ret stærk åndelig indflydelse på sine standsfæller, så der også blandt dem er vundet tilhængere for pavekirken.

"Det danske apostolske Vikariat", som den katolske mission i vort land kaldes, står direkte under *Propagandaen i Rom*. Dets hovedsæde er i København, hvor der da også udfoldes en mangesidig virksomhed. Byen, med omegn, inddeles i fire katolske sogne, og i løbet af dette år (1920) oprettes det femte. Hér findes ikke mindre end ti kirker eller kapeller, foruden tre huskapeller for de kvindelige ordener. Hér findes det eneste egentlige kloster i Danmark; det tilhører nonnerne af *"Den evige Tilbedelsesorden"*, som stiftedes i Rom i 1807 af Catarina Sordini, der senere som franciskanersøster kaldte sig Maria Magdalena de Incarnatione. Medlemmerne må ikke forlade klosterets område, og skiftevis har de som hovedformål *"at yde vor guddommelige frelser i alterets sakramente vedvarende tilbedelse"*.

Som allerede nævnt hører der ofte en skole til hver kirke; den forstås gerne af sognepræsten, og der undervises i de elementære skolefag. I København findes der tre højere skoler, som fører deres elever frem til real- og studentereksamen. Og hér i hovedstaden er der to katolske sygehuse, hvor henholdsvis Sankt Joseph-søstre og Sankt Elisabeth-søstre forestår sygeplejen (1920).

Foreningslivet blomstrer ikke mindre inden for Romerkirken end i vore protestantiske kirker. Ofte er der dannet store, internationale foreninger, som da også har afdelinger i Danmark. For selve den skandinaviske missions vedkommende stiftedes der i 1910 i abbediet Sankt Maurice de Clervaux i Luxembourg en *"Bønneforening for de nordiske folkeslags genforening med Kirken"*. Medlemmerne skal hver dag bede et *"Ave Maria"* for den katolske tros udbredelse i Norden. Men i øvrigt findes der foreninger med filantropiske formål, foreninger der virker for hedningemission eller i afholdssagens tjeneste og endelig flere med direkte religiøst formål, såsom *"Mariakongregationen"*, ærkebroderskabet til *"Jesu Hjertes Æresvagt"* og *"Den levende Rosenkrans"*.

Spredt ud over landet har katolikkerne kirker eller kapeller i ikke mindre end 23 danske købstæder; til "*missionsstationer*" vælger de som regel de store byer og med forkærlighed sådanne, hvortil der knytter sig kirkelige minder fra middelalderen, fx Roskilde, Ringsted, Maribo og Odense. Missionsarbejdet udføres for størstedelen af mandlige og kvindelige ordensmedlemmer. I 1910 fandtes der otte mandlige ordener i landet med 124 medlemmer, hvoraf den ganske overvejende del var *jesuitter*, idet de talte 27 præster, 11 skolastikere og 32 lægbrødre. De syv kvindelige ordener, som virkede hér, havde 440 medlemmer, hvoraf de 321 var Sankt Joseph-søstre.

Så godt som alle disse missionsarbejdere er tyskere eller østrigere, og det har sat sit tydelige præg på virksomheden i Danmark. Præsterne har ofte grundige teologiske kundskaber, som de vinder ved studiet af middelalderlige systematikere, men de føler sig meget fremmede over for det liv, der rører sig omkring dem. Der arbejdes tungt og uden spor af den engelsk-amerikanske katolicismes smidighed og stræben efter at finde tilknytninger i folkets tankegange.

Det er således en mission, som drives af udlændinge, og katolicismen føles af danskere som fremmedartet og importeret. Kirkerne er overfyldte med brogede billeder, smagløse helgenstatuer og mærkelige faner, de mange kunstige altre, den uforståelige messe og de talløse ceremonier, prædikanten med den fremmedartede accent og den docerende, teologiske form, og alt dette virker på den danske kristne, som om han pludselig var flyttet langt hjemmefra og sad blandt fremmede. Denne afstand mellem dansk kultur og romersk-katolsk ånd føles ofte stærkt af konvertitter, der, som det fra katolsk side hedder, "*ikke altid har lige let ved at finde sig til rette blandt alt, hvad de ser, nu da vort kirkeliv endnu står ved sin begyndelse og er indført udefra*". Men om der kan ændres noget ved dette forhold, selvom katolikkerne indrømmer, "*at vi bestandig må arbejde på at tage mere og mere hensyn til dansk ånd og kultur*", er vel mere end tvivlsomt. Thi, dansk ånd og kultur står i skarp modsætning til nutidens romersk-katolske system; hvor megen længsel der end er efter høje, faste autoriteter, går det dog stik imod hele den danske tankegang, når Romerkirken kræver at kontrollere sine medlemmer i spørgsmål som, hvor de går i kirke, eller hvilke bøger de læser. Den kirke, som

åbenbart fordømmer samvittighedsfrihed, og for hvem kristendommen egentlig går ud på at *adlyde paven* og derudover ikke spørge om noget, burde næppe have nogen virkelig fremtid for sig i *Grundtvigs og Søren Kierkegaards fædreland*.

Pave Benedikt 15. og verdenskrisen

Den selvsamme dag ringede klokkerne i Rom til dødsmesser over den katolske kirkes to mægtigste mænd "den hvide pave" og "den sorte pave". Konklavet sammenkaldtes som sædvanligt den 31. august 1914, trods krigens voldsomme udbrud. Valget faldt på den af pave Pius 10. udpegede, stædigt tilbageholdende, ærkebiskop af Bologna, Della Chiesa, der efter knapt tre måneders cardinalis overtog kirkens ror. Han tog navnet pave Benedikt 15..

Hjalmar Holmquist:

"Vi står endnu for tæt på hændelserne under 1. Verdenskrigs og verdensfredens krise til at have det nødvendige perspektiv på historisk skiltring; og dette gælder ikke mindst pave Benedikt 15.'s regering under denne krise. Kun nogle spredte notitser og kombinationer må fremføres som et lille bidrag til orientering."

Et afgørende grundfaktum for pave Benedikt 15., som for pave Pius 10., var naturligvis, at pavekirken gennem sin internationale karakter, i hvert fald i det ydre, måtte give udtryk for "neutralitet" mellem de krigsførende. Fordelingen af romersk-katolske på begge magtgrupperinger var, også før Italiens deltagelse i krigen, ligeligt fordelt med ca. 63 millioner på hver side (ligeledes 45 millioner protestanter på hver side). Hvad dette indebar, forstår man bedst, når man erfarer, med hvilken *sjæleangst* tyske og østrigske katolikker under krigen diskuterede spørgsmålet, om de efter krigens ophør skulle være afskåret fra at besøge Frankrigs hellige steder såsom Massabiellegrøtten i Lourdes og Sacré Cœur i Paris. Ikke uden forskrækkelse tænkte man også på perspektivet af en definitiv tysk sejr, der ville betyde lutherdommens og nationalismens triumf.

Men i stik modsat retning pegede ligeledes mægtige faktorer. Vi har allerede set, hvilken magtposition katolicismen havde nået i Tyskland. Før krigen anså man pavens husbudget for at være på 7 mio.

lirer, hvoraf ca. 3 mio. blev dækket gennem ordinære indkomster. Resten måtte komme fra de frivillige peterspenge. Da 1. Verdenskrig brød ud, aftog bidragene hastigt i alle lande; kun Tyskland svigtede ikke. Fra krigens begyndelse til 1. januar 1916 steg peterspengene i Tyskland til 7 mio., mere end i alle øvrige lande tilsammen og for Frankrigs katolikker mere end tyve gange så meget. Nedbrydelse af en sådan offervilje ville for pavedømmet betyde et tab af ubeskriveligt omfang.

Et ikke besejret Tyskland derimod lovede pavekirken nye, store fremgange, ikke blot gennem et nyoprettet, katolsk, genuint Polen, i forbindelse med det romerske Centraleuropa, men også gennem katolsk fremtrængen i Tyskland og videre til Norden. Ganske vist havde man under krigen "borgfred" mellem konfessionerne, men uophørligt viste der sig tegn på, at den katolske kirke blot midlertidigt havde gravet stridsøksen ned. Dette kom til udtryk, da pavekirken sommeren 1917 overtog lederstillingen i Tyskland ved at styrke den protestantiske kansler Bethman-Hollweg for at overlevere rigspolitikken til en ultramontan katolik (den gamle og næsten blinde greve Hertling, død 1919).

De nærmeste følger heraf blev, at Tyskland måtte fejre 400-årsmindet om den lutherske reformations begyndelse ved at ophæve loven mod jesuitterne og give fuld bevægelsesfrihed til den ordensarmé, der altid havde sat sig som mål at undertrykke det lutherske kætteri. Hvor stærke katolikkerne følte sig i Tyskland, udviste den tone, hvormed de protesterede over jesuiterlovens ophævelse. Det er derfor i høj grad nødvendigt at *give udtryk for en eftertrykkelig advarsel* for videre udbredelse af denne agitation.

Som endnu et eksempel på katolikkernes voksende selvfølelse i Tyskland kan tillægges følgende udtalelse fra det tyske centers (Erzbergers) organ, Germania, fra efteråret 1917: "Pavens moralske magt er gennem hans Kriegshilfe steget enormt, og den vil vokse yderligere, jo mere hans fredsbestræbelser vinder anerkendelse og underbygges. Vi fryder os over den opadgående, pavelige anseelse, ikke blot for fredens og ikke kun for kirkens skyld, men også fordi vi ved pavedømmets indflydelse på menneskeligheden ser det som

det eneste middel til at genvinde den moralske grundsætnings levende kraft."

Der råder ingen tvivl om, at der under krigen i Tyskland skete en forskydelse til katolicismens fordel. De protestantiske feltpræsters ofte manglende evne til at skabe stemning og prædike folkeligt samt den protestantiske tyske teologis partielle katastrofe i det hårde prøvelsens øjeblik er desværre en medårsag hertil. Allerede i november 1915 skrev en af det protestantiske Tysklands mest fremtrædende teologer, professor Baumgarten: "Den nuværende krigssituations sværeste problem er bevaring af vort stats- og folkelivs protestantiske grundvold. Og lejet syntes endnu mere lovende for katolsk fremmarch gennem et sejrende Tyskland, idet den tyske lutherdom led af indre svaghed. Jeg fik selv ved den evangelisk-lutherske konferens' årsmøde i 1916 et beklemmende indtryk af de overmenneskelige vanskeligheder, som møder den evangeliske kirke på det religiøse område, splittet af modsætningerne mellem "liberal" og "positiv" teologi og mellem unionskirker og lutherske landskirker."

Man kunne tænke sig, at 1. Verdenskrig, med alle dens problemer, ville tage hele pavens opmærksomhed. Men pave Benedikt 15. havde både tid og evne til, midt under verdensbranden, at fuldføre de to hovedpunkter i pave Pius 10.'s indre kirkeledelse. Det første var encyklikaen, der samlede sig om "Energisk arbejde for *fred* under krigen" og "Energisk arbejde for øget krig mod modernismen". Sidestillet med verdenskrigens umådelige ulykke stilles modernismens uimodsigelige vildfarelse! I 1915 opførtes atter modernistiske teologer på indeks. Og bagom modernismen skimtedes stadigvæk protestantismen som ærkefjenden.

Pave Benedikt 15. modtog den 21. november 1915 en deputation fra en forening "for den katolske tros bevarelse i Rom". Han holdt et officielt foredrag, der næste dag kunne læses i "Osservatore Romano". Der forekommer bl.a. udtalelser som disse: "Hvordan kunne I tøve med at henvise til, hvorledes jeres brødre i Rom er udsat for overfald af røvere, der er mere usle (peggiori) end de røvere, der bryder frem fra skoven! Det er egentlig overflødigt at bevise, at de,

som frarøver den katolske tro, i sandhed fortjener navnet røvere. Og hvad gør nu disse Satans agitatorer (emissari di Satana), som midt i den hellige by opretter templer, i hvilke Gud nægtes den sande dyrkelse; som oprejser katedre pestilenziale for at udbrede vildfarelser midt iblandt folket; som med fulde hænder udstrøer løgne og bagtalelser imod den katolske religion og dens tjenerne? O, der er slet ingen fare for, at Helvedes port skal få overmagt. Men hvem skal ikke først og fremmest beklage den skade, som denne hellige by selv skulle lide, og derefter den skandale, der skulle ramme den katolske verden, hvis Luther og Calvin vandt den triumf vedvarende at slå deres telte op i pavernes by?"

Da den pavelige forkyndelse vakte stor uro inden for Tysklands protestantiske verden, skyndte ovennævnte kardinal Hartman af Köln at forsikre, at dette ikke rettede sig mod de tyske protestanter, men mod metodisterne i Rom. Paven har snarere haft valdensernes mission i tankerne, der jo havde allieret sig med metodisterne, som igen var tilknyttet calvinismen. Den almengyldige formulering af lutherdommen, og calvinismens forkyndere som Satans sendebude, lader sig i hvert fald ikke bortforklare.

I pave Benedikt 15.'s store konsistorietale marts 1919, efter Palæstinas befrielse af general Allenby 1917, udtalte han sin glæde over, at de hellige steder atter var kommet på kristne hænder, men gav også udtryk for uro over, at ikke-katolske udlændinge (dvs. engelske og amerikanske protestanter) skulle kunne udnytte Palæstinas nød for at udbrede deres vildfarelser. "Det er i sandhed ængsteligt at tænke på, at netop vor Herre Jesus med sit blod vandt sjælene til evigt liv, så mange sjæle skulle miste deres tro og ile mod fordømmelse."

Det bør påpeges, at så vidt vi kan se, er bibelforskning og bibellæsning blandt lægmænd i den katolske verden, på grund af krigens tryk, kommet i et bedre leje. Paven opfordrede i et brev Hieronymus-selskabet til at sprede de fire evangelier i hjemmene, dog kun i udvalg og med kirkens godkendelse, ved fronterne og på hospitalet. Men ved siden af dette voksede i virkeligheden, på grund af krigens påvirkning, amuletvæsen, perlebåndslæsning og andre yt-

ringer af katolsk overtro. Herom vidner krigslitteraturen tilstrækkeligt.

Den nye lovbog trådte i kraft 19. maj 1918. Her mærker man det toneangivende fra pavedømmet, der føler sig ophøjet til Kristi stedfortræder på jord, og for hvem selv en verdenskrig kun er et forbigående skydække. Så fastslås endnu en gang pavens kirkelige magt. Den daglige bøn er nu, ifølge breviaret, en lov og ikke blot en sædvane. Cølibatet opretholdes i hele sin "strengthed" i teorien, men, som vi ved, langt fra i praksis. Besøg på offentlige teatre er nu fuldstændig forbudt for de åndelige. Præsternes stærke afhængighed af biskopperne er skærpet. Kodeks fastholder, at kleresi (ved personangreb i utallige, offentlige skandaler) skal nyde en højere strafferetlig beskyttelse (privilegium canonis); den, som begår en realinjurie mod en præst, hjemfalder uden videre til bandlysning. Kun den kanoniske lov er kleresibefriet fra militærtjeneste. Skrifte tvangen er uforandret, såvel som påskedommunionen. Ægteskab mellem en katolik og en hærtiker, eller skismatiker, er forbudt. Det er også strengt forbudt, sideløbende med den katolske vielse, at henvende sig til en ikke-katolsk præst. I 1918 gentages forbuddet af 1909 mod at besøge biografer, gældende for alle ordener og verdenspræster i Rom.

Ved krigens afslutning stod pavedømmets romerske spørgsmål i virkeligheden ligeså uløst som før, medens den eneste katolske stormagt var slået i stykker, katolicismens åndelige og økonomiske kraftkilde - Tyskland - blev udtømt. I stedet for at lytte til ordene fra Petri Stol vendte verdens ører og blikke sig mod "den protestantiske pave" fra den anden side af Atlanten, hvilken gerne ville være verdenssamvittighedens talsmand. Versaillesfreden og verdensrevolutionens indtræden i Europa blev på mange måder bedømt som et frygteligt slag for pavedømmet (endnu et Dødshug og endnu en gang ikke til Døden (Åb. 13, 3)).

Det nye livsuduelige, lemlæstede Tyskland/Østrig blev oversvømmet af jøder, mens mange tyskere, som en reaktion mod den ivrige katolske Karl af Habsburgs ulykkelige regime, vendte sig fra den jesuiterbestemte klerikalisme til ren skepsis og et ikke ringe

antal til protestantismen. Belgiens fulde genoprettelse er en katolsk gevinst og indebærer et nyt katolsk pres mod både Holland og England.

Til trods for, at tiltrækningen mod den romersk-katolske kirke, inden for den højkirkelige fløj i England, var stærkere end nogensinde, udviste de bestående dissenters en stærk bevægelse ved at knytte sig til den anglikanske moderkirke. Samtlige grupper inden for "National Free Church Council" var i princippet, for alle engelske, protestantiske kristne, samlet i én stor kirke.

Og fra Amerika kommer, efter krigens afslutning, adskillige meddelelser om den voksende indflydelse for den katolske kirke og gennem den voksende indflydelse for pavedømmet. At pavekirken mere end nogensinde før, også i de nordiske lande, følte sig i offensiven, behøver vel knapt betones. Og i foråret 1920 kunne man læse om en svær forfølgelse, fra katolsk side, af evangeliske litauere.

I maj 1920 kunne man i dagspressen læse om den højtidelige måde, hvorpå den tyske ambassadør blev modtaget i Vatikanet. Og i juni samme år afleverede den første apostolske nuntius i den tyske regering, monsignore Pacelli (den senere pave Pius 12.), sine kreditbreve med en tale, hvori han betegnede forbindelsens oprettelse som en begivenhed af historisk betydning; rigspræsidenten istemte i sit svar heri.

Pavedømmets største forhåbninger retter sig måske i øjeblikket mod Frankrig. Langsomt, men sikkert, voksende katolicismens indflydelse under 1. Verdenskrig. Efter den sidste kardinaludnævnelse december 1919 udgjorde franskmændene, med otte kardinaler, atter den største udenom italienske gruppe i de hellige kollegier. Næstfølgende var spanierne med seks, amerikanerne med tre, England, Portugal og Polen med hver to og Tyskland gående ned til en.

Pave Benedikt 15. brugte også det afprøvede middel, at forbinde den nu sejrskronede franske patriotisme med ærefulde, af kirken, helligede minder. Foråret 1919 indledte han processen for "Jomfruen af Orleans fulde helgenforklarelse". Han beklagede samtidig, at han blot af hjertet var franskmand, men det var han til gengæld af

hele sit hjerte. Og han forsikrede, at folket kunne være overbevist om, at den udbredelse, som Jeanne d'Arcs kult ville tage ved hendes kanonisation, ville bringe deres fædreland endnu større velgeringer samt øge dets ære og lykke.

Den 1. maj 1920 foregik selve kanoniseringsakten, hvor, foruden Jeanne d'Arc, en anden fransk kvinde, Marie Marguerite Alaque, af patriotisk farve, Jesu Hjertes Andagts stifter, blev optaget. Akten fejredes med en nutidig pragt og glans, som kun pavedømmet kan tillade sig, byggende på traditioner og religiøs magt. Gennem den, af menneskemasser, tætpakkede Peterskirke drog en næsten uendelig procession op til højalteret: Tolv munke, én fra hver tiggerorden, med lange, brændende vokslys i hænderne, derefter repræsentanter fra de andre ordener, byen Roms præsteskab, de høje prælater i Rom etc., Jeanne d'Arcs banner, omgivet af brændende fakler, Peterskirkens præsteskab, ærkebiskopper, alle Frankrigs ærkebiskopper, kardinaler, den ene skare mere pragtfuld end den anden, med til vejrs bårne, ædelstensgnistrende guldkors.

Så hørtes nede i kirken råbet "*Il papa, il papa*". Ved indgangen så man, højt hævet over mængden, sultanens hvide påfuglefjer og mellem disse baldakinen over den pavelige bærestol. Stødene fra den pavelige gardes sølvtrumpeter svulmede, og ind gennem kirken blev paven nu båret. Folkemassernes brusen, der indtil nu havde hævet og sænket sig som brusset fra brændingen ved stranden, efterfulgtes af lydløs tavshed. På den helt forgyldte, pavelige stol så man en spændstig skikkelse med et fintskåret, blegt ansigt, der skuede frem under den høje, ædelstensbesatte mitra; den ene hånd straktes velsignende ud over mængden, mens den anden holdt et brændende vokslys. Fremme ved koret tog paven plads under baldakinen og forrettede, efter trefoldig anmodning og under højtidelige ceremonier, kanoniseringen. Blandt de tilstedeværende bemærkedes flere højt opsatte repræsentanter for Frankrig.

Fra sagkyndig side forsikredes også, at det blot var et spørgsmål om kort tid, før den franske regering måtte tage skridtet fuldt ud og genoptage den officielle forbindelse med Vatikanet, for derved atter at anerkende den katolske kirke i Frankrig. I så tilfælde har 1. Ver-

denskrig medvirket til, at pavedømmet kan fejre en af de største triumfer i sin historie.

Studiet af den katolske kirkes ledelse under de sidste paver kan føre til to modsat rettede meninger. Det kan karakteriseres som en brydning med adskillige af vor tids nationale og kulturelle værdier og har frembragt kriser, som syntes at true den katolske kirke med snarlig ruin. Herom vidner allerede titlerne på delvis vel initierede bøger, såsom *Decay of Rome* og *Zusammenbruch des Vatikans*. Men paverne Pius 10.'s og Benedikt 15.'s kirkepolitik har også vist, at den ultramontane kirketanke har kunnet møde folkeverdenens behov for at vende tilbage til religionen, der har ladet pavekirken gå tværs igennem kriserne for at rykke frem til øget magt.

"Skal Sveriges folk, som et Guds folk, have tilstrækkelig af Åndens levende kraft for endnu en gang at fylde en stor opgave inden for religionens verden?"

NB! Egne kommentarer:

Dette var Hjalmar Holmquists slutcitater – til eftertanke – skrevet i 1920. Nu har jeg fulgt hans kirkehistoriske betragtninger gennem nitten hundrede år, på nær ti, fra Oldtiden 30 e.Kr. frem til afslutningen på hans værk 1920. Citaterne fra hans værk taler deres eget sprog. Selv er jeg taknemmelig for den faglige forskningsindsigt, der er kommet mig til del. Selv takker han af, i taknemmelig erindring om virksomheden ved Københavns Teologiske Universitetsfakultet efteråret 1924. Æret være mindet om hans forskningsindsats og forfatterskab. (Den 29. november 1998).

Jeg læste ham for første gang juni 1964 i en bog fra biblioteket i Malmø. Tredive år efter, juni 1994, fandt jeg samme bog i bibliotekets arkiv, den havde ikke været udlånt i mellemtiden. Jeg lånte den med hjem og fik den kopieret. I min gamle dagbog fra 1964 har jeg gjort håndskrevne notater fra denne bog. Må Himmelen sen-

de mig kompetente, åndelige vejledere det sidste stykke af vejen, frem til d.d. november 1998.

Knapt er 1. Verdenskrig afsluttet, før forberedelser til 2. Verdenskrig er undervejs. Fra i det foregående århundrede at have været en magtkamp mellem monarkierne i Europa, undermineret af jesuitterne, foregår der nu en politisk klassekamp mellem de nydannede, politiske arbejderpartier - Arbejderpartiet (kommunisterne), Socialdemokratiet og De Konservative (overklassepartiet). Pavekirkens interesser kan nu kun opnås gennem påvirkning og infiltrering i de politiske partier, der kan allieres med den verdslige magtindflydelse.

Jesuitterne, hvis kriminelle politik havde udløst 1. Verdenskrig, og som nu så Europa bløde med over 10 millioner nedslagede og endnu flere invaliderede, tog intet hensyn til de lidende "kristne nationer". Som Edmond Paris skriver i *The Secret History of The Jesuits*: "Det var ikke første gang, disse nationer var offer for denne magtpolitik."

Forberedelserne til 2. Verdenskrig

I 1919 måtte Loyolas sønner høste den bitre frugt af deres kriminelle politik. Frankrig havde ikke givet sig - trods forblødningen. Det apostolske habsburgske imperium, som gennem opmuntring havde straffet serberne, var splittet og havde dermed frigjort de ortodokse slaver fra Roms åg. Rusland var, i stedet for at genforene sig med den romerske fold, blevet marxistisk, antiklerikal og officielt ateistisk. Selv det gennem våbenhvile uovervindelige Tyskland segned under et efterkrigskaos. Men "selskabets stolte natur" ville aldrig overveje at bekende en synd. Da pave Benedikt 15. døde i 1922, var det rede til at fortsætte med et nyt udgangspunkt for at udvide den pavelige, politiske og religiøse magtsfære på ruinerne af det sønderbombede Europa.

Da de allierede den 19. juli 1919 underskrev fredsaftalen i Versailles, var de helt bevidste om den rolle, Vatikanet havde spillet i konflikten, og de undgik omhyggeligt dets deltagelse ved kon-

ferencebordet. Og forbavsende nok var det den mest katolske stat, Italien, der havde insisteret på dets udelukkelse.

Udelukkelsen var klog, men utilstrækkelig. I stedet for at påføre sanktioner mod "det hellige embede", som ellers ville være fortjent for at have antændt gnisterne til 1. Verdenskrig, gjorde sejrherrene intet for at forebygge jesuitternes og Vatikanets fortsatte intriger. Disse skulle lede til en endnu værre katastrofe, den værste verden endnu havde set.

Pave Pius 11.'s pontifikat (1922-1939) var forberedelsesperioden til revanche. "Den hvide pave" planlagde en gengældelse med sin bundsforvandt "den sorte pave", jesuiterordenens general Halke von Ledochowski. Pave Pius 11.'s skriftefædre var jesuitter og de politiske hjerner bag de kommende intriger og komplotter, der førte til 2. Verdenskrig.

Men hvori bestod de jesuitiske, brillante skaktræk, som, afhængig af bestående omstændigheder, gjorde brug af verdslig og åndelig magt, der fuldstændig satte sig uden for og over gældende internationale love? De skyldtes, at nationerne selv gav en hånd med for derved at bidrage til penetreringen i deres midte, klerikalismens trojanske hest.

En fransk ambassadør skrev: "Paverne synes at identificere sig med alverdens diktatorer, men hvordan kan det være anderledes, når Vatikanet selv har opløftet disse mænd til magten."

Mussolini, prototypen, var indlederen af en serie "af skæbnen sendte" mænd, disse sværdbærere, der ville forberede revanchen for nederlaget i 1918. Den 16. november 1922 valgte Parlamentet Mussolini med 306 stemmer mod 116, og ved dette møde valgte Don Sturzos katolske gruppe, antagelig kristendemokrater, uforbeholdent den første fascistiske regering. Ti år senere førte den samme manøvre til nøjagtig samme resultat i Tyskland, da det katolske "Zentrum", under monsignore Kass, gav en massiv stemme til nazismens diktatur.

Den politiske forfatter og journalist Avro Manhattan skriver i sin bog *Murder in The Vatican*, at pave Pius 11. bød fascismens opståen

velkommen som et politisk våben mod den røde flod af marxistisk ideologi i Rusland. På samme måde fremskyndede hans efterfølger Pius 12. nazismen i 1930'erne. En observant betragter kan ikke længere nøjes med kirkehistorisk eller kirkepolitisk orientering, fordi ren politik, kold, kynisk, hensynsløs, umenneskelig udryddelsespolitik, har taget overhånd.

Faktum er, at Italien blev prøveklud for en ny, autoritær, konservativ formel, *fascisme*, forklædt, når lokale forhold krævede det, som *pseudosocialisme*. Fra nu af blev alle kræfter sat ind på at sprede denne "doktrin" i Europa, med Vatikanets og jesuitternes så typiske tvetydighed. Selv i vore dage er Mussolinis regimes kollaps eller nederlag, ja, end ikke ruinerne efter dette, nok til at fratage ham kristendemokraternes og præsternes helt intakte beundring

Det prokatolske Britannica skriver: "Benito Mussolini, den første af Europas fascistdiktatorer og Italiens overhoved i mere end tyve år. Han kom til magten i 1922 i et "coup d'état" som leder af et nationalistisk, antikommunistisk politisk parti, hvis politik baseredes på væbnet styrke, med support af sortskjortede militæreskadroner. Dette modsvarer helt Simon Wiesenthals beskrivelse i bogen *Christoffer Columbus, Inkvisition og Jødedom* af den af Isabella af Spanien oprettede folkemiliti (i 1490'erne), der kaldte sig "Santa Hermandad" eller "Kristusmiliten". De bar sorte uniformer, en broget skare af dagdrivere, landstrygere, drukkenbolte og løsladte straffefanger. Dette korps blev senere stillet i inkquisitionens tjeneste.

Vi genkender beskrivelsen i Britannica: "Facismens fødsel: Såret i tjeneste hos Bersaglieries skarprytterkorps tog Mussolini hjem som en overbevist antisocialist og med en selvfølelse af "forudbestemthed". Det er, hvad pave Pius 11. kaldte ham: "Manden, sendt gennem guddommeligt forsyn." Britannica fortsat: "Så tidligt som i februar 1918 agiterede han i sine taler for en diktator, en mand som er hensynsløs og energisk nok til med ét slag at gøre rent bord." Tre måneder senere gav han i sin agitation udtryk for, at denne mand kunne være ham selv. Denne ambitiøse idé tog form i Milano, hvor 200 assorterede republikanere, anarkister, syndikalister og desillusionerede socialister, rastløse revolutionære og

frikendte soldater samledes for at etablere en ny force i Italiens politik. Mussolini kaldte denne styrke "a Fasci di Combattimento" – en gruppe af fightere – tæt forbundne som de, der engang sikrede det gamle Roms autoritet – de fascinae.

Så fascismen dannedes under dette symbol, og i Mussolini havde fascismen fundet en selvskreven *Duce*. I rally efter rally, omgivet af tilhængere, bar de "sorte skjorter", som de havde adopteret fra anarkisterne (helt sikkert inspireret af jesuitterne, samme uniform som Gestapo ti år senere bar).

I de umiddelbare efterkrigsår marcherede fascisternes "squadristi" fra by til by, syngende patriotiske fædrelandssange, råbende nationalistiske slogans, vajende med hovedskals-dekorerede flag, attackerende socialister, kommunister og alle som sympatiserede med dem.

Marchen mod Rom

Mussolinis chance for magtovertagelse tilbød sig under sommeren. Uroen og utilfredsheden blandt befolkningen lagde op til en generalstrejke i hele landet. Mussolini erklærede, at hvis ikke regeringen forhindrede strejken, så ville fascisternes gøre det. "Enten bliver magten givet til os, eller vi vil overtage den ved at marchere til Rom", truede han, omgivet af 40.000 skrålende fascister i Neapel. Den ophidsede folkemasse skreg i ét kor: "Roma! Roma!" Senere samme dag bestemte Mussolini og fire ledende partimedlemmer, kaldet *Quadriviri*, i løbet af fire dage at marchere mod Rom i hælene på fascistprovokerede optøjer og okkupation af politi, radiostationer, postkontorer og andre offentlige institutioner.

Da dagen nærmede sig for konfrontationen, viste Mussolini sin sande natur. Han var tøvende, uligevægtig, svingende mellem håb og frygt. Den ene af fascistlederne, Italo Balbo, sagde bagefter, at Mussolini var totalt uegnet til beslutsomt lederskab i et *coup d'état*. Han trak sig tilbage til Milano og ventede på udfaldet af marchen i stedet for at gribe magten, der lå lige for. Selv da fascisterne opfordrede ham, nægtede han at stå frem for konge Vittorio Emanuele 3.; i stedet sendte han et brev.

I mellemtiden var fascisterne over hele Italien forberedt til aktion, og marchen mod Rom begyndte. Selvom den var langt mindre velorganiseret, end den senere fascistpropaganda udmalede det, var den tilstrækkelig truende til at vælte regeringen. Kongen accepterede fascisternes alternativ og sendte det afgørende telegram, som Mussolini ventede på. Mussolinis overmod, ved at have opnået at blive den yngste premierminister i Italiens historie, var forståeligt. Han blev hyldet som et geni og en supermand overalt i Europa. I USA blev han sammenlignet med Cæsar, Napoleon og Cromwell. Den amerikanske kardinal O'Connell af Boston sagde, at Mussolini var et geni *sendt af Gud!* Han var utvivlsomt mere populær i Italien end andre nogensinde havde været før ham, til trods for hans sikre fjernelse af civile frihedsrettigheder. Efter et attentatforsøg, fra en irsk kvinde, råbte sekretæren for Fascistpartiet til de vildt hujende masser: "Gud har sat sin finger på *il Duce!* Han er Italiens største søn, den retmæssige arving af Cæsar!", mens masserne bifaldende skrålede.

Tager man nu i betragtning, at Mussolini var et redskab i både "den hvide og den sorte paves" hånd, forstår man bedre, at en af de hemmelige agenter, der forhandlede med pave Pius 11. og Mussolini, var jesuiterfaderen Tacchi Venturi, sekretær for jesuiterselskabet og samtidig Mussolinis skriftefader. I virkeligheden var han dirigeret ind i disse "smigrende begunstigelser" af selve jesuitergeneralen Halke von Ledochowski, der naturligvis havde et formål med dette.

Paverne i Rom havde været "fanget" i Vatikanet, siden konge Vittorio Emanuele havde taget magten i 1870, mens alle ejendomme og landbesiddelser var blevet konfiskeret. Nu kom befrieren, og han viste sin taknemmelighed ved at skænke pavedømmet, det Hellige Embede, 1,75 mia. lire i kontanter og 150.000 i offentlige værdipapirer. Og sidst, men ikke mindst, den verdslige suverænitæt over vatikanbyen. Som monsignore Christiani, "Hans Helligheds" prælat, udtrykte det: "Det er sikkert, at Vatikanets genvundne konstitution var et spørgsmål af yderste betydning for igen at etablere pavedømmets politiske magt." (Edmond Paris).

Det er indlysende, at denne Mussolinis "taknemmelighed", ved at tømme Italiens økonomiske ressourcer og "skænke" dem til pave-magten, var resultatet af en udspekuleret manipulation - *diktatoren var dikteret*. Ser man til hans intelligens, under lavmålet, og labile karakter, beskrevet i Britannica, giver det sig selv: Manden bag uni-formen. Under den offentlige facade var der en anderledes Musso-lini, langt mindre beslutsom, storsindet og alvidende. Men hans sande genius lå i hans evne til at manipulere masserne med det skrevne og talte ord. (Ligesom han selv blev manipuleret, den dik-terede diktator). Bagved den smarte, charmerende Duce viste der sig en barnlig, ustabil og ubeslutsom, mistænkelig, bedragerisk og patologisk egoist. Om natten brændte lyset i hans officielle kontor, men der var ingen. Han godkendte modsatrettede beslutninger fra forskellige ministerier - uden at læse dem igennem - selvom der landet over hang store plakater med det fascistiske slogan: "Ducen har altid ret!" Men de, som kendte ham, vidste, at han i virkelighe-den ofte var mere end utilregnelig. Han kendte intet til at lede en regering, han var utålelig og havde ingen tålmodighed, når han blev stillet over for svære opgaver. I stedet "gik han ovenpå" til en eller anden elskerinde.

Og alligevel, til trods for enorme udenrigspolitiske problemer, ud-råbte han natten til den 9. maj 1936, ind for 400.000 tilhørere stående skulder ved skulder rundt om Piazza Venezia, at "i det fjortende år af fascistæraen" var en stor begivenhed opnået, "Italien havde fået sit imperium!" Det brutale venskab med Hitler, og stålpagten Ber-lin-Rom (Aksepagten), skulle senere ruinere dem begge.

Men ingen mangler, fejltagelser eller forbrydelser kan slette hans hovedmerit, det faktum at han reetablerede pavedømmets verdslige magt, proklamerede den romersk-katolske kirke som statsreligion og gav præsteskabet fuldstændig magt over landets ve og vel. Såle-des er der i dag over 30.000 præster på den offentlige lønningsliste foruden tusindvis af prælater, der underviser i offentlige skoler; jesuiternes særlige målgruppe, landets nye, unge generation. Så det er vel ikke så mærkeligt, at diktatoren Mussolini stadig hyldes af pavestol og kirke.

Så sent som i 1960 ville man, ind for De Olympiske Lege i Rom, have en obelisk, en gigantisk statue af Mussolini som nøgen atlet, over hundrede meter høj. Men det daværende regime kollapsede, før dette bizarre projekt kunne realiseres. Krigen, blodet der flød, tårerne og ruinerne var uden betydning.

De er blot banaliteter, små pletter på et monument, en obelisk rejst til ære for "manden, som det guddommelige forsyn har tilladt os at møde", som han blev beskrevet af pave Pius 11.. Slutcitater ... Hvad er der mere at sige?

2. Verdenskrig

Efter 1. Verdenskrigs nederlag udklækkede jesuitergeneralen Halke von Ledochowski, "den sorte pave", en omfattende plan, en federation af de katolske nationer i Central- og Østeuropa. Det nye centralimperium måtte slås på to fronter: I øst mod Sovjetunionen og i vest mod Preussen; det protestantiske Storbritannien og det rebelske Frankrig.

Foruden Mussolini blev også Spanien forsynet med en diktator. Han kom dog først til magten efter en blodig borgerkrig, da Vatikanet havde ekskommunikeret lederne af den spanske republik og deklareret åndelig krig mod Madrid med det encykliske brev "*Dilectissimi Nobis*". Dette blev proklameret af ærkebiskop Goma, som dermed også proklamerede borgerkrig. Pavedømmets skånselsløse krig mod dets egne undersåtter, ved at sætte dem op mod hinanden.

General Francos vej til magten begyndte i midten af juli 1934, to år før den egentlige borgerkrigs begyndelse, med Rompagten mellem Mussolini og lederne af de spanske, reaktionære partier. Dermed påtog det italienske fascistparti sig, ved hjælp af penge, krigsmateriel, våben og ammunition, at støtte rebellerne mod landets regering. Vatikanet anerkendte til og med francoregimet, tyve måneder før borgerkrigen ophørte. Man havde igangsat, givet support og forventet udgangen flere år i forvejen. Hans Helligheds prælater tilskyndede med fryd de grusomheder, som fulgte i denne fratricid-konflikt (broder- og søstermord). (Edmond Paris).

Under planlægningen af Ledochowskis "Mittel-Europa" var monsignore Pacelli (den fremtidige pave Pius 12.) nuntius i München, en forskydning af magtens tyngdepunkt in das Reich gennem en Anschluss med Østrig. Pave Pius den 11. viste tydeligt, at han var afhængig af Østrig for, hvad han kaldte, sin politiske triumf. Mere end nogensinde i denne kontemporære epoke fornemmedes den katolske intervention i verdenspolitikken under monsignore Pacellis diplomatiske løbebane.

I *Hitlers villige Bøddler*, Daniel Jonah Goldhagen (N.Y. 1996) skriver han, "at antisemitismen var totalt gennemsyret i hele den tyske befolkning, forberedt længe før nazisterne kom til magten, de behøvede blot at sætte system i den længe planlagte udryddelsesproces.

Ligesom fascisternes agitation blev rettet mod kommunismen, som en fælles fjende, blev der efter samme mønster agiteret mod jøderne som nationens fjende "inden for murerne".

Af de forskellige tilstedeværende agitatorer faldt valget af Tysklands "regenerator" på Hitler, som var prædestineret til at sejre over de "demokratiske fejltagelser" - under den Hellige Faders banner. Selvfølgelig var han katolik såvel som hans kollaboratører.

Naziregimet var en tilbagevenden til regeringsformen i Sydtyskland. Det fremgår tydeligt af navnene på lederne og deres herkomst: Hitler fra Østrig, Göring fra Bayern, Goebbels fra Rhinlandene osv..

At pave Pius 11. var så tyskminded, og den pave der særligt favoriserede Hitler, er ikke så mærkeligt. Set ud fra ovenstående betragtninger skulle Tyskland være centrum for realiseringen af Ledochowskis "Mitteleuropaplan", med tilslutning fra Østrig.

Ved et møde i Fulda i marts 1933 benyttede de tyske biskopper sig af Hitlers tale i Postdam til at indrømme, "at den højeste form for repræsentation af det tyske riges regering, af en der samtidig var leder af det nationale Socialistparti, har vist, at dette varetager den katolske kirkes lære og dens uforanderlige ret bedst"! Von Papen begav sig af sted mod Rom. Denne mand, hvis fortid er så ugudelig, bliver en from pilgrim på vej mod Rom, hvor han skal afslutte et

konkordat med paven vedrørende "hele" Tyskland. Historien gentager sig; det samme skete i Italien, hvor det katolske von Stur-zoparti sikrede Mussolinis vej til magten; i Tyskland tilslutter Hitlers tilhængere sig monsignore Kaas' Centrumparti, og ved begge lejligheder forsejler et konkordat pagten.

Hitler kom til magten den 30. januar 1933. Tysklands politiske katolicisme blev den 26. marts 1933, i stedet for at være Det Kristne Demokratiske Parti, omdirigeret til at stemme for at overgive hele magten til Hitler med 2/3 majoritet. Forfatteren til disse linjer, M. Joseph Rovin, konkluderer: "I al korrespondance og alle deklara-tioner mellem ecclesiastiske dignitarer finder man altid under nazi-regimet biskoppernes passionerede bifald. Dette er let forståeligt, når man læser det følgende af von Papen: "De gængse termer i konkordatet var mere fordelagtige end alle tidligere, tilsvarende aftaler signeret af Vatikanet, og kansler Hitler bad mig forsikre det pavelige statssekretariat (kardinal Pacelli, senere pave Pius 12.) om, at han umiddelbart ville bekæmpe den klerikale plan."

Dette var ikke tomme løfter. Allerede samme år, bortset fra massakren på jøderne og mordene beordret af nazisterne, blev der oprettet 45 koncentrationslejre i Tyskland, overfyldte med 40.000 fanger med forskellig politisk baggrund, dog mest liberale. Franz von Papen, pavens hemmelige kammerherre, definerede selv den dybere mening med Vatikanets pagt med Hitler med følgende bemærkning: "Nazismen er det kristne svar på ånden af 1789." Medens krucifikset og hagekorset samarbejdede i Tyskland, fortsatte Mussolini, med den Hellige Faders velsignelse, sit "katolske korstog" i det let underkuede Etiopien.

Føreren var kommet til magten, takket være det katolske parti Zentrum. De fleste kyniske mål, beskrevet fem år tidligere i *Mein Kampf*, var allerede realiserede. Denne stødende udfordring til de vestlige demokratier var skrevet af jesuiterfaderen Staempfle og signeret af Hitler, selvom man ignorerer det faktum, at det var jesuiter-selskabet, der var arkitekten bag det famøse, fællestyske program, beskrevet i bogen, og SA-føreren der underskrev det.

Det sortuniformerede SS, Waffe-SS og Gestapo genkendes fra de sortskjortede fascister og de sortuniformerede Santa Hermandad på 1400-tallets Spanien; disse er helt identiske, både hvad angår organisation og katolsk baggrund.

SS udskiltes fra SA 1925 som særligt elitekorps til væbnet beskyttelse ved nazipartimøder. Himmler overtog ledelsen i 1929 og organiserede dette helt efter jesuiterordenens principper. Kardinal Loyolas spirituelle eksercitsier prøvede Himmler også fuldstændig at kopiere. Hans titel, "der Reichsführer SS", som øverste chef, var ligestillet med jesuitternes general "den sorte pave". En middelalderlig borg i nærheden af Paderborn i Westphalia, kaldet Webelsburg, blev restaureret; den blev, hvad man kunne kalde, et SS-kloster.

Joseph Goebbels var opvokset på et jesuiterkollegium og blev chef for Propagandaen, mens Himmler blev gestapochef, og til sine fortrolige sagde Hitler om ham: "Jeg ser Himmler som vores Ignatius Loyola!" Den tyske forfatter Walter Hagen informerede diskret: "Jesuitergeneralen, greve Halke von Ledochowski, var rede til at kollaborere mellem den tyske SS-sikkerhedstjeneste og jesuiterordenen." Som følge heraf blev en central SS-sikkerheds-tjeneste oprettet. De fleste af hovedposterne blev besat med katolske præster i sorte SS-uniformer. Jesuiterpateren Himmler var en af hovedofficererne.

De bedste katolske teologer fik travlt med at påvise ligheden mellem katolicismens og nazismens lære. Og Loyolas sønner havde mest travlt. En serie af skrifter, kaldet "Imperiet og Kirken", der skulle bygge Det Tredje Rige op i nationalsocialistisk/katolsk-kristent fællesskab, blev udgivet af jesuiter-teologen Michael Schmaus. Her betoner han, at "intet er i større kontrast til katolicismen end demokrati og liberalisme". "Den genoplivede betydning af "strikt autoritet" åbner atter vejen for den rette tolkning af "kirkelig autoritet"." Dette var "den nye middelalder", som Hitler lovede Europa. En velinformeret, katolsk skribent skrev: "Det Tredje Rige er den første verdensmagt, der ikke alene erkender, men også praktiserer pavedømmets høje principper. Selve navnet Det Tredje Rige

blev givet naziregimet i Tyskland (1933-1945) som en efterfølger af middelalderens hellige romerske imperium (tusindårsriget fra 800 e.Kr. under kejser Karl den Store) som Det Første Rige. Kejser Napoleon 1. ophævede dette ved at krone sig selv til kejser i 1804. Det Andet Rige, det tyske imperium (1871) opstod ved Tysklands sejr over Frankrig, og Vilhelm 1. blev udråbt til kejser i Versailles' spejlsal. Dette blev opløst ved 1. Verdenskrigs ophør i 1918.

Historikeren Georges Roux skriver: "Kejserdømmet opstod i krigstid. Hvad Tyskland angår, skulle ceremonien den 18. januar 1871, i et invaderet land og i et overmodigt valgt historisk miljø blandt krigens rekvisita og sabelskrammel, sætte sit militære præg på det nye, tyske kejserdømme som bestående og dominerende. Alt dette førte uundgåeligt til 1. Verdenskrig og i naturlig konsekvens heraf til 2. Verdenskrig.

Bestræbelserne på tysk enhed var fuldt naturlige, men fremgangsmåden ulykkelig. Heri lå den katolske grundtanke, genoprettelse af Det Tredje Rige, et tusindårsrige (dvs. Det Tredje romersk-katolske Rige). "Pavekirkens høje principper bestod også i at se disse praktiseret, hvorved de blev en gentagelse af middelalderens ghettoer (bl.a. Warszawa) og oprettelse af koncentrationslejre for 25 millioner ofre (den officielt udstedte FN-estimering), hvor ilden fra den hellige inkvisition stadig brænder." (Edmond Paris). Man anslår officielt, at syv millioner blev myrdet i otte tyske koncentrationslejre, men der var ti lejre uden for Tyskland: To i Holland, en i Frankrig, en i Tjekkoslavakiet, en i Østrig og fem lejre i Polen.

Sammenfattet:

- Det Første Rige 800-1804 Det tusindårige hellige romerske rige
- Det Andet Rige 1871-1918 Det tyske kejserrige
- Det Tredje Rige 1933-1945 Hitlers naziregime.

Ud af de 25 millioner ofre for koncentrationslejrene var seks millioner jøder. Nogle af de tilbageblevne lejre står som tavse monumenter over verdens hidtil største udryddelseseksperiment - Die

Endlösung - af jødeproblemet, men hvem var de øvrige ofre - 19 millioner? Det var anderledes tænkende, statsfjendtlige, politiske, religiøse og andre "ikke ariske rene", sigøjnere m.fl., også fysisk og mentalt uhelbredelige. Vi skal også se på den etniske og religiøse udrensning, den serbiske massakre under 2. Verdenskrig.

Dette lyder som en udenforståendes betragtninger, men hvad siger de katolske apologeter? Abbé Jean Vieujan skrev i 1937: "For at acceptere inkquisitionens princip behøver man kun en kristen mentalitet, og det er, hvad mange kristne mangler. Indenfor kirken er man ikke blødsøden. Og når det gælder hæresi, skulle kirken så ikke have ret til at forvente katolske landes bekæmpelse af kættere, selv når det fører til døden at bekæmpe dem?"

Den tyske jesuitergeneral Franz Wernz (1906-1915) satte ikke sit lys under en skæppe med følgende holdning og udtalelser, der ikke stammede fra en middelalderlig inkvisitionsdomstol. Han sagde: "Kirken kan dømme kættere til døden, for samtlige rettigheder har de kun gennem vor tolerance, og disse rettigheder er reelle." Det var "den sorte paves" holdning, men hvad med "den hvides"?

Jo, den suveræne pontiffs bidrag lød fra pave Leo 13. (1878-1903) således: "Anatema over dem som siger: "Helligånden tillader os ikke at dræbe kættere."" Ikke uden grund står der skrevet: "...Hvem er Dyrets Ligemand? og hvem formår at kæmpe mod det?" (Åb. 13, 4) "Og der blev givet det Mund til at tale store Ord og Bespottelser, og der blev givet det Magt ..." (Åb. 13, 5). "Og der blev givet det at føre Krig mod de Hellige og sejre over dem; ..." (Åb. 13, 7) til Døden, men ikke over livet, for dem der "fra Verdens Grundlæggelse har deres Navn skrevet i Livets Bog, det slagtede Lams Bog." (Åb. 13, 8). "Hvis nogen har Øre, han høre!" (Åb. 13, 9).

Krigens forløb, serbernes udryddelse

Efter 1. Verdenskrig blev Jugoslavien i 1918 opdelt i den forenede sydslaviske stat under navnet slovenernes, kroaternes og serbernes kongerige. Denne nydannelse blev budt velkommen i visse kvartaler, fx de allieredes, medens Vatikanet ikke tolererede disse landes politiske og religiøse selvstændighed og frihed. Ved at tillade den

græskortodokse kirke at regere over katolikker i Jugoslavien forhindrede de den længe planlagte, katolske strategi.

Vatikanets fjendtlige holdning blev snart til et skånselsløst had, der ikke bebudede godt for den unge nation. Hadet blev hoveddrivkraften i Vatikanets antijugoslaviske strategi. Man havde regnet med bolsjevik-Ruslands kollaps, hvorved man kunne have fremtvunget katolsk dominans over Balkanhalvøen. Men da de allieredes anstrengelser ikke gav resultat, skiftede Vatikanet taktik med en ny strategi: Destruktion af det græske ortodoksi ved infiltrering i stedet for med magt. Her gjaldt det infiltrering i det politiske liv, for derigennem, når man var kommet til magten, at paralisere den ortodokse kirke i hele Jugoslavien.

Dette gav hurtigt resultat i det katolsk dominerede Kroatien. I løbet af få år blev den katolske klerikalisme en magtfaktor. Dette alarmede adskillige, selv katolske kroater, bl.a. Radich, lederen af det stærke, kroatiske bondeparti. Han begyndte at bekæmpe den katolsktrojanske hestetaktik og advarede landets øvrige ledere. Man fulgte advarslene, hvilket dæmpede den katolske strategi væsentligt i næsten et helt årti.

Men i 1928 blev Radich myrdet, hvilket faldt sammen med Vatikanets opbakning af fascismens Mussolini og nazismens Hitler. Infiltrationens politik blev hurtigt udskiftet med den aktive agitation ved mobilisering af religiøse og politiske kræfter i Europa. Radichs efterfølger førte det kroatiske bondeparti i armene på den nationalistiske bevægelse, der snart skabte tiltagende, politiske spændinger i Jugoslavien. Nøgleordet i propagandaen blev separatisme, opblæst af det katolske hierarki.

Hovedfiguren var en agitator, Ante Pavelic, inspireret af racisme, besat af tanken om et selvstændigt Kroatien, bygget på fascisme, helt imprægneret med katolicisme. En bevægelse udsprang hurtigt af disse forskruede idealer, med en rygrad af skånselsløse terroristiske bander, anført af Pavelic selv.

Skyggen af magtfulde protektorer lagde sig hurtigt over dem og gjorde det muligt, på trods af grove overtrædelser af både nationale

og internationale procedurer, på kort tid at blive et brugbart redskab for både Italien og Tyskland. Man så her, i Pavelics Kroatien, en mulighed for fascistisk og nazistisk ekspansion på Balkanhalvøen.

En illegal nationalisthær, sammensat af katolske, terroristiske bander, fik navnet *Ustasa*, og også den var anført af Pavelic. Mussolini finansierede med 20 mio. dinarer dannelsen af Den Kroatisk Separatistbevægelse, og ærkebiskop A. Stepinac blev leder af det katolske hierarki i Kroatien. Vatikanets rolle fulgte det sædvanlige mønster: Brug af hierarkiets support for politisk og militært komplot til underminering og overtagelse af den legale regering. Resultatet blev et *monster* (Dyret, Åb. 13), siddende på den væbnede magt af to totalitære systemer:

1. Den skånselsløse fascisme.
2. Katolicismen, den mest blodtørstige krydsning man endnu har set, skabt af et kontemporært samfund. (The Vaticans Holocaust, p. 6, Avro Manhattan).

Det unikke i den uafhængige, katolske stat Kroatien ligger i dette:

- At den frembragte en model en miniature af, hvad den katolske kirke kunne ønske sig også i Vesten og for den sags skyld alle andre vegne. Som sådan bør den nøje observeres, for hvad den var i stand til at skabe på lokalt plan er af største betydning for alle frihedselskende mennesker overalt i verden.

Men det krævede et par politiske mord for at bane vej for den endelige magtovertagelse. Da den jugoslaviske regering afslørede Ante Pavelics højforræderiske aktiviteter, flygtede han til Østrig. Han blev dømt til døden den 17. juli 1929 "in absentia". Finansieret af Mussolini rejste Pavelic mellem Rom og Wien for at organisere intet mindre end mordet på den jugoslaviske konge Aleksander. Udrustet med falsk pas og falsk, jugoslavisk valuta forberedte Pavelic sig på at opnå den belønning på 500.000 lire, som Mussolini havde tilbudt Ustasa, hvis hæren kunne henrette kongen. Det første forsøg i Zagreb i 1933 mislykkedes totalt, og Mussolinis raseri kendte ingen grænser.

Det næste forsøg, den 6. oktober 1934, kostede både kongen og en fransk minister livet. Blev udelukkende udført af katolsk Ustasa, der havde aftalt møde i Marseilles, hvor kongen kom kørende i en royal kortege i selskab med den franske minister Berthou. Et Ustasa-medlem nærmede sig vognen, råbende "Længe leve kongen", mens han affyrede sin pistol og skød dem begge. Attentatmændene blev fængslet på livstid. Ante Pavelic blev for anden gang dømt til døden, men klarede sig ved at undslippe. Selvom Mussolini-/Pavelic-kuppet havde succes, blev oprøret i Jugoslavien en komplet fiasko. Den franske regering forlangte Pavelic udleveret, men Mussolini nægtede. De politiske mord skabte uro og røre over hele Europa. Jugoslavien appellerede til De Forenede Nationer, hvor man ignorerede appellen og intet gjorde.

For at undgå konfrontation med den jugoslaviske regering blev Pavelics aktiviteter reducerede. Han pendlede mellem Italien og Tyskland for at få fortsat økonomisk hjælp til vedligeholdelse af Ustasabevægelsens udsatte magtovertagelse. Men i Tyskland og Østrig rustede man sig til den optrappende 2. Verdenskrig. Da den brød ud, holdt Jugoslavien sig stadig neutral, og så sent som 24. marts 1941 blev en antiangrebspagt med Tyskland underskrevet. Pavelics drøm syntes at være blevet skubbet langt ud i fremtiden, men han fortsatte med at vente.

Mens Jugoslavien fejrede begivenheden i Zagreb, fandt serberne uden for deres døre cirkulærer fyldt med trusler. Pavelic, der blot få dage før var blevet skubbet i baggrunden, blev nu midtpunktet i en febrilsk aktivitet. Der blev givet ordrer til alle Ustasa-medlemmer inden for nationen om at være rede til aktion. Den 6. april 1941 angreb Hitler det jugoslaviske kongerige. Beograds luftbase på jorden blev bombet sønder og sammen, før nogen nåede at gå i luften; dette takket være en kollaboratør, der havde afsløret basens hemmelige beliggenhed. Medens Beograd stadig var i brand efter nazi-angrebet, hørtes Pavelics stemme over radioen: "Kroatiske soldater, brug alle jeres våben mod de serbiske soldater. Vi slås allerede skulder ved skulder med vores nye allierede, Tyskland og Italien."

I løbet af få dage var de hemmelige medlemmer af Pavelics katolske terrororganisation infiltreret i den civile administration, og i hæren blev enhver modstand mod Hitler overmandet og paralyseret. Dette havde været umuligt uden den katolske kirkes aktive medvirken og finansielle bistand. Klostre var blevet brugt som Ustasas hovedkvarterer længe før naziangrebet. Politiske og militære møder var blevet holdt under dække af religiøse møder, som fx Eukaristikongressen, kaldet Santa Marias Forsamling. Det katolske hierarki havde flere underorganisationer, som Korstogets Brødrskab, med 30.000 medlemmer i 540 selskaber, Korstogsøstrene, med 19.000 medlemmer i 452 selskaber, den katolske studenterassociation Domagoj o.l. Så snart de blev åbenlyse, viste mange sig som transformerede til Ustasa-autoriteter, funktionærer, ja, selv chefer for koncentrationslejre.

Samme dag, som den tyske hær indtog den kroatiske hovedstad, proklamerede en af Ustasalederne, Kvaternik, "Kroatien som uafhængig stat" (den 10. april 1941). Og medens kampene stadig stod på i de bosniske bjerge, stod ærkebiskop Stepinac ved Ustasalederens side og opfordrede alle kroaterne til at støtte den nyoprettede, katolske stat. Selvsamme dag meddelte samtlige aviser i Zagreb, at alle serbisk-ortodokse indbyggere skulle være ude af byen inden tolv timer. Enhver, der tog serberne under beskyttelse, ville umiddelbart blive henrettede. Den 13. april ankom Ante Pavelic til Zagreb fra Italien. Den 14. april kom ærkebiskop Stepinac personligt for at møde og lykønske ham med opnåelsen af sit livsværk.

Og hvad var hans livsværk? Skabelsen af det måske mest hensynsløse fascisttyranni, der nogensinde var overgået Europa. Etablering af Pavelics diktatur skete hurtigt og effektivt. Målet med hans systematiske forbrydelser, som tortur og folkemordsmassakrer, var intet mindre end total udryddelse af alle "ikke katolikker" og antifascistiske elementer i den nye stat. Dette skete ved hjælp af det nydannede "Ustasa Gestapo", helt organiseret efter SS-model.

Men endnu et manglede før fuldbyrdelsen af et katolsk regime. For den katolske kirke er *konger*, næst efter *katolske diktatorer*, dens mest hyldede og bevingede magtsymbol, og alteret og tronen har lige

siden Karl den Stores tid været det mest glamourøse i pavedømmets historie, da han juledag 800 e.Kr. blev kronet til kejser af pave Leo 3. til "de katolske konger" Ferdinand og Isabella, der i 1480'erne oprettede den spanske inkvisition med dominikanermunken Thomas Torquemada som den første storinkvisitor, pavedømmets grusomme bøddel samt hans sortuniformerede bøddler.

Denne imitation af Johannes' Åbenbarings Tusindårsrige, hvor Guds og Kristi præster og konger skal regere sammen med ham, er ikke, som de foregiver; det er om de halshuggede, for Jesu Vidnesbyrd og Guds Ords skyld, og ikke deres bøddler, der tales om (Åb. 20, 4-6).

Men verdslige konger var blevet en mangelvare, i særdeleshed katolske konger. Men findes de ikke på lager, må man producere dem, og det var, hvad den tidligere kardinal Pacelli, ven af Mussolini, Hitler og Pavelic, nu den nye pave Pius 12. siden 1939, satte sig for. ("Sig mig hvem du omgås, ..."),

Valget faldt på kongen af Italien, Vittorio Emanuele, der tyve år tidligere havde overladt magten til Mussolini, og som pave Pius 12. havde velsignet som kejser Augustus af Mussolinis underkuede Etiopien. Men konge Vittorio Emanuele var, skønt kun en fysisk dværg, en modig mand. Han tog for første gang i sit liv en selvstændig beslutning. Til den mest belastede treenigheds forbløffelse, pavens, il Duces og Pavelics, gestikulerede han afvisende med de kendte ord: "Dette er altså alt for meget, selv for mig!" Han bar allerede halvt resigneret to kroner - den italienske kongekrone og kejserkronen af Abessinien.

Men pave Pius 12. fandt på råd og opsporede hans fætter, hertugen af Spoleto. Hans tilværelse var, som for de fleste hertuger, temmelig kedelig, så tilbuddet var meget smigrende og lokkende. Men han ville forvise sig om, at både den tyske kansler og hans allierede, søn af en italiensk grovsmed, foruden paven selv, Hans Hellighed pave Pius 12., ville give ham en trefoldig velsignelse. Det fik han, og således blev en fattig, ukendt hertug af Italien grundlægger af et nyt dynasti i kongedømmet Kroatien, og han blev pavens mest benådede, ophøjede majestæt, Tomislav 2..

I Vatikanet kendte pavens glæde ingen grænser. Hans faderhjerte var dog lidt tynget over, at hans triumferende, politiske gudbarn ikke kunne modtage hans velsignelse åbenlyst. Pave Pius 12. var jo overhoved for en universel kirke med millioner af katolikker, der netop i samme øjeblik kæmpede med de allierede for at knuse den fascistverden, med hvem pave Pius 12. var på så venlig fod. Så Hans Hellighed måtte gå forsigtigt frem. Dagen før sin udnævnelse modtog han den blivende konge af Kroatien, herved skulle det syne mere officielt. Samme dag, Kroatien officielt blev proklameret som et kongedømme, var den dedikerede morder af konge Aleksander af Jugoslavien, dvs. Pavelic, blevet bevilget en lang, privat audiens hos paven. Kun en stenograf, som den forsigtige Pavelic havde med sig, blev pålagt tavshedspligt og måtte aldrig nævne, hvad han i sin nærværelse overhørte.

En nations mareridt

Det uafhængige kongedømme, Kroatien, var officielt blevet dannet. Inspireret af den yndefuldt tilbagetrukne, gode majestæt, konge Tomislav 2., under Hans Hellighed pavens formynderi, beskyttet af Hitler, overvåget af Mussolini, regeret af katolske terrorister og politiseret af katolske bajonetter, begyndte det nye Kroatien at blive transformeret til det ideelle fællesskab, foreskrevet i den katolske doktrin. Men en stat må, efter paveligt diktat, reguleres ikke blot af civile, men også af en religiøs autoritet. Indforstået hermed besluttede Pavelic, at en religiøs ligemand til ham selv skulle dele lederkabets rettigheder og pligter således, at lederen af hierarkiet blev de facto det ny Kroatiens regent. Ærkebiskop Stepanic, og andre medlemmer af det kroatiske primat, ensbetydende med Ustasa, var valgte medlemmer af Sabor (totalitærparlamentet). Da nu militære, politiske og religiøse fundament var blevet rejst, fortsatte Pavelic og Stepanic med at transformere hele strukturen til det, en sand, katolsk-fascistisk stat bør indeholde.

Alle potentielle opponent-kommunister, socialister og liberale blev enten fordømt, bortdrevet eller fængslet. Fagforeninger blev forbudt, arbejdernes organisationer blev ynkelige karikaturer af deres tidligere jeg, pressen blev paralyseret, hvis den ikke allerede fuld-

stændig havde fået mundkurv på, tale- og ytringsfrihed, ja, selv tankefrihed, var nu blot et minde.

Enhver anstrengelse blev gjort for at trække de unge ind i katolske, semimilitære formationer, og børnene blev indoktrineret af præster og nonner. Katolsk lære, doktriner og dogmer blev obligatoriske i alle skoler, på kontorer og fabrikker, overalt kunne man føle den nye stats jernhæl. Katolicismen blev proklameret som statens hovedreligion. Andre religioner, og deres bekyrdede, blev udelukket af samfundet. Førrende var de græsk-ortodokse, mens jøderne blev tvunget til at bære den gule davidsstjerne udenpå deres tøj, en gammel katolsk skik helt tilbage fra middelalderen.

I alle parker og på offentlige transportvogne dukkede en ny inskription op: "Adgang forbudt for alle serbere, jøder, sigøjnere og hunde." Derefter blev der udstedt et dekret: "Alle serbere og jøder, bosat i Zagreb, skal forlade byen inden for tolv timer. Enhver borger, der bliver taget i at give dem husly, vil blive henrettet på stedet." Medens Pavelic med jernnæve omformede Kroatien, mobiliserede hans religiøse modpart, ærkebiskop Stepanic, alle landets katolske kirker. Når de fastsatte dage, for ihukommelse af fascismens vej til magten, blev fejret i Italien eller i nazi-Tyskland, blev de også fejret i Kroatien og ikke med mindre spektakel. Når det gjaldt hans egen fasciststat, overgik den ærkebiskopale panegyrik alt hidtidigt bifaldende, overfor hvad det nye Kroatien udrettede.

Efter at Parlamentet i februar 1942 var blevet sammenkaldt, påkaldte Stepanic med al sin sakrale autoritet som hovedsøjle af moderkirken "Helligåndens nedstigning" på Ustasas skarpe knivsæg, for herefter at være nærværende i hvert fald så længe Parlamentets session varede og specielt udgydt over landets diktatoriske overhoved Pavelic. Særlige bønner og ekstra røgelse blev ofret på Pavelics fødselsdag.

Forandringen fra katolsk hierarki til de facto Ustasa-hierarki havde forfærdelige følger. Dette krævede også, at alt ikke-katolsk blev totalt amputeret og eliminering af alle, der ikke var katolske kroater. Ud af en befolkning på 6,7 millioner var i virkeligheden kun 3,3 millioner kroater. Ud af de øvrige var 700.000 muslimer og 45.000

jøder, fulgt af langt færre minoriteter. Men over 2 millioner var ortodokse serbere.

Allerede den 2. juni 1941 erklærede justitsminister dr. Milovan Zanitch i Novogradiska: "Staten, vort land, er kun for kroater og ikke for nogen andre. Der er intet, vi kroater ikke vil gøre, og ingen midler vi ikke vil tage i brug for i sandhed at gøre dette land til vort og rens det for ortodokse serbere. Alle de, der kom til vort land for 300 år siden, må forsvinde. Vi skjuler ikke vore hensigter. Det er landets politik, og som følge af denne udvikling skal intet andet gøres end at følge Ustasas principper."

Den 22. juli 1941 udtalte ministeren for uddannelse og kultur, dr. Mile Budak: "Vi skal dræbe en del af serberne, transportere en del af dem væk, og resten skal tvinges til at konvertere til den romersk-katolske religion." Tvangskonvertering betød "omvendelse eller døden" og blev hurtigt den officielle fremgangsmåde. I en stat så sygeligt besat af religiøs, racistisk udryddelse bliver al legal og lov-mæssig opretholdelse en tragisk farce.

Medens tribunalerne i det mindste forestillede sig legale procedurer, fandt Ustasa en metode til at udrydde tusinder af dømte ved hjælp af en hurtigere metode, koncentrationslejrene. Arrestation og deportation til disse lejre sorterede helt under Pavelic og Ustasa. De kunne sende enhver "upålidelig person" dertil, og de havde autoritet til at henrette dem direkte ved ankomsten. Man havde en aftale om, at alle der var idømt tre år, eller slet ikke var dømt, skulle likvideres omgående. Dette skete individuelt eller kollektivt, uden legal, formel anledning.

Forfatteren Avro Manhattans massive dokumentation i form af øjenvidnebeskrivelser, fotoer af katolske præster og munke i Ustasa-uniform, ærkebiskop Stepanics "Heil Hitler-honnør" ind for nazihærens okkupering af landet, nonneordenernes opstilling bag nazi-, fascist- og Ustasa-ledere, er meget afslørende. Ja, selv så jeg, i begyndelsen af 1960'erne, hele forsiden af det tyske Stern dækket med et billede af kroatisk-katolske præster og nonner, der jublende bød den tyske besættelsesmagt velkommen.

Med rette kan man spørge, hvordan kan så megen ondskab besætte et enkelt folk? Ved nærmere eftertanke er der i Kroatien direkte tilknytning til et tilsvarende historisk, gruopvækkende udryddelsesforsøg: Den 10-årige Diokletianske Forfølgelse af de kristne 303-313 i det antikke Romerrige. Diokletian var illyrer fra Dalmatien, det nuværende eks-Jugoslavien, og byen hvor han vist nok blev født, men hvor han i hvert fald døde, hed Salona, det nuværende Split, ved kysten. Maximianus, hans medkejser i tetrarkiet, var fra Sirmium i Dalmatien. Deres medkejser Galerius, den mest grusomme under udryddelsen af de kristne, var med Constantius 1., Konstantin 1. den Stores far, general for de to illyriske legioner, derfor også valgt af Diokletian.

Her ser vi historien gentage sig:

"Det, der kommer, er det, der var, det, der sker, er det, der skete; der er slet intet nyt under Solen." (Præd. 1, 9)

Det øvrige dokumenterede billedmateriale er ubeskriveligt, det skal ses ved selvsyn, for at man kan tro på det. Så megen ondskab kan kun sammenlignes med den katolske kirkes middelalderlige fortid, som tidligere beskrevet i korstoget mod albigensere og valdensere på 1100-tallet, ja, gennem hele valdensernes 800-års historie, Loyolas svendestykke, den 10-årige udryddelse af protestanterne i Italien på 1500-tallet, ja, gennem hele Reformationens historie. Men nu er historien rykket helt op til vor generation i det 20. århundrede.

Avro Manhattan redegør i bogen *The Vatican Holocaust* for udryddelsen af 850.000 mænd, kvinder og børn, den blodigste massakre i vort århundrede.

Her vil jeg fokusere på den katolske kirkes "religiøse" motivering, efter en lang gennemgang af de politiske aspekter bag dannelsen af det katolske, uafhængige Kroatien. Følgende ord af pater Petar Pajic i partiorganet, udgivet af ærkebiskop i Sarajevo, lyder: "Indtil nu har Gud talt til os gennem papale encyklikaer. Og de lukkede ørene. Nu har Gud bestemt at bruge andre metoder. Han vil forberede missioner. Europæiske missioner og verdensmissioner. De vil blive udført, ikke af præster, men af hærførere, anført af Hitler. Budska-

berne vil blive hørt ved hjælp af kanoner, maskingeværer, tankvogne og bombefly. Sproget vil blive internationalt."

Menneskesønnens advarsel lyder stadig:

"... ja, den Tid skal komme, da enhver, som slår jer ihjel, skal mene, at han derved dyrker Gud." (Joh. 16, 2)

Pave Pius 12. (1939-1958) blev allerede som kardinal (Pacelli) anset for at være en brillant diplomat og en dreven politiker, hvilket gjorde ham til en kynisk, hård modstander selv for kommunistdiktatorer. Han blev også hjernen bag den kolde krig, som fulgte efter 2. Verdenskrig. Men foruden at være hensynsløs i politiske sager, var han yderst omhyggelig i religiøse, efterstræbende den nylig vundne Pavelige kanoniske Ufejlbarlighed. I hans personlighed genkender man den for katolicismen så typiske spaltning mellem religiøs ekstase og grusomhed, som vi har set den hos Torquemada, Isabella, Loyola, ja, gennem hele pavedømmets historie. Han var besjælet af stærk selvsuggestion, der gav sig udtryk i celestiale visioner. Allerede under konklavet i 1939, ind for det nye pavevalg, fik pave Pius 12., som kardinal Pacelli, besøg af pave Pius 10. i egen høje person. Pave Pius 10. forudsagde, at han ville blive den næste pave.

Det var et mirakel, ja, det må det have været, for pave Pius 10. havde været død i næste tre årtiender (1903-1914). Kardinal Pacelli blev også pave og tog navnet Pius 12. til ære for sin afdøde forgænger. Man kan undre sig over, hvor genfærdet kom fra. Esajas beskriver det således:

"Da taler du dybt fra Jorden, dine Ord er Mumlen fra Støvet; din Røst fra Jorden skal ligne et Genfærds, dine Ord er Hvisken fra Støvet." (Es. 29, 4)

Selv den Guds profet Samuel brød sig ikke om at blive forstyrret i sin søvn:

"... Da de om Natten kom til Kvinden, sagde han: "Spå mig ved en Genfærdsånd og man mig den, jeg siger dig, frem!" (1 Sam. 28, 8)

"Da sagde Kongen til hende: "Frygt ikke! Men hvad ser du?" Kvinden svarede Saul: "Jeg ser en Ånd stige op af Jorden!" (Ikke ned fra himmelen). (1 Sam. 28, 13)

"Men Samuel sagde til Saul: "Hvorfor har du forstyrret min Ro og kaldt mig frem?" ..." (1 Sam. 28, 15)

Den Hellige Skrift advarer mod påkaldelse af de afdøde, selv de af Himmelen valgte. Hvad så med de pavevalgte?

Pavemordet forud for konklavet 1939

I Avro Manhattans *Murder in the Vatican* afslører han, at pave Pius 11. inden sin død forberedte et specielt testamente, eller dokument, hvori han fordømmer både Hitler og Mussolini samt deres forberedelse til krig, selvom han havde forhandlet med Mussolini og ved hans hjælp havde gjort Vatikanet til en suveræn stat, hvortil han tillige havde "fået" enorme summer. Ligeledes havde han officielt støttet Hitler og dannelsen af Nazistpartiet samt fået alle katolske vælgere til at støtte det. Men nu den 12. februar 1939, ind for afslutningen af sit liv, ville han advare om og bekendtgøre dette offentligt. Rygtet var nået til både nazist- og fascistkredse. Ville millioner af katolikker lytte til pavens advarsel, nu på randen af 2. Verdenskrig?

Pave Pius 11. blev i stedet otteogfyrre timer før den fastsatte dag meget syg. Han tiggede sine læger om at gøre deres yderste for at holde ham i live til den 12. februar. Han sagde: "Jeg vil advare katolikker alle vegne om ikke at give Hitler og Mussolini support. Det vil måske hjælpe til at forhindre et krigsudbrud."

Doktorerne gjorde deres bedste, eller gjorde de? Grimme rygter sagde, at fascist- og naziagenter havde en finger med i den "belejlige" død, men det blev aldrig bevist. Tilbage står dog det faktum, at om morgenen den 10. februar 1939, to dage før han kunne afgive sin antifascist og antinazisterklæring, døde den angrende pave Pius 11..

Bare tanken, om at paven skulle være blevet myrdet i det 20. århundrede, lød absurd. Men at dette ikke er nogen overdrivelse er allerede bevist, idet den døende pave, da han forstod, at han lå på

sit yderste, tiggede statssekretæren om at få sin sidste vilje, et testamente publiceret efter sin død. Han havde også hemmeligt ladet kladden trykke ved hjælp af Vatikanets egen presse, for at ingen udenforstående i forvejen skulle få kendskab dertil.

En af de få, der havde adgang til pavens private gemakker, var hans sekretær kardinal Pacelli. Der må erindres om, at den selvsamme mand havde styret det katolske parti ind i Nazistpartiet og derved hjulpet Hitler til magten. Senere beordrede kardinalen, som pave Pius 12., at hans forgænger pave Pius 11.'s testamente aldrig blev omtalt eller overhovedet nævnt. Det blev forbudt, og postyret i forbindelse med 2. Verdenskrigs udbrud gjorde resten.

Men selvom den afdøde pave syntes at være begravet med ham, fandtes der flere individer udenfor, der aldrig glemte pavens skæbnetestamente. Det viste sig, at alle kopier af erklæringen "forsvandt", kun få minutter før pontiffen udåndede. Men endnu mere påfaldende var det, at originalmanuskriptet, under mystiske omstændigheder, forsvandt fra pavens skrivebord. Dets forsvinden er så meget mere interessant, fordi det var håndskrevet af paven selv, men dette forblev uopklaret. Det mærkelige i hele denne affære er, at ingen anden end kardinal Pacelli havde adgang til pavens kammer og ydermere var den eneste, der havde nøglen, da paven blev syg. Ingen andre havde adgang. Kammeret var blevet aflåst, selv i dagene før pavens død.

Foruden Pacelli var der naturligvis pavens officielle læge, dr. Petacci, der også viste sig at have en ambivalent rolle efter hans død. Lægen udmærkede sig, på en usædvanlig måde, ved at være far til Mussolinis elskerinde. Fascisternes spionnet havde tentaklerne ude i selve pavens gemakker. Foruden lægen havde kun to individer fri adgang til at operere inden for Vatikanet, hvilket var usædvanligt få. Den ene var en fortrolig til kardinal Pacelli, en monsignore Umberto Benigni, fungerende som Pacellis sekretær. Han var fascistspion i intet andet en OVRA, fascisternes hemmelige politi, hvilket blev afsløret efter krigen.

Det er også mere end sandsynligt, at Gestapo havde sine egne agenter tæt op ad paven, eller i hvert fald brugte fascistspioner som in-

formatorer. Det er indlysende, at Gestapo blev beordret til at gribe ind, da man vidste, at paven ville offentliggøre sit antinazitestamente.

Efterhånden, som pavens tilstand forværredes, blev også hans livlæge, dr. Petacci, mere og mere nervøs og afviste al eksamination af andre læger. På et tidspunkt, som kardinal Confalonieri senere forklarede, var syv-otte læger blevet konsulteret hen over hovedet på dr. Petacci.

Pavens tilstand forbedredes noget mellem den 8. og 9. februar, men så blev han pludselig meget syg. I løbet af natten forværredes tilstanden, hvorefter han døde kl. 5.30 om morgenen. Kardinal Tisserant var rystet. Alle, der hørte om den pludselige død, var forbavsede. Og ingen så ud til at have set paven dø. Han døde uden vidner, eller sådan syntes det at være. Den eneste, der umiddelbart før pavens død havde haft tilgang til hans sygeleje, var dr. Petacci. Men det mest mærkelige var, at en ordre om *balsamering* var blevet givet, endnu før nogen vidste noget om dødsfaldet.

Mistanken, om at paven ikke var død af naturlige årsager, deltes af mange, ikke mindst da den ønskede obduktion under mystiske omstændigheder blev forhindret. Dette gentog sig nogle få årtier senere. Det var indlysende, at den hemmelige og forjagede balsamering, udført ved indsprøjtning af balsameringsvæske, var sket for at forhindre eventuelle fund ved en obduktion.

Kardinal Tisserant kom sig aldrig over chokket, og år senere blev han ved med at gentage på fransk: "Ils l'ont assassine - De har myrdet ham, de har myrdet ham." Anklagen blev aldrig bevist. Tisserant førte omfattende dagbøger med omhyggelige detaljer. Før han døde den 21. februar 1972, sørgede han for at få bøgerne ud af Rom, ja, helt og holdent ud af Italien. Han beordrede dem til Frankrig. Men heller ikke der følte han sig sikker, og han besluttede at føre dem uden for kirkens rækkevidde. En præst førte dem til Schweiz, hvor han deponerede dem i en bankboks. Tisserants bøger er forblevet der lige siden, til den dag i dag. De bliver først publiceret en gang i det næste århundrede.

Adskillige år efter, at eventuel mistanke var vel forvaret, begyndte Avro Manhattan en grundig efterforskning, og denne bekræftede alle tidligere mistanker. Det er et omfattende bevismateriale, der her kan sammenfattes.

Ti år senere, i 1950, fik pave Pius 12., efter år med tålmodig selvforherligelse, et nyt syn, ikke en, men trende dage - eller var det nætter? I hvert fald så han solen gå i zigzag på himlen over Rom. Og ikke nok med det, selve Gudsmoderen viste sig for ham. (Ikke Maria, Jesu moder, hun hviler, som Samuel, til opstandelsen, nej, begrebet Gudsmoder er den ældgamle gudinde Himmeldronningen, som Jeremias advarer Israels folk om ikke at tilbede, efter at han er blevet afvist i sin forbøn for dem):

"Men du må ikke gå i Forbøn for dette Folk eller frembære Klage og Bøn eller trænge ind på mig for dem, thi jeg hører dig ikke." (Jer. 7, 16)

"..., og Kvinderne ælter Dej for at bage Offerkager til Himmels Dronning og udgyde Drikofre for fremmede Guder og krænke mig." (Jer. 7, 18)

Himmeldronningen fra Babylon med mange navne, alt efter de forskellige folkeslag som dyrkede hende. Frugtbarhedsgudinden med barnet på armen, Ishtar i Babylon, Isis med Horus, senere i Grækenland som Ceres den store Moder, dyrket af både grækere og romere. Også den store Artemis og hendes "himmelfaldne billede" (Ap. 19, 35) blev dyrket som Gudsmoderen. Hun blev ved kirkemødet i Efesus 431 e.Kr. ophøjet til den katolske Gudsmoder, efter det hedenske forbillede. Det gudsbespottelige i dyrkelsen er, at pavedømmet giver hende et guddommeligt navn efter den bibelske Maria, velsignet af engelen Gabriel og kaldet til at bære og føde Guds Søn, Jesus (Luk. 1, 6 ff).

Nej, pave Pius 12. så, indimellem den roterende sol, Gudsmoderen med en velformuleret besked til Jesu stedfortræder. Dette var en gentagelse af det syn, de tre børn i Fátima, Portugal havde i 1917. Her hedder det: "Solen blev bleg, tre gange drejede den sig med stor fart rundt omkring sig selv, ligesom et "Katherinehjul". I slutningen af disse rotationer så det ud som om, solen hoppede ud af

sin kurve, kom hen imod menneskeskaren i zigzagkurs, stoppede op og trak sig herefter tilbage til normalt leje." Dette blev set af en stor menneskeskare og "varede tolv minutter"! At solen ingen andre steder, over jordens milliarder af mennesker, roterede på samme måde og kom ud af sin kurve generede ikke pavekirken det fjerneste. Når miraklet var officielt vedtaget, så var det det.

Ved synets gentagelse i Rom i 1950 betød de pavelige åbenbaringer, men kun for pave Pius 12., at Gudsmoderen, Himmeldronningen, der er nogle af hendes officielle titler, nu var "steget op til Himmelen", modsvarende Kristi himmelfart, dog nu også Marias himmelfart (Ascension).

Et nyt fænomen var opstået i pavedømmets historie, siden Lourdes i Sydfrankrig i 1858, fire år efter at paven i 1854 havde erklæret læren om "Marias Ubesmittede Undfangelse" for gældende. Der viste Maria sig for første gang fra den 11.-16. juli i en 14-årig pige med mange visioner i nærheden af Massabiellegrotten. Åbenbaringen blev grundlæggende for "de budskaber", der af kirken blev tolket som autentiske; Mariakulten havde nu fået "et levende billede, som kunne tale". Det talte i Lourdes 1858, i Fátima 1917, i Rom 1950 direkte til selve paven uden enfoldige mellemlid (Åb. 13, 15). Nu var budskabet mere velformuleret, men dog stadig præget af det klassiske orakelsprog - dobbeltydig veltalenhed.

"Jomfruens budskab" var at formå paven til at "bringe hele verden til at tilbede hendes Ubesmittede Hjerte" og bringe Rusland til tilbedelse. "Rusland vil blive omvendt", forudså hun i 1917. "Den Hellige Fader vil hellige Rusland til mig." Men hun advarede om, at skulle dette ikke ske, ville hendes (Ruslands kommunismes) fejllære sprede sig til resten af verden og bringe krig og forfølgelse, og forskellige lande ville blive ødelagt. "Men til sidst", lovede jomfruen trøstende, "vil den katolske kirke sejre, hvorefter Den Hellige Fader vil hellige Rusland til mig." Derefter skal "Hun" (Rusland) blive omvendt, og en tid af fred vil blive skænket verden."

Disse udtalelser er autentiske budskaber fra Jomfru Maria selv og fuldt ud accepteret af den katolske kirke, som "sande åbenbaringer fra Gudsmoderen".

I løbet af få år voksede Fátimakulten til enorme proportioner. Antallet af pilgrimme steg fra 60 den 13. juni 1917 til 60.000 i oktober samme år. Fra 144.000 i 1923 til 588.000 i 1928 - totalt 2 millioner.

Vatikanet tog løftet alvorligt ved hjælp af den grå eminence, jesuitterne og deres sorte pave, fra 1915 Halke von Ledochowski og fra 1881-1968 den tyske jesuitergeneral Augustin Bea under pave Johannes 23. frem til 1968. (Se sv. Verdenshistorie 20. århundrede 6, s. 136, det afskyelige portræt). Ved at give fascismen og nazismen fuld support var den basale idé, foruden at knuse kommunismen i Europa, også at knuse kommunismen i Rusland.

I 1938 blev en papal nuntius sendt til Fátima, og næsten 500.000 forkyndte, at jomfruen havde meddelt tre store hemmeligheder til børnene:

1. Den første var en vision om *Helvedet*, noget ganske velkendt for det moderne Europa.
2. Den anden vision var mere direkte, en forudsigelse om, at Rusland ville blive omvendt til katolicismen.
3. Den tredje blev givet i en "forseglet kuvert" og bragt til opbevaring af den klerikale autoritet, for ikke at blive afsløret før toogtyve år senere, i 1960

I oktober 1941, da nazihæren nærmede sig Moskva, henvendte pave Pius 12. sig til Portugal, hvor han tilskyndede katolikker til at bede for en hurtig opfyldelse af "the Lady of Fátimas" løfte.

Det følgende år 1942, efter at Hitler endeligt havde besejret det kommunistiske Rusland, forkyndte pave Pius 12. i et jubelbudskab, at den første af jomfruens forudsigelser var gået i opfyldelse, og han "indviede hele verdenen i hendes Ubesmittede Hjerte". "Åbenbaringerne i Fátima åbner en ny æra", skrev kardinal Cerejeira samme år. "Det bebuder, hvad Marias Ubesmittede Hjerte forbereder til hele verden". Den ny æra i 1942 var et totalt nazificeret, europæisk kontinent, hvor Rusland tilsyneladende var visket ud på kortet, Japan havde erobret halvdelen af Asien, og verdensfascismen var overalt på sit højeste.

Men Gud Ske Lov kollapsede fascistimperiet med Hitler, og meget imod pave Pius 12.'s beregninger rejste Rusland sig for at blive den næststørste magt på jorden. Fátimakulten, der havde lidt store tab af tilbedere ved Hitlers selvmord, fik pludselig genoprejsning, da Vatikanet samme år beordrede, at skandaløse pilgrimsrejser skulle organiseres til Fátima-helligdommen. I 1946 blev "Our Lady" kronet i påsyn af 500.000 pilgrimme. Kronen af guld vejede 1.200 g og bestod af 313 perler, 1.250 kostbare sten og 1.400 diamanter. Via højttalere fra Vatikanets radio meddelte pave Pius 12., at "Our Lady's" løfter ville blive opfyldt. "Vær parat", advarede han, "ingen kan være neutrale. Ryk aldrig tilbage. Stil jer i leddet med kors-togets soldater."

Pave Pius 12. fortsatte sin demagogiske strategi, afbrudt af fascistens sammenbrud. For at befæste den antirussiske front ekskommunikerede han enhver, der støttede kommunismen. Men ikke nok med det. "Our Lady" åbenbarede sig personligt femten gange for en nønne på Filippinerne og gentog sin advarsel om kommunismen, hvorefter en sky af rosenblade hvirvlede ned for hendes fødder. Dette blev også forberedelsen til pave Pius 12.'s nye dogme i 1954: *Marias Himmelfart*, hvorfra hun nu troner og går i forbøn for hele menneskeheden, selvom hun, som profeten Samuel, hviler og ikke bør forstyrres eller påkaldes. (1 Sam. 28, 13). Men her skal der mindes om, at det ikke er Jesu moder, kirken opfordrer til at påkalde, men den urgamle "Himmeldronning" - Gudsmoderen.

En amerikansk jesuiterpater tog nogle af disse mirakuløse blade med til USA for, under ledelse af den kriminelle senator Mc'Carthy og mange af hans tilhængere, at opildne fanatiske katolikker. Kommunithysteriet, der fulgte i en årrække af ti år, kender vi bl.a. fra forfølgelser af Hollywoodstjerner, beskyldt for kommunist-sympati, som et led i Vatikanets kolde krig mod Rusland. Jesuiterpater Walsh, førende autoritet i katolske affærer mellem USA og Vatikanet og tidligere agent i Rusland, udtalte: "Præsident Truman ville være moralsk berettiget til at foretage de nødvendige foranstaltninger mod truslen fra Øst", hvilket naturligvis betød brug af atombomben. Chef for atomenergikommissionen, senator Brian MacMahon, viste sin forfærdelse ved tanken om en massakre på 50

millioner mennesker ved hjælp af et så satanisk tilintetgørelsesvåben.

Men katolikerne var for det. Pater Connell forsvarede brug af atombomben mod det kommunistiske Rusland for at svække landets angreb på de rette forkæmpere af menneskerettighederne. Nogle få år senere under en hadekampagne, sendt på syvogtyve hovedsprog fra verdens førende radiostationer, gentog pave Pius 12., at "moralen i en forsvarskrig", dvs. en atomkrig, var ensbetydende med et kristent korstog. Dette refererede the Manchester Guardian ligefremt med "pavens velsignelse for en forebyggende krig".

Ante Pavelic, ærkebiskop Stepinac, nu udnævnt til kardinal af pave Pius 12., og alle intakte Ustasa-bataljoner var rede til at handle på pavens krigsråd. Men historien lagde andre forhindringer i vejen. Korea- og Vietnamkrigen, kampen mod kommunismen, med pavens nye partner og support, verdens mægtigste nation, det sejrende USA.

Nyt pavevalg

Men af naturlige årsager ophørte alliancen ved pave Pius 12.'s død i 1958. Mange, både katolikker og ikkekatolikker, havde set frem til den dag, da hans despotiske fanatisme var blevet officiel politik. De fleste kardinaler i Rom og andre steder blev rastløse. Konklavet valgte den første kommunistvenlige pave, kaldet "den lyserøde pave", Johannes 23., der på sin side valgte den russiskfødte Agagianian til præfekt for kongregationen for evangelisering af folket (1960). Han talte flydende russisk og blev anset for at være et diplomatisk bindeled til Kreml, for herved at reparere på pave Pius 12.'s antikommunisme.

Det faktum, at han var georgiansk født, havde gået på samme seminarium som Stalin, var ekspert i russiske og kommunistiske problemer samt vellidt i kommunistiske kredse, gav store forventninger. Senere viste det sig dog ikke at holde stik. Men den nye pave havde allerede, som monsignore Roncalli, af flere grunde vist sig egnet. Han var ægte socialist, han var af sand bondeslægt, og han

favoriserede "bondenæver", noget Nikita Khrusjtjovs datter senere bemærkede, da han var pave. Men prokommunistpave betød jo også antiamerikansk, hvilket gjorde, at der blev vendt op og ned på både politik, diplomati og religion.

Den nye pave viste sig at være radikal. Han skrev to encyklikaer i samarbejde med de to topekspertes i marxistisk dialektik, pater Jean Calvez og monsignore Pavan. Det mest fundamentale budskab i pave Johannes 23.'s lære var, at religion og marxisme kunne harmoniseres. Dette alarmerede ikke kun USA, statsdepartementet og CIA, men også Pentagon. Kardinal Spellman, tidligere champignon i Vietnankrigen, blev bedt om at sponsorere en intensiv lobbyistvirksomhed for at neutralisere pavens horrible doktrin. Men da pave Johannes 23. til sidst begyndte at modtage sovjetledere i Vatikanet, blev det uudholdeligt. De tidligere relationer mellem USA og Vatikanet ophørte. Disse blev hurtigt erstattet af en ny, politisk uhyrlighed = Vatikan-/Moskvaalliancen. Vatikanmodulet hældede mod Moskva og risikerede at ødelægge USA's strategi. I Latinamerika blev den mærkelige sammensmeltning mellem kristendom og marxisme til en ny teologi, kaldet "Liberation Theology", en slags "religiøs marxistgospel". I den tredje verden betød det antiamerikanisme, eftersom kardinalerne i de lande anså USA for ikke blot at være antirussisk, men også antiprogresiv. Dette var besværligt for de amerikanske kardinaler, der, med kardinal Spellman i spidsen, kaldte de amerikanske tropper i Vietnam for "the good soldiers of Christ".

I politiske normer betød det:

1. En umiddelbar normalisering af relationerne mellem Moskva og Vatikanet.
2. En harmonisering af ideologiske strategier mellem kommunisme og katolicisme.
3. En anerkendelse af kommunistregimerne i Østeuropa.
4. En lettelse af fjendskabet til kommunistbevægelserne i Italien og Frankrig.

5. Sidst, men ikke mindst, en officiel, radikal forandring i den katolske kirkes holdning til kommunismen i almindelighed og russisk kommunisme i særdeleshed.

Forbløffede amerikanere blev vidner til at se en strøm af kommunistledere bevæge sig ind og ud af Vatikanet, som om de pludselig havde konverteret til katolicismen; selvom kyniske observatører anså det modsatte for at være tilfældet. Det var katolicismen, der pludselig havde konverteret til kommunismen. Dialoger med kommunistpartierne i Europa begyndte, og Det Kristne Demokratiske Parti i Italien blev rådet til ikke længere at føre kampagner mod kommunismen, som under pave Pius 12.. Vatikanet begyndte et politisk, aktivt samarbejde med Rusland, både på diplomatiske såvel som på ideologiske områder.

Da pave Johannes 23. døde den 3. juni 1963, toogfirs år gammel, bestemte arbejderne i Vatikanet, påvirket udefra, i stedet for det gule og hvide pavelige banner at sætte et rødt flag, dekoreret med hammer og sejl. Det sande symbol på den revolution, som pave Johannes 23. havde startet.

Med efterfølgeren, pave Paul 6., gik valget nu fra en "lyserød pave" til en "rød pave". Og han var rød, så det forslog. Amerika var forfærdet over konsekvenserne. Han afskaffede og forbød latin i den katolske messe. Ingen pave havde rørt ved de gamle traditioner siden Reformationen, og uroen og utilfredsheden spredte sig i den katolske verden. Allerede som kardinal og Vatikanets statssekretær var han blevet kendt som prokommunistisk. USA's statsdepartement havde arkiveret ham, markeret med rødt og sort, to farver signalerende "positively dangerous".

Pave Paul 6. begyndte via encyklikaer at fordømme liberal kapitalisme, fri entrepriser og andre basiske principper, på hvilke USA blev dannet. Han gentog fordømmelse af pengeimperialismen, hentydende til dollardominansen i Vesten. Disse åbenbare marxistiske klichéer slog, så snart de blev viklet ud af den kirkelige indpakning, uudslettelige rødder blandt de kollektivt fattige områder i Latinamerika. Med uventet styrke voksede også the Liberation Theology frem. Guerillagrupper skød frem overalt, nogle bestående af katol-

ske præster og jesuitter. Ved fjernelse af latin blev kirkens ritualer og "kultur" sænket til et niveau, der fik proletariats modvilje. Dette var et chok for mange katolikker, som de aldrig kom sig over.

Men i Østeuropa medførte det, at tidligere fængslede biskopper og kardinaler blev frigivet og opvartet af kommunister. Skoler blev atter åbnet, kommunistregimer finansierede den katolske kirkes operationer, nye kirker blev bygget og betalt af kommuniststaterne. Kort sagt, pave Paul 6.'s pontifikat viste sig at være en katastrofe for alt og alle, der var modstandere af marxismens globale fremstød.

USA's kardinaler mobiliserede en kampagne mod pontiffen, men da denne ikke fik effekt, begyndte man en regulær smædekampagne mod ham personligt. CIA's netværk blev tredoblet, og man begyndte at tale om pavens afgang. Og dette uhorste forslag begyndte at cirkulere, uden at man vidste, hvorfra det kom. De amerikanske kardinaler fremsatte krav om pavens umiddelbare afgang, da man anså ham for uegnet som pave.

De indledende skridt var allerede taget for det kommende konklave. Ja, det var allerede begyndt nogle år tidligere, da pave Paul 6.'s sygdom blev forværret. CIA, der havde indledt kampagnen mod pave Paul 6., påbegyndte nu valget af en pave, "én af deres egne".

Af alle kirkens personligheder har kardinaler i umindelige tider altid været de mest modtagelige for bestikkelse. Men også fordi det har drejet sig om uhyre summer. Det mest typiske eksempel er Borgia-familien, som ikke lagde skjul på deres intentioner, men tilbød "sække af guld til at fylde hele Det Sixtinske Kapel". Dette betød naturligvis sække af guld givet til de kardinaler, der i konklavet fik en Borgia valgt. Vi har tidligere set, hvad der får kardinaler til at vælge en kardinal frem for en anden. Deres overvejelser er alt andet end religiøse, de er rent politiske og minder helt om kongresmedlemmers eller senatorers, der støtter en præsident. Selvom man indleder med at vente på "Helligåndens vejledning", er det tydeligt, at det sker helt uden dens nærværelse.

Pave Paul 6.'s død den 6. august 1978

Kurie-/CIA-samarbejdet begyndte med sabotage af pave Paul 6.'s Vatikan-/Moskvaalliance og fortsatte med forberedelserne til valg af en ny pave, støttet af en stor del af den katolske presse og verdenspressen. Forsynet kom de samarbejdende til hjælp ved en "pludselig" forværring af pavens i forvejen skrøbelige helbred. Forværringen var så usædvanlig, at der hurtigt kom onde rygter i om-løb angående en "fremskyndet forværring". Disse rygter cirkulerede også en tid efter hans død, men blev aldrig bekræftet.

Med pave Paul 6.'s død, den 6. august 1978, og forberedelserne til et nyt konklave, blev alle oppositionelle kræfter inden for Vatikanet mobiliseret for at genvinde en provstelig kurs, og kuriens kardinaler, mestre i intriger og taktik, var på dets side.

Pavevalget, under konklavet, sker traditionelt efter tre metoder:

- For det første: Ved akklamation, hvorved en kardinal højlødt opfordrer en bestemt kardinal. Hvis dette modtages med overvældende bifald af de øvrige kardinaler, er valget afgjort.
- For det andet: Hvis samtlige kardinaler af konklavet bliver enige om at danne en komité på mindst femten kardinaler, der får til opgave at vælge den nye pave.
- For det tredje: Valg ved optælling af stemmerne eller ved lodtrækning.

Sidstnævnte metode har været brugt i det sidste århundrede. Hvert navn skrives på en seddel, blandes i en kalk (bæger) og der trækkes lod mellem tre kardinaler, der skal kontrollere lodtrækningen. Den først valgte var juniorkardinal Karol Wojtyła (58 år og kommende pave). Han skrev et navn på sin seddel, foldede den sammen og lagde den i kalken. De andre to udvalgte fulgte efter, hvorefter alle øvrige kardinaler lagde en seddel med deres valg i kalken.

Den unge kardinals deltagelse i proceduren gjorde indtryk på de øvrige. Det var indlysende, at han var den fødte skuespiller, der spillede sin rolle, som var den indstuderet i forvejen. Mellem anden og tredje lodtrækning pegede resultatet på kardinal Luciani, der

kun manglede 29 stemmer ud af de 75 nødvendige. Efter den sædvanlige pause blev stemmerne talt op, og Luciani havde opnået 96 stemmer. Kardinalerne brød ud i spontan applaus, men Luciani virkede forvirret. Da han blev tilspurgt på latin, om han ville acceptere nomineringen, forblev han tavs. Spørgsmålet blev gentaget: "Vil du acceptere din udvælgelse til Supreme Pontiff, sket ved kanonisation?" Luciani forblev tavs, men gav herefter et overraskende svar: "Må Gud tilgive jer for, hvad I har gjort på mine vegne." Svaret var så uventet, at alle tilstedeværende kardinaler farede sammen i bestyrtelse. Hvad mente han? Hentydede han til noget, han kendte til forud for selve konklavet? Hvad svaret end var, var det for sent, og Luciani gav det korrekte svar på latin: "Accepto - Jeg accepterer."

Det viste sig, at de to kardinaler, Benelli og Felice, imellem lodtrækningerne havde nærmet sig Luciani og forberedt ham på det "uundgåelige". De havde ikke kun forberedt ham, men også fortalt ham, hvilket navn han skulle tage, nemlig pave Johannes Paul 1.. Han svarede derfor hverken mere eller mindre end: "Jeg vil kaldes Johannes Paul 1.." Men selvom den naive, tidligere patriark Luciani af Venedig ikke havde den fjerneste anelse om betydningen af disse to navne, så vidste hans sponsorer bedre. Benelli og hans sammensvorne så i det nye pontifikat en fortsættelse af pave Paul 6.'s anti-USA og prorussisk, storslåede strategi. CIA havde tabt en royal strid i stort format. Fremtiden var blegnet, såvel som håbet om en genoprettet Vatikan-/Washingtonalliance.

Da den nyvalgte pave viste sig på balkonen og så ned mod menneskemængden på Peterspladsen, uden først at give den traditionelle velsignelse "urbi et orbi", smilede han. Smilet udløste et enormt bifald og blev kendetegnet på hans pontifikat. Han blev med et en superstar. Det sørgelige minde om hans forgænger, pave Paul 6., var glemt, og den nye paves smil lyste op som en sol. Ingen kunne forudse, hvad der ville ske fremover, han var en ukendt kardinal fra Venedig. Men da man fandt ud af, at han var sponsoreret af Benelli og Felici, rynkede man bekymret brynene. Kardinal Cody fra Chicago, CIA's humlebi, gryntede i ærgrelse, som en ecclesiastisk gangster der havde lidt en ventet, men midlertidig tilbagegang.

Han kaldte den nye pave "en rar, lille italiener; bare den venetianske Peter ikke vælter sin gondol og drukner i vatikanlagunen".

Og han viste sig at være en total novice i politik og kun "pastoral". De to fjendtlige organisationer, KGB og CIA, satte ham afventende under konstant bevogtning. Kun få fornemmede den egentlige fare. Men CIA's indercirkel vågnede op til jordskredsrevolution, som pave Luciani satte i gang med et smil. Vatikanet blev chokeret over hans radikale ophævelse af århundreders traditioner, rynkede brynene og viste åbenlyst deres utilfredshed.

Den nye pave nægtede at blive båret på den transportable trone (sedia gestatoria). I stedet gik han i procession som alle de øvrige, men mange pilgrimme klagede over, at man ikke kunne se ham, når han forsvandt i mængden. Der gik også rygter om, at han ville forandre kroningsmessen. Ikke nok med det, han ville slet ikke krones, ligesom han heller ikke, hverken nu eller fremover, ville have prangende ceremonier med opvisning af Vatikanets smykker og andre kostbarheder. I stedet for tiaraen, den tredelte pavekrone, ville han kun bære mitraen, som symbol på det pastorale embede.

Men mere urolige var de katolske bankfolk, spekulanter og implicerede kardinaler i selve Vatikanbanken, for, at deres manipulationer med enorme fondsmidler skulle se dagens lys. Pave Luciani var, som kardinal i Venedig, blevet offer for konfiskering af Banca Cattolica del Veneto, som han selv havde skabt. Kuppet havde kostet præsteskrabet i Venedig deres pensionsfonde og havde ydmyget Luciani alvorligt. Han havde højlydt protesteret til pave Paul 6., men uden held.

Som ny pave havde han nu magten til at gennemgå de arkiverede akter, der afslørede, hvordan kardinalerne Marcinkus og Benelli havde beriget sig på hans bekostning. Dette rystede ham helt ind i rygmarven. Der var også foretaget kæmpetransaktioner af vatikanmilliarder, en stor del til Amerika, hvilket også berigede kardinalerne både "ude og hjemme". Senere afsløringer førte til retssager og fængsling af bl.a. Sindona, Vatikanets økonomiske rådgiver. I 1984 blev han først dømt til 25 års fængsel og i 1985 til yderligere 14 år.

Da pave Lucianis undersøgelser afslørede disse chokerende fakta, bestemte han, at biskop Marcinkus, der havde associeret sig med sådanne lyssky personer som Sindona og hans elev Roberta Calvi, ikke længere skulle herske over verdens største uopgjorte formuer. Disse inkluderede millioner, deponeret i selve Vatikanbanken, og guldreserver, deponeret i Fort Knox, USA. Der forlød velbegrundede rygter om, at disse reserver alene beløb sig til mindst 3 mia. \$.

Det gik op for pave Johannes Paul 1., at de, som havde stjålet hans bank i Venedig, og som nu manipulerede Vatikanbanken, var i stand til at gøre hvad som helst. Hans frygt var ikke fantasier, men realiteter, virkelige nok til at give enhver pave mareridt. Af det, han havde set, udledte han, at disse gangstere i Vatikanet var rede til at slå til igen. Han var nødt til at handle og det hurtigt.

Tidligere, i 1973, havde US Justice Departement mærket en rapport "Top Secret". Den handlede om mafiaoperationer, der gik ud på, at europæiske forretningsmænd lånte store pengesummer mod falske obligationer og aktier i amerikanske foretagender. Disse transaktioner førte direkte til Vatikanbanken, der havde overført 900 millioner til sig selv, mod falske forsikringspapirer. Sagen om Mafia-Vatikan-USA-alliancen og justitsdepartementet blev dysset ned. Kardinal Tisserants dagbøger, der, som tidligere nævnt, blev opbevaret i en schweizerbank, fortalte hele historien i detaljer, inklusive "hans" paves, Pius 11.'s, mystiske død, før udbruddet af 2. Verdenskrig. Afsløringerne gjorde den naive, venetianske pave endnu mere urolig. Han følte sig snøret ind i et netværk af farlige intriger.

En eller anden person i Rom foretog en kort opringning til Chicago, hvorigennem kardinal Cody blev underrettet om, at den nye pave havde beordret endnu en undersøgelse af hans medvirken. Alle disse intrigante afsløringer skulle føre til endnu et mystisk pavedødsfald.

Det nye pavedømme var begyndt at bevæge sig i en farlig retning, og tilmed stod jesuitterne bag hele the Liberation Theology (det marxistiske evangelium) og støttede åbenlyst kommunist-

guerillaerne i Centralamerika, og dette i USA's egen "baghave". Jesuitterne havde hjulpet marxisterne til magten i Guatemala, El Salvador, Nicaragua og andre steder. Det rygtedes også, at de havde en finger med i spillet i anklagerne mod præsident Nixon, der på sin vis havde ført en kampagne mod kardinal Cody. Såfremt jesuitterne fortsat fik frit spil, ville de snart blive de dominerende initiativtagere i det nye Vatikan. Dette var af overordentlig stor betydning for USA. Fader Arrupe, jesuitergeneralen, der havde været i kontakt med Moskva, var i sig selv blevet en regerende pave, "den sorte pave", med en privat armé, der, næsten helt uafhængig af Vatikanet, førte sin ideologiske krig, som så mange gange før i jesuiternes historie.

Den nye pave blev perpleks, da han hørte, at næsten alle 20 kardinaler i Latinamerika støttede den nye Liberation Theology, og at mere end 100.000 katolske, revolutionære samfund opererede i Sydamerika. CIA, der kendte til Lucianis naive uvidenhed vedrørende disse problemer, frygtede, at kardinal Benelli, der nu var hans rådgiver, ville opmuntre ham til at støtte dem. Omkring 700800 præster og nonner var omkommet ved at deltage i guerillakrigene; og antallet var stigende, efterhånden som guerillaerne formerede sig overalt i Latinamerika.

Det var indlysende, at pave Johannes Paul 1. blev nødt til at gøre noget drastisk, som fx at neutralisere fader Arrupe og hans jesuiterbataljoner i Rom, såvel som i Sydamerika; måske endda afskedige generalen. Men også korrupsionen i selve Vatikanet måtte bekæmpes, ikke mindst i kurien. Mange hoveder skulle komme til at rulle, jo før desto bedre.

Rygterne sagde, at den nye pave ville undersøge den omfattende korrupsion og Vatikanbankens sygelige praksis, ikke mindst "salget" af Banka Cattolica, der viste sig at have indbragt Vatikanbanken en hemmelig fortjeneste på 46 mio. \$ i 1971. Nu, da den "narrede" Luciani selv var blevet pave, var tiden inde til et modtræk. De involverede frygtede det værste.

Da dagen for hans ankomst oprandt, og ærkebiskoppen blev modtaget af pave Johannes Paul 1., kunne kontrasten mellem dem ikke

have været mere iøjnefaldende. Russeren virkede rørt og opførte sig nærmest som den velkendte russiske bjørn, således blev han beskrevet af russerne selv. Han var ca. to meter høj og ragede op overalt, hvor han viste sig. Han gik med beslutsom robusthed, hans ansigt var dækket af et enormt skæg, der begyndte lige under øjnene og gik ned over hans vom. Hænderne var behårede, og indtrykket af hans fysiske styrke virkede som en aggressiv, vild buffalo. Og det var ikke overdrevet.

Nikodim var født i en lille by i nærheden af Moskva. Han havde mental udholdenhed som en energisk bonde og en ildhu, kombineret af religiøse og ideologiske ambitioner. Han var hurtigt steget op i det russisk-ortodokse hierarki og var nu sendt i et delikat ærinde af selveste Kreml. Derfor var det nødvendigt, at der ikke var tilhørere under pavens og metropolittens samtale. Den pavelige præfekt førte Nikodim ind i pavens private studereværelse, mens pavens personlige ven, søster Vincenza, en nonne han havde medbragt fra Venedig, bragte en bakke med kaffe. Begge trak sig derefter tilbage og overlod paven og Nikodim til deres eget selskab. Efter en formel hilsen nærmede paven sig kaffebakken og hældte kaffe op i to kopper. Han rakte derefter metropolitten den første kop og spurgte, om han ønskede sukker og fløde. Nikodim ønskede begge dele, rørte rundt og tog en mundfuld af kaffen. Pave Johannes Paul 1. var ved at gøre det samme, vendt mod sin gæst. Han førte koppen til munden, men stoppede forbløffet.

Metropolittens ansigt var pludselig forvredet i en skrækindjagende grimasse, som om han var blevet ramt af et usynligt slag, og hans øjne fremstod glasagtige. Efter at have tabt både kop og underkop, der gik itu på pavens skrivebord, tog han sig med begge hænder for brystet, gav et jamrende grynt fra sig, hvorpå han styrtede baglæns om på gulvet. Efter et øjeblik forvirring ringede paven efter hjælp. Pavens to sekretærer, der befandt sig lige udenfor, trådte øjeblikkeligt til. Lægen blev tilkaldt og konstaterede med en hovedrysten, at metropolitten var død. Pave Johannes Paul 1. gav senere, som eneste øjenvidne og ikke at forglemme som tidligere erfaren ekspert-journalist, en detaljeret beskrivelse af forløbet.

Det relevante spørgsmål opstod: Hvem var den forgiftede kaffe rettet mod, og hvem havde iscenesat det? På det tidspunkt fik ingen det at vide. Men intet er skjult, som ikke en dag skal åbenbares.

Liget af metropolitten var endnu varmt, da nyheden om hans død spredte sig overalt i Rom. I Vatikanets korridorer sagde man, at den russiske prælat havde nippet til en forgiftet kop kaffe, der havde været bestemt for pave Johannes Paul 1.. Men lægen angav dødsårsagen som en massiv hjerteinfarkt. Paven accepterede dette, den italienske presse ligeså. Verdenspressen nævnedes det kun yderst forsigtigt, og i løbet af få dage var "episoden" glemt, gemt væk blandt skyggerne af fortidens "uopklarede mord" i Vatikanet.

Hjerteinfarkt kan opstå af naturlige årsager, men kan også fremkaldes af kunstig vej. Brugen af dødelige, forgiftede drikke og fødevarer, eller letale droger, er blevet rutineoperationer for mange internationale agentorganisationer. Mafiaen og dens mafiosi, inden og uden for Vatikanet, kan også være yderst farlige. Ved den mindste fært af fare for at komme i søgelyset, slår de straks til. Det er helt ligegyldigt, om det drejer sig om en politisk gruppe, en bank eller om paven selv. Føler de sig truede, slår de først.

Valget af en pave, der intet kendte til internationale problemer, havde forvirret alle involverede. Han var både en fare for sig selv og omverdenen. Man "hviskede" om nogle kardinaler som meddelagtige i intriger af enhver slags. Også agenter for de to supermagter kunne have givet deres uvilje til kende og have engageret sig med sammensvorne inden for Vatikanet. Jesuitterne var også en mistænkt organisation bag mordet på den russiske metropolit, ikke mindst fordi den nye pave havde i sinde at fjerne deres general, fader Arrupe, samt stoppe deres afvigende Liberation Theology verden rundt. Sagen stod på pavens dagsorden og var allerede diskuteret til bunds med bl.a. kardinal Benelli. I virkeligheden var pavens beslutning, om helt og holdent at fjerne fader Arrupe, allerede truffet. Men de forskellige mistænkte måtte fremstå uden skyld, til det modsatte var bevist. Og da sådanne uomtvistelige beviser ikke forelå, blev sagen indtil videre dysset ned.

Pave Johannes Paul 1.'s pludselige "dødsfald"

Paven er en ensom mand. Selvom hvert sekund er tidsinddelt, og hundrede og atter hundrede af besøgende vises frem for ham hver dag, er hans fortrolige ekstremt få. Søster Vincenza var, som tidligere omtal, den venetianske nonne, som pave Johannes Paul 1. havde medbragt fra Venedig, hans absolut nærmeste fortrolige. Rygtet sagde, at han til og med diskuterede sine taler med hende og lod hende rette i dem før nogen andre. Kuriens inderkreds, der normalt tog sig af sådanne opgaver, var chokerede, og det morede dem bestemt ikke. Også hans huslæger kom i anden række, hun var hans "super nurse" og kendte hans kurative nykker. Kort sagt, foruden at være hans nærmeste ven og selskab var hun også en ægte fortrolig, uden sammenligning den mest intime af hans nærmeste og officielle fortrolige.

Bortset fra middelalderen, hvor mange paver holdt én eller flere elskerinder og fik børn med dem, har de fleste paver også i vort århundrede haft "kvindelige" husholdersker, der ofte efterhånden blev deres nærmeste rådgivere. Deres hemmelige indflydelse var i nogle tilfælde påfaldende. En af de mest kendte, i nyere tid, var den tyske nonne, søster Pasqualina, husholderske for den fanatiske og asketiske pave Pius 12.. Hun begyndte allerede i en alder af 22 år at oppasse ham, da han var pavelig diplomat i Tyskland. Dette til trods for at kirken forbød præster at have unge kvinder i deres husholdning. Søster Pasqualina forblev hos monsignore Pacelli, fra før nazismen kom til magten og til pavens død i 1958. Rygterne gik, at under pave Pius 12.'s sporadiske nervesammenbrud var det praktisk talt hende, der styrede Vatikanet. Omend overdrevet var hendes indflydelse så mærkbar, at kardinalerne og kuriens ansatte løftede øjenbrynene, når hendes navn blev nævnt.

Søster Vincenzas eneste rival var en mand, pave Johannes Paul 1.'s statssekretær kardinal Villot. Han havde "ret" til at se paven, i hvert fald officielt, mindst to gange dagligt. Han agerede også som camerlengo i perioden mellem den ene paves død og indtil valget af den nye pave. Derved fik han indsigt i alle tophemmeligheder, offi-

cielle som private, af både den forudgående som den kommende pontiff.

Således var han i funktion i hele enogtyve dage fra pave Paul 6.'s død til konklavet valgte pave Luciani. I denne periode havde han, som den eneste, tilgang til den afdøde paves sidste, skriftlige handlinger - forberedte og afsluttede.

Den 28. september 1978 havde været en travl dag for pave Johannes Paul 1. med ultrahemmelige møder, uden at nogen havde lagt mærke til det. Ved dagens afslutning forberedtes en middag med kardinalerne Felici, Baggio og monsignore Casarli, sidstnævnte ekspert i vaticanrussiske relationer samt tidligere rådgiver for den afdøde pave Paul 6.. Også pavens to sekretærer var inviteret.

Inden måltidet gik de ind i køkkenet, hvor søster Vincenza ledte forberedelserne og kom med nogle humoristiske bemærkninger. Selvom dagen havde været travl, virkede paven opstemt - eller udgav sig for at være det. Under middagen diskuterede de tre prælater forskellige emner, blandt andre øst-/vestrelationerne og vanskelighederne ved at etablere diplomatiske forbindelser med USA. "Tornen" - jesuitterne - blev også endevendt. I forbindelse hermed sagde pave Johannes Paul 1., at han den følgende morgen personligt ville oplæse et dokument, han selv havde skrevet, for deres general fader Arrupe. Desuden ville han også undersøge nogle dokumenter angående kardinal Cody fra Chicago. Journalen var tyk og krævede fuldkommen opmærksomhed.

Efter en behagelig middag sagde pave Johannes Paul 1. godnat til sine gæster, der nu forlod ham. Så snart de var gået, trak han sig ved 21.30-tiden tilbage til sit private bibliotek. Straks efter viste han sig i døråbningen med et stort bundt papirer i hånden, og han takkede søster Vincenza for måltidet, hvorefter hun kom med et par muntre bemærkninger på sin egen venetianske dialekt. Derefter trak han sig tilbage og lukkede sin dør.

Næste morgen, ved 4.30-tiden, nærmede søster Vincenza sig døren til pavens soveværelse, hvor hun satte en bakke med kaffe fra sig på et lille bord uden for. En halv time senere fandt hun forbavset kaf-

fen urørt. Men så kom hun i tanker om det store bundt dokumenter, paven havde båret på aftenen før, og hun nikkede forstående. Hans Hellighed havde sovet over sig, selvom det var første gang nogensinde. Men det var nok bedst at vække ham. Hun nærmede sig døren, bankede forsigtigt på et par gange og lyttede. Da der ikke kom noget svar, og klokken var over fem, drejede hun forsigtigt dørhåndtaget for at fange hans opmærksomhed. Da heller ikke dette hjalp, blev hun urolig, hvorefter hun tog den "vovede" beslutning forsigtigt at åbne døren. Gennem nøglehullet havde hun set, at der var lys i soveværelset.

Paven sad i sin seng, lænede sig mod hovedpuderne og stirrede på hende uden at røre sig. Brillerne var gledet halvt ned på næsen, og han holdt en dokumentmappe i hånden, som han lige var holdt op med at læse i. "Hellige Fader, er De ikke rask?", spurgte hun, da hun var kommet sig efter overraskelsen. Men da hun ville gå nærmere, stoppede hun, ramt af rædsel ved synet af det forvredne ansigt. Pavens læber var trukket helt tilbage, og gummerne blottedes i en uhyggelig grimasse. Men hvad der skræmte hende endnu mere var, at pavens øjne stod langt ud af øjenhulerne. Fingrene på hans højre hånd var halvt sammenknyttede, som om han havde holdt fast i noget, selvom armen dinglede ned langs siden af sengen. Ved siden af ham lå papirerne spredt rundt om i en forvirring. Mappen, han holdt på, virkede tom. I sin forskrækkelse råbte hun igen på ham, men han svarede ikke, stirrede blot med et stift, livløst udtryk i dødsens stilhed.

Søster Vincenza trak sig forstenet tilbage, vendte sig og bankede herefter frenetisk på døren til pavens sekretær, monsignore Magge, lige ved siden af. Først troede han, hun havde mistet forstanden, da han ikke kunne opfatte de usammenhængende stavelser, hun fremstammede. Da det endelig gik op for ham, hvad hun sagde, sprang han hen til pavens soveværelse, stirrede først vantro, men derefter ramt af samme rædsel.

Da han havde samlet sig, tog han telefonen, ringede til kardinal Villot og fortalte, hvad der var sket. Denne gav et forbavset udtryk fra sig, "Mon Dieu! Jeg kommer med det samme." Så spurgte han,

om andre en nonnen kendte til pavens død. Da svaret var afkræftende, handlede han hurtigt og beslutsomt. Han sagde, at søster Vincenza på ingen måde måtte komme ind i pavens soveværelse igen, og desuden tillagde han: "Ingen, jeg gentager *ingen*, må tale med hende og hun ikke med nogen." Derefter beordrede han, at monsignore Magge, med lukket dør, skulle blive ved pavens dødsleje til lægen kom.

Da kardinal Villot få minutter senere ankom, var monsignore Magge forbavset over dennes udseende. I modsætning til ham selv, der ikke engang havde nået at rede sig, var kardinal Villot fuldt påklædt og barberet, velsoigneret som altid og, endnu mere slående, iskold. Da han endnu engang fik bekræftet, at ingen andre havde været til stede, befalede han, at monsignore Magge skulle tage nonnen med sig for at overlade hende til den afdøde paves venetianske sekretær.

Så snart de var gået, overtog kardinal Villot kommandoen som camerlengo, helt uden overordnede, under fuld og egenrådig kontrol. Hans første ordre var, at søster Vincenzas navn under ingen omstændigheder måtte nævnes til nogen som helst – eller nogensinde. Ingen måtte afsløre, at hun havde været den første, der havde set paven død; ej heller beskrivelsen af, hvordan hun havde beskrevet synet. Hans ordre lød: "Nonnens nærværelse og opdagelse af den afdøde pave skal forblive en hemmelighed. Ikke en lyd må komme ud om hendes involvering, ikke engang hendes blotte eksistens må nævnes." For at dette skulle effektueres, beordrede kardinal Villot, at hun, og samtlige husholdningens nonner, med det samme skulle føres tilbage til deres orden. Ingen måtte tale med dem, og de måtte ikke tage kontakt med nogen. Det var dem absolut forbudt at tale med nyhedsmedierne.

Da problemet med nonnerne var løst, fik monsignore Magge besked på at glemme alt om "nonnens" tilstedeværelse. I stedet skulle han forklare, at han havde været den første, der havde fundet pave Johannes Paul 1. død. Endnu ikke tilfreds med den løgnagtige forklaring føjede han en forbavsende påstand til: At sekretæren havde

fundet paven død med bogen *Kristi efterfølgelse* i hånden og ikke de nævnte dokumenter.

Derefter vendte han sig mod den tavse læge, der blev beordret til at fjerne den indtrufne rigor mortis, der var opstået flere timer forinden, og som skulle "forsvinde". Lægen svarede, at han allerede havde prøvet, men ikke kunne uden hjælp. Lægens svar gjorde kardinal Villot virkelig irriteret. Han beordrede, at der skulle gøres klar til balsamering med det samme og forlangte, at de lokale rome-re, der skulle balsamere, skulle komme straks. Klokken var da 6.00, kun én time efter at paven var fundet død, og efter at lægen havde bekræftet ham medicinsk død.

De, der skulle balsamere, ankom næsten med det samme, og man indsprøjtede et balsameringsstof, der senere viste sig at forhindre, eller i hvert fald neutraliserede, en upartisk, medicinsk bedømmelse. Deres ankomst var så ufattelig hurtig, at man ikke kunne opfatte det anderledes, end at de havde været informeret i forvejen, før paven var fundet død.

Mysteriet blev aldrig opklaret. De, der balsamerede, arbejdede med kold ekspertise, fik rettet den stivnede grimasse og lukket den af-dødes øjne.

Fjernelsen af søster Vincenza og hendes medsøstre, mindre end tre timer efter at hun havde fundet paven død, ville have trosset enhver beskrivelse ved en officiel undersøgelse, men en sådan fandt aldrig sted. Mens den halvt uvirkelige proces foregik, meddelte Vatikanets telefoncentral, at reportere ville tale med monsignore Magge. Han vendte sig mod kardinal Villot og spurgte, hvad han skulle sige. Kardinal Villots svar slog ned som etammerslag. "For-svind øjeblikkeligt fra Vatikanet og lad ingen se Dem", beordrede han, "hold Dem væk fra Rom, til De får yderligere instrukser."

Og således skete det i løbet af få minutter, at pave Johannes Paul 1.'s to mest betroede rådgivere forsvandt ud i det blå, som om de aldrig havde eksisteret.

Den 29. september 1978 kl. 7.27 udsendte Vatikanets radio følgende meddelelse:

"I morges omkring kl. 5.30 fandt pavens privatsekretær den Hellige Fader i sin seng, og ikke som han plejede på dette tidspunkt i sit private kapel, siddende død med lyset tændt, ligesom én der sidder og læser. Dr. Renato Buzzinetti, der blev tilkaldt med det samme, har bekræftet døden som indtrådt omkring kl. 23.00 i aftes. Den pludselige død kan være forbundet med et akut hjerteinfarkt."

Dødsbudskabet fra kardinal Villot blev sendt knapt tre timer efter, at søster Vincenza havde fundet pave Johannes Paul 1. død i sin seng. Mange nægtede at tro, at det var gået naturligt til. Millioner antog, at et mord var begået.

Forfatteren til disse linjer, Avro Manhattan, der netop var ankommet til Rom, så og hørte tjeneren, der havde serveret paven den tidlige morgenmad, skrigende gentage, "*L'anno ammazzato – De har myrdet ham, de har myrdet ham*", stirrende ind i radioapparatet, der højlydt bragte nyheden fra køkkenet. Klokken var da 7.30. "Forgiftet", tillagde han, "forgiftet", gentog han, efter at være kommet sig over chokket. "De gjorde det af med ham!". Forgiftningsteorien blev modtaget og antaget. Under omstændighederne virkede den sandsynlig. Manden på gaden havde intet at underbygge en sådan beskyldning med.

Men i Rom fulgte man det kollektive instinkt og kom spontant frem til en uimodsigelig forvisning. Da Vatikanet begyndte at udsende modsigende og forvirrende bulletiner, tiltog rygterne som en løbeild over hele byen. Spekulationerne blev mere og mere usandsynlige minut for minut. Og da Vatikanet insisterede på, at pave Johannes Paul 1. døde under læsning af den superfromme bog *Imitation of Christ*, brød de fleste lokale reportere ud i latter.

Men spekulationerne drejede sig om kuriens indblanding i Vatikanbankens finansintriger, som Sindonna, Calvi, Marcinkus og resten af den "katolske mafia" var indblandet i. Nogle nævnte jesuitterne, hvem paven havde villet tage ved hornene. Andre talte åbenlyst om KGB, som visse kardinaler offentligt hentydede til. Spekulationerne tiltog time for time, ikke kun i Rom, men over hele verden. Men de fleste var enige om, at paven var blevet myrdet, romerne var fuldt og fast overbeviste herom.

Pave Johannes Paul 1. var død efter kun treogtredivede dage som pontiff og under mystiske omstændigheder. Kun én pave før ham havde haft et kortere pontifikat, pave Urban 7., der, kun tolv dage efter valget, døde den 15. september 1590 af malaria, og pave Leo 11. efter kun sytten dage ved magten i 1605.

Men historiske paralleller medvirkede ikke til at dæmpe den bestyrrelse og indignation, der rørte sig blandt befolkningen. Også spørgsmålet, hvorfor obduktionen var blevet afvist fra kurien og kardinal Villot, øgede mistanken. Hvis der ikke var noget at skjule, hvorfor blev en obduktion så ikke udført?

Næsten alle kardinaler var ankommet, var blevet sat ind i spliden om obduktionen og fik meddelelse om, at en fuld balsamering allerede var udført. Kardinal Villot havde udnyttet sin position som camerlengo og havde handlet helt egenrådigt. Kort sagt, han havde som fungerende pave med fuldt overlæg forhindret, at den egentlige dødsårsag var blevet afsløret. Selvom mistanken om uærligt spil blev tilbage i alles bevidsthed, var intet blevet "bevist".

Kardinal Villots misbrug af sin position overskred alle grænser for en camerlengos traditionelle funktioner. Han lukkede sig inde i den afdøde paves soveværelse og stoppede adskillige ting i lommen. Pave Johannes Paul 1.'s sidste testamente, der havde ligget gemt i sengebordets skuffe, forsvandt sporeløst og andre dokumenter af privat karakter.

Pave Johannes Paul 1.'s egne håndskrevne papirer, som han ville læse højt for jesuitergeneralen, fader Arrupe, var også væk. Kardinal Villots beskrivelse af dødsforløbet samt årsagen blev den "officielle sandhed".

Endnu ikke tilfreds med disse med fuldt overlæg forfalskede fakta om hændelsernes forløb gik kardinal Villot så langt som til at sige, at paven måske havde taget sit eget liv ved hjælp af en overdosis medicin. (Han havde allerede fjernet al medicin, der stod på den afdøde paves natbord). Det viste sig også, at kardinal Villot havde instrueret bedemændene i at forberede en total balsamering kun én

time efter pave Johannes Paul 1.'s død, og oven i købet før den tilkaldte læge havde undersøgt den afdødes krop.

Også ligheden mellem ærkebiskop Nikodims og pave Johannes Paul 1.'s dødsforløb var for påfaldende til ikke at blive nævnt. Begge døde en pludselig død, begge havde forvredne ansigter og krogede fingre, som var de i krampe. Alt talte for, at samme slags gift var taget i brug. Ingen vidner havde været nærværende, Nikodim døde for øjnene af pave Johannes Paul 1., da de var helt alene, og pave Johannes Paul 1. døde alene i sin seng. Men der foreligger ingen beviser for, at kardinal Villot direkte eller indirekte var impliceret i det, der skete natten til den 29. september. Han må derfor, som loven kræver, anses for uskyldig, indtil det modsatte er bevist.

Tilbage står dog det faktum, at pave Johannes Paul 1., hvis helbred gav forventning om at have flere år endnu, ja, måske flere årtier foran sig, pludselig døde under mystiske omstændigheder og efter kun treogtredive dage som pontiff. Mistanken blev tiet ihjel i lighed med alle tidligere uløste mord og skandaler. I senere katolsk-autoriserede biografier blev "sandheden" om mistanken "afsløret" ved hjælp af en ny slags løgne, ikke de hvide, men vaticaninspirerede, "fromme løgne", som man udtrykte det i den sidst udkomne biografi *His Holiness*, den nuværende pave Johannes Paul 2., Carl Bernstein, Marco politi år 1996. Her forklares det, hvorfor Vatikanradioen om morgenen den 29. september 1978 kl. 7.42 løj om dødsbulletinen: Man havde i den "officielle version" løjet og fortalt, at monsignore Magge og ikke søster Vincenza allerførst, havde fundet paven død, fordi det var utænkeligt, at hele verden skulle få at vide, at en nonne, som den første, havde fundet paven "død i sin pyjamas".

En anden udbredt "from løgn", som det blev udtrykt, var, at pave Johannes Paul 1. døde under læsningen af Thomas à Kempis' opbyggelsesbog *The Imitation of Christ*. Senere rettede Vatikanet det til, at paven holdt nogle dokumenter i hånden, der kun gjaldt administrative forandringer i kurien.

Og endnu en ny version af en "from løgn", pavens sidste ord til middagsgæsterne før han trak sig tilbage: "Jeg har gjort alle for-

beredelser til de spirituelle øvelser", hvorefter han tilføjede, "jeg ønsker, min nuværende retræte må blive til "en god død."

Ufatteligt, hvor vatikanindpakkede, "fromme løgne" fjerner al mistanke og beroliger samvittighedstyngede sind, ja, man begynder næsten at tvivle på pålideligheden af egne sansers dømmekraft.

År 1978, "året med tre paver", overgås kun af "årene med fire paver", to i Rom og to i Avignon; paver og antipaver i dødelig strid om den verdslige magt, bandlysende hinanden med pontifikale forbandelser. Dette helt i overensstemmelse med Dyret med de syv Hoveder, hvis Dødshug blev lægt, "året med fire kejsere", som tog livet af hinanden efter Neros død (68 e.Kr.), eller "året med syv kejsere", da Konstantin 1. den Store selv måtte fælde "de tre" for at blive enehersker (306-324 e.Kr.) - Dyret, som fører krig mod Lammet, men som går sin Undergang i møde (Åb. 17, 8).

Konklavet

Da kardinalerne samledes til det ny konklave, det andet på mindre end to måneder, var luften fuld af uudtalt mistanke, skjult, bitter indignation og bange anelser. Og den rette mand var til stede midt blandt dem, ragende tårnhøjt op over de øvrige. Han havde enorm erfaring fra de to foregående paver, Paul 6. og Johannes Paul 1.. Nu gik han selv, som hovedkandidat, ind i konklave nummer to som "papabile", det rette valg for det nye pontifikat.

Manden var kardinal Benelli.

Mange kardinaler havde i deres usikkerhed tænkt på ham fra begyndelsen. Imidlertid var de blevet usikre på, om de skulle støtte ham eller ej. Men vejledningen, i lighed med det første konklave, ville åbenbare sig efter den første lodtrækning.

Kardinal Cody fra Chicago, en veteran i disse sammenhænge, vidste, at nøgleordet denne gang var forsigtighed. Også den rette timing for de hemmelige tilhængeres, eller snarere medsammentvornes, indblanding.

Deres taktik var omsorgsfuldt planlagt på amerikansk område i Villa Strich uden for Rom. Kardinal Cody og hans tilhængere havde to hovedlinjer i tankerne:

1. At slå den venstreorienterede kardinal Benelli.
2. At vælge USA's kandidat.

De amerikanske vælgere, hvoraf flere var rekrutteret fra CIA, var omsorgsfuldt præpareret i taktikken ind for det kommende pavevalg.

Kardinal Benelli, der havde slået USA i det første konklave, gjorde sig rede til at slå USA direkte med sit eget kandidatur. Men også, og i særdeleshed, fordi han med sikkerhed vidste, at én af USA's kandidater var den polske juniorkardinal fra Krakow. Hans mistanke var blevet vækket længe før konklavet. Vatikanets hemmelige kanaler kan være ligeså informative, om ikke endnu mere, som CIA's og KGB's kilder. Også de amerikanske kardinalers hyppige kontakter med en dubiøs, polsk prælat som kardinal Wojtyla tydede med sikkerhed på, at noget var på færde i Washington.

Hvad havde fået dem til at forlige sig med en juniorkardinal, hvis meritter var lig med nul, undtaget hans tvetydige forhandlinger med lokale kommunister? Hvorfor disse besøg af kardinalerne Krol og Cody hos en obskur, polsk prælat, begravet i en lille provinsby i et kommunistisk østland? Svaret var indlysende. Dette var intet mindre end forberedende skridt i en retning, som USA's kardinaler havde taget lige siden pave Paul 6.'s død.

Da derfor den selvsamme obskure juniorkardinal dukkede op ved det første konklave, og var tildelt en fremtrædende rolle i lodtrækningen, skærpedes kardinal Benellis og nogle få andres mistanke ved en så indlysende rolle. Valget var med sikkerhed ikke truffet ved Helligånden; rollen var tildelt en anden, som allerede var forhåndsvalgt som "papabile", en papal kandidat udset uden for Vatikanet, nemlig af USA.

Fra det øjeblik kardinal Benelli forstod, at det blev et Benelli/Wojtyla-parløb, erklærede han åben krig mod den usynlige, men ikke mindre konkrete USA-kandidatur, manden fra Krakow. Men

denne gang var kardinal Cody og hans sammensvorne fast besluttede på at vinde en total sejr.

Det forudbestemte pavevalg

Lige efter at dørene til konklavet lukkedes, var det Hellige Kollegium allerede opdelt i tre fundamentalt modsatte kerner:

1. Den første var sammensat af syvogtyve italienere.
2. Den anden var sammensat af dem, der grupperede sig omkring kardinal Köning af Wien.
3. Den tredje, og tilsyneladende mest passive, var sammensat af de amerikanske kardinaler og deres "hemmelige" forbundsfæller.

Kardinal Könings tilhængere var åbenlyst for den polske juniorkardinal. Med den største forsigtighed havde de markeret dette i den indledende lodtrækning, men havde tabt. Nu bestemte de sig for et direkte umaskeret angreb. Kardinal Köning forbavsede selv sine sympatisører. Han havde smidt al forstillelse, diplomati og fromhed over bord og var nu, for enhver pris, indstillet på at lancere kardinal Wojtyla.

Hvem havde opfordret kardinal Köning til at give juniorkardinalen fra Krakow en så uforbeholden varm anbefaling? Mange tvivlede på, at det var under Helligåndens indflydelse. Sandsynligheden talte for, at det ikke var en himmelsk inspiration, men nærmere en inspiration fra Washington D.C., USA. Rygterne talte for, at kardinal Köning, før konklavet havde fået en konkret tilsigelse, gik CIA's ærinde.

Men selvom konklavet var splittet i forskellige fjendtlige partier, var de alle enige om én ting: Den nye pave skulle ikke være en Lucianitype. Det skulle være en kardinal med en stærk personlighed; om muligt en mand med en religiøs, ideologisk jernhånd. Med andre ord, en pave der hældede enten ekstremt mod venstre eller ekstremt mod højre. I politiske termer betød det, at den nye pave ville få fuld support fra én af de store supermagter. Dvs. skabelse af enten Sovjetunionen eller USA.

Efter at man under den første lodtrækning havde sunget *Veni Creator Spiritus*, syntes kardinalerne at have delt sig lige til begges fordel. Mønsteret havde allerede taget form, også om det kun var i begyndelsesstadiet. Ekstremt højre, versus ekstremt venstre.

I pausen mellem fjerde og femte lodtrækning blev den amerikansk/köningske konspiration skruet op i topgear. Köningtilhængerne begyndte en viskekampagne om de katastrofale følger, valget af en venstreorienteret pave ville få. De påtalte også, at kardinal Wojtyla havde handlet fremgangsrigt med russerne og vidste, hvordan man skulle behandle kommunisterne.

Imens var de amerikanske deltagere travlt beskæftiget med at skræmme tyskerne mod Taranon med øgenavnet "Den Iberiske Torquemada", der narrede de naive, men grådige valgdeltagere fra den tredje verden. Kardinal Wojtyla, lovede man, ville organisere massiv hjælp med "amerikansk gavmildhed" til de "stakkels lande". De burde også stemme på Wojtyla, ligesom de amerikanske kardinaler havde gjort – og ville gøre ved næste lodtrækning.

Kardinal Cody af Chicago, den mest hævnlystne mod pave Johannes Paul 1., blev den mest vitale lobbyist for kardinal Wojtyla. Kardinal Köning begyndte sin egen febrile kampagne med at dele en masse litteratur ud, som han havde bragt med ind i konklavet, helt imod reglerne. Hvilken litteratur? Jo, kardinal Wojtylas litteratur, nogle afsnit fra en bog han havde skrevet rettet mod de kardinaler, der endnu ikke havde stemt på ham.

Kardinal Könings træk var velgennemtænkt, ledet af kardinal Cody, der privat betragtet blev anset for at være en slags purpurklædt, amerikansk gangster, og som, mange sagde, opførte sig som en sådan. Spændingen tiltog for hvert minut, det var indlysende, at lobbyistvirksomheden havde givet forstyrrende resultater. Da den næste lodtrækning nærmede sig, kunne man tydeligt se spændingen i de deltagendes ansigtsudtryk.

Da resultaterne blev læst højt, lød flere svagt bifaldende fløjt, hvormed kardinalerne udtrykte både anerkendelse og forbavselse. Den forventede førerkardinal, Benelli, havde fået 72 stemmer, og

han behøvede nu kun fem mere for at vinde, hvilket betød et næsten sikkert afgjort løb med ham som vinder.

Men hvis kardinal Benellis sejr var uventet, var hans rivals fremgang ikke mindre uventet. Kardinal Wojtyla havde opnået 40 stemmer, til hans tilhængeres blandede udbrud af begejstring og skuffelse.

Afstanden mellem kardinalerne Benelli og Wojtyla var, på trods af sidstnævntes fremgang, praktisk talt umulig at bygge bro over. Fem stemmer fra pontifikatet betød næsten en sikker sejr. Og dog var den mulighed til stede, at nogle af deltagerne, på grund af det febrilske, skånselsløse pres, som "firemandsbanden", bestående af kardinalerne Köning, Krol, Cody og Villot, lagde på de resterende, i næste lodtrækning ville skifte mening.

Og klanen havde et fortrin i kardinal Villot. Han var ceremonimester for konklavet, og da han selv bestemte reglerne for lodtrækningerne, kunne han enten afkorte eller forlænge pauserne imellem dem. Og eftersom han var én af de hemmelige konspiratorer, udnyttede han denne magt til lobbyisternes fordel. Han gjorde det ved at beordre en forlænget pause, med forfriskninger, for at "diskutere" de sidste resultater.

Dette var et mestertræk, og en pause der skulle give fatale dividender. Men en venstredrejet pave kunne være blevet farlig som primus motor i den kommunistiske verdens ekspansion. Så firkløverbanden intensiverede deres anstrengelser for at beskytte USA's interesser. Frygten for et kommunistisk domineret Vatikan påvirkede en del af kandidaterne, mens udsigterne til et selvforsynende USA forførte andre. Man sagde også, dog uden beviser, at løfter af individuel og upersonlig karakter, med andre ord bestikelser, blev tilbudt og modtaget med kyshånd. Kort sagt, pausen blev brugt til salg af frygt, håb med bestikkelse. I desperation blev komplotmagerne, ved tanken om et Benellipontifikat, mere og mere pågående, ja, de blev direkte vovede og ustyrlige.

Efter en "forsynende" 15-minutters pause fortsatte lodtrækningen efter tur, mens resultaterne sendte gys, frygt og håb gennem begge

lejr. Kardinal Wojtylas chancer var øget dramatisk, fra 40 til 52 stemmer. Köning-Krol-Cody-Villot-Wyszynski-gruppen åndede lettet op. De udvekslede lykønskninger med hinanden og klappede nogle kardinaler opmuntrende på skulderen. Benelligruppen derimod var tydeligt nedslået og opgivende; pontifikatet var ved at glide dem af hænde.

Kardinal Wojtylas opførsel var mildest talt ambivalent. Den indikerede, at han på egne vegne kendte til det hemmelige udnævnelsesmaskineri. "Helligånden kræver, at du accepterer den nye udvikling", sagde kardinal Wyszynski til kardinal Wojtyla. Denne udfordrende forudsigelse, der udtrykte en næsten sikker overbevisning om valgets udgang, blev ikke kun holdt mellem ham selv og kardinal Wojtyla; den anden promotor, dvs. kardinal Köning, tilbød frivilligt at oversætte kardinal Wyszynskis forudsigelse til tysk og spansk til gavn for de tyske, spanske og latinamerikanske tilhørere.

Udsendelsen af den polske primats forudsigelse blev gjort med det nøjagtige formål at påvirke dets tilhørere. Kupmagerne var så sikre på kardinal Wojtylas sejr, at man, inden den endelige afgørelse, begyndte at diskutere, hvilket navn kardinal Wojtyla skulle vælge, når han blev valgt til pave.

Diskussionen kunne ikke have fundet sted, med mindre man var sikker på sejr. Dette til trods for, at deres kandidat kun havde 53 stemmer mod opponentens 59. Deres selvsikkerhed var et klart bevis på en konspiration, alt markeret i sidste minut af dem, der havde iscenesat det.

Ja, to kardinaler var gået så langt som til at sige til ham, at han skulle kalde sig Johannes Paul 2.. Da kardinal Wojtyla kommenterede dette ved at mene, at det endnu var for tidligt at overveje, forsikrede kardinal Köning ham med et afgjort løfte: "Bekymrer dig ikke, du skal nok blive valgt til pave." Før konklavet havde kardinalerne Köning og Wojtyla vidst dette.

Eftermiddagens sidste og afgørende lodtrækning viste, uden skygge af tvivl, at kuppet var lykkedes. Kardinal Benelli havde fået 38 stemmer, kardinal Wojtyla 73. Den 16. oktober 1978 kl. 5.20 om

morgenen viste den ottende og sidste lodtrækning ved slutoptællingen, at kardinal Wojtyla havde 97 stemmer.

Kupmagerne havde vundet. De havde udvalgt deres pave. En ikke-italiener, en antikommunist, antirussisk, proamerikansk, en politisk enkeltsporet, nationalistisk polak. Det var et knusende nederlag for KGB, men en triumferende sejr for CIA og dets associerede. Triumfen udbasunerede ikke blot et proamerikansk pontifikat, men også genoprettelsen af en ny og vital Vatikan-Washington-alliance i 1978.

Efter at kardinalerne Köning, Krol og Tarancon havde iført kardinal Wojtyla den pontifikale kåbe, førte de ham ud på balkonen til præsentation for folkemængden på Peterspladsen. Uden på nogen måde at foregive ydmyghed eller bestyrtelse, ægte eller uægte, agerede kardinal Wojtyla som én, der havde ventet på øjeblikket. Hans naturlige talent for det teatraliske kom øjeblikkeligt til skue. Kardinal Wojtyla indledte sin tale med at flattere det italienske folk nedenfor. Han bad om overbærenhed, hvis han sprogligt udtrykte sig forkert, hvorefter han i næste sætning straks udtalte noget forkert, efterfulgt af en kunstpause. Et lingvistisk trick, som paven skulle gøre flittigt brug af ved mange lejligheder i fremtiden.

Efter balkonforestillingen trak kardinalerne sig tilbage til pavernes sal, hvor kardinal Wojtyla, nu pave Johannes Paul 2., modtog yderligere lykønskninger fra de forsamlede vælgere. Kardinal Wojtyla nærmede sig kardinal Villot, der så ud til at vente på instrukser, og spurgte med en ligefremhed, der forbavsede de omkringstående kardinaler: "Er champagnen rede?", hvorpå kardinal Villot nikkede og gav signal til nogen i nærheden. Næsten i samme øjeblik dukkede nonner op fra det tomme intet, bærende bakker med glas og champagneflasker. De fleste kardinaler stirrede på nonnerne, og endnu mere på flaskerne, ikke én, men flere dusin af slagsen. Nogle løftede øjenbrynene, andre så forvirrede og uforstående på, medens mange kardinaler ophørte deres samtaler og så hen i retning af de champagnebærende nonner.

Man undrede sig over, hvem der i forvejen havde bestilt så mange flasker og hvornår? Forklaringen måtte ligge hos:

1. Den fungerende kardinal camerlengo?
2. Kardinal Villot, der havde hele det overordnede ansvar?
3. Og havde også kardinalen fra Krakow været med til at forberede sin valgsejr med champagne?

Dette var aldrig før sket ved de tidligere valg af italienske paver. Selv ikke den prosaiske pave Johannes 23. ville have turdet gøre Vatikanet til en klerikal kabaret. For det var i sandhed, hvad den purpurklædte forsamling så ud til at blive forvandlet til.

Nogle af deltagerne havde accepteret deres glas og drukket ud. Flere spurgte stadig undrende hinanden, om den nyvalgte pave virkelig havde bestilt tre kurve med champagne, men deres tvivl skulle snart blive gjort til skamme. I løbet af få minutter, efter at glassene var drukket ud, blev de fyldt op igen af de fnisende nonner. Som det skred frem, blev det et veritabelt champagneparty. Den nyvalgte pave, der langt fra nøjedes med ét glas, tog en magnum champagneflaske, åbnede den med en professionel tjeners lethed og fyldte på ny de nærmeste kardinalers glas op, mens han opfordrede andre til at gøre det samme. Nonnerne så forbavsede til, de konservative kardinaler ligeledes. Ingen af dem havde før set noget lignende. Den nye pave fortsatte med at hælde mere og mere op til de omkringstående med tomme glas og nu også til de fnisende nonner, der deltog i samme ånd som den purpurklædte forsamling.

Dette var en begivenhed, der er værd at mindes; og ikke mindst den utildækkede kulmination af triumf over et så brillant gennemført kup. Pave Alexander 6.'s værelser var ikke langt fra festlighederne. Selvom næsten fem århundreder skilte dem, var, som på hans tid, tilsvarende intriger, trusler, spionage, forgiftninger og mistænkte mord blevet begået for kun få uger siden, ved valgene af de tre sidste paver.

Unødvendig opblæsning af historiske paralleller? Måske. Men det forud planlagte drikkegilde, resultatet af et smart minikup, den gængse mangel på værdighed og selvkontrol, den uklerikale og vulgære opførsel havde allerede markeret den nye paves, såvel som det nye pontifikats, karakter.

Ville de, der havde planlagt kardinal Wojtylas sejr, tillade ham at regere pavedømmet som en traditionel pave? Eller ville de transformere ham som et indirekte redskab til brug for deres verdenspolitik? Spørgsmålet var, ville det nye pontifikat blive forvandlet til en multinational, klerikal korporation, med den polske pave som ordfører?

Spekulationerne, der langt fra var absurde, var fuldt ud mulige, ja, i virkeligheden en sandsynlighed. Vatikanet var ved at blive forvandlet til en villig USA-partner og vice versa. Men hvem var denne kardinal Karol Wojtyla? Kunne 110 kardinaler have valgt en mand, de kendte så lidt til? Spørgsmålene trængte sig spontant på, provokeret af den nye paves usædvanlige personlighed. Hans uventede udvælgelse, hans fysiske fremtoning og bizarre opførsel, alt dette havde bragt spørgsmålene på bane.

Champagnefejringen havde rystet en hel del af kardinalerne. Ingen traditionelle Te Deums, officielle bønner eller private andagter blev afholdt, hverken for dem selv eller i langt mindre grad for den polske pave, men i stedet en lystighed af den mest sekulære slags og af en helt irreligiøs natur. Kontrasten til hans forgænger var slående. Den nye pave havde faktisk alle kvalifikationer til at spille en speciel rolle for de vulgære masser, nemlig ved selv at være det.

Kardinal Wojtyla havde været arbejdsmand, dog kun i en kort periode, og han så ud som en arbejdsmand, selv som kardinal. Han viste åbenlys stolthed over at være fysisk veltrænet i svømning og bjergbestigning, og han brugte usædvanlig megen tid på sportsaktiviteter, særlig fodbold. Hans grove, fysiske kropsbygning, og et ikke intellektuelt ydre, vidnede om manglende dannelse. Dette kom med det samme til udtryk, privat såvel som offentligt, i form af manglende takt og velopdragenhed.

Hans eget image, af en antitypisk, konventionel, teologisk trænet pontiff, hvilket han mesterligt blev fremstillet som af massemedierne, passede ham udmærket. Seminarer, konventionelle studier og diplomatisk træning havde været hans svorne fjender fra den tidligste ungdom. Pave Johannes Paul 2.'s oprindelige ambition havde været at blive skuespiller, hvilket han åbent indrømmede, da han

var blevet kardinal: "Jeg trænede som ung for at komme på scenen", indrømmede han til J. Michener fra PBS-serierne i 1977. "Ja, jeg ville være skuespiller." Hans ambitioner var så stærke, at han, da han endelig bestemte sig for at ville være præst og søgte til karmeliterordenen, blev afvist, da man anså, at hans ildhu lå for teateret og ikke for religionen.

Under 2. Verdenskrig, i årene 1939-1944, sagde man, uden at dette er dokumenteret, at han havde arbejdet ved en kemisk fabrik, var associeret med marxist-guerillaer, og at han havde haft flere forhold til kvinder. Ja, rygterne sagde, at han havde været en gift mand. Han fysiske fremtræden, personlige baggrund og bejlen til masserne gjorde ham særdeles velegnet som pave for den euro-katolsk-amerikansk sponserede kommunisme, som kurie-CIA-koalitionen nu ønskede at lancere som gensvar på den prokommunistiske Vatikan-Moskva-alliance under de tre foregående paver.

Da den polske biskop André Deskur fik at vide, at kardinal Wojtyła fra Krakow havde fået jobbet som pave, blev han forfærdet. "Umuligt!", kommenterede han. Biskoppen, en mand der kendte kardinal Wojtyła mere end nogen anden, burde vide bedre. Hans venskab med pave Johannes Paul 2. gik helt tilbage til deres ungdom, hvor kardinal Wojtyła havde boet i Andrés onkels, den daværende kardinal Sapiestas, palads. Medens han boede der, havde han studeret til præst, samtidig med at han arbejdede på en fabrik om dagen og på teateret om aftenen. Det var under denne periode af krigen, 1939-1944, kardinal Wojtyła havde deltaget i marxist-guerillaernes aktiviteter og samtidig havde holdt sig gemt i paladset.

Som hans nærmeste skolekammerat kendte biskop Deskur de mest intime detaljer i kardinal Wojtyłas karakter og hans ambitioner. Da han blev presset for oplysninger om Wojtyłas fortid, forholdt biskop Deskur sig helt tavs. Han gav ikke det mindste vink om, hvad der egentlig skete under det store gab i tidsrummet 1939-1944, krigsårene som der ikke findes nogen officiel fortegnelse over.

Da han blev spurgt direkte angående rygterne, om at pave Johannes Paul 2. havde været gift, mistet sin kone under krigen, og andre tilsvarende rygter der florerede under pavevalget, blev der af alle

involverede sat megen pris på biskop Deskurs fuldstændige diskretion, ikke mindst af pave Johannes Paul 2. selv.

Loyaliteten mellem disse to var gensidig og varede livet ud, selvom det for den enes vedkommende ikke blev så langt. Men biskop Deskur blev kardinal Wojtylas sande confidant priore, både før og efter konklavet. Dette betød også, at han var fuldt fortrolig med intrigerne bag scenen, der bragte pave Johannes Paul 2. på pavetronen. Dette betød også, at biskop Deskur antagelig var den eneste, der kendte de personers identitet, som havde udvalgt hans ven til pavekandidat. Selvom det var kendt, at biskop Deskur altid holdt sig diskret i baggrunden, var det ligeså kendt, at han deltog i flere halvt hemmelige forberedelser til valget.

Blandt disse bagmænd var kardinal Cody af Chicago, der, skønt han ikke selv var polak, alligevel var den mest dominerende figur i den største, etniske minoritetsgruppe i USA. Hans episkopat nærmede sig 800.000 polakker. Foruden disse havde han finansiell indflydelse på ca. 12 millioner amerikanske katolikker af polsk herkomst, foruden andre katolske minoriteter i USA. Det var også kendt, at kardinal Cody havde "inspireret" lobbypolitikken i både USA og Rom for at få sin "ven" kardinal Wojtyla valgt.

Efter valget viste pave Johannes Paul 2. en særlig favorisering af kardinal Cody, da denne senere var under federal undersøgelse for misbrug af den katolske kirkes skattefri kroner.

Biskop Deskur vidste mest, hvis ikke alt, om underforhandlingerne mellem CIA og kurien under kampagnen. Som kardinal Wojtylas fortrolige kendte han til alle transaktioner, manipulationer, intelligensintriger, politiske overenskomster etc.. Fordi han uofficielt havde været i hændelsernes centrum, kendte han alle bagmændene, og hvilke promoverende supermagter der lå bag.

Knapt var den nye pave kommet sig over indvielsesceremonierne, før han blev kaldt til Gemelliklinikken i Rom. Biskop Deskur, hans nærmeste ven, havde fået et hjerteanfald kort før den papale nominering og var nu alvorligt syg. Pave Johannes Paul 2. knælede grædende ned ved hans sygeleje. Da man meddelte, at biskop Deskur

ikke ville komme sig, græd han igen, medens biskoppen lå bevidstløs hen. Da biskop Deskur senere genvandt bevidstheden og fik at vide, at hans ven, kardinal Wojtyla, var blevet valgt til pave, udbrød han forfærdet, "Hvem skal beskytte ham mod dem?" og tilføjede, "Jeg bliver nødt til at komme mig, jeg bliver nødt til det."

Pave Johannes Paul 2. besøgte ham snart igen, klædt i sort. Biskoppen fik det imidlertid mere og mere dårligt. Han blev sendt til Schweiz, hvor han kort tid efter tilsyneladende døde af et hjerteanfald, som forvirrede hjertespecialisterne. Biskop Deskur blev kun 54 år gammel.

Hvad biskop Deskur mente med "dem" blev aldrig forklaret. Om han hentydede til Wojtylas skjulte sponsorer eller til ukendte faktorer forbundet med den fremtidige Vatikan-Washington-strategi er vanskeligt at sige. Men det faktum, at biskop Deskur pludselig blev syg kun få dage før pavevalget, hvor Wojtyla måske havde haft brug for råd, kan have været en tilfældighed. Dog, timingen for hans tidlige død kunne vække begrundet mistanke.

Det primære dictum for ethvert effektivt intelligensdirektorat er, at likvidation af individer, der kan blive ubekvemme for institutionen, ikke blot er forsvarlig, men også en tvingende nødvendighed. Dette gælder også for jesuiterordenens likvidering af personer, mænd som kvinder, der kan forårsage skandaler ved at afsløre fx illegitime forhold. En af de mest kriminelle maksimer, der har vakt offentlig indignation og vrede, er, at det er tilladt for "en munk eller præst at ihjelslå dem, der er rede til at afsløre ham eller hans orden". (Edmond Paris, *The Secret story of the Jesuits*.)

Efter kun en uge, ja, knapt nok, startede CIA. Pave Wojtyla blev underrettet om den rolle, han skulle spille. Eftersom USA havde udtænkt en mere jesuitisk fremgangsmåde, infiltrering af kommunistregimer via arbejderenheder blandet med parallelle, katolske enheder, måtte denne introduceres i Polen. Med Johannes

Paul 2. var tiden inde til handling. CIA meddelte pave Wojtyla, at han øjeblikkelig måtte samarbejde om og prioritere USA's højaktuelle anliggender. CIA underrettede den nye pave med stadig

større slagkraft og kortere intervaller. Casaroli, pave Paul 6.'s rådgiver, underrettede ham om USA's plan for Østeuropa, ophævelse af det dobbelt etablerede kommunistiske, katolske Polen. Johannes Paul 2. blev så imponeret af Casaroli, at han lovede at gøre ham til statssekretær i kardinal Villots sted, til sidstnævntes bitterhed, kun få uger ind i det nye pontifikat. For USA var det mest presserende dog det, der var nærmest hjemmesfæren. Det gjaldt neutralisering af den liberale teologi i Amerika. USA var bekymret for den dobbelte marxistisk-katolske revolutionære virksomhed. Pave Johannes Paul 2. blev tilsagt eller snarere befalet til, som en vaticanansat senere udtrykte det, "at ophæve jesuitertrusselen"! Den var både politisk, økonomisk og militær. Den var ved at forberede et andet potentielt marxistisk Cuba som USA's nabo. Turbulente præster og højt opsatte prælater gødede grobunden for en revolution under dobbelt banner, Lenin og Jesus, med autoritet fra Vatikanet.

Men selvom Latinamerikaspørgsmålet var hastende, var det dobbelt underminerede USA- vaticanmaskineri i Polen endnu vigtigere. Den polske pave var det ideelle instrument. Johannes Paul 2. var ikke alene samarbejdsvillig, men også ivrig for at hjælpe. Han lovede den katolske kirke fuld støtte, også økonomisk. Det Nationale Sikkerhedsråd supplerede med millioner, også kirken i Polen blev opfordret til at bidrage indefra. USA krævede, at Vatikanet skulle sørge for at finansiere bidrag til de oprørske fagforeninger. Vatikanbanken blev bedt om hjælp. Eftersom bankdirektøren var en personlig ven af pavens biskop, Marcinkus, blev anmodningen bevilget. De talte ikke blot samme sprog, men også samme dialekt og brugte også en del af deres fritid sammen, bl.a. med jogging i Vatikanparken. Pave Wojtyla havde garanteret Marcinkus, at posten som bankdirektør var hans, ingen kunne tage den fra ham. Denne forsikring sørgede for millioner fra Vatikanbanken. En del af pengene var med til, at Vatikanbanken gik bankerot med et tab på 1,4 mio. \$. Hvad der nu var nødvendigt var en papal visit til Polen. Dette blev arrangeret i foråret 1979. Den polske regering modsatte sig, men gav sig modvilligt. Moskva advarede, KGB penetrerede den polske administration, fagforeninger, Vatikanets hierarki og havde et langt større overblik end selve CIA og den amerikanske

regering. Den polske pave kom til Polen i et triumftog, på rundrejse i en hel uge. Den papale visit, plus CIA og vaticanmillionerne, var ophav til en revolutionær, religiøspolitisk bevægelse kaldet *Solidaritet*. Arbejderne oversvømmede en masse regimet, præster tordnede deres bifald fra prædikestolene.

Yderligere millioner af dollars strømmede ind fra Vatikanet og CIA. Solidaritets ledere rejste åbenlyst til Rom for at konsultere den polske pave. Hans polske Hellighed velsignede og opmuntrede dem uden forbehold eller forventet neutralitet, endsige mådeholdenhed.

Selv den mest sløve, politiske betragter bemærkede den slående kontrast mellem Johannes Paul 1.'s pastorale pontifikat med hans efterfølger, som var blevet en antikommunistisk og antirussisk korsfarer. Mange spurgte sig selv, om den venetianske paves forsvinden, efter kun 33 dage på tronen, var en ren tilfældighed. Mistanken om en vel planlagt død blev revideret og mangedoblet. Parallellen mellem den antirussiske og proamerikanske politik, Vatikanet-USA, var for iøjnefaldende til at have været en tilfældighed. Det efterfølgende Vatikan-USA træk bekræftede deres mistanke. Dette viste sig i deres fælles operation mod den jesuitiske, undergravende virksomhed i Latinamerika. Her beordrede USA den polske pave til at agere hurtigt og beslutsomt, med "umiddelbar hensynsløshed". Paven tugtede deres fadergeneral Arrupe, der blev tilsagt til at trække sine tropper tilbage. Fader Arrupe nægtede. Pave Johannes Paul beordrede ham to gange til Rom, men forgæves. Arrupe bedyrede, at Marx og Kristus var det rette religiøsideologiske amalgam for Latinamerika. Og i virkeligheden også for andre dele af verden. Han fortsatte med, at den katolske kirkes fremtid lå i et revolutionerende katolsk, latinamerikansk kontinent, ikke i at bluffe Sovjetrusland i Østeuropa. Paven beordrede da det latinamerikanske hierarki til at opløse jesuiternes virksomhed. Arrupe gik i modoffensiv. Johannes Paul tog da skridtet fuldt ud og *afsatte* Arrupe, noget der ikke var sket, siden Clemens 14. (1769-1774) opløste Jesu Selskab i Spanien, Frankrig og Portugal. Jesuiterspidsjerne blev indkaldt til Rom, hvor de blev afstraffede af en irritabel og stridslysten Johannes Paul, der truede dem med en potentiel "udslettelse". Jesuitterne følte sig ydmygede. Og endnu mere efter at paven hav-

de anerkendt en anden nylig etableret, fanatisk institution *Opus Dei*, en spansk, religiøs bevægelse i lighed med jesuitterne – og nu deres tilsvarende modpart og rival. Det rygtedes til og med, at Johannes Paul selv var blevet et af deres aktive medlemmer. Han var allerede gået så langt som til at initiere kanonisering (helgenforklarelse) af dens stifter, der var død kun et par årtier tidligere (monsignore Escriva).

Efter en mørk, usikker og ubeslutsom periode blev jesuiterbataljonernes revolutionære fremfart i 1982-1984 dæmpet, særlig i USA, og Johannes Paul tillod dem at vælge en ny "fadergeneral", hvilket de gjorde. Marxist-Kristus-bevægelsen mistede sit oprindelige sting i Latinamerika. Men kun tilsyneladende, den gik under jorden. Marxistisk inspirerede regimer initierede guerillafremstød. Dette truede de centralamerikanske regeringer. For at bevare deres egen eksistens begyndte USA at intervenere i regionen, først i det skjulte, senere åbenlyst, med penge, våben og mandskab. Subkontinentet var blevet forvandlet til en potentiel antirudttønde. En alarmerende optakt til en mellemamerikansk type krig som i Vietnam. For at dæmpe den faretruende udvikling blev paven opfordret til at foretage en omfattende turné i Sydamerika. Under sin rundrejse blev Johannes Paul instrueret i at fordømme de jesuitiske revolutionære, hvilket han også gjorde. Dette til stor fortørnelse for de latinamerikanske kardinaler, der havde hjulpet ham til pave magten i håb om, at han ville opmuntre den liberale teologi.

USA var godt tilfreds. "Deres pave" samarbejdede efter planerne. Vatikan-Washington-alliancen var genoprettet, og den fungerede som før, om ikke bedre. CIA blev "overnight" den officielle kanal mellem USA og Rom. Og man vidste alt, hvad der foregik bag murene. Hvem der kom og gik til audiens og i korridorerne, også polske gæster der blev modtaget i "hemmelighed" fra det kommunistiske Polen, og som holdt ham underrettet om de aktuelle operationer. USA's efterretningstjeneste havde bemærket, at den nye pave havde fjernet alle de *nonner*, der var blevet tilbage efter hans forgængers død. I stedet omgav han sig med seks unge, polske nonner, deriblandt en tidligere nævnt søster Teodata, en slank og smuk nonne i 30-årsalderen, som både kunne skrive på maskine og synge;

hun var nu blevet hans favorit. Et noget tvivlsomt valg for en pave, der håndhæver *askese* "for at undgå kødelige fristelser", som en gammel tjener i Vatikanet kommenterede efter at have set hende.

Man noterede også, at Johannes Paul brugte unormal megen tid på at se fodbold. Han havde til og med udsat messer for at se de store, internationale kampe. Desuden brugte han megen tid på fysisk aktivitet som tennis med privat, professionel lærer; ønskede en privat swimmingpool, hvor han, til manges bestyrtelse, badede nøgen. Han startede også regelmæssig jogging. Men måske var han optaget af sit helbred efter at have lidt af leukæmi og efter at have fået flere blodtransfusioner. Men den nye pontifikale livsstil begyndte at bekymre mere end en af hans sammensvorne, der havde hjulpet ham til magten. Og både KGB og CIA havde "ører" i de mest afsidesliggende kroge af Vatikanet.

Kardinal Villot og Benelli frygtede, at det nye Vatikan-USA-forehavende kunne udløse en krig mellem supermagterne, eftersom dannelsen af Solidaritet kun var et led i en større plan om underminering af selve Rusland. Villot følte også, sikkert ikke uden grund, at fokusering på hans viden, om det forudgående, hemmelige magtspil, var taget til snarere end aftaget. Med andre ord, Villot var kommet til den konklusion, at han vidste for meget, og at man fra både Vatikanets, CIA's og KGB's side var alt for interesseret i hans person, hvem han talte med osv. Også Wojtylas bedste ven biskop André Deskurs mistænkelige død, en mand som havde været personligt involveret i de hemmelige detaljer omkring Wojtylas valg til pave, gjorde ham urolig over sin egen fremtid.

Rygter sagde, at Villot og Benelli i fællesskab havde planer om afsløringer, der kunne være yderst farlige for det nye pontifikat. Og så i foråret 1979, kort tid efter at Johannes Paul rejste til Polen, blev kardinal Villot pludselig syg. Og til både venners og fjenders bestyrtelse døde han i løbet af få dage. Måske vidste han, ligesom biskop Deskur, for meget. Men som i alle foregående tilfælde forlød den officielle dødsårsag langt fra overbevisende. Takket være, at USA sponsorerede det nye pontifikat, blev Vatikanet et let manøvreret redskab for USA's storslåede strategier i Europa og Latiname-

rika. Og deres maskineri for underminering af Østeuropas kommunistiske regimer blev igangsat. Deres "ideelle" pave, dvs. en antirussisk, polsk Wojtyla, fik besked på at gøre sig klar. CIA, den nationale sikkerhedsbevægelse og andre, indbefattet de oprørske, katolske arbejdere og katolske gejstlige i nøglestillinger, der dannede ryggraden, blev underrettede om, at det nye USA-Vatikan-barn var ved at komme til verden. Dens navn var *Solidaritet*. Pave Wojtyla havde givet sin velsignelse plus millioner af dollars til dets tilblivelse. Han blev underrettet om, at selvom *Solidaritet* var undfanget i Amerika, måtte den katolske kirke, eller snarere Vatikanet, fremføde det. Med andre ord, pave Johannes Paul 2. skulle være jordemoder. Knap var pavens champagnefejring ved hans udvælgelse ovre, før CIA igangsatte processen i Polen. Den øverste kommando i Washington planlagde den storslåede strategi af de lokale bataljoner, knyttet til arbejderkomitéerne og kirkernes prædikestole. Vatikanet blev tilsagt til at mobilisere de religiøs-nationalistiske kræfter til et maksimum og koordinerede dem med den polske paves besøg i det kommunistiske Polen.

Johannes Paul 2. ankom til Polen i en pragt med et stænk af fortidens konger, med korset højt løftet i stedet for sværdet (tilsyneladende). Under hans ophold, der varede en uge, blev religiøs *emotionalisme* forenet med polsk nationalisme og smeltede sammen til en farlig, oprørsk provesterlandsk stemning. Den polske kirke blev pludselig en enorm antiregimebulldozer. Præsterne støttede *Solidaritet* fra prædikestolen, og dens popularitet steg for hvert minut. Kirke og fagforeninger talte åbenlyst om at vælte den polske regering med magt. *Solidaritets* ledere tog til Rom for at få "vejledning". Direkte fra paven selv.

I vest støttede man for det meste vovestykket. Man talte om den "spontane", katolske arbejderrevolution, der spredte sig til nabolandene. I Tjekkoslaviet var den katolske kirke mobiliseret, i Ungarn, Rumænien og selv i Bulgarien. I USA forlød det, at Østblokken var rede til at frigøre sig fra Ruslands tyranni. Rusland afventede, men indså alvoren bag USA-Vatikan-fremstødet og forberedte den militære intervention i Polen. CIA reagerede ikke eller rettere sagt reagerede gennem den polske pave. Wojtyla modreagerede

ved at true med egenhændigt at tage tilbage til Polen og stoppe den kommende, russiske invasion. Han var rede til at ofre sit eget liv, lovede han, vejledt af sin *favoritmadonna*, den traditionelle, religiøse *skytshelgen* for den polske hær. Den papale bravur chokerede mange katolikker. Solidaritet var blevet en udløser for en potentiel militær USA-Sovjet-konfrontation. Mange havde ikke glemt, at 2. Verdenskrig blev indledt med polsk kompromisløshed.

At Polen var romantisk obsternasig var legendarisk og havde været årsag til gentagne endeløse tragedier for polakkerne selv, såvel som for deres naboer. Pave Wojtylas udfordring var en af dem, der indikerede, hvad hans stridbare udfordring af Kreml kunne føre til for den polske nation under en konfrontation mellem USA og Rusland. USA's statsdepartement indså faren og bad paven om at afstå fra sådanne verbale bravader og vise større forsigtighed eller snarere følge instrukser og ikke gøre deklamationer uden først at have "konsulteret" sine USA-vejledere.

KGB vidste også, at selvom den polske pave kun var et USA-redskab i kampen om Ruslands overherredømme i Østeuropa, så var Wojtyla ikke desto mindre i stand til at mobilisere millioner af katolikker inden for Østblokken, ja, selv inden for Sovjetunionen. KGB, eller rettere sagt Jurij Andropov, forhenværende leder af Sovjets doktrinære udformning, besluttede sig for en drastisk operation. Hvis pave Lucianis (Johannes Paul 1.'s) pontifikat var blevet tilintetgjort, som det var, for at tjene store, politiske interesser, som fx Amerikas, hvorfor så ikke afbryde pave Wojtylas pontifikat, uden at vente på en "naturlig død"? I betragtning af den skade, pontiffen allerede havde medført, var forsøget risikoen værd. Mottoet, "målet helliger midlet", var ikke udelukkende jesuiternes. Det havde længe været CIA's og KGB's gensidige supermotto i hver sin lejr.

Og således lød der på en solrig dag i 1981, medens pave Johannes Paul 2. velsignede masserne på Peterspladsen i Rom, flere geværskud. Efter at være blevet ramt, hørte man pave Wojtyla stønne: "Hvorfor gjorde de det?" Så politisk naiv var han. Spørgsmålet blev gentaget af millioner verden over. I CIA's og KGB's hovedkvarterer lød det: "Hvorfor skete det ikke før?"

Men Johannes Paul 2. kom sig og fortsatte sine globale rundrejser mere nidkært end nogensinde før; i Vatikan-Washington-alliancens tjeneste. KGB og CIA havde udvekslet gensidig pro quoterror-udligning. Mordforsøget på Johannes Paul 2. var mislykket. Efter nogle måneders forløb, og takket være ni topkirurger, blev paven igen sit gamle vitale jeg.

KGB-fiaskoen blev et dramatisk fejltrin, som verdenspressens kortsynede spekulationer, grænsende fra politisk infantilisme til latterlighed, dækkede over. Men eftervirkningen af KGB's fiasko gjorde Wojtyła til USA's mest "hustamme" og pacificerede pave i historien.

I pragmatiske, politiske termer betød CIA's sejr en transformering af Vatikanet til en politisk satellit i USA's globale strategi. Det rygtedes, at kardinal Cody i årevis havde været FBI- og CIA-protégé. Det var ingen nyhed, da det var velkendt, at katolske gejstlige i USA regnes for at være ligestillet med disse organer i efterforskning og spionage. Deres enorme netværk griber ind i de fleste katolske kirker. USA's kardinalers politiske og administrative indflydelse ligestilles med politiske embedsmænds, guvernørers, kongresmedlemmers og senatorers i det politiske liv. På det globale plan er USA's spionnetværk næsten amalgameret med Vatikanets.

Det, der gør dette muligt, er, at mange prominente regeringsmedlemmer også er prominente katolikker, som er integreret i USA's interesser med den katolske kirkes. Fx var de fire mest magtfulde personer, nærmest præsidenten under Reaganadministrationen, George Schultz, Donald Regan, Robert MacFalane og CIA's "director" William Casey, alle katolikker. Vatikan-ambassadøren, den papale nuntius, blev en religiøs og politisk meget indflydelsesrig person i hjertet af USA's regering. Han er også en meget farlig diplomat. Hvis USA skulle modsætte sig pavens inden- eller udenrigspolitik, kan han mobilisere 60 millioner amerikanske katolikker mod selve USA.

USA-Vatikan-udveksling af ambassadører betyder, at USA formelt er partner med en kirke, hvis ultimative målsætning er USA's totale konvertering til en katolsk republik. Takket være, at menneske-

heden er blevet globalt tænkende, har også den katolske kirke udviklet en global indflydelse. Af den grund er Vatikanet, eller snarere pavedømmet, blevet en supermagt og bliver behandlet som en sådan. Resultatet er, at paven er en verdenspotentat, og følgerne af hans politiske indflydelse må tages lige så alvorligt som øvrige supermagters.

Derfor er der international fokusering på valg af en ny pave. Og derfor alle intriger for at påvirke resultatet og alle mistænkelige dødsfald af biskopper, kardinaler, pavekandidater og paver i vore dage.

Det skete i dette århundrede, i forrige, ja, når regnskabet skal gøres op, og alt hvad der er skjult kommer for dagen, vil det vise sig at have været en regel snarere end en undtagelse.

"Det, der kommer, er det, der var, det, der sker, er det, der skete; der er slet intet nyt under Solen." (Præd. 1, 9).

JESU KRISTI ÅBENBARING

År 69 e.Kr.

BUDSKABET TIL DE SYV MENIGHEDER OM KRISTI GENKOMST

Åb. 1, 1 - 19

"Året er Udgangspunktet for den kirkehistoriske Fortolkning, der betragter Apokalypsen som et forud givet Udtog af Kirkehistoriens samtlige Hovedbegivenheder fra Datiden til Herrens Gjenkomst."

Dr. P. Madsen, Professor i Theologien, Kjøbenhavn 1887.

HJALMAR HOLMQUIST

KIRKEHISTORIE

Hjalmar Holmquist, 1873-1945, professor i kirkehistorie ved Lunds Universitet 1909-1938, derefter ved universiteterne i København og Århus. Omfattende forfatterskab i nordiske og europæiske emner. *Den lutherska reformationens historia* og *Påvedømmets historia* udkom i 1919, *Kyrkohistoria I*, 3 bd. 1922-1925, *Luther, Loyola, Calvin*, 1926, *Kyrkohistoria II-III*, 1926-1927. Blev senere udgivet på dansk og blev standardværk ved danske universiteter fra 1924 og i hele det 20. århundrede.

Der er to slags forfattere, den, der vil *imponere*, og den, der vil *informere*. Prof. Hjalmar Holmquist hører så afgjort til sidstnævnte. I mine unge år lånte jeg hans svenske bøger *om og om igen* i årevis. Senere, da jeg genoptog studierne, kom *alle* Hjalmar Holmquists samlede værker, *på dansk*, antikvarisk i mit eje, fra et sognepræstehjem på Færøerne og en sognepræst i Humlum, inkl. *Johannes' Åbenbaring*, indledt og fortolket af Prof. P. Madsen, *dr. theol.* ved Københavns Universitet, 1887.

Det er disse forfattere, *foruden* en række andre, citerede historikere, som danner rammen om *min fortolkning* af:

" - både det, som *er*, og det, som *siden* skal ske..." F. Boysen

ISBN 978-87-92781-00-0